

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת מקץ

(נמסר במוצש"ק וישב)

כסלו התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק״י

נושאי השיעור:

בימי החנוכה מתעוררות בחינות נסים וגבורות, וזהו שאנו אומרים בסיום ׳על הנסים׳, כשם שעשית עמהם נסים וגבורות, כך עשה עמנו נסים וגבורות בעת ובעונה הזאת.

מִזמור שִׁיר חֲנוכַּת הַבַּיִת, ר״ת משח״ה, דהיינו שמן. וגם ר״ת שמח״ה. ראוי להנהיג אמירתו בבתי כנסיות אחרי הדלקת הנרות, וחשוב לאמרו בנעימה ובשמחה.

להכניע קליפת בני ישמעאל הקמים עלינו.

תוספת בית לפיוט מעוז צור ישועתי. מקור הניגון המקובל של פיוט זה, איננו אשכנזי אלא מאיטליה.

בירור עניין זמן הדלקת נר חנוכה, שהוא 15–10 דקות לאחר השקיעה. ובכל אופן, אין מנהגינו להדליק בשקיעה.

חקירה האם יש לומר קדיש דרבנן, לאחר קריאת מגילת בני חשמונאי.

המשך ביאור דברי הרמב״ם בהלכות דעות בעניין השמחה, כי היא חיוב מדאורייתא של ׳והלכת בדרכיו׳, ומנא ילפינן שהקב״ה שמח. ותירוצים נפלאים לכמה קושיות בדברי הרמב״ם, והבנת העומק שבהם. וטעם השינויים והחילוקים שבין פרק ראשון לפרק שני שם.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט״א
השיעור יוצא לאור ע״י מוסדות יד מהרי״ץ – בני ברק
טלפקס: 03–5358404. נייד: 050–4140741
דוא״ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072–33–23–642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו ״קול יהודי תימן״ ובחוברות ״שערי יצחק״ – 814
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03–6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל״נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט״א, וכן באמירת ״מי שבירך״ בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050–4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם ולבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי״ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחה ברוחניות ובגשמיות, חזרה בתשובה וזיווג הגון, לרבי יהודה בן דרור הי"ו שהתנדב למוסדות פעולת צדיק.

וכן השיעור מוקדש על ידי רבי משה בן בילה הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה ובכל העניינים, ולנחת מכל יוצאי חלציו יחד עם רעייתו החשובה. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש על ידי רבי מרדכי בן רפאל הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה ובכל העניינים, ולנחת מכל יוצאי חלציו יחד עם רעייתו החשובה. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

כמרכן ידידנו הנעלה הרה"ג רועי אציל שליט"א, יו"ר הקדש אהל עזרא ושרה, המשתתף בקביעות בשיעורים ומוסיף לנו נופך, שמתנדב תמיד להגדיל תורה ולהאדירה, ירבו כמותו בישראל.

השיעור נתרם גם־כן להצלחת התורם ולרפואת אשתו אודיה בת שחר מרדכי, להריון קל ולידה בעתה ובזמנה, בעבוד שמתנדב תמיד לעמותת נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בימי החנוכה מתעוררות בחינות נסים וגבורות, וזהו שאנו אומרים בסיום 'על הנסים', כשם שעשית עמהם נסים וגבורות, כך עשה עמנו נסים וגבורות בעת ובעונה הזאת.

יְקִימְךָ יְיָ לוֹ לְעַם קָדוֹשׁ, כַּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָךְ. כִּי תִשְׁמֹר אֶת מִצְוֹת יְיָ אֱלֹהֶיךָ, וְהָלַכְתָּ בִּדְרָכָיו [דברים כ"ח, ט'].

הפסוק הזה, כתוב בפרשת כי תבא, לפני ה'תּוֹכֵחה'. ולפי דעת הרמב"ם בפרק ראשון מהלכות דעות [כדלקמן], ישנה כאן מצות עשה – אחת מתרי"ג מצוות – 'והלכת בדרכיו', ללכת בדרכי השם יתב'. לא רק 'מה הוא רחום, אף אתה רחום' וכו', אלא גם בכל ענייני הדעות והמדות. ובכללם, עניין השמחה. אסור מן התורה, שהאדם יהיה אונן ועצוב. וגם לאידך גיסא, לא להיות מהולל ושוחק תמיד. אלא, להיות שמח בְּסֶבֶר פנים יפות. לפי דברי הרמב"ם, זוהי חובה מדאורייתא.

בעזהי"ת עוד נרחיב על כך בהמשך.

הרמב"ם הנז"ל אינו מדבר לגבי השמחה בעת קיום מצוות, כי השמחה שבקיום המצוות היא מדרגה יותר גבוהה. ועוד יותר במועדים, 'אין שמחה אלא בבשר, ואין שמחה אלא ביין' וכו'. וכל־שכן שמחת בית השְׁאוּבה, 'עלית על כולנה'.

וכבר אמרנו בס"ד בשִׁיעור הקודם, לפי דעת הרמב"ם, ימי החנוכה נקבעו ל'ימי שמחה'. וכך מבואר במגילת בני חשמונאי, **להודעא, לבני ישראל. למעבד הדין תמניא יומין, חדוא ויקר.** זהו שלב יותר גבוה.

ולפי המבואר בגמרא [שבת דף כ"א ע"ב], הם מוגדרים בבחינת ימים טובים. **לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה.**

אנחנו אומרים בסיום נוסח על הנסים וכו', **כשם שעשית עמהם נסים וגבורות, כך עשה עמנו נסים וגבורות בעת ובעונה הזאת** וכו'.

בשלחן ערוך מובאים חילוקי דעות בעניין זה, ובבית יוסף סוף סי' תרפ"ב כתב על זה מרן, בשם ארחות חיים, 'דְּעַבֵּיד כמר עביד, ודעביד כמר עביד'. וראיתי שכתוב בשם קובץ 'מנורה בדרום' [גליון י"ז מִדף קמ"ט] ותורת הקדמונים [ח"א סי' קמ"ט], כי ישבו כמה תלמידי חכמים לברר הדק היטב את הנושא הזה, והגיעו למסקנא כי בעבר כך היה הנוסח כמעט ברוב ככל קהילות ישראל. כך זה כבר בסידור רב עמרם גאון. עד שנכנסו סידורי הדפוס של ונציה, ומאז נשתנה המנהג. בכל אופן, אנחנו גורסים כך עד היום. דהיינו, שבימים הללו – כך אנחנו מתפללים ומבקשים – כשם שעשית עם החשמונאים נסים וגבורות, בימים ההם, כך תעשה עמנו נסים וגבורות בעת ובעונה הזאת.

ונראה כי רמוז פה, מה שכתוב בספרים הקדושים, כי בכל עת, כל מועד, חוזרים ומתעוררים הבחינות שהיו בעבר, בימים הגדולים והקדושים ההם. כגון בפסח – זמן חירותנו, שבועות – זמן מתן תורתנו, וכן הלאה. זהו אינו רק דבר אשר היה היה, אלא בכל שנה ושנה מתחדש העניין הזה שהיה אז בֶּעָבַר. ישנה לכך השפעה גם עכשיו, כי יכולים לפעול בזה. כשם שעשית וכו', כך עשה עמנו. זאת איננה סתם בקשה, שאנחנו מבקשים 'על הדרך', אלא 'בעת ובעונה הזאת', כי הימים הללו הם מסוגלים לכך.

בפרט עכשיו, שאנחנו צריכים הרבה ישועות, והרבה נסים ונפלאות. ברוך ה', הקב"ה עשה אתנו נסים גדולים במלחמה האחרונה, אשר לא נשמעו בכל הארץ ובכל הגויים, פלאים עצומים. אבל, זה לא מספיק. אנחנו עדיין צריכים ישועות

גדולות, כי ישנן הרבה קשיים והרבה צרות, מבית ומחוץ. צריכים לכוון מאד, ולנצל את הזמן הזה, כי אלו ימים של פלאים, נסים וגבורות. ברם, הכל תלוי בנו.

ולאו למימרא שצריכים אנחנו לראות בפועל את הנסים והגבורות, כבר בימי חנוכה הללו עצמם. רק לפחות שכעת יהיו נזרעים השרשים, הסיבות, המחשבות וכדומה, כדי שיצמחו ויתגלו בעתיד, בזמן הראוי. אכי"ר.

מִזמור שִׁיר חֲנוכַּת הַבַּיִת, ר"ת משח"ה, דהיינו שמן. וגם ר"ת שמח"ה. ראוי להנהיג אמירתו בבתי כנסיות אחרי הדלקת הנרות, וחשוב לאמרו בנעימה ובשמחה.

בימים הללו, מוסיפים ואומרים את מזמור שיר חנוכת הבית לדוד וגו', אחרי שיר של־יום. מִזמור שִׁיר חֲנוכַּת הַבַּיִת, זהו ראשי־תיבות משח"ה. דהיינו, שמן. כמו 'שמן המשחה'. בארמית, שמן היינו משחא. כמו שהוא בכל מקום בתרגום, וגם בגמרא. אבל השורש הוא בלשה"ק, כי מושחים את זה, מורחים אותו. זהו דבר שנמשח, מריחה.

וגם לגבי נס פך השמן הטהור, כתוב במגילת בני חשמונאי, **ובעֵן 'משחא' דזיתא דכיא, ולא אשכחו אלא צלוחית חדא.**

אבל, זה גם אותיות שמח"ה.

ובסוף המזמור, כתובה במפורש מלת שמחה. **הָפַכְתָּ מִסְפְּדִי לְמָחוֹל לִי, פִּתַּחְתָּ שַׂקִּי וַתְּאַזְּרֵנִי שִׂמְחָה** [תהלים ל', י"ב]. בהתחלה הדבר נזכר רק ברמז, ובסוף זה מפורש.

דהיינו, חשוב מאד להתעורר בשמחה, בעת אמירת המזמור הזה. ואנחנו ג"כ ממליצים על אמירת המזמור הזה בבתי כנסיות לאחר ההדלקה, החל משנתנו זו. בשנים שעברו, לא היינו אומרים את המזמור הזה כאן בבית המדרש בהדלקה. אבותינו נע"ג לא נהגו, ומהרי"ץ זיע"א לא הזכיר זאת. רק את מנהג תוספת פיסקת הנרות הללו. אבל, לפי המצב שלנו, איננו יכולים להישאר שאננים, אלא צריכים אנו הרבה חיזוק, ולעורר את השמחה. בפרט – כפי שאמרתי לעיל – בגלל שאנחנו צריכים ישועות גדולות. בלי נדר.

בפרט בבית הכנסת, ברב עם, אחרי ההדלקה, אחרי הנרות הללו וכו', להגיד את המזמור הזה בשמחה ובטוב לבב. הדבר חשוב מאד.

שאלה מהקהל: אומרים את המזמור הזה בסיום ההדלקה?

תשובת מרן שליט"א: אחרי שגומר המדליק לומר פיסקת הנרות הללו. אנחנו [כאן בביהמ"ד פעו"צ] עושים את ההדלקה לפני ערבית. אבל הדבר אינו משנה. מתי שמדליקים. ישנם כאלה שמדליקים אחרי ערבית, לפני למנצח וגו'. אנחנו מתפללים מנחה, עושים הפסקה, חוזרים לבתינו ומדליקים וכו', וחוזרים יותר מאוחר, ואז (בשעה 6:00) מתפללים ערבית.

אבל לא רק 'להגיד' את המזמור, לקרוא אותו. אלא לומר אותו בשמחה רבה. וטוב שיהיה הניגון כאשר יש נוהגים שהוא כמו המזמורים של פסח שבועות וסוכות, דהיינו כגון הודו לי"י כ"ט וגו' יאמרו גאולי י"י וגו', לפי שזו נעימה שמֵחה ומעוררת. לאחר מכן, ר"ח בן עקשיא, וקדיש דרבנן.

בספרים רבים עוררו זאת, כי יש כאן ר"ת שמח"ה, כגון בספר שער יששכר. אולם הנני מביא בפניכם כעת, רק את המובא בספר מחמדי שמים [פרשת מקץ, דף קצ"א], למהר"ר יעיש קורייני – הוא קרוב אלינו [התימנים], כי הוא מצאצאי מהר"ש שבזי זיע"א, לכן זה חשוב מאד. הוא כותב זאת, ומכך התעוררתי לעניין הזה. הוא מחבורת המקובלים קדושי־עליון שהיו שם במחוז שרעב בדורות האחרונים. ומהמפורסמים שבהם מהר"ר שלמה טביב, ומהר"ר חיים סנואני. ברם, הדבר אינו משנה. התורה ניתנה במדבר.

וזה לשונו שם, **נרמז גם סוד השמחה במזמור של־חנוכה, שהוא מִזמור שִׁיר חֲנוכַּת הַבַּיִת, ראשי תיבות שמח"ה. ר"ל שצריך לשמוח בכל ימי חנוכה, וגם שאומרים מזמור זה בעת ההדלקה, שצריך לאמרו בנועם זמירות ושמחה גדולה.**

[**תמורת** המקובלים בשרעב, צ"ל בדרום תימן. אנו קוראים לכל רוב דרום תימן בשם שרעב, אבל לפי האמת יש שם כמה מחוזות, ורק אחד מהם נקרא שרעב. בעל מחמדי שמים הוא ממחוז חוּגְרִיה, ואחד מצאצאיו מה"ר סעדיה בן אור היה רגיל לומר, אנחנו לא שרעבים. איתמר].

כך מזכירים בספרים בדרך כלל, כי זהו ר"ת שמח"ה. ואנחנו הוספנו, כי זה גם כמשמעו,

משח"ה, שזהו השמן. וזהו דבר בעתו מה טוב, אחרי שמדליקים שמן. העניין הזה לא ראיתיו תחילה שכתוב בספרים, רק אח"כ ראיתי ספר אחד שעמד על כך, בספר ילקוט המוסר ואבני השהם [דף ק"כ אות מ"ט], שכתב בזה"ל, **מִזמור שִׁיר חֲנוכת הַבית, ר"ת חמש"ה, דהיינו בזכות חמשה חומשי תורה. ועוד, בזכות חמשה בני מתתיהו כ"ג. ועוד, מִזמור שִׁיר חֲנוכת, ר"ת מְשַׁ"ח, דהיינו שמן.**

ויש להעיר, כי אכן לפעמים כתוב בתרגום 'משח', אבל זהו רק כאשר הוא נסמך. כגון [שמות כ"ז, כ'] שֶׁמֶן זַיִת זָךְ, התרגום הוא 'מְשַׁח זיתא דכיא'. אבל המלה עצמה בשלמותה היא 'משחא'. ואולי זה קשור גם להבדל בין תְּלָת, לבין תלתָא. גְּבַר, גברָא. וכיו"ב. שהרחבנו בס"ד במקום אחר.

לכן יותר טוב לומר, כי זהו ר"ת מִזמור שִׁיר חֲנוכת הַבית, שעם הה"א, משחה. כי ראשית, יש בתורה 'שמן המשחה', עם ה"א. וגם אם בארמית 'משחא' היינו שמן, הרי ישנו הבדל בין לשה"ק לבין ארמית, כי הכלל הוא שהמלים בארמית נגמרות באל"ף, ובלשה"ק הן נגמרות בה"א. אלא אם כן זה מַפִּיק. האות ה"א בלשה"ק, יכולה להיות גם עם מפיק וגם בלי מפיק, כגון טָהֳרָה – טָהֳרָהּ. אולם בארמית, וגם בערבית, מלים שנגמרות שלא במפיק, תמיד כותבים אותן באל"ף. הלכך אותה המלה, שבלשון הקודש נגמרת בה"א, כגון 'עצה', 'גבורה', בתרגום הן נגמרות באל"ף. כי לולא כך, היה צ"ל נקרא 'עצהּ', 'גבורהּ'. זהו כלל ידוע, ומובא בש"ע בהלכות גטין, לגבי כתיבת השמות. וסימָנָךְ, אִדָּא בר אַהֲבָה. המלה 'אהבה' היא בלשה"ק, ולכן היא נגמרת באות ה"א. משא"כ המלה 'אִדָּא' שהיא בארמית, נגמרת באות אל"ף. כי בלשה"ק, יכולה להיות כתובה האות ה"א, גם כשזה לא מפיק. לכן אמרנו, כי בנ"ד זהו ר"ת משח"א, באל"ף. ומה שכתוב בה"א, כיון שזה מתחלף. אותיות אחה"ע, אהו"י, מתחלפות זו בזו.

ובהמשך הוא מביא עוד רמז יפה, וז"ל, **ועוד, מש"ח ר"ת מִילה שבת חֹודש, שגזרו על ישראל שלוש גזירות.** דהיינו גזירות היוונים.

עוד, מִזמור שִׁיר חֲנוכת הַבית, ר"ת שמח"ה. וכן 'מתתיהו' גימטריא 'בית המקדש', שהיה עובד בבית המקדש, שיבנה בב"א.

[**אחרי** השיעור ראיתי, כי הרמז הנחמד הזה, הובא כבר ע"י הגה"ק חיד"א בספרו דבש לפי, מערכת חי"ת אות ז', ושם כתוב גם משח, וגם משחה כדברינו שלי"ת, ולכן נביא לשונו.

חודש שבת מילה ציונו ה' ברחמיו לבטל ג' כּוֹכָבים רעים, לבנה מאדים שבתאי (עמש"כ בס"ד בעיני יצחק על ש"ע המקוצר הל' קידושין ונישואין סי' ר"ו אות ס"ט ד"ה רבים, דף מ"ה. וצע"ק. יב"ן), **ולינצל מהם. וזה היה כוונת היונים שרצו לבטל ג' מצות אלה, כדי שאח"כ ישלטו בישראל אלו הככבים. ס' אור העינים. ובזה נַיְחא שראשית כל המצוות, היתה לראש פינה מצות החודש. ובמצות ק"פ, נצטוו לימול. ובצאתם במרה, נצטוינו על השבת. כי המצוות האלו, במעמד שלשתן, מצילים ישראל מלבנה מאדים שבתאי, הרמוזים בר"ת מזמור שיר חנוכת, מש"ח, מילה שבת חודש, שעליהם גזר יון וניצולנו. והיה נס ע"י שמן, שהוא מש"ח, ר"ת מילה שבת חודש, כי הם המכונות והעמודים אשר עליהם תיכון בית ישראל.**

ואפשר עוד כי ר"ת מזמור שיר חנוכת הבית, שמחה. שנקראת השכינה, שבזה היה עילוי לשכינה. והיה הנס בשמן, שהוא משחה, אותיות שמחה. וג' אותיות ראשונות של חשמונאי הם ר"ת חודש שבת מילה. והאותיות הנשארות גימט' בינה דבה חירו דכלא. וכל השם יש לרמוז שהוא ר"ת חודש שבת מילה, ונס נרות אותם יקיימו והיה ע"י חמשה בני חשמונאי. חמש ר"ת חודש מילה שבת עד כאן].

*

זהו המזמור של'חינוך'. איזה חינוך? ישנו גם את חינוך המשכן, אשר היה בימים הללו, כפי שקוראים בס"ת בימי החנוכה בפרשת נשא, וגם 'חינוך' המזבח שהיה בימי החשמונאים.

מהרי"ץ בעץ חיים [דף קס"ב ע"א] **הביא** זאת בזה"ל, **טעם שקורין בנשיאים בימים הללו, הוא משום דאמרי' בפסיקתא, שנשלם מלאכת המשכן בכ"ה בכסליו. או כמ"ש התי"ט במסכת**

מגילה, שכשנָּצְחו החשמונים ליונים, מצאו המזבח משוקץ, וחתרו אותו ובנאוהו מחדש בערב ליום כ״ד, שאז הנצחון, וחנכוהו בכ״ה בכסליו.

׳חינוך׳ היינו, חנוכת הבית.

דוד המלך ע״ה, ייסד את המזמור הזה לצורך חנוכת הבית, בית המקדש – וגם המשכן הרי נקרא מקדש, ונכללים בזה גם חנוכת בית ראשון ובית שני – להגיד את המזמור הזה בזמן החניכה, דהיינו בפעם הראשונה. ע״ד שנאמר [דברים כ׳, ה׳] **מִי הָאִישׁ אֲשֶׁר בָּנָה בַיִת חָדָשׁ וְלֹא חֲנָכוֹ**, דהיינו היישוב הראשון כאשר נכנסים לבית.

בעבר חשבתי שלא כדאי שננהג להגיד את המזמור הזה בהדלקת נרות חנוכה, כי הדבר כבר יהיה נידוש מדאי. אבל עכשיו, לא נראה לי כך. כי הרי זה רק מספר ימים שאומרים זאת, ובפרט אם יגידו אותו בניגון ובשמחה. הלכך זאת איננה סיבה, לא להגיד אותו.

אולם לכאורה, מה שאינו מובן הוא, כי במזמור הזה אין המדובר כלל על בית המקדש. הרי כתוב בו למשל ׳העלית מן שאול נפשי׳, ׳העמדת להררי עוז׳, ׳הסתרת פניך הייתי נבהל׳. דוד המלך מדבר על עצמו – במלים ׳הפכת מספדי למחול לי׳ – שהקב״ה מחל לו על עוון בת שבע. אם כן, מה הדבר קשור אל ׳חנוכת הבית׳?

ברם, הא גופא. הרד״ק [בתהלים שם] כותב בזה״ל, **חיברו דוד, שיאמרוהו בחנוכת בית המקדש.**

ואף על פי שאין בזה המזמור זֵכר הבית, הזכיר בו סליחת פשעיו. שהיו חושבים אויביו, שלא תתקיים לו המלוכה ולזרעו אחריו, לעונש אותו עון.

הרי כתוב לגבי דוד המלך, שתמיד היו מקניטים אותו, ומזכירים לו, אפי׳ בשעה שעוסקים בנגעים ואהלות, כידוע מהגמ׳ במסכת בבא מציעא, שהיו מלבינים את פניו ברבים. והוא היה אומר להם, כן, גם הבא על אשת איש, יש לו חלק לעולם הבא, אם הוא חוזר בתשובה. אולם מי שמלבין פני חבירו ברבים, אין לו חלק לעולם הבא. אבל היו שונאים לדוד, אשר חשבו כך.

אומר הרד״ק, ואף על פי שנאמר לו על ידי נביא, כי בנו שימלוך אחריו הוא יבנה הבית, לא היו מאמינים שיוכל להיות, כי בן שיָּולד לו מאותה האשה יהיה מלך, ויבנה בית המקדש ליי׳ שיהיה מקום סליחה וכפרה.

שלמה המלך נולד מבת שבע. כיצד הדבר יכול להיות? כנראה הם חשבו, שעוד יגיע הזמן שנראה זאת, הקב״ה ארך אפים, וסוף סוף ייענש.

וכשמרד אדוניה בסוף ימיו, ורצה למלוך מעצמו בלא רשות, היו סבורים שלא יהיה שלמה מלך. וכיון שהֵמלך, וראו כי הצליח הדבר, כי הקושרים עם אדוניה לא עמדו במרדם וברחו איש לאהליו, הכירו כל ישראל כי מיי׳ היא מלכות שלמה.

כמו־כן שערי ההיכל נפתחו, כשאמר שלמה ׳זכרה לחסדי דוד עבדך׳. בקיצור, הבינו אז שהם חיו בטעות כל הזמן. הם היו בטוחים ההיפך. וכמו שאחז״ל כי אז נהפכו פניהם של שונאי דוד כשולי קדירה.

וכיון שרצה האל, כי בן שנולד לו מאותה האשה יהיה מלך על כל ישראל, יָדעו באמת כי נמחל לדוד אותו עון, מחילה גמורה ושלימה. והראה – דוד – לשלֹמה צורת הבית, לעיני כל ישראל, והתנדב הוא לבנין הבית, והתנדבו בו בני ישראל לפניו.

לפיכך חיבר מזמור שיר חנכת הבית על זה הדרך, שהזכיר בו סליחת חטאיו שהיא רפואת נפשו, כי בזה העניין נודעה הסליחה לכל אדם.

בפרט לפי דעת הרמב״ם, שהמשיח יהיה מזרע שלמה בן דוד. לא אחיו נתן, אלא דוקא מזרע שלמה. כפי שדיברנו בס״ד בזמנו [שיעורי תולדות וויצא התש״פ]. דוקא בו בחר ה׳, שיבנה את בית המקדש.

והרי כל מה שמדברים, הוא לא על איסור דאורייתא, כי בת שבע לא נחשבת אשת איש, הרי ׳כל היוצא למלחמת דוד, גט כריתות כותב לאשתו׳. דוד המלך ידע, שבעצם אין פה איסור דאורייתא. רק מה, במדרגות של דוד המלך, הדבר היה לא יפה. הוא התחכם עם אוריה, שלח אותו לביתו, ולבסוף הפנה אותו למלחמה חזקה, ואז הוא נהרג. וחל הגט למפרע. כביכול זהו דבר מכוער, לפי המדרגות העצומות של דוד המלך. ברם כפי שנאמר לו ע״י נתן הנביא, **וְאֶת הַכִּבְשָׂה יְשַׁלֵּם אַרְבַּעְתָּיִם** [שמואל ב׳ י״ב, ו׳], הוא שילם

על כך, סבל צרות עצומות. מרד אבשלום, אמנון עם תמר וכו׳. דוד המלך קיבל את כל הסבל הזה באהבה. חוץ ממה שאמר, **עִנִּיתִי בַצּוֹם נַפְשִׁי** [תהלים ל״ה, י״ג]. ונצטרע ששה חדשים וכו׳ כדאיתא בסנהדרין דף ק״ז ע״א. כל זה בתמצית ובקצרה, כי קצר המצע מהשתרע, ואין כאן מקומו, רק אגב שנזדמן העניין לידינו. א״כ בעצם זה לא על עבירה, אלא על משהו שהוא כיעור לעיני הבריות, חילול השם. אבל הקב״ה קיבל את התשובה שלו, ומחל לו את אותו עוון לגמרי.

א״כ השמחה גדולה במזמור הזה. רואים כי ׳שיר חנוכת הבית לדוד׳ התייסד על בסיס של מחילת פשעים, ואין שמחה גדולה מזו, כי אפילו שהאדם חטא, **כִּי אָדָם אֵין צַדִּיק בָּאָרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טּוֹב וְלֹא יֶחֱטָא** [קהלת ז׳, כ׳], כאשר הוא חוזר בתשובה ונמחל לו, אז אפשר להגיד ׳פיתחת שקי ותאזרני שמחה׳. כבר אפשר להגיד זאת בגלוי, ובצורה מפורשת.

לכן אנחנו ממליצים על כך, להגיד את המזמור הזה, אפילו מי שלא נהגו בעבר. כי בודאי שהדבר בבחינת ׳מהיות טוב, אל תיקרא רע׳, כשיטת געו״ת מהרי״ץ זיע״א בכל כה״ג. ובפרט – כפי שאמרנו – בעת ובעונה הזאת, שעינינו כָּלוֹת לישועת הי״ת שיצילנו משבעים זאבים ויגאלנו גאולה שלימה. הלכך עלינו להגיד זאת בכוונה גדולה, בנעימה קדושה, ובטוב טעם ודעת.

[**לפי** מה שביאר מעכ״ת כי מזמור שיר חנוכת הבית לדוד, קשור למלכות דוד וזרעו, שמא יש לומר שאמירת מזמור זה בתפילה, ובפרט בעת הדלקת הנר שהיא זכר לנס שנעשה על ידי בני חשמונאי, היא כמו תיקון לחטאם שעברו על מאי דכתיב לא יסור שבט מיהודה, כנודע, וכמו שכתב הרמב״ן בפירושו על הפסוק הנזכר. ואם כבר נתקן חטאם במה שנענשו על כך כמבואר בדברי הרמב״ן שם, י״ל שבאמירת המזמור אנו מודיעים כי לא טוב עשו. ויתכן לומר שלא היה להם חטא ועוון בכך, כי עשו זאת מכח גדולה עבירה לשמה, לפי שלא מצאו בזרע דוד מי שראוי למלכות, ושיהיה בכוחו להנהיג את העם בדרך התורה. וכעת באמירת המזמור אנו מודיעים כי לעתיד לבוא תחזור העטרה לישנה. איתמר].

להכניע קליפת בני ישמעאל הקמים עלינו.

תוספת בית לפיוט מעוז צור ישועתי. מקור הניגון המקובל של פיוט זה, איננו אשכנזי אלא מאיטליה.

אזכיר בפניכם לעיין ג״כ במה שדיברנו בס״ד בשנה שעברה [שיעור מקץ], לגבי הפיוט מעוז צור ישועתי וכו׳, שזהו פיוט שכבר התקבל כיום בכל ישראל, לאמרו בחנוכה, רק שישנה שם תוספת רצויה. הרי סימן הבתים הוא מרדכ״י, הבית האחרון מתחיל במלים יונים נקבצו וכו׳, ולפני הבית האחרון – חֻשוף זרוע קדשך וכו׳, שזהו סימן חז״ק, בראשי תיבות – וישנה תוספת לפני כן שהוסיף כמהר״ר משה איסרלש, בעל ההגהות על הש״ע ודרכי משה, אשר עשה לעיני כל ישראל.

וזהו הנוסח. מעולם הייתָ ישעי, כבודי ומרים ראשי. שמע נא קול שוְעי, מַלכִּי, וֵאלהַי וקדושי. הַעֲבֵר חטאי ופִשְעִי, ותִבְנה את מקדשי. חַזֵּק ישראל, הַכְנַע ישמעאל, מאדום תִּפְדה נפשי.

גם דבר זה חשוב מאד, בפרט שישנו כאן את העניין של ישמעאל, קליפת ישמעאל שעומדת נגדנו. שהקב״ה יכניעם ויפילם וישפילם, ושנראה בקרוב ישועות גדולות, אכי״ר.

שאלה מהקהל: למה הוא ראה צורך להוסיף את הבית הזה?

תשובת מרן שליט״א: מכיון שהוא חסר. לא נזכר בפיוט על אדום, ועל ישמעאל. הרמ״א הרגיש בחסרון זה והשלים אותו. ולא רק הוא, ישנם עוד כמה גדולים שהוסיפו בו מלים משלהם. אבל הנוסח הזה, הכי נראה לי. ועשיתי בו כמה תיקונים, בשביל המשקל. שיהיה מתאים לחריזה ולניגון.

*

דרך אגב, הניגון המקובל והנפוץ של מעוז צור וכו׳, הוא אינו אשכנזי. הפיוט הזה בא לנו מסידורי האשכנזים, ואבותינו בתימן לא הכירוהו כלל ועיקר. אבל הניגון הזה בא מאיטליה. ישנם תימנים שעשו לו ניגון תימני, כמו ניגון ה׳שירה׳ סעי יונה וכו׳. אין קפידא בכך, וכל אחד, יאמר כטוב בעיניו. וכל לבבות דורש י״י.

בירור עניין זמן הדלקת נר חנוכה, שהוא 15–10 דקות לאחר השקיעה. ובכל אופן, אין מנהגינו להדליק בשקיעה.

ישנם כאלה שהסתבכו, בעניין זמן הדלקת נר חנוכה, לא ידעתי עד שהבנתי מכמה אברכים יצ"ו, בעיקר מידידנו הרב אריאל בה"ר אפרים כהן יצ"ו, כי זה בגלל מה שכתבנו בשו"ת עולת יצחק חלק ראשון [סימן פ"ה], 'הלכות פסוקות בענייני הדלקת נר חנוכה', בזה"ל, זמן הדלקת נר חנוכה הוא בצאת הכוכבים, או סמוך לפני זה מעט. הם השתוממו, כי ראו לאידך גיסא שכתבנו בשלחן ערוך המקוצר [סימן ק"כ סעיף י"א], שזמן ההדלקה הוא לפני צאת הכוכבים. וכאן כתוב כי הזמן הוא בצאת הכוכבים, או סמוך לפני זה מעט.

ובפרט כיון שהספר – שו"ת עולת יצחק חלק א' – זכינו בס"ד ונדפס מקרוב במהדורא חדשה, והדבר בכל זאת נשאר כך. ללא שום תיקון. על כן, היו נדונים וכו', שקלא וטריא.

האמת היא, כי הדבר נכון. היינו צריכים לתקן זאת. לא שמנו לב לכך, לפני הדפסת המהדורא החדשה. למעשה, שו"ת עולת יצחק נדפס לראשונה הרבה שנים לפני שע"ה, ומה שהובא שם, 'הלכות פסוקות בענייני הדלקת נר חנוכה', זה נלקח ממה שנדפס באיזה עלון או חוברת שהדפסנו בימים ההם, כמדומני היה על־ידי ת"ת פעולת צדיק, ולאחר מכן הכנסנו את זה כאן בספר, למשמרת. הדברים נשארו כך, מבלי לבדוק אחרי זה. והם אכן צריכים תיקון.

זאת איננה טעות, אלא העיקר הוא להדליק לפני צאת הכוכבים. אבל ישנם כאלה, שנוהגים להדליק אחרי צאה"כ. אם שואלים אותנו, מה אבותינו נהגו? התשובה היא, שהדבר תלוי. המדקדקים ביותר, נהגו להדליק לפני צאה"כ. מפני שבשביל כך צריכים לצאת מבית הכנסת בין מנחה לערבית, ואח"כ לחזור, לרוב האנשים היה קשה הדבר.

המנהג הקדום נשתנה, בגלל שבעבר היו מתפללים מנחה וערבית, שלא בסמיכות. מי שיעיין למשל בתכלאל עץ חיים [דף חפ:], יראה כי אחרי מנחה כתוב שאומרים מזמור לדוד וגו', ונפטרין. נמצא שאחרי מנחה, היו הולכים לבתיהם. אח"כ מהרי"ץ מוסיף ואומר בפירושו, והאידנא נוהגים להתפלל מנחה ומעריב סמוכים זה לזה יעו"ש. א"כ בדורות ההם, כיון שהתפללו מנחה שעה או שעתיים לפני שקיעה"ח, ואח"כ באו לתפילת ערבית, לכן לפני שהגיעו לערבית הם כבר הדליקו. אולם לאחר שכבר עשו אותן סמוכות, כי בדורות האחרונים כבר היו הרבה קשיים בפרנסה וכו' (עי' שו"ת עולת יצחק ח"א סי' פ"א), ופעמים רבות היו מתפללים מנחה אפי' אחרי השקיעה, היו כל מיני דברים שגרמו, ע"כ רבים הדליקו אחרי ערבית. ואלה שמשתדלים יותר, היו מזדרזים להתפלל לפני כן, בכדי שההדלקה תהיה כמה שיותר מוקדם.

א"כ בעצם, שני הדברים נכונים. רק שהיה צורך להדגיש, כפי מה שכתוב בשע"ה 'מנהגינו שזמן הדלקתן הוא סמוך מעט (כמה דקות) לפני צאת הכוכבים', היינו שזהו המנהג העיקרי והמוסמך יותר. ולא כמו שהבאתי זאת בשו"ת עו"י שם רק אחר כך, בזה"ל, 'או סמוך לפני זה מעט', דמשמע כי בצאת הכוכבים זה העיקר. אלא רק כמו שלאחר מכן הוספתי וכתבתי בשע"ה בזה"ל, **ויש מקומות שיוצאים להדליק רק אחרי שסיימו תפילת ערבית.**

ישנם כאן שני מנהגים בקהילותינו, והמנהג העיקרי הוא, להדליק כמה דקות לפני צאת הכוכבים, דהיינו עשר דקות או רבע שעה אחרי השקיעה.

ישנם הטוענים, הרי אחרי רבע שעה, זהו כבר זמן צאת הכוכבים? התשובה היא, שהדבר תלוי באיזה 'צאת הכוכבים' המדובר. את צאת הכוכבים, רואים אנחנו בפועל בעיניים, רק אחרי 20 או 25 דקות, אולם לפי מ"ש בספרים, שזהו אחר 'שיעור הילוך מיל' מהשקיעה, זה 13.5 דקות לפי החשבון. ולגבי השאלה, אבל היכן הם הכוכבים? ישנם על כך כמה תירוצים. או שהראִייה שלנו כיום היא חלשה, ולכן לא יכולים לראות מיד את הכוכבים שבשמים. או בגלל שישנם אורות החשמל, והדבר מבלבל. כי אם היה חשוך מאד, כמו בעבר, אולי אפשר היה לראות את הכוכבים.

כאשר כתבתי 'רביע שעה', כוונתי שזה יוצא לפני צה"כ העיקרי, דהיינו מה שרואים בעיניים, שזהו אחרי השקיעה 20 דקות בממוצע. כך אנחנו גם מתפללים כאן ערבית, 20 דקות לאחר השקיעה. כי זהו כבר זמן קרית שמע. ויותר טוב

אחרי 25 דקות, אם אפשר, כאשר אין לחץ מבחינת הציבור.

אם־כן, עדיף כפי הנוהגים, 'סמוך לפני כן'. יש מקומות שיצאו להדליק אחרי ערבית, ויותר טוב שיזדרזו להתפלל כמה שיותר לפני, וימהרו לבתיהם להדליק נ"ח, בכדי שלא יעברו את חצי השעה הראשונה. כי אחרי חצי שעה, כבר נכנסים לשאלות וספיקות. אם כי מצד הדין אנחנו פוסקים, ש'זמנה כל הלילה'. אפשר להדליק בברכות במשך כל הלילה, אם יש פַּרְסַוְמֵי ניסא, דהיינו לרשות הרבים, או לבני הבית, אם הם ערים.

הערה מהקהל: יוצא א"כ שזמן ההדלקה לדידן הוא כמו הספרדים, רק שאנחנו קוראים לזה 'לפני צאת הכוכבים', והם קוראים לזה 'צאת הכוכבים'. כי הם אומרים, 13.5 דקות זמניות, א"כ יוצא שזה 15 דקות בערך.

תשובת מרן שליט"א: לא בדיוק. כי מבחינתנו גם עשר דקות לאחר השקיעה, אפשר להדליק.

*

בכל אופן, מה שבטוח הוא, שאין להדליק בשקיעה. הנני שומע, כי ישנם כאלה שמדליקים ממש בשקיעה. הייתי באיזה מקום, ופתאום אמרו לי, כי מישהו מדליק בהתחלת השקיעה. אמרתי לו, תשמע, אין דבר כזה. בארץ תימן, אף אחד לא הדליק בשקיעה. למרות שמדברי הרמב"ם נראה כך. אפילו הדרדעים, אפי' שהם חידשו מדעתם לעשות כל מיני דברים כדעת הרמב"ם, לא הדליקו בשקיעה. אותו אדם אמר לי, פלוני אלמוני. עניתי לו, הדבר אכן מתאים לו, כי יש לו דעות כמותם. לכן הוא מדליק בשקיעה. אבל, הוא נולד 'אתמול'. כי אם ישאלו את הדור שעבר אצלם, ימצאו שאין אף אחד שהדליק בשקיעה ממש, רק לאחר מכן, בין השמשות. הדבר בדוק.

אמר לי אחד מהם, כי אף אחד לא הדליק בשקיעה. בכל העיר צנעא הדליקו לאחר מכן, חוץ מפלוני אלמוני, אשר היה 'שרוף'. הוא היה עושה כל מיני שגעונות ועניינים, דברים מעצמו, יותר מכולם. לצערינו הם עשו רפורמות, כי רצו ללכת אחרי הרמב"ם בכל העניינים, אפילו מה שבדורות שעברו לא נהגו.

שאלה מהקהל: בערב שבת, בהדלקה שבבית הכנסת, אם כבר עומד להגיע זמן כניסת שבת ואין מניין, האם אפשר להדליק בברכה?

תשובת מרן שליט"א: סומכים על דעת האומרים שאם בודאי יגיע מניין, אזי אפשר להדליק בברכה. אבל עדיף שיהיה ממש עכשיו. ואם כבר מתקרב זמן כניסת שבת, אין לחכות יותר, אלא ידליקו בברכה.

*

בקשר לעניין הקודם שדיברנו, לגבי זמן ההדלקה, וגם לעניין מקום ההדלקה, בפתח הבית או בחלון וכו', מי שרוצה ללמוד ולהבין את היסודות באריכות, יש לי מאמר מיוחד הנקרא 'הנרות הללו', שנדפס מחדש שם בסוף פסקי מהרי"ץ הלכות חנוכה ופורים [ובקובץ דברי חפץ ג']. הספר שלחן ערוך המקוצר, כשמו כן הוא, אבל שם ישנה הרחבה. אמנם זה לא הכל, התורה שבע"פ אף פעם אינה נגמרת, תמיד יש מה להוסיף. אך בכל אופן, מסתמא זהו העיקר.

חקירה האם יש לומר קדיש דרבנן, לאחר קריאת מגילת בני חשמונאי.

חקירה חדשה עלתה לנו, בעניין מגילת בני חשמונאי. בשבת חנוכה, לפני תפילת המנחה, אנחנו קוראים כאן בציבור את כל מגילת בני חשמונאי, בלשונה המקורית בארמית, כמנהג אבותינו נע"ג. בהשקפה ראשונה חושבים, כי אף זה כמו שלוש מגילות – שיר השירים, קהלת, רות – שאיננו אומרים אחרי כן קדיש. מכיון שהם פסוקים, לכן מנהגינו שאין אומרים אחריהן קדיש. א"כ נראה לכאורה כי גם בנ"ד, אין לומר אחריה קדיש, כיון שגם זה פסוקים.

אולם השנה עלה בדעתי, כי אולי זאת טעות. נכון שמגילת בני חשמונאי היא פסוקים, אבל זאת תורה שבעל־פה. הרי מגילת בני חשמונאי, איננה מן התנ"ך. מי חיבר אותה? בעל הלכות גדולות אומר, כי זקני ב"ש וב"ה הם שייסדו אותה, ולפי רס"ג אלו בני חשמונאי. עכ"פ זאת בכלל תורה שבע"פ. ולא עוד אלא הרי בסוף המגילה, ישנן כמה הלכות, אשר בני חשמונאי יסדום.

המשך ביאור דברי הרמב"ם בהלכות דעות בעניין השמחה, כי היא חיוב מדאורייתא של 'והלכת בדרכיו', ומנא ילפינן שהקב"ה שמח. ותירוצים נפלאים לכמה קושיות בדברי הרמב"ם, והבנת העומק שבהם. וטעם השינויים והחילוקים שבין פרק ראשון לפרק שני שם.

הרי מצינו בגמרא [סנהדרין דף פב.], 'בית דין של חשמונאי' גזרו בעניין נשג"ז. הם היו – עכ"פ חלק מהם – גדולי תורה. ומאחר שייסדו הם את המגילה, דינה כמו שאר תורה שבע"פ.

לגבי שלושת המגילות הנז"ל, אמנם ישנו עליהם תרגום, ובתרגום הזה הרבה פעמים ישנם אריכות ופירושים כדרך המדרשים. הרי הוא לא מתרגם מלה במלה, כמו שעשה אונקלוס דרך־כלל. נמצאת שזאת ג"כ תורה שבע"פ. אבל שאני התם, מכיון שהתרגום הוא טפל לפסוק, שהרי הפסוק הוא העיקר, לכן איננו אומרים קדיש לאחר מכן. אולם בנדון דידן, לגבי מגילת בני חשמונאי, כל המגילה היא תורה שבע"פ. וא"כ צריך לומר אחרי כן קדיש דרבנן, כמו אחרי כל לימוד בתורה שבע"פ.

אינני יודע, כיצד נהגו בדורות שעברו בעניין זה, כי לצערינו פה בא"י שכחו מן המנהג הזה, בפרט כי לא היו להם הספרים בהישג־יד, ע"כ איננו מכיר מה עשו אבותינו כשקראו אותה בציבור, רק ראיתי ביחידות. וגם יכול להיות שבעבר, נותר להם עוד זמן, והם למדו עוד דברים, סיימו ואמרו רבי חנניא וכו' בלאו הכי.

נראה לי עכ"פ כי כך צריך להיות. כל־שכן מאחר שאומרים תחילה רבי חנניא וכו', בודאי שהדבר בסדר. ק"ו ממה שעושים אחרי תהלים.

הרי ישנם כאלה המסבירים, כי הסיבה שאחרי פסוקים לא אומרים קדיש, ואחרי תושבע"פ כן אומרים קדיש, כי הפסוקים אינם צריכים חיזוק, כי זאת תורה שבכתב. משא"כ תורה שבע"פ, היא צריכה חיזוק. כך ראינו בזמנו בספר ארחות חיים, לגבי הקדיש שבתחילת הסליחות דאלול. א"כ הסברא הזאת, שייכת גם בנ"ד.

שאלה מהקהל: ומצד 'שפתותיהם דובבות בקבר', האם מוזכרים שמות של־חכמים במגילה?

תשובת מרן שליט"א: בני חשמונאי. אנחנו נדובב את שפתותיהם של בני חשמונאי, מזכירים אותם שם. קיימו הדין קיימא וכו'. הם 'חכמים'. וכלפיהם נאמר דעתיד לחדתא עלמא, כפי פירושו של מהר"י ונה.

נחזור בס"ד לעניין השמחה, שפתחנו בו בתחילת השיעור.

הרמב"ם בהלכות דעות, כותב חידוש גדול מאד, כי ישנה מצות עשה מן התורה, שהאדם יהיה שמח, שנאמר 'והלכת בדרכיו'.

מהיכן יצא דבר זה לרמב"ם? הרי עניין זה איננו כתוב, אין שום מקור לזה בדברי חז"ל. לא ידוע לי, וגם לפי כל הציונים שראיתי. נראה כי הרמב"ם, הוא אשר הגיע אל המסקנא הזאת, מדעתו הרחבה והגדולה.

בהלכות דעות, הרמב"ם מתחיל לכתוב בעניין מדות בני האדם, כי ישנן קצוות, בזה הלשון, **דעות הרבה יש לכל אחד ואחד מבני אדם, וזו משונה מזו ורחוקה ממנה ביותר. יש אדם שהוא בעל חימה כועס תמיד.** הוא עצבני כל הזמן. כל הזמן כועס. כל הזמן בלחץ. כל דבר קטן, 'מדליק' אותו. **ויש אדם שדעתו מיושבת עליו, ואינו כועס כלל. ואם יכעס, יכעס כעס מעט בכמה שנים.** שמעתם? רק פעם בכמה שנים הוא כועס, וגם אז כעסו מועט. מפליא.

ויש אדם שהוא גבה לב ביותר. ויש שהוא שפל רוח עד מאד.

ויש שהוא בעל תאוה, לא תשבע נפשו מהלוך בתאוה. ויש שהוא טְהוֹר־גוף ביותר, לא יתאוה אפילו לדברים מעטים שהגוף צריך להם.

ויש בעל נפש רחבה, שלא תשבע נפשו מכל ממון העולם, כענין שנא' אוהב כסף לא ישבע כסף. ויש מקצר, שדיו אפילו דבר מועט שלא יספיק לו, ולא ירדוף להשיג כל צרכו. מספיק וַדַי לו במעט. הוא מצמצם את עצמו.

ויש שהוא מסגף עצמו ברעב, וקובץ על ידו ואינו אוכל פרוטה משלו אלא בצער גדול. ויש שהוא מאבד כל ממונו בידו לדעתו. ישנם אנשים שהם קמצנים מאד, וישנם אנשים שמפזרים כסף.

ועל דרכים אלו שאר כל הדעות. כגון מהולל ואוֹנֵן. 'מהולל' היינו ע"ד שנאמר בקהלת [ב', ב'] לִשְׂחוֹק אָמַרְתִּי מְהוֹלָל. ויש 'אונן', אדם שהוא

כל הזמן עצוב, רואים תמיד על פניו שהוא מדוכא.

וכְילַי ושׂוֹעַ, ואכזרי ורחמן, ורך לבב ואמיץ לב. וכל כיוצא בהן.

הרמב״ם מאריך שם על כך. הוא אומר, כי ישנם כאלה שבטבעם נולדו עם המדות הללו, וישנם כאלה שרק אח״כ קנו את זה. הוא מתאים לזה, אם הוא יראה את זה הוא יושפע מזה. או שלמד את זה, או שהחליט כי ככה צריך להיות. אומר לנו הרמב״ם, כי שני הקצוות הם מסוכנים. לא זה טוב, ולא זה טוב. דרך התורה היא, הדרך הממוצעת.

וז״ל שם [בהלכה ד׳], **הדרך הישרה, היא מדה בינונית שבכל דעה ודעה מכל דעות שיש לאדם.**

הרמב״ם סובר, כי זהו כוונת מה שכתוב במסכת אבות [פרק ב׳ משנה א׳], **איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם.** אמנם לא כתוב במפורש כי זאת הדרך האמצעית, אבל כך הרמב״ם עצמו מסביר שם בפירוש המשנה, וכך הוא הולך לשיטתו גם פה בחיבורו משנ״ת.

ובהמשך, הרמב״ם מפרט את כל הדברים. **כיצד? לא יהיה בעל חימה נוח לכעוס.** שלא כל דבר קטן יהיה מקפיץ אותו, צועק וכועס. ומצד שני, **ולא כמת שאינו מרגיש.** שלא יהיה אדיש, שום דבר, לא מגיב כלום. **אלא בינוני.**

לא יכעוס, אלא על דבר גדול שראוי לכעוס עליו, כדי שלא ייעשה כיוצא בו פעם אחרת. שאם הוא לא יכעס, אזי יחזרו לעשות שוב דבר לא טוב.

וכן בהמשך, ולא יקבוץ ידו ביותר, ולא יפזר כל ממונו, אלא נותן צדקה כפי מסת ידו, ומלוה כראוי למי שצריך.

וכעת, העניין שלנו.

ולא יהא מהולל ושוחק, ולא עָצֵב ואוֹנֵן, אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות.

וכן שאר דעותיו. ודרך זו היא דרך החכמים.

ומי אמר שהדבר לדעתו הוא מדאורייתא?

מזה שהרמב״ם כותב בהמשך, **ומצווים אנו ללכת בדרכים אלו הבינונים, והם הדרכים הטובים והישרים, שנא׳ והלכת בדרכיו.** זהו הפסוק שפתחנו בו את השיעור, שהוא בפרשת כי תבא, ׳והלכת בדרכיו׳.

זוהי אחת מתרי״ג מצוות, כפי שהרמב״ם מתחיל כך בפתיחתו להלכות דעות, ״יש בכללן **אחת עשרה מצוות** וכו׳. **א׳ להדמות בדרכיו. ב׳** וכו׳.

ובהמשך הרמב״ם כותב בזה״ל, **כך לָמְדו בפירוש מצוה זו** – יש לנו מסורת מחז״ל, בתורה שבעל פה, שלמדו איש מפי איש עד מרע״ה מפי הגבורה, מה פירוש המצווה הזאת, ׳והלכת בדרכיו׳? – **מה הוא נקרא חנון, אף אתה היה חנון. מה הוא נקרא רחום, אף אתה היה רחום. מה הוא נקרא קדוש, אף אתה היה קדוש.**

ועל דרך זו, קראו הנביאים לאל, בכל אותן הכנויין. ארך אפים ורב חסד, צדיק וישר, תמים גבור וחזק, וכיוצא בהן. להודיע שאלו דרכים טובים וישרים הם, וחייב אדם להנהיג עצמו בהן.

זאת איננה ׳חסידות׳, זה לא עניין של צִדקוּת, דברים אשר רק ממליצים עליהם, אלא זאת חובה. ׳חייב׳.

ולהדמות – אבל הרמב״ם נזהר והוסיף את המלים – **כפי כוחו.** אין אפשרות להגיד זאת במדה שווה לכל האנשים, לא לכל אחד יש את האפשריות ואת הכוחות. הציווי הוא לפי הכוח שלך. כמובן יצר הרע יגיד לו שאין לו כוח, אבל לצורך כך צריכים את לימוד המוסר, להבין מה הכוח שלו לפי האמת.

גם בספר המצוות [מצות עשה שמינית], כתב הרמב״ם כזאת, אף שלא פירט את הכל, אלא כתב בזה״ל, **המצוה השמינית היא שציוונו להדמות בו יתעלה, לפי יכלתנו.**

גם כאן הוא מדגיש, ׳לפי יכלתנו׳. מה־גם כי אי אפשר, קשה, לקבוע גבולות בדברים האלה. ישנם כאלה האומרים, כי לכן זה נקרא בשם ׳מדות׳, מלשון מדידה, כי זהו דבר שאי אפשר לקבוע בו ולצוות במדה שווה, כמו במצוות כגון ציצית תפילין וסוכה. יען כי לא כל הטבעים ולא כל המצבים שווים, כמ״ש בס״ד בנפלאות מתורתך פר׳ עקב ע״פ ורם לבבך [דברים ח׳, י״ד] ד״ה וקרוב יעו״ש.

זאת נקודה חשובה מאד.

יישר כוחו של בעל הספר 'שלחן ערוך המדות', הרה"ג אסי הלוי אבן יולי, אשר הוא הדגיש את הנקודה הזאת, כי עינינו רואות שלא שמים לב לכך.

וכך הוא כותב בשער השמחה [דף רמ"ה] בזה"ל, **השמחה חיובה מן התורה, [ודבר זה לא נודע בשער בת רבים, שהוא חיוב תורה ממש, כשאר מצוות עשה של־תורה].**

רבים למדו את הרמב"ם הזה, ולא שמו לב לכך. משום מה זה כמו 'נבלע' בין הדברים. אולי כאשר לומדים זאת, חושבים מקופיא כי עניינים אלו הם כמו הנהגות של חסידות. ברם, הרי הרמב"ם לא מדבר חסידות, אלא הלכות ממש.

והיא נחלקת לשני חלקים.

החלק הראשון, הוא חיוב שמחה תמידית, ועל ידה יכול לעבוד את השם באמת. מה שאין כן השרוי בעצבות, עבודת ה' קשה עליו.

והחלק השני, הוא חיוב שמחה במצוות. והיינו, שבעת קיום המצוות, יעשם בשמחה ובטוב לבב, על שזוכה לעשות את רצון השם, ומאהבתו את השם, ולא יעשם כמצות אנשים מלומדה.

החכם הזה [דלעיל] עשה דבר חידוש, הוא עשה למדות 'שלחן ערוך', לקבוע בזה גדרים. אבל כאמור, אחרי ככלות הכל, אין אפשרות לקבוע סעיף, זה אסור וזה מותר. כך ראיתי כתוב בשם הגר"א, כי לכן הדבר נקרא בשם מדות. הרי דברים תלויים בכמה שיקולים, ולפי העניין. שלחן ערוך מחד, ומדות מאידך, נראה לפו"ר כסתירה מיניה וביה. אבל מ"מ ישנם דברים רבים שהם אכן הלכות שנפסקו. עכ"פ הרמב"ם בעניינֵנו מדגיש, 'לפי יכלתנו'.

ממשיך הרמב"ם בס' המצוות וכותב, **והוא אמרו, והלכת בדרכיו. וכבר כפל ציווי זה ואמר [עקב י' וי"א] ללכת בכל דרכיו. ובא בפירוש זה, מה הקדוש ברוך הוא נקרא רחום, אף אתה היה רחום. מה הקב"ה נקרא חנון, אף אתה היה חנון.** וכעת הוא מוסיף כאן משהו, שהוא לא כתב בחיבורו, **מה הקב"ה נקרא צדיק, אף אתה היה צדיק. מה הקב"ה נקרא חסיד, אף אתה היה חסיד.** וכו'.

שמעתם? כאן הוא מוסיף, כי ישנה מצוה מדאורייתא, להיות חסיד. נו, וכי חסידות היא דאורייתא? אלא, כנראה הדבר תלוי. ישנם אכן בני אדם שיקחו את זה, לגבי הרבה פרטים. אבל כל אחד מאתנו מצֻוה לכל־הפחות, אל תעשה תמיד לפי הדין, אלא לפנים משורת הדין. תתחסד, כמה שהינך יכול. כל מי שאינו במדרגה הזאת של חסידות, אינו יכול הרבה, אזי עכ"פ שיהיה משהו.

שאלה מהקהל: מה שהסביר הרב כי מה הוא נקרא חסיד, הכוונה לעשות לפנים משורת הדין, זה כפי הידוע שזהו החילוק בין צדיק לחסיד. אך שמא כאן אין הכוונה לזה, אלא ר"ל שהוא גומל חסדים, כמו שאמרו חז"ל במקום אחר.

תשובת מרן שליט"א: זה מפורש כבר בי"ג מדות, רחום וחנון וגו' ורב חסד.

ובא בפירוש גם כן [סוטה דף יד.], שעניינו להדמות בפעולות הטובות והמדות החשובות, שיתוֹאֵר בהם האל יתעלה על צד המָּשל, יתעלה על הכל עילוי רב.

בספר שו"ע המדות [בדף רמ"ה] הזנ"ל, הביא מדברי הרמב"ם בהל' דעות, אבל עמדה בפניו שאלה. היכן כתוב, שהקב"ה שמח? בשלמא לגבי רחום, חנון, ארך אפים, אלו דברים שכתובים. אבל שהקב"ה שמח? היכן הדבר כתוב?

לכן הוא מוסיף שם בזה"ל, **מצינו שמדת ה' יתברך, השמחה. כדכתיב [תהלים ק"ד] יהי כבוד י"י לעולם, ישמח י"י במעשיו. וכן בישעיה [ס"ב, ה'] ישיש עליך אלהיך וגו'. ועוד [משלי י"ג] אור צדיקים ישמח. ושנינו [חגיגה דף י"ב ע"א] דשמחה זו היא של הקב"ה, ששמח כשראה אור הגנוז לצדיקים.**

הערת הרה"ג משה רצאבי שליט"א: 'שהשמחה במעונו'.

תגובת מרן שליט"א: תמתין.

שאלה מהקהל: ישנו גם פסוק, תחת אשר לא עבדת וגו' בשמחה ובטוב לבב.

תשובת מרן שליט"א: הרמב"ם עצמו מביא זאת בהמשך, לאחר מכן, בפ"ט מהלכות תשובה. אבל שם המדובר לגבי השמחה בעשיית המצוות.

ישנם שני דברים. ישנה מצוה אחת, שהיא תמידית. לא בזמן קיום המצוות. האדם אינו מקיים כעת שום מצוה, כגון שעכשיו הוא אוכל או נח וכו', והוא לא מכוין שזה לש"ש. וכן אדם שהוא עובד, פועל. רק קובע עתים לתורה. קמ"ל הרמב"ם כי אפילו כאשר הוא לא לומד, ולא מקיים מצוות, אעפ"כ בזמנים הללו, ישנו חיוב של שמחה מדאורייתא.

עכ"פ בספר שלחן ערוך המדות מביא פסוקים, כראיה לכך שהקב"ה שמח כל הזמן. 'ישמח י"י במעשיו', 'ישיש עליך אלהיך', 'אור צדיקים ישמח'.

במחכ"ת הרב המחבר, אינני יודע מדוע הוא נכנס כאן לדוחק עצום. מהפסוקים הללו אין ראיה, כי המדובר בזה הוא לָעֲתיד לבוא. 'ישמח י"י במעשיו', זה לעתיד. וכן 'ישיש עליך אלהיך, כמשוש חתן על כלה', הפסוק הזה כתוב בנחמות של ישעיה.

אולי הוא יכול להידחק ולהסביר באופן אחר לתרץ זאת, לא מסתברא.

שאלה מהקהל: אבל הרי כתוב [קהלת א', ט'] מַה שֶּׁהָיָה הוּא שֶׁיִּהְיֶה?

תשובת מרן שליט"א: אבל לא כתוב בהיפך, מה שיהיה הוא שהיה... למשל, המשיח יהיה, אבל הוא עדיין לא היה.

למשל מהרי"ץ בעץ חיים [דף ט"ז ע"ב] כתב בהדיא בזה"ל, **'ישמח י"י במעשיו'. שָׂמֵחַ לא נאמר, אלא יִשְׂמַח. לפי שפסוק זה מדבר לימות המשיח, כי אז באותו זמן כולם ידעו אותו יתב', ואז ישמח בהם הקב"ה, ואז יהי שם י"י מבורך. ומדרש שמואל פי' בדף רמ"א ע"א, אימתי יהי כבוד ה', כשיש צדיק בעולם, שישמח ה' במעשיו של־צדיק, שהוא מפאר ומברך ומרומם שמו יתב'. וזהו יהי שם י"י מבורך וכו'.**

שאלה מהקהל: מה שכתוב בפסוק, עֹז וְחֶדְוָה בִּמְקֹמוֹ [דברי הימים א' ט"ז, כ"ז], האם זאת שמחה?

תשובת מרן שליט"א: יפה. נכון.

אכן הוא לא היה צריך להגיע לכך, אלא יכל להגיד או כמו הפסוק הזה שאמרת כעת, או כפי שאמר מקודם בני הרה"ג משה שליט"א, 'שהשמחה במעונו'.

מהרי"ץ בעץ חיים [דף ק"ע ע"א] כותב לגבי מה שאומרים אצל החתן 'שהשמחה במעונו', בזה"ל, **כתב רבינו בחיי בפרשת תרומה** – זה כתוב שם לגבי הפסוק וְעָשִׂיתָ שְׁנַיִם כְּרֻבִים זָהָב [שמות כ"ה, י"ח] – **כי יש למעלה מֵעֲרָבוֹת, רקיע שמיני ששמו מָעוֹן, ושם נהרי שמחה. ולכך אנו אומרים שהשמחה במעונו וכו' ע"ש.**

השמחה 'במעונו' היינו, ברקיע הנקרא בשם מעון. הרי ישנם שבעה רקיעים. וילון, רקיע, שחקים, זבול, מעון, מכון, ערבות.

וכתב רבינו זכריה הרופא בנימוקיו להרמב"ם, הטעם – מדוע אומרים כעת, אצל החתן, 'שהשמחה במעונו'? – **לפי שתכלית שמחת האדם היא בחתונתו, וסמך לזה [שיר השירים ג', י"א] בְּיוֹם חֲתֻנָּתוֹ וּבְיוֹם שִׂמְחַת לִבּוֹ. אמנם שמחה זו יש לה הפסק** – אחרי שבעת ימים, או חודש. הכי הרבה, שנה – **משא"כ בשמחתו ית', שאין לה הפסק. ולרמוז שאין שמחה כשמחת המקום ב"ה, אומרים ברוך שהשמחה במעונו.**

כאן אנחנו שמחים ומשמחים את החתן, רק במשך כמה זמן, כמה ימים. אבל אצל הקב"ה, זה תמיד, לעולם. אין לכך שום הפסק.

ומסיים מהרי"ץ שם, **על** שֵׁם 'עוז וחדוה במקומו'. [זהו כפי שהעיר השואל מקודם].

את הפסוקים הללו, הוא – בעל שו"ע המדות – היה צריך להביא. וע"ע בגמ' חגיגה דף יב: מעון, כתות של מלאכי השרת אומרים 'שירה' בלילה.

*

הרמב"ם בהלכות תשובה [פרק שביעי הלכה ב'] כתב בזה"ל, **לעולם יראה אדם את עצמו כאילו הוא נוטה למות, ושמא ימות בשעתו ונמצא עומד בחטאיו. לפיכך ישוב מחטאיו מיד, ולא יאמר כשאזקין אשוב, שמא ימות קודם שיזקין. הוא ששלמה המלך אומר בחכמתו, בכל עת יהיו בגדיך לבנים, ושמן על ראשך אל יחסר.**

שמעתם? אנחנו ידענו רק שכתוב 'שוב יום אחד לפני מיתתך', אבל הרמב"ם בא ואומר, 'לעולם' – לא בעשי"ת או בניחום אבלים וכד', אלא

תמיד – יחשוב האדם שהוא גוסס, 'נוטה למות, שמא ימות בשעתו'. ואולי בעוד חצי שעה, זהו.

[**בגמרא** שבת דף קנ"ג ע"א וז"ל, תנן התם, רבי אליעזר אומר, שוב יום אחד לפני מיתתך. שאלו תלמידיו את רבי אליעזר, וכי אדם יודע איזהו יום ימות. אמר להן, וכל שכן, ישוב היום שמא ימות למחר, ונמצא כל ימיו בתשובה וכו' יעו"ש. וכן ציינו מפרשי הרמב"ם שם זאת כמקור לדבריו, אבל אין זה מספיק, כי לדב' הרמב"ם לא רק יום קודם, אלא שעה].

הרמב"ם כותב בלשון 'לעולם', והוא כותב בספרו רק 'הלכות'. זאת הלכה, לא חסידות, ולא מוסר, ולא דְּרָשׁ.

לכאורה, א"כ איך אפשר לשמוח תמיד?

מספרים על מישהו שהיה חולה במחלה הקשה רח"ל במשך שלוש שנים, וכל הזמן הוא היה נוסע אל הרופא, והרופא לא גילה לו שיש לו את המחלה. רק אמר לו, תעשה כך, ותעשה כך. ויהי היום, ובא רופא מחליף, ממלא מקום של־רופא הקודם, וכאשר החולה הזה הגיע אליו, תוך כדי הדברים, לא היה מובן, והרופא אמר לו, וכי אינך יודע שאתה במצב חמור וכו'? אמר לו החולה, מה כ"כ חמור? ענה לו הרופא, יש לך את המחלה. אותו חולה נבהל, ולאחר שבוע הוא נפטר...

שלוש שנים הוא החזיק מעמד, ורק כאשר שמע זאת הוא נפטר.

הא כיצד ניתָן לשמוח ככה? אם האדם חושב כל הזמן, שהוא הולך למות?

איך הרמב"ם מסתדר עם מ"ש בעצמו בהלכות דעות, כי כל אדם צריך להיות שמח 'כל ימיו', ואילו כאן הוא כותב כך, שלעולם יראה עצמו כאילו הוא נוטה למות. מה קרה פה?

נראה שהתשובה היא, כי האדם כלל ועיקר אינו צריך להיות עצוב מכך. ההיפך, זאת היא השמחה. וכי יותר טוב, אם האדם יקבל פתאום דום לב, ויֵלך לעולמו מבלי שהוא יחזור בתשובה? אדרבה, זאת השמחה הכי גדולה, שהוא מוכן ויודע, בכדי שהוא יחזור לפני כן בתשובה. הדבר הזה, צריך לשמח אותו. אם איננו חושב על כך, הוא יכול ח"ו לעשות עבירות, כגון לדבר לשון הרע וכו' וכו', ולפתע פתאום הוא הולך. ואז הוא מגיע לכסא הכבוד, כשהוא מלוכלך בעבירות. על זאת, צריכים לשמוח. וע"ע מ"ש בס"ד בשיעור וילך התשע"ט בש"ל.

כך דעת הרמב"ם, וראויים הדברים למי שאמרם.

ברם מאידך, וכי כל הזמן אפשר להיות שמח? מה לגבי תשעה באב? וכי בת"ב נשמח? או אם אדם אומר תיקון חצות, הרי צריכים אז לבכות ולהצטער. וכן אָבֵל, לא אליכם. או למשל אדם שהוא ח"ו רואה את חבירו שהוא בצער, וכי אינו צריך להצטער איתו? וכל כה"ג. כיצד הרמב"ם אומר, 'צריך לשמוח כל ימיו'.

*

כמו כן קשה לכאורה, וכי הקב"ה תמיד שמח? הרי כתוב בחז"ל [חגיגה דף ה:], **מקום יש לו להקב"ה, ומסתרים שמו** וכו'. כפי שנאמר [ירמיהו י"ג, י"ז] **בְּמִסְתָּרִים תִּבְכֶּה נַפְשִׁי**. גם הקב"ה הוא בוכה. וכפי שמובא בגמ' [שם], **שלושה הקב"ה בוכה עליהם בכל יום. על שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק, ועל שאי אפשר לעסוק בתורה ועוסק, ועל פרנס המתגאה על הציבור.**

וכן מובא בגמ' סוכה [דף נ"ב ע"ב], **ארבעה מתחרט עליהן הקב"ה שבראם. ואלו הן. גלות, כשדים, וישמעאלים, ויצר הרע.** יש להקב"ה צער.

בגמרא במסכת עבודה זרה [דף ג' ע"ב] מובא לגבי מלחמת גוג ומגוג בזה"ל, **כיון שרואין מלחמת גוג ומגוג, אומר להן, על מה באתם? אומרים לו, על ה' ועל משיחו, שנאמר [תהלים ב', א'] למה רגשו גוים ולאומים יהגו ריק [וגו']. וכל אחד מנתק מצותו והולך, שנאמר [שם שם, ג'] ננתקה את מוסרותימו [וגו]. והקב"ה יושב ומשחק, שנאמר יושב בשמים ישחק [וגו']. א"ר יצחק, אין לו להקב"ה שחוק, אלא אותו היום בלבד.**

שואלת הגמרא, **איני, והא אמר רב יהודה אמר רב, שתים עשרה שעות הוי היום. שלש הראשונות, הקב"ה יושב ועוסק בתורה. שניות, יושב ודן את כל העולם כולו. כיון שרואה שנתחייב עולם כליה, עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים. שלישיות, יושב וזן את כל**

העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כנים. רביעיות, יושב ומשחק עם לויתן, שנאמר [תהלים ק"ד, כ"ו] לויתן זה יצרת לשחק בו. אמר רב נחמן בר יצחק, עם בריותיו, משחק. ועל בריותיו, אינו משחק אלא אותו היום בלבד.

א"ל רב אחא לרב נחמן בר יצחק, מיום שחרב בית המקדש, אין שחוק להקב"ה. ומנלן דליכא שחוק? אילימא מדכתיב [ישעיהו כ"ב, י"ב] ויקרא י"י אלהים צבאות ביום ההוא לבכי ולמספד ולקרחה וגו'. דלמא ההוא יומא, ותו לא.

ומצינו כי ישנם מצבים, שהקב"ה הוא עצב כביכול.

שהרי הסיבה שתיקנו לומר בקדיש, אמן יהא שמיה רבא וכו' בלשון ארמית – זהו אחד מן הטעמים – הוא בכדי שהמלאכים לא יתקנאו בנו.

כך לשון הטור [או"ח סימן נ"ו], **יש אומרים מפני המלאכים, שלא יתקנאו בנו שאנו משבחים שבח נאה כזה** וכו', **וכביכול שיש דאגה לפניו. ואם יבינו המלאכים זה, יקטרגו עלינו.**

אומר על כך הבית חדש – הוא מאריך על כך, וכבר דיברנו על כך בהרחבה בזמנו [שיעור במדבר התשע"ה], ע"כ נביא רק כמה מלים מדבריו – **מפני הקנאה, שאומרים לפניו שבח נאה כזה, אנו חוששין דהקנאה יהא גורם. שכאשר יראו דאגה לפניו יתעלה, יהיה להם התנצלות על מה שבאו לקטרג עלינו** וכו'.

אלא צריך לומר, כי מה שהרמב"ם כתב 'שמח כל ימיו', מה שאומרים בלשון 'תמיד', שמחה תמידית, זהו לאו דוקא. ברור שישנם זמנים, שאי אפשר לשמוח.

יש 'תמיד', שזה ממש כל הזמן, כמו [שמות כ"ה, ל'] לֶחֶם פָּנִים לְפָנַי תָּמִיד. כפי שכתוב במשנה [פי"א דמנחות 'אלו מושכים ואלו מניחים', בכדי שאף פעם לא יהיה השלחן ריק. ויש 'תמיד', כמו [שמות כ"ז, כ'] לְהַעֲלֹת נֵר תָּמִיד, בבוקר ובערב. לא מחייב שזה 'תמיד' כל הזמן, אלא הכוונה על הרוב, בדרך כלל. ועיין בגמ' מנחות דף צ' ע"ב.

שאלה מהקהל: אבל הגמרא [בחגיגה דף ה:] מפרשת את הפסוק 'עוז וחדוה במקומו', שזה נאמר 'בְּבָתֵּי גַּוַּאי', כי שם ישנה שמחה כל הזמן.

תשובת מרן שליט"א: יפה. כך הגמ' שם מתרצת, הא בבתי גוואי, והא בבתי בַּהֲאֵי. ולפי רש"י וגירסתו בגמ', הוא כדבריך. אבל רבינו חננאל שם מפרש להיפך, בבתי גוואי בכיה, בבתי בראי שמחה.

אם־כן, ישנן את שתי האפשריות.

זהו כפי שכתוב בספר חובות הלבבות, הַפָּרוּשׁ, **צהלתו בפניו, ודאגתו בלבו.** דהיינו, זהו הכיוון הזה. אבל זאת הדרגא הכי נמוכה. דרגא פחות. 'בְּסֵבֶר פנים יפות', זהו ה'בראי'. גם בזמן שעצובים, אין פירושו שעצובים ג"כ בלב. הרמב"ם מדבר, שרואים שמחה בפָּנים. לא ממש שמחה, אלא סבר פנים יפות. הוא רגוע. לכל הפחות. בודאי שלא רואים את השלילי, אלא יתירה מכך, רואים כי האדם שליו. ישנם מצבים של עצב, שרואים את העצב גם באופן חיצוני, כגון אם האדם בוכה, אבל 'עין במר בוכה, ולב שמח'. משהו בכיוון הזה.

ולמעשה, כתוב בספרים כי כך הוא הדבר אפי' בתשעה באב. גם בת"ב שצ"ל עצוב, אין פירושו שהעיצבון צריך להיות בלב. ואם נשאל, על מה נשמח אז? התשובה היא, ראשית, על כי הקב"ה כילה חמתו בעצים ואבנים. דבר נוסף, המשיח נולד בת"ב. א"כ יש על מה לשמוח.

כנ"ל ספר עבודת ישראל [פרשת מסעי, דף קל"ג], להמגיד מקוז'ניץ, וזה לשונו, **אפילו בתשעה באב, שהוא חושך למראה עין, הגם שיש לבכות במר־נפש על כל [הרעה] אשר מְצָאַתְנו ביום ההוא, מ"מ יש לשמח לב המלך בשמחה העתידה, שבו יוולד מנחם ויגאלנו במהרה** וכו'.

בשם החזון אי"ש והגרי"ז אומרים, איך ירמיהו הנביא כתב בנבואה, את מגילת איכה? הרי קיי"ל שאין הנבואה שורה מתוך עצבות? על כרחך, שהוא היה שמח. א"כ רואים, כי אין חובה שהדבר יהיה סותר האחד את השני. הלב נשבר, אבל מצד שני מתעודד. כך הם אומרים.

מביאים זאת אפילו לגבי אנשים, אשר היו להם צרות רבות.

העניין מובא בהרבה ספרים, למשל בספר מעשה איש – תולדות החזון איש [דחיל חטאין, דף קס"ג] וז"ל, **הוסיף החזו"א, ירמיה הנביא חיבר**

את מגילת איכה. והרי הנביא כתב זאת ברוח הקודש, ורוח הקודש אינה שורה אלא מתוך שמחה? אלא, אפשר לבכות בכי תמרורים על חרבן בית המקדש, ובו זמנית להיות בשמחה.

בספר מעדני יוסף – זכרון שמואל [יוסף תהלות, דף רס"ט, הערה ו'] כתב בזה"ל, **סימוכין לרעיון זה, נמצא בקונטרס שערי איש בשם החזון איש זצ"ל [נדפס בריש ספר שערי אהרן על או"ח]. שהקשה, הלא כשירמיהו אמר את הקינות, הוא בכה מאין הפוגות. וכמו שאמר בעצמו [איכה ג', מ"ט] עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות. והלא איכה נתחבר בנבואה לפני חרבן בית המקדש, ואמרו חז"ל דאין שכינה שורה אלא מתוך שמחה?**

ותירץ, שיתכן לומר קינות ולבכות מאין הפוגות, ובאותו זמן להיות בשמחה עכ"ל.

ועיין בספר אדמור"י טשארנוביל [עמ' צ"ה], שהרה"ק ר' דוד לייקס זצ"ל היה מפורסם במדת שמחתו, ואף פעם לא ראו אותו בעצבות. ואם כי כל בניו ובנותיו מתו עליו בחייו רח"ל, לא נתן לעצבות לשלוט עליו אף לרגע, וגם את הקדיש אמר בקול שמחה. וכן סיפרו עליו, שאף את הקינות היה אומר בניגון של שמחה.

ובספר לעבדך באמת [ח"א דף רי"ב] מובא בזה"ל, **החזו"א היה נראה תמיד שרוי בשמחה, ולא היה ניכר עליו מתח בעבודת ה'.**

שאלתי את הגר"ח קניבסקי (שליט"א) [זצ"ל], אם החזו"א היה נראה בשמחה גם בימי 'בין המצרים'. והשיב, שבְּרי[א] לו שהחזו"א היה שמח גם בימים אלו, אך אינו זוכר מה היתה הנהגתו ביום ט' באב.

בודאי שהחזו"א קיים את חובת האבִילות בכל דקדוק הדין, אך זה לא סותר לשמוח על כך שכל מעשי הקב"ה הם אך ורק לטובתנו וכו'. [וכבר ביארו כמה רבותא, שחז"ל דקדקו לומר משנכנס אב ממעטין בשמחה, ולא אמרו אין שמחים, לומר שיש רק למעט בשמחה, אבל גם אז צריכים להיות בשמחה. איתמר].

שאלה מהקהל: אבל הרמב"ם כתב, כי יש ללכת בדרך הממוצעת, וזאת איננה הדרך הממוצעת, אלא זאת מדרגה גבוהה. האם זאת כוונת הרמב"ם?

תשובת מרן שליט"א: הרמב"ם לא מדבר על כך במפורש. אנחנו רק דנים עכשיו, כיצד לפרש זאת. מה שהרמב"ם אומר, שהאדם יחשוב כי הוא נוטה למות, ובכל זאת כתב מאידך שיהיה שמח, זאת בודאי מדרגה גבוהה. א"כ חובה להגיד שהרמב"ם מדבר על זה. הרמב"ם היה בעל שכל גדול, והוא אומר את דעת תוה"ק לפי השקפתו. ובודאי שהוא מדבר על מדרגה גבוהה מסויימת. 'ממוצעת' שהוא כתב, אינה ביחס לבניאדם, שרובם לא מגיעים למדרגה הזאת, רק כלפי הקצוות של אותה מדה שהוא מדבר עליה.

*

לגופו של עניין, צריכים להעיר פה שני דברים.

ראשית, מ"ש בספר שלחן ערוך המדות, שזהו חיוב תורה ממש, וקיום מצות עשה וכו', וכך הוא קבע זאת בספרו להלכה, חושבני כי צריכים כאן קצת להסתייג. כי אכן נכון שהרמב"ם סובר כך, אבל לפי מיעוט ידיעתי, אין לרמב"ם מקור מפורש, ולא חבר בדבר הזה. לא בגאונים, ולא בראשונים, ולא באחרונים.

למשל, בספר המצוות לרבי' סעדיה גאון, לגבי 'והלכת בדרכיו', הוא לא הזכיר כלל שישנה מצוה כזאת. יכול להיות, כי הוא סבר שזאת בכלל איננה מצוה, אלא שזאת הבטחה. הרי כך היא משמעות הפסוקים שם, יקימך י"י לו לעם קדוש וגו' והלכת בדרכיו. המדובר שם, שהקב"ה מבטיח את זה.

ואכן מצינו למה"ר דניאל הבבלי, שהוא מתווכח בעניין זה עם הר"א בן הרמב"ם. הוא טוען, מניין להרמב"ם שזאת מצוה? אין זאת אלא הבטחה.

הדבר מובא בתשובות הר"א בן הרמב"ם [בסימן ס"ג] בזה"ל, **ילמדנו רבינו, בדבר מה שאמר רבינו זק"ל בספר מצוות, במצוה השמינית ממצות עשה, בדבר מה שאמר יתעלה 'והלכת בדרכיו', שהוא מצות עשה. ונראה שהוא תנאי, כמו הכתוב 'ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך'. התנאי, כי תשמע בקול וגו'. וכו'. וגם לו היתה מצוה, הרי היא כוללת את המצוות** וכו'. זאת מצוה כללית. יעוש"ב. ואמנם הוא עונה לו על כך.

ובכל אופן חזינן, כי יכול להיות שיהיו גדולי תורה שיסברו שזאת רק הבטחה.

מי שיעיין ג"כ בביאור הגר"י פרלא על ספר המצוות לרס"ג [עשה י"ט, דף קמ"ד עמוד ג'], יראה כי הוא כתב שם בזה"ל, **לפי זה יש מקום עיון, דהנה הבה"ג** – בעל הלכות גדולות – **במניין הָעֲשִׂין שלו, מנה ללכת בדרכיו, להלביש ערומים, לקבור מתים, לנחם אבלים, ביקור חולים** וכו', **והרמב"ם השיג עליו בזה** וכו'. **והנה רבינו הגאון ז"ל לא מנה מצוות אלו כלל, וגם עיקר עשה ד'והלכת בדרכיו' לא מנה במניין העשין כלל.**

ועל כן הוא אמר, **ועל (כרחך) [כרחנו] צריך לומר דהיינו משום דהוי ליה בכלל עשה ד'ואהבת לרעך', שכבר מנאה** וכו'. הדבר נכלל במצות 'ואהבת לרעך כמוך' וכו'. לא משנה.

מה שבטוח הוא, שאף אחד לא כתב דבר כזה, שהשמחה היא מצות עשה מן התורה. כמדומני שהרמב"ם הוא יחיד ומיוחד בעניין הזה. אם כי, לגופו של עניין ולאמיתו של־דבר, הרמב"ם צודק. הרמב"ם הוא 'רופא נאמן'. הרבה יותר ממה שהוא רופא של־גוף, הוא רופא של־נפש. בודאי שאין מה להשוות, בין אדם שהוא שמח, לאדם שאיננו שמח. זהו עולם אחר. אולם כשאנחנו לומדים, אנו מבינים שלהגיד כי זאת מצות עשה מן התורה, וכו' וכו', עדיין רחוקה הדרך.

ברם ישנו דבר, שצריכים להסבירו יותר לעומק.

הרמב"ם בחכמתו הגדולה, בנה פה בהל' דעות, בניין אדיר ועצום. אבל כאשר מתעמקים 'בין השיטין', נראה ונבין שהרמב"ם חיבר כאן שני דברים, ויכול להיות כי כל שאר גדולי העולם יגידו שאין קשר ביניהם. אלו שני דברים נפרדים, שאין חובה לחבר אותם. ורק בקיום המצוות חובה לשמוח, שזה מפורש בכתוב תחת אשר לא עבדת וגו'.

כולנו יודעים את מה שאמרו חז"ל, כי יש להידבק במדותיו של הקב"ה, 'מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון' וכו', הכל טוב ויפה, אבל מנין לך שזאת היא הדרך האמצעית? הרמב"ם פותח ואומר בהתחלה, כי במדות צריכים ללכת בדרך האמצעית. מהו המקור לכך? לא כתוב במפורש בדברי חז"ל. אבל הוא מסביר, כי זהו מ"ש במסכת אבות, 'דרך ישרה'. אולם שזאת הדרך הממוצעת, את זה הרמב"ם ייסד בחכמתו.

בודאי שאֵלו הם דברים חשובים וגדולים, אולם כעת הנני מדבר רק בדרך הלימוד, האם ישנו מקור בדברי חז"ל, לְמה שהרמב"ם כתב כי זאת הדרך האמצעית, וזהו מה שנאמר בתורה 'והלכת בדרכיו'. ומי פירש זאת? על כך מביא הרמב"ם את דברי חז"ל, מה הוא רחום אף אתה חנון וכו', ומוסיף מדעתו על דרך זה קראו הנביאים לאל בכל אותן הכנויין וכו'. מְנָליה לרמב"ם, כי רחום וחנון וקדוש וכו', הם הדרכים האמצעיים?

שאלנו מקודם, מה המקור של־רמב"ם שהקב"ה כל הזמן שמח, והיגענו אל פסוק 'עוז וחדוה במקומו'. לכאורה, הכיצד הרמב"ם לא כתב זאת בהדיא. וראינו כי בספר שלחן ערוך המדות הנז"ל לא מצא מקור זה, אלא שלומדים זאת מן הפסוק, ישמח י"י במעשיו. וכדומה. א"כ הרמב"ם היה צריך לכתוב מקור כזה.

שאלה מהקהל: אולי משם אין ראיה שהקב"ה בעצמו שמח. 'במקומו' ישנה שמחה, אולי מי אמר שזהו הקב"ה בעצמו?

תשובת מרן שליט"א: ומה נֹאמר לגבי 'שהשמחה במעונו'?

ועוד, וכי כולם מסביבו שמחים, והוא עצוב?...

השמחה שלו יתברך ויתעלה היא כ"כ גדולה, עד שהוא משפיע על כל הסביבה. כאשר האדם שמח, הוא מַשְׁרה שמחה על כולם. ותראה למשל כעין זה, כי כאשר אדם מדבר בבטחון, הוא נוסך בטחון על כולם. הדבר משפיע על כולם.

ברם קשה לו, שהרמב"ם היה צריך לכתוב זאת. ובפרט שזהו חידוש גדול, שאינו מפורש בשום מקום.

נראה, כי אולי הרמב"ם בכלל לא חשב שישנו צורך לכתוב את זה. כי אם למשל נמצא סתירה לזה, או דחִייה, הרמב"ם יאמר, לא זהו המקור שלי. הרמב"ם בנה יסוד, הוא קבע פשט, כי המאמר מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון וכו', פירושו, הדרך האמצעית. לא כתוב במפורש, אבל ככה הרמב"ם לומד

מחכמתו, מן הראיות שלו, כי זאת הדרך האמצעית. ואם כן, לא צריכים לכך מקורות. כל דבר, הגם שאינו שייך כלפי הקב"ה, אלא רק כלפי בני האדם, כל מדה שהיא יכולה להיות עם קצוות, צריכים ללכת באמצע. את זאת הנני לומד, מ'מה הוא רחום, אף אתה רחום' וכו'. זהו היסוד. ולגבי הפרטים, אינני צריך להביא לכך ראיות. כתוב פה כלל ויסוד, וממנו תמשיך לגבי כל הדברים. מכך לומד הרמב"ם על הכל.

גם כל הפסוקים והמקורות שהבאנו לגבי שמחת הקב"ה, לא נאמרו ככינויים להקב"ה עצמו דומיא דרחום וחנון, ארך אפים, צדיק וחסיד, [שזה נלמד מן הפסוק (תהלים קמ"ה, י"ז) **צַדִּיק יְיָ בְּכָל דְּרָכָיו, וְחָסִיד בְּכָל מַעֲשָׂיו**], אלא חדוה במקומו, שמחה במעונו, ישמח, ישיש. מכאן סמך וסעד לסברתֵנו שהרמב"ם סובר כי ממה שנכתב, נלמד למדות שלא נכתבו, וגם אם יש דברים שלא שייכים כלפי הקב"ה, מ"מ זהו הכלל. וע"ע דבריו בנ"ד במו"נ חלק ראשון סוף פרק נ"ד.

אדם שהוא שמח, זאת מדה ממוצעת בין אדם עצוב, לבין אדם מהולל, אדם שכל הזמן מתבדח.

ממילא, אין הכרח לראשונים אחרים שיודו לו ויסכימו עמו בדבר הזה, כי הרמב"ם חיבר כאן שני דברים. בהתחלה הוא החליט, כי הדרך האמצעית היא הדרך הכי טובה. ואח"כ קבע שהמאמר חז"ל מה הוא רחום וכו', זהו הפשט.

אולם, ישנה כאן שאלה נוספת בהא גופא. מי אמר לרמב"ם, כי 'רחום' זאת הדרך הממוצעת? וכי 'רחום' זה הממוצע? הרי הרמב"ם בעצמו כתב מקודם, כי יש אכזרי, ויש רחמן. אלו הן הקצוות. **שאלה** מהקהל: אבל ישנו הבדל, בין רחום לבין רחמן.

תשובת מרן שליט"א: אכן. זהו מה שהרמב"ם למד. ואת זה רציתי לחדד. כשכתוב 'רחום', זה לא 'רחמן'. כי רחמן פירושו, שהוא מדאי מרחם. תוספת הנו"ן, רומזת ומורה על תוספת הרחמים. הוא מרחם, אפילו היכן שלא צריך לרחם. הוא מגדיל ומגזים ברחמנות שלו, אפילו בדברים שלא ראוי ולא טוב לרחם. וזאת איננה הדרך הישרה. זה הקצה. וגם הקצה השני, אכזרי, כמובן שזה לא טוב. אלא, צ"ל בצורה הממוצעת, שזהו 'רחום'. לכן, **אם** אנחנו משווים את הלשונות, נבדיל ונאמר כי 'רחמן', זה לא 'רחום'. הסגנון רחמן, כנראה כולל רחמים מרובים ויתֵרים, כמו שביארנו.

אין במקרא מלת 'רחמן', בשום מקום. ומאידך, קשה לכאורה שהרי אנחנו אומרים על הקב"ה 'רחמנא' בארמית, וכן הרחמן, מלך רחמן מושיע ומגן, אנחנו כן מכַנים את הקב"ה בתואר רחמן. רק חושבני שהרמב"ם יענה, שלפי האמת זה איננו לשון הקודש במקורו, אלא רק בלשון חז"ל, וזה הושפע בזמנם מארמית. כי תרגום הפסוק **רַחוּם וְחַנּוּן** [שמות ל"ד, ו'] הוא 'רחמנא וחננא'. כך בלשון ארמית, ומזה עבר ללשון הקודש. כפי שישנן הרבה מלים כיוצא כאלו בספרי חז"ל, שלמרות שאינן בלשון הקודש, זה כבר נהיה כאילו בלשה"ק. כגון 'בי כנישתא', בית הכנסת. זה התייסד בלשון חז"ל. לשון חכמים לחוד, ולשון תורה לחוד.

א"כ מובן כי בלשון התורה, 'רחמן' זה לא מתאים להקב"ה. ומה שאנחנו בכל זאת אומרים, זה בעיקבות הלשון הארמית.

ואף כי כתוב בפסוק, **יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת** וגו' [איכה ד', י'], משום הכי גופא כתוב כך, כי הגם שהן היו מדאי רחמניות, ואפ"ה בישלו ילדיהן כדי לאכול בזמן החרבן, להראות גודל האסון רח"ל.

מהשתא למדנו כי כאשר הרמב"ם כתב מקודם, אכזרי ורחמן, נתכוון בזה גופא לְאַפּוֵקי רחום. ומכאן ייסד הרמב"ם את שיטתו, כי 'רחום' זאת המדה הממוצעת, ועל זה הוא בנה את הכל. בנה מזה מגדל שלם, מגדל־אור.

כך נראה לי בס"ד, וזהו דבר חידוש, אשר לא ראיתי מי שנגע בו.

עוד יש להעיר על מה שאח"כ, בסוף פרק שני מהל' דעות, ישנו דבר מפליא, שהוא פתאום חוזר על כך, וכותב בזה"ל, **לא יהא אדם בעל שחוק והתל, לא עצב ואונן, אלא שמח**. וקשה הרי הוא כבר כתב זאת בפרק ראשון?

אמנם בהמשך הוא כותב, **כך אמרו חכמים, שחוק וקלות ראש, מרגילין לערוה** וכו'. הוסיף דבר שלא כתב אותו בפרק הראשון.

קשה גם כן, ששוב פעם הוא חוזר על כך וכותב, **וכן לא יהיה בעל נפש רחבה נבהל להון, ולא עצל ובטל ממלאכה. אלא בעל עין טובה, מעט עסק ועוסק בתורה. ואותו המעט שהוא חלקו, ישמח בו. ולא יהיה לא בעל קטטה, ולא בעל קנאה, ולא בעל תאוה, ולא רודף אחר הכבוד. כך אמרו חכמים, הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם. כללו של דבר, ילך במדה הבינונית שבכל דעה ודעה, עד שיהיו כל דעותיו מכוונות באמצעית.**

רואים החוש״ה אל העי״ן שישנה כאן כפילות, על מה שכבר ביאר בפרק הראשון. ואין דרכו של־רמב״ם לכפול את דבריו. כל דבריו סולת נקייה. קב ונקי.

תשמעו פירוש נכון. ונבין מזה כמה אנחנו צריכים להעמיק, בכדי להבין את דברי הרמב״ם, אפילו בדברים שהם נראים פשוטים.

ונקדים כי בעצם ישנה כאן קושיא גדולה יותר.

בפרק ראשון הרמב״ם כתב, כי לגבי דבר גדול, מותר לאדם שיכעס. כי אם הוא לא יכעס, אזי ימשיכו לעשות זאת עוד הפעם. ועל ידי שהוא כועס, הוא עוצר את זה. ׳כדי שלא ייעשה כיוצא בו׳. כגון על בני ביתו, או על התלמידים שלו, שיכעס. כך כתוב בפרק ראשון. ובפרק שני [הלכה ג׳], פתאום הרמב״ם כותב בהיפך, **וילַמֵּד עצמו שלא יכעוס, ואפילו על דבר שראוי לכעוס עליו. וכן אם רצה להטיל אימה על בניו ובני ביתו, או על הציבור אם היה פרנס, ורצה לכעוס עליהם כדי שיחזרו למוטב** – למרות שראוי לכעוס – **יַראה עצמו בפניהם שהוא כועס כדי לייסרם.** רק יעשה פנים של כועס. כאילו. **ותהיה דעתו מיושבת בינו לבין עצמו, כאדם שהוא מדמה איש בשעת כעסו והוא אינו כועס.** שיעשה פרצוף של אדם כועס, ובלבד שלא יכעס.

מה קרה פה? הרי בפרק א׳ אמרת שכן?

התשובה היא, כי פרק שני, זה מדרבנן. ופרק ראשון זה מדאורייתא, כי מדובר שם על מצות התורה ׳והלכת בדרכיו׳. ולכן ישנם עוד הבדלים, בין פרק ראשון לבין פרק שני. בפרק ראשון, גם לגבי גאוה וענוה, הרמב״ם אומר ללכת בדרך האמצעית. וגם לגבי כעס, ללכת בדרך האמצעית. אולם בפרק שני, הרמב״ם אומר לא כך, אלא כתב [שם] בזה״ל, **ויש דעות שאסור לו לאדם לנהוג בהן בבינונית, אלא יתרחק עד הקצה האחֵר. והוא גובה הלב. שאין הדרך הטובה שיהיה האדם עניו בלבד, אלא שיהיה שפל רוח, ותהיה רוחו נמוכה למאד. ולפיכך נאמר במשה רבינו, עניו מאד, ולא נאמר עניו בלבד. ולפיכך ציוו חכמים, מאד מאד הוי שפל רוח.** ולגבי כעס הרמב״ם כותב, **וכן הכעס דעה רעה היא עד למאד, וראוי לאדם שיתרחק ממנה עד הקצה האחר.** מה לפתע נשתנה?

אומרים מפרשי הרמב״ם, כגון סדר משנה, בן ידיד, עבודת המלך, ושם טוב, כי הרמב״ם מתכוון פה מדרבנן.

אמנם הרמב״ם קצת סָתם יותר מדאי, אבל נראה שאין מנוס מלהבין ככה. אינני יודע, למה הרמב״ם לא ביאר זאת יותר, בשפה ברורה ומבוארת כדרכו בקודש. אבל אינני חושב (עכ״פ כעת) כי ישנה אפשרות להבין אחרת. בפרק ראשון, הרמב״ם אמר את מה שהוא מן התורה. ומן התורה, לגבי ענוה וגאוה, יש ללכת באמצע. וכן לגבי כעס, הולכים באמצע. אולם בפרק שני, הוא אומר שלא. ובס״ד הרחבתי עוד לדון בזה בנפלאות מתורתך פרשת עקב ע״פ ורם לבבך.

כעת נבין ממילא גם לנ״ד, למה הרמב״ם חזר עוד הפעם, על העניין של עצב ואונן, ושהאדם יהיה שמח וכו׳. וכן הוא חזר שוב, על כללות פרטֵי העניין. רצונו להגיד, כי זה אפילו מדרבנן. דהיינו, שלא תחשוב כי כמו בעניין של גאוה וכעס, חכמים אמרו בכל זאת ללכת אל הקצה השני, ה״ה באֵלו. זה אינו. בדברים הללו, זה נשאר כמו בדאורייתא. ולכן אתי שפיר מה שהוא מזכיר פה שתי פעמים, מה שאמרו בזה ׳חכמים׳. **לא יהא אדם בעל שחוק** וכו׳ **כך אמרו חכמים** וכו׳. **לא יהא אדם בעל קטטה** וכו׳ **כך אמרו חכמים** וכו׳ וכדלעיל. רצונו לומר ולהוכיח מכך, שזה אפילו מדרבנן.

שלא תגיד, כי מדרבנן – אף לגבי המדות האחרות – כן ישנו עניין ללכת לקצה מסויים.

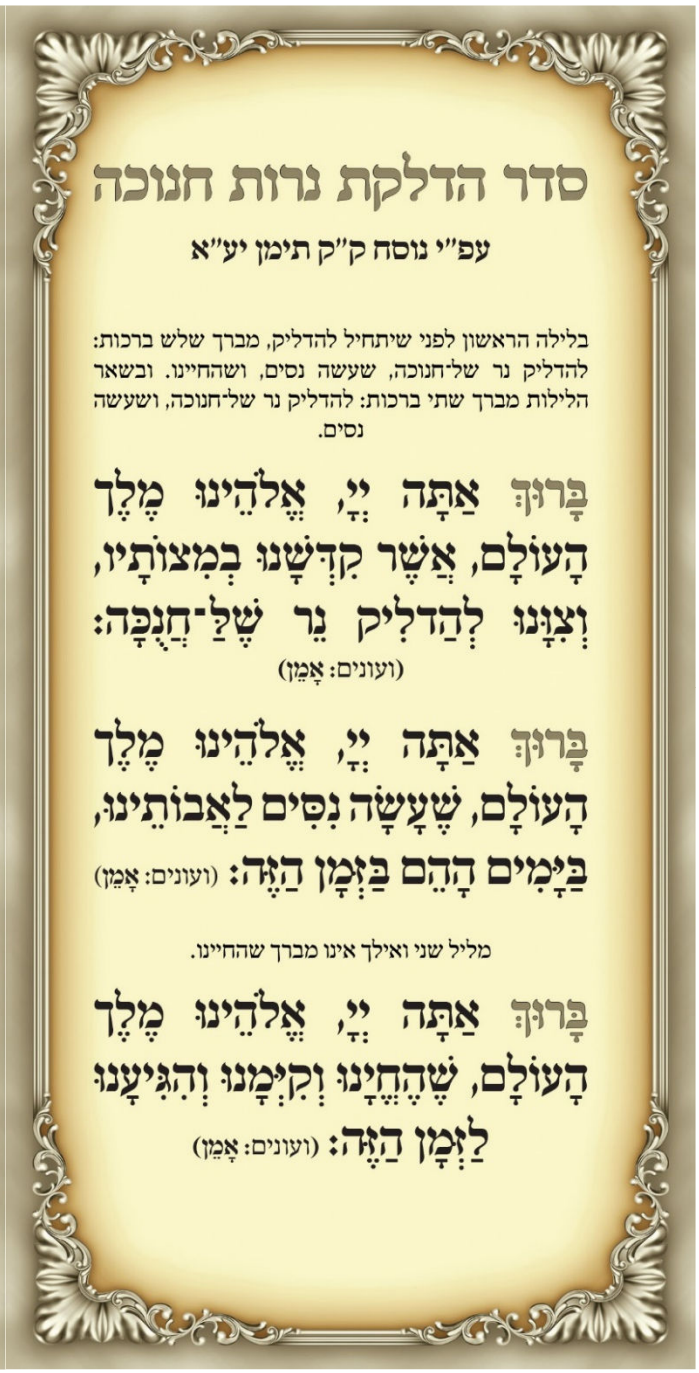
ואם נשאל, איך אפשר להגיד – סלקא אדעתין – שמדאורייתא הדבר כך, ומדרבנן בהיפך? התשובה היא, כי הדבר אינו מפורש בתורה.

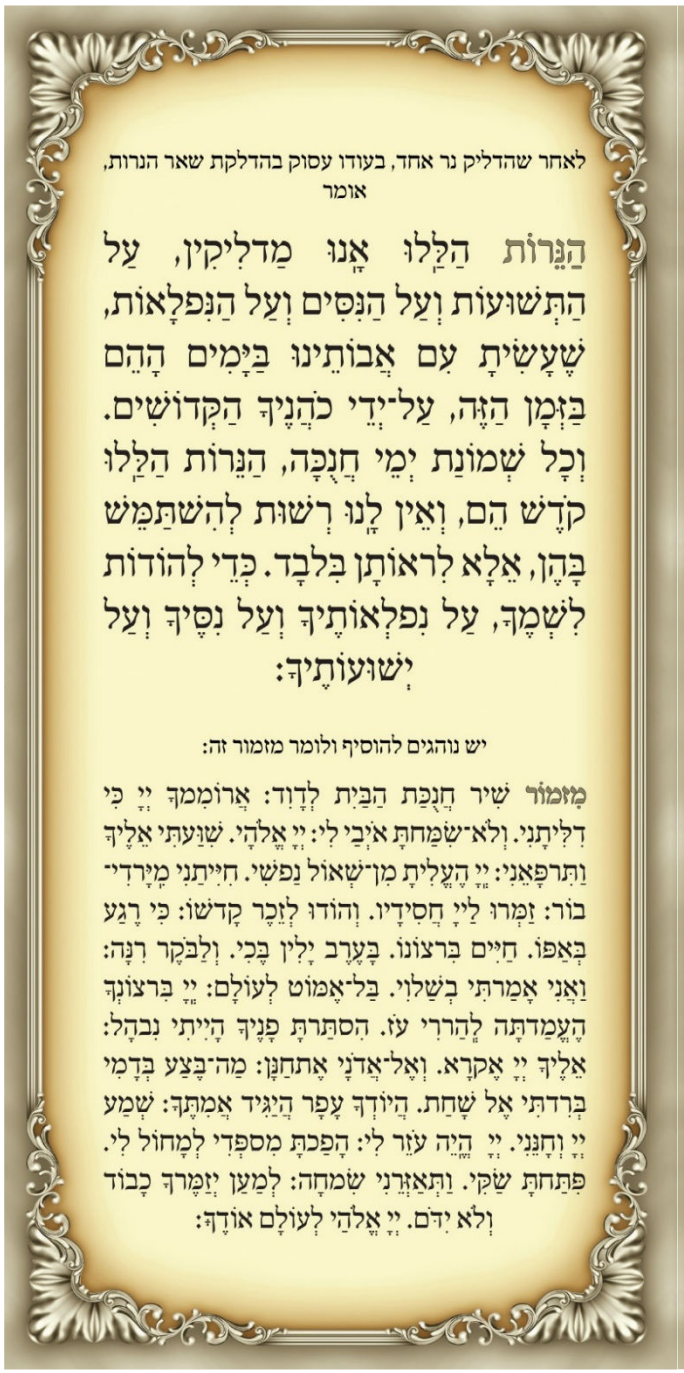
כתוב בצורה סתמית 'והלכת בדרכיו'. אלו דברים שאינם מפורשים בתורה. וקי"ל שחכמים יכולים לתקן דברים, אם בתורה לא כתוב במפורש ההיפך. כפי שנראה להם לגבי שפלות הרוח וכעס, ללכת עד הקצה, למרות שמדאורייתא אין חובה שהדבר יהיה כך. והוה אמינא דהוא הדין. בשאר המדות, או בחֵלק מהן. לכן הרמב"ם בא ומדגיש, כי בדברים הללו זה כן נשאר ממוצע, אפילו מדרבנן, כמו בדאורייתא.

נמצא שהדבר חשוב מאד, אליבא דהרמב"ם, לעשות שמחה בימי החנוכה, כמו קרוב לימי הפורים, שהם ימי משתה ושמחה, ובעזהי"ת שנזכה לשמחה האמיתית.

וכפי שאמרנו, ישנם שני סוגי שמחה. ואינני מדבר כעת לגבי זמנים של עצב, אלא על זמנים רגילים. שהאדם צריך להיות שמח, שליו ורגוע, בסבר פנים יפות. ובשמחת המועדים, יותר. אין שמחה אלא בבשר, ואין שמחה אלא ביין. וכו' וכו'.

השם ברוך הוא בקרוב יזכינו, שנראה בשמחה את הדלקת המנורה בבית מקדשו במו עינינו. וכשם שעשה עם מתתי' כה"ג חשמונאי ובניו נסים וגבורות, כך יעשה עמנו הקב"ה נסים וגבורות בעת ובעונה הזאת, אכי"ר.

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת ויגש

(נמסר במוצאי שבת חנוכה)

טבת התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק״י

נושאי השיעור:

ביאור דברי הספר ברכת טוב, כי ג׳ העבירות החמורות – ע״ז ג״ע ושפ״ד – וכן לשון הרע, הן אלו שגרמו לכל הגָּלִיוֹת. גלות בבל, פרס, יון, וגלותנו זו האחרונה.

חמש שאלות על דברי הברכת טוב הנז״ל, ותירוץ אחד על כולן.

מגילת אנטיוכַס, נקראת גם בשם מגילת בני חשמונאי. ביאור גירסת המלה ׳אנטיוכס׳, ומשמעותה.

טעות החושבים כי ישנו מנהג אצלינו להרבות באכילת פרי הגזר בימי החנוכה, ודחיית הדברים המובאים על כך בספר משנת שלמה.

התייחסות למ״ש שם בעניין זמן הדלקת נר חנוכה, כי כביכול ישנם בקהילותינו שנהגו להדליק בשקיעת החמה.

המשך ביאור דברי הרמב״ם בהל׳ דעות בעניין השמחה, ובירור כי זה יותר משיטת ברסלב, מכיון שלדעת הרמב״ם, המצוה על האדם להיות בשמחה תמיד, היא מדאורייתא. איסור העצבות, ומצות טבילת עזרא. שמחה, מונעת מחלות. והמשך ביאור שיטת הרמב״ם בעניין והלכת בדרכיו, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, האמצעית, מדת הרחמנות שתהיה במקומה.

ח״י שאלות ותשובות בתנ״ך, לחידוד הבקיאות, מאת כמה״ר יחיא אלשיך הלוי זצ״ל.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט״א
השיעור יוצא לאור ע״י מוסדות יד מהרי״ץ – בני ברק
טלפקס: 03–5358404. נייד: 050–4140741
דוא״ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072–33–23–642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו ״קול יהודי תימן״ ובחוברות ״שערי יצחק״ – 815
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03–6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל״נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט״א, וכן באמירת ״מי שבירך״ בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050–4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי״ר.

פרשת ויגש ה'תשפ"ו ב'של"ז

בשם רחמן.

השיעור מוקדש בראש ובראשונה להצלחתו של ידידנו הנעלה והנכבד רבי ברק בן זכריה צברי הי"ו, הידוע לנו כאיש החסד בה"א הידיעה, מאז ומתמיד, מאז שאני מכיר אותו, מאז שהגיע מחוץ לארץ, מארצה"ב. כמדומני שזו היתה הפתיחה הגדולה, לכל המוסדות שזכינו ויסדנו.

דרך אגב, אנחנו מתרחקים מפרסום, אבל בחנוכה יש מצות פרסומי ניסא. ישנם אנשים, שכל דבר שהם פועלים הם הולכים לפרסם. ולדידהו, אם לא פרסמו, כאילו לא עשו. ותשמעו מלתא דבדיחותא, יש "גורסים" במקום הרחמן יפרנסנו בכבוד, הרחמן יפרסמנו בקרוב... מתפללים, מחפשים פרסומת. לצערינו כיום כמעט כל דבר, מלווה עם פרסומת, כמעט ואין לשם שמים בעוה"ר.

אבל ב"ה הוא צנוע ונחבא אל הכלים. והצנע לכת עם אלהיך. שנים ע"ג שנים שבית המדרש פה 'חנם אין כסף', חוץ מכל הדברים שהוא פועל, גם באופן אישי וגם באופן כללי. חושבני כי הנסתר רב על הגלוי, כל מה שהוא עושה חסדים טובים לעמו ישראל, דואג הרבה למען הציבור. ובזמן האחרון, עבור הישיבה איתן התורה, הוא פינה לשם כך את בית הכנסת שבנה בעיר אלעד בשם תפארת זכריה. ברוך ה' כיום יש שם כבר 46 תלמידים, כן ירבו וכן יפרוצו. תקותי שלא ירחק היום שיהיו לפחות 460.

מה שאנחנו יכולים זה רק לברך אותו, שהשם ברוך הוא ישמרהו ויחייהו, ויציל אותו מכל צרה וצוקה ומכל נגע ומחלה, שיראה אושר עם משפחתו, עם כל בני ביתו, ושיצליח בכל אשר יפנה. יהי שלום בחילו ושלוה בארמנותיו. השם ברוך הוא ימלא כל משאלות ליבו – עם כל ישראל, נכלול את כולם ביחד – לטובה. ושירבו כמותו בישראל.

חבל, אם היה לנו עוד מישהו אחד כמותו, היינו נראים אחרת. אבל, מודים לה' גם על פך השמן הטהור. אפי' פך שמן אחד, ב"ה מן השמן הזה זרחה אורה גדולה. בלעדיו, כל ביהמ"ד פה פעולת צדיק, לא היה קיים. זה אך ורק בזכותו. יש לו זכות עצומה. הון ועושר בביתו, וצדקתו עומדת לעד. אכי"ר.

כמו כן השיעור מוקדש ע"י ידידנו הרב אוהד נהארי הי"ו, ב"ה הוא ידיד ותיק, מסמר קבוע פה בשיעורים. הוא עושה הרבה, להגדיל תורה ולהאדירה. לרפואת רעייתו היולדת במזל טוב, שירה בת אברהם, ולרפואת הרך הנולד. שיזכו להכניסו בבריתו של אברהם אבינו בעתו ובזמנו, אכי"ר. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

הקדשה מיוחדת ע"י ידידנו רבי יואל חיים הָעֶדִין הי"ו מרמת בית שמש, לע"נ מורו ורבו הרה"ג חיים בן מארי סאלם יעקובי זצ"ל, שהיה ממייסדי מפעל תורת אבות בארץ הקודש, מנהיג ורב קהילת מסורת אבות בבורו פארק בארצה"ב, שם הקים עולה של תורה עפ"י מנהג ומסורת ק"ק תימן, ובפרט עפ"י דרכו ופסקיו של מהרי"ץ זצוק"ל. דאג בגופו ובממונו לקהילות קודש התימנים יע"א, בתימן ובארץ ישראל ובארצה"ב. השבוע יחול יום פטירתו. תנצב"ה. וירבו כמותו בישראל. אנחנו צריכים הרבה ישועות. הרבה זרעים שינבטו ויפריחו.

כן השיעור מוקדש על ידי רבי משה מאיר בן אשר זילג הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה ובכל העניינים, ולנחת מכל יוצאי חלציו יחד עם רעייתו החשובה. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש על ידי רבי עזריאל מרדכי הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה ובכל העניינים, ולעילוי נשמת אביו אבא חנוך הינך בן חיים יהודה אריה הכהן, בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, והצריכים רפואה – ישלח להם השי"ת רפואה שלימה מן השמים, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

ביאור דברי הספר ברכת טוב, כי ג' העבירות החמורות – ע"ז ג"ע ושפ"ד – וכן לשון הרע, הן אלו שגרמו לכל הַגָּלִיוֹת. גלות בבל, פרס, יון, וגלותנו זו האחרונה.

בגמרא במסכת שבת [דף כ"ג ע"א] מובא בזה"ל, **שמע מינה הדלקה עושה מצוה ש"מ. והשתא דאמרינן הדלקה עושה מצוה, הדליקה חרש שוטה וקטן, לא עשה ולא כלום. אשה ודאי מדליקה, דא"ר יהושע בן לוי, נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס.**

מפרש רש"י [בד"ה היו באותו הנס], שגזרו יוונים על כל בתולות הנשואות, להיבעל לטפסר תחילה. ועל יד אשה נעשה הנס.

אלו שני דברים, ובעזהי"ת נעמוד על כך בהמשך. **החיד"א** בספר המוסר שלו, הנקרא בשם לב דוד [פרק עשרים וארבעה] מביא דבר חידוש. וזה לשונו, **כתבו המקובלים, והובאו דבריהם בספר ברכת טוב דף ה', כי גלות בבל ע"י נבוכדנצר הרשע, היה בעון עבודה זרה שהיא בסקילה, ומשום הכי נשרף ונחרב בית המקדש, ונכשלו באנדרטי. ובעון שפיכות דמים, נמסרו להריגה בימי המן, והוא בסייף, לכן נתבטל בית המקדש. ובעון גלוי עריות היה השמד של־יוונים, וגזרו שכל כלה תהיה עם ההגמון, והוא בחנק, קל מכלן.**

אלו המדרגות של חייבי מיתות, שריפה סקילה הרג וחנק. חנק, הוא קל מכולם.

לכן היה בית המקדש, רק שפרצו בו פרצות ושיקצו הכלים. ובעון לשון הרע, הגדול מכלן, הוא גלות האחרון הגדול והחמור והארוך, ואין תיקונו אלא בתורה, זהו תורף דבריו.

ה'ברכת טוב' רוצה להראות ולהסביר, כי העוונות הכי חמורים, שהם עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים, עם לשון הרע שהיא שקולה כמותם, זהו מה שגרם לנו את כל הצרות. **ולכן**, הכל מדה כנגד מדה.

בעוון עבודה זרה, נשרף בית המקדש. 'נכשלו באנדרטי', כנראה הוא רומז לשיטת התוספות

בכתובות [דף לג: ד"ה אלמלין], כי זה לא היה ממש עבודה זרה, אלא שנבוכדנאצר עשה משהו לכבוד עצמו, אבל עכ"פ הדבר נחשב כעין עבודה זרה. א"כ כיון שהעונש על ע"ז הוא סקילה, לכן נחרב בית המקדש.

בעוון שפיכות דמים, נגזר בימי המן, להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים. זה בסיף. אז בזמנם התבטל בית המקדש. הרי אחשורוש אמר אז לאסתר, **עַד חֲצִי הַמַּלְכוּת וְתֵעָשׂ** [אסתר ה', ו']. למה רק עד חצי המלכות? התשובה היא, כי את בית המקדש, הוא לא הסכים לבנות. שלא תבקש את זה. כמבואר בגמ' מגילה דף טו: ובתרגום, ובספרים נוספים.

ובעוון גילוי עריות, היתה הגזירה בזמן היוונים, כי כל כלה תהיה עם ההגמון. כיון שהם עברו על גילוי עריות, לכן העונש הוא שיסבלו מכך, מדה כנגד מדה.

וכעת העבירה האחרונה, לשון הרע, היא הכי גדולה. ותיקון הדבר, הוא רק ע"י התורה. וזאת היא הסיבה, שהגלות הזאת הינה כ"כ ארוכה וחמורה. בית ראשון, היה רק שבעים שנה. כי העוון הזה – לשון הרע – 'שקול כנגד כולם'. לא שהוא שקול רק כנגד אחד מהם – מג' העבירות החמורות – אלא כנגד כולם.

מלבד בס' לב דוד הנז"ל, החיד"א מביא כך ג"כ בספרו מדבר קדמות, בערך גלות.

אינני מבין, מה הדבר קשור אל תורת הקבלה? מדוע הוא כתב, 'כתבו המקובלים'. אינני רואה כאן שום 'סוד'. לכאורה, הדברים הללו הם ע"ד הפשט.

כמו־כן, כאשר עיינתי בספר ברכת טוב בעצמו, במקור, ראיתי כי הוא לא מזכיר בכלל 'מקובלים', ולא שום 'קבלה'. ואפי' אדרבה, משמע הפוך. שלא תאמר כי החיד"א הביא את דבריו בקצרה, ברם הנה אין שם שום רמזים נסתרים.

יתירה מכך, יש לכך גם מקור, בספר אמרי נועם – שהוא מן הראשונים – הר"ר יעקב דילישקאש, שכתב שם [בפרשת וישב] בזה"ל, **והנה ידוע, אשר גלות יוון היה לכפר עוון של ג"ע, כי בגלות בבל היה תיקון ע"ז, ונכשלו באנדרטיא ולהרוג, ובגלות יון נגד ג"ע נגזר עליהם תיבעל לטפסר תחילה** וכו'.

אם־כן העניין צריך הסבר. והמקום ב"ה יאיר עינינו.

חמש שאלות על דברי הברכת טוב הנז"ל, ותירוץ אחד על כולן.

ובעיקר העניין, ישנן חמש שאלות, שצריכים לשאול.

ראשית, היכן מצינו שהיה עוון גילוי עריות, בבית שני? מהיכי תיתי לומר, שגלות יוון באה בגלל גילוי עריות? לא זכור לנו, ולא ידוע לנו דבר כזה.

וכן לגבי מה שהוא אומר, 'ובעון שפיכות דמים, נמסרו להריגה בימי המן'. וכי בימי המן, שפכו דמים? האם ידוע או זכור למישהו דבר כזה, שהיתה אז שפיכות דמים?

שאלה שנייה. הרי מפורסם מה שמובא בגמרא במפורש, טעמים אחרים לגזירת המן. במסכת מגילה [דף יב.], **שאלו תלמידיו את רשב"י, מפני מה נתחייבו שונאיהן של ישראל שבאותו הדור כַּלָּיָה? אמר להם, אִמרו אתם. אמרו לו, מפני שנהנו מסעודתו של אותו רשע. אם כן, שבשושן ייהרגו, שבכל העולם כולו אל ייהרגו. אמרו לו, אמור לנו אתה. אמר להם, מפני שהשתחוו לצלם.**

לא כתוב, שהם התחייבו בגלל שפיכות דמים. [אף כי יתכן שזה נכלל בשאלת תלמידיו 'מפני מה', לפי הכלל שסגנון זה מורה שידעו שישנם כמה טעמים, כמו שדיברנו בס"ד כמה פעמים בכל כגון דא. ואכמ"ל. יב"ן].

שאלה שלישית. הוא אומר שהגלות שלנו היא בגלל עוון לשון הרע. אבל בגמרא במסכת יומא [דף ט' ע"ב] כתוב, כי זה בגלל שנאת חנם. גם זאת גמרא מפורסמת. מובא שם בזה"ל, **מקדש ראשון, מפני מה חרב. מפני ג' דברים שהיו בו, ע"ז וגלוי עריות ושפיכות דמים. ע"ז דכתיב [ישעיהו כ"ח, כ'] כי קצר המצע מהשתרע** וכו'. **גלוי עריות, דכתיב [ישעיהו ג', ט"ז] וַיֹּאמֶר יְיָ, יַעַן כִּי גָּבְהוּ בְּנוֹת צִיּוֹן, וַתֵּלַכְנָה נְטוּיוֹת גָּרוֹן וגו'.** וכו'.

שפיכות דמים, דכתיב [מלכים ב' כ"א, ט"ז] וְגַם דָּם נָקִי שָׁפַךְ מְנַשֶּׁה הַרְבֵּה מְאֹד, עַד אֲשֶׁר מִלֵּא

אֶת יְרוּשָׁלַם פֶּה לָפֶה. בעיר ירושלם, מהשער הזה לשער הזה, מקצה ועד קצה, מלא שפיכות דמים. הוא שפך דמים, וממילא כבר נגררו כולם. שפיכות דמים, זה היה ׳מעשים שבכל יום׳. בעיקבותיו, גם הציבור כבר זלזל בעניין הזה.

אבל מקדש שני, שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים, מפני מה חרב. מפני שהיתה בו שנאת חנם. ללמדך, ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות, ע״ז גלוי עריות ושפיכות דמים.

שאלה רביעית. הבאנו [בשיעור וישלח] את דברי הבית חדש – והבאנו לכך מקורות – כי גזירת היוונים היתה, בגלל שהכהנים התרשלו בעבודה. זהו טעם אחר בכלל.

שאלה חמישית, מן הכתוב במדרש מעשה חנוכה, שהבאנו בס״ד בחוברת מאי חנוכה. ישנן כמה נוסחאות למדרש מעשה חנוכה. הוא מובא בהרבה ספרים, אבל הנני מציין למה שקרוב אלינו בהישג־יד. בחוברת מאי חנוכה דף ל״ב – מובא בזה״ל, **עמדו וגזרו, כל בן־ישראל שעושה לו בריח או מסגור לפתחו, ידקר בחרב. וכל כך למה? כדי שלא יהא לישראל כבוד ולא רשות, שכל בית שאין לו דלת** [ר״ל דלת נעולה. יב״ן], **אין לך כבוד ולא צניעות, שכל הרוצה ליכנס נכנס בין ביום ובין בלילה.** גזירה קשה.

כיון שראו ישראל כך, עמדו וביטלו כל דלתות בתיהם, ולא היו יכולין לא לאכול ולא לשתות, ולא לשמש מטותיהם, בשביל גנבין ולסטין ופריצי יוונים, ולא רואין שינה בעיניהם לא יום ולא לילה. ונתקיים עליהם מקרא שכתוב [דברים כ״ח, ס״ו] **וּפַחֲדָתָ לַיְלָה וְיוֹמָם.**

אמרו לפני הקב״ה: ריבונו־של־עולם! כמה אנו יכולים לסבול? אמר להם, בעוון מזוזה. שביטלו את מצות מזוזה. וכו׳.

כיון שראו יוונים שעמדו ישראל בגזירה, ולא נכשל אחד מהם בשום דבר רע, עמדו וגזרו עליהם גזירה אחרת – גזירה נוספת שגזרו היוונים – **והעבירו קול: כל אדם מישראל שיש לו שור או שה, יחקוק על קרניו שאין לו חלק באלהי ישראל. וכל כך למה? כדי שלא יאכלו ישראל בשר ולא חלב ולא גבינה, ולא יהיה להם חרישה. אמרו: יודעים אנו שאין יכולין לעמוד בגזירה זו. אוי ואבוי. מה עושים?**

אמר להם הקב״ה בעוון שמנעתם עצמכם – מרן שליט״א אומר זאת ב׳כינוי׳, **מנעו עצמם – מלעלות שלש רגלים, ולהקריב קרבנות, וליתן מתנות כהונה.** הם לא עלו לרגל, לקיים מצות [שמות כ״ג, י״ד] שָׁלֹשׁ רְגָלִים תָּחֹג לִי בַּשָּׁנָה.

לכן נתקיים עליכם [**דברים כ״ח, ל״א**] שׁוֹרְךָ טָבוּחַ לְעֵינֶיךָ [מרן שליט״א אומר זאת ב׳כינוי׳, עליהם, שורו טבוח לעיניו].

הרי לנו טעמים אחרים לגזירות היוונים.

*

נראָה בס״ד, כי מחמת כל הקושיות הללו, היגענו אל ההבנה, שאין הכי נמי, הכל היינו הך.

דהיינו, לגבי שנאת חנם, החפץ חיים אומר, שזהו בעצם עוון לשון הרע. הוא כותב זאת בהקדמתו לספרו חפץ חיים, וכן בספרו שמירת הלשון [שער הזכירה, פרק ד׳] **וז״ל, בסוף ימי בית שני, גברה שנאת חנם ולשון הרע בינינו בעוה״ר, ובעבור זה נחרב הבית, וגלינו מארצנו. כדאיתא ביומא** וכו׳. הוא מביא את הגמרא במסכת יומא, שהקדמנו לעיל.

הגם שהגמרא נקטה ׳שנאת חנם׳, הכוונה הוא על לשון הרע ג״כ, שיוצאת מצד השנאה. דאל״ה לא היו נענשים כ״כ.

וכי על לאו ד׳לא תשנא את אחיך בלבבך׳, יהיה חרבן בית המקדש? הרי זהו רק לאו. זה לא נחשב מן העבירות החמורות. אלא התשובה היא, שהשנאה גררה והביאה את לשון הרע.

והיינו דסיים שם, ללמדך שקשה שנאת חנם כנגד ע״ז וג״ע ושפ״ד. וזה מצינו בערכין [**דף ט״ו ע״ב**] **גבי לשון הרע.**

והוא מביא ראיה נוספת. ועוד, מגופא דשַׁמַעתא דיומא מוכח כמו שכתבנו, מדפריך שם ובמקדש ראשון וכו׳ ודוקרים את חבריהם וכו׳ עיי״ש. זהו לשון הרע, ש׳דוקרים׳ בלשונם זה לזה.

כמו־כן, לגבי ע״ז ג״ע ושפ״ד. שאלנו לעיל, היכן מצינו בבית שני – בימי המן – ששפכו דם, ושבימי היוונים היה גילוי עריות. התשובה היא, אין הכי נמי. לא שמענו. זה לא היה בבית שני, אלא בבית ראשון. ברם, העוונות הללו, אשר החריבו את בית ראשון, הם לא התכפרו בשבעים שנה של גלות בבל. היו בעצם צריכים

להיות בגלות יותר זמן. כי השבעים שנה הללו, לא הספיקו למרק את כל החטאים שלהם.

כך כתב הגר"י איבשיץ, בביאורו לספר ירמיה ובספרו יערות דבש דרוש עשירי. אצלו הדבר ברור. הוא כותב, כי יש לו ראיות לכך.

הוא אומר שם, כי ישנם מינים, אשר מצערים את ישראל. דהיינו, אנשים בעלי דעות כוזבות, הם מקניטים אותנו. אומרים לנו, אין לכם סיכוי. שהרי בבית ראשון, למרות שהיו עבירות חמורות, ג"ע ע"ז ושפ"ד, הגלות היתה רק במשך שבעים שנה. אולם בבית שני, שהיתה רק שנאת חנם, תראו כמה אתם עדיין בגלות. א"כ אין לכם עתיד. בטענה הזאת, הם רוצים לייאש את ישראל מן הגאולה.

וזה לשונו שם, כבר ידוע, כי המינים מצערים לישראל ואומרים, בבית ראשון, שהיה בהם חטאים גדולים ומפורסמים, נגאלו בקץ ע׳ שנים. ובבית שני, אשר לא נמצא בעם ישראל מהתועבות הגדולות, רק שנאת חנם, תהיה אריכות הגלות זמן ארוך כזה?

אבל טעו. כי חשבו, כי בגאולה בימי עזרא, כבר נמחל עון בית ראשון. ולא כן הוא. כאשר יֵעוּדֵי כל הנביאים מורים על זה, וכאשר הארכתי בביאורי לירמיה.

אומר היערות דבש, כי הם טועים. הם חושבים, כי כל הגלות בבית שני, היא רק בגלל השנאת חנם. ברם, הדבר אינו נכון. אלא, אנחנו עדיין משלמים על העבירות של בית ראשון, ע"ז ג"ע ושפ"ד. לא הספיקו לכך השבעים שנה. אם כן, למה בכל זאת הקב"ה קיצר את הגלות, ונבנה בית שני? התשובה היא, כי המצב היה שעַם ישראל כבר היה עלול להיטמע. כאשר הם היו בגלות שם, כמעט הם התערבבו עם העמים, נשאו נשים נכריות וכו'. כמעט ח"ו יכולה היתה להישכח זֵכר תורת ישראל. לכן הקב"ה עצר את זה, אבל בעצם אנחנו ממשיכים – גם עכשיו – למרק ולתקן את החטאים שהיו בבית ראשון.

ממילא מובן היטב, מה שכתוב כאן בספר ברכת טוב, שהיו ג׳ עבירות הללו ע"ז ג"ע ושפ"ד. אין פירושו, שהעוונות הללו היו בבית שני. אז הן כבר לא היו, אלא הן היו בבית ראשון, אבל עדיין לא נִשְׁלַם התיקון עליהן.

וזה לשונו שם, רק להיות כי ישראל היו נְעוּרים – הכוונה, ריקים, התערו מהם. ע"ד שנאמר [בראשית כ"ד, כ'] וַתְּעַר כַּדָּהּ [ידוע שרוב האשכנזים אינם מדייקים בכתיבתם, והיה לו לכתוב מנוערים. איתמר] – **מהתורה, ונשתקעו בעבודה זרה, עד ששכחו בשבעים שנים שהיו בגולה, שמירת שבת, מצות סוכה וכדומה.** בהיותם אז בגלות, כבר נשכחו מהם אפי׳ המצוות שהן מדאורייתא. **כאשר הדבר מבואר בעזרא ונחמיה. נשאו בנות אלהי נכר, עמוני ומואבי, ולא ידעו כי הרחיק ה׳ אותם מבוא בקהל ה׳.**

וא"כ אילו ח"ו היו יותר בגלות, ולא היה פקידה, היתה נשכחת מאתם תורת אלהינו מכל וכל, עד שלא היה רושם זכירה אצלם, ונתערבו בעמים, והיה ח"ו נשבת זֵכר ישראל, וזֵכר תורת אלהינו. ועל זה נכרתה הברית, לבלי תִּשָּׁכַח תורת אלהינו, ולבלי יתערבו בגוים, והן עם לבדד ישכון.

ולזאת עשה ה׳ למען שמו ולמען תורתו, ופקד אותנו מקץ ע׳ שנים, בזמן אשר עדיין רְשׁומה של־תורה והמדע קיים – ישנם עדיין היסודות, נותרו, נשאר רושם – **ואז היו עדיין עזרא וכנסת הגדולה, שהנחילו לנו תורה, וכן בכל דור ודור שקבעו לנו מסמרות וסייגים, עד שעל ידי כן אי אפשר לשכוח ולעבור הגדר של תורה.**

אז התחדשו כל הסייגים והגדרים לתורה, ועל ידי זאת לא נשכחה התורה. וכך אנחנו רואים, כאשר אנחנו בגולה, כי בכל דור מוסיפים תקנות. כל פעם מוסיפים חומרות, גדרים וסייגים, כי זה לא כמו בדורות הראשונים, אשר לא היו זקוקים לכך.

וכאשר שׂיער בחכמתו העליונה, שכבר נשקעה התורה בלבנו מבלי שכוח, חזר והגלנו, למרק חטאים מבית ראשון.

וכן באמת כנ"ל, כי אנחנו בגולה לא שכחנו מצוות ה׳. אדרבה בכל דור ודור מוסיפים תקנות.

וא"כ הגלות השניה – הוא אומר במפורש – **היא עיקרה גלות הראשונה, רק בחסד ה׳ מבלי להפר בריתו, גאל אותנו.** הגאולה היתה בעצם לפני הזמן, וגלותנו זו היא הֶמשך.

אם־כן, יפה מאד.

והדבר הזה מוכח, בדברי הברכת טוב בעצמו, כי הוא עצמו מציין את הגמרא ביומא הנז"ל. החיד"א קיצר בדבריו, אבל כאשר עיינתי בספר ברכת טוב בעצמו, ראיתי כי הוא כתב בזה"ל, **בעוון ארבעת העבירות החמורות, הלא המה ע"ז ג"ע וש"ד, ולה"ר השקול כנגד כולם, כמאמר רז"ל במסכת יומא, בארבעתם גברה יד האומות עלינו בארבע (גלותים) [גליות]. עבודה זרה, נכשל** – צ"ל נכשלנו – **בו באנדרטי דבקעת דורא, חוץ מחנניה מישאל ועזריה. הם לא** נכשלו.

שפיכות דמים, גברה עלינו פרס, והוא סוף שבעים שנה לגלות בבל, בו נמכרנו להשמיד ולהרוג ולאבד ע"י המן. גילוי עריות, נכשלנו בה בגלות יוון בימי חשמונאים וכו'.

הרי שהוא בעצמו, מביא את הגמרא ביומא. על כרחנו, שהדבר צריך להיות משולב ומתאים.

*

מה שנשאר לנו, השאלות ששאלנו ממ"ש בגמרא כי זהו מפני שהם נהנו מסעודתו של אותו רשע, או מפני שעבדו לצלם בימי נבוכדנאצר, וכן השאלה ששאלנו מדברי הב"ח שכתב כי הם התרשלו בעבודה, ובמדרש כתוב כי הדבר היה בעוון מזוזה, ועל שלא עלו בשלושה רגלים.

הכל נכון. היו הרבה גזירות. אולם העיקר, העוון הראשי, היה גילוי עריות, ועל כך נענשו בימי היוונים. ומה שהיו עוד דברים, כך וכך, למה הפרט הזה, למה דלתות? זה בעוון מזוזה. אלו דברים שנלוו. לא העיקר. זה בכדי להסביר, כי אצל הקב"ה, הכל הוא מדה כנגד מדה, לבאר מהו הקשר.

אבל הדבר הראשון אשר גרם לכך, וי"א כי זהו גם העיקר של־גזירות, זה עוון ג"ע. שכן ישנם כאלה האומרים, כי מה שכתוב 'שגזרו על כל הבתולות הנישאות' וכו', ישנם המבינים כי זאת היא עיקר הגזירה, עיקר הנס.

למשל, בספר הלכות הגינה [דף תס"ב] הביא זאת – וראיתי את זה בעוד ספר – כתב בזה"ל, **גם מרש"י משמע כנ"ל, דתיבעל להגמון תחילה, חשיב מעיקר הצרה.** אסון כזה גדול.

והאמת היא, כי גם מהמדרש מעשה חנוכה הנז"ל בעצמו, כאשר הוא מביא את הגזירה הזאת, הוא מקדים לכתוב כי הדבר היה ממש אסון. גזירה מרה ועכורה.

וזה לשון המדרש, **כיוון שראו יוונים שאין ישראל מרגישין בגזירותיהם, עמדו וגזרו עליהם גזירה מרה ועכורה, שלא תיכנס כלה בלילה הראשון מחופתה, אלא אצל ההגמון שבמקום ההוא. כיוון ששמעו ישראל כך, רפו ידיהם ותשש כוחם, ונמנעו מלארס, והיו בנות ישראל בוגרות ומזקינות כשהן בתולות. ונתקיים עליהם [איכה א', ד'] בְּתוּלֹתֶיהָ נוּגוֹת וְהִיא מַר לָהּ, והיו יוונים מתעללים בבתולות ישראל.**

בגזירה זו לא נזכרה שם הסיבה לכך, מה המדה כנגד מדה, כמו לעיל בעוון ביטול מזוזה ועלייה לרגל, ומכאן חיזוק לדברינו שזה בעוון גילוי עריות שבבית ראשון.

אם כי מלשון הגמרא, 'שאף הן היו' באותו הנס, משמע שזה טפל, אבל דבר זה כבר נדון בראשונים. רק אני מציין, כי אי אפשר כעת להיכנס לפרטי הפרטים.

בתוספות שם [מגילה דף ד' ע"א] ד"ה **שאף הן היו באותו הנס, פירש רשב"ם, שעיקר הנס היה על ידן. בפורים על ידי אסתר, בחנוכה על ידי יהודית.**

זהו הדבר השני שרש"י הביא, [כפי שהקדמנו בתחילת השיעור], כי על ידי אשה נעשה הנס, מסבירים שזה היה ע"י יהודית. ישנם כאן הרבה דברים לברר, כי יש כאלה האומרים כי נכון שמעשה יהודית היה עם אחד ממלכי יוון, אבל הדבר היה בתקופה אחרת. לפני כן. אולם בכל אופן, חיברו את הדברים.

בפסח, שבזכות צדקניות שבאותו הדור נגאלו. וקשה, דלשון 'שאף הן' משמע שהן טפלות, ולפירושו היה לו לומר 'שהן'.

לכך נראה לי, שאף הן היו בספק דלהשמיד ולהרוג. וכן בפסח, שהיו משועבדות לפרעה במצרים. וכן בחנוכה, הגזירה היתה מאד עליהן.

צריכים להעמיק בכך. בכל אופן, פחות או יותר הדבר מובן.

וממילא מיושב ג״כ, שאין סתירה. כל הדברים הם נכונים, רק צריכים לדעת איפה להניח כל פרט ופרט, וביחד מבינים באופן כולל ומושלם. התמונה מתבהרת, להבין ולהשכיל את כל מה שבעוונותינו הרבים אירע. כל מעשה של הקב״ה, הכל מחושבן ומדוקדק. הכל במשקל במדה ובמשורה.

מגילת אנטיוכַס, נקראת גם בשם מגילת בני חשמונאי. ביאור גירסת המלה 'אנטיוכס', ומשמעותה.

בעזהי״ת, נקרא אחרי השיעור, במגילת אנטיוכס.

בספרים שלנו, היא נקראת בדר״כ בשם מגילת בני חשמונאי, אך ישנם כאלה הקוראים לה בשם מגילת אנטיוכס, ואפילו מהרי״ץ זיע״א [בע״ח דף קס״ג ע״א], הזכירה בשם הזה.

עכ״פ כך היא גירסתנו, אנטיוכַס הוא״ו בשורק והכא״ף בפתח. כיום בשפה המדוברת, אומרים אנטיוֹכוס. ולא בדו זאת מן הלב, אלא ישנם כבר הרבה ספרים ישנים, גם בכתבי היד שלַּמְּגילה הזאת שנותרו בקהילותיהם, יש שהם מנקדים כך. ויש מהם המנקדים אנטיוֹכוס.

א״כ ישנן כאן, שלוש גירסאות. אנטיוֹכוס, אנטיוֹכוס, אנטיוכַס.

אנחנו איננו רוצים לקרוא למגילה בשם המלך הרשע הזה. אמנם ישנם כאלה, שאפי׳ למגילת אסתר, קראו לה בשם מגילת אחשורוש. זהו כפי שתמיד לוקחים את המלה הראשונה, ועפ״ז קובעים את השם, כגון מסכת ביצה. למה לא אומרים, מסכת יום טוב? התשובה היא, כי זאת המלה הראשונה של־מסכת. וכפי שבתורה, כגון פרשת בראשית. נח. לך לך. וירא. לפי המלה הראשונה של־פרשה. אולם בנ״ד, לא רצו לתת את השם הזה, העדיפו לקרוא לה, מגילת בני חשמונאי. וכן מגילת אסתר. למה לקרוא לה על־שם אחשורוש הרשע? ברם, אי אפשר להכחיש, שהיו כאלה אשר קראו לה כך.

אבל יש להבין, למה גירסתנו היא אנטיוכַס הכא״ף בפתח?

מפני שנראה – מתקבל מאד על הדעת – כי שמו האמיתי היה בחולם, או בשורק. כי בשפה שלהם, ביונית, ברומית, מלים רבות נגמרות ככה. מסיימים 'אוס'. הרי איך אומרים גם אנחנו? אונקלוס או אונקלַס? אומרים אונקלוס. וכן בן קלוניקוס. אנטגנוס. תיזכרו אתם, בכל מיני מלים כאלה. קלוֹנימוס. פוליפוס. טיטוס. אספסינוס. וכן בסוף גמ׳ סוכה, לוקוס לוקוס. וכן אפוטרופוס, אנחנו קוראים אַפְּטוּרְפוס, וכפי שנכתבת תיבה זו במדרש הגדול.

הערת הרה״ג משה שליט״א: וכן נילוס.

תגובת מרן שליט״א: זה במצרים. אולם הדבר נכון, כי הם – הרומיים – נתנו את השם הזה, כאשר הם שלטו שם. בלנ״ד עוד נרחיב על זה, בקשר ל׳ספרי הַמִּרַם׳ שנז׳ בפ״ד ממסכת ידים, על שם המשורר שלהם הוֹמִירוס.

הכי הרבה, בשורק. אלכסנדרוס. אנחנו גורסים אנטוֹנינוס, אבל י״ג אנטונינוס.

הסתכלתי ועיינתי כיצד הם כותבים את השם הזה בלע״ז, בכתבים שלהם. לפי מה שמובא בכתבים שלהם, נראה שזה בשורק, אנטיוֹכוס. לפי מה שראיתי בעה״ש דף קמ״ו ריש עמוד א׳. חוֹלַם או שׁוּרַק, יכולים להתחלף. אבל מחולם לפַּתַח, זה בודאי רחוק.

המלה אַנְדְּרוּגִינוס, בניקוד שבפירוש המשנה כתי״ק של־רמב״ם (לא בטוח אמנם שהוא עצמו המנקד) כתובה אַנְדְּרָגִינָס. הרי״ש בקמץ, הגימ״ל רפויה, והנו״ן בקמץ. אצלינו בק״ק תימן יע״א מקובל לקרוא כדלעיל, רי״ש וא״ו בשורק, גימ״ל דגושה, נו״ן וא״ו בחולם. ויש מעט מאתנו הקוראים אותה בשתי תיבות, אַנְדַּר וְגִינוס. ומפרשים שהן שתי תיבות בלשון יון, שמובנן זכר ונקבה. ולפי הניקוד דלעיל אנדרגינָס בקמץ, יתכן שכך אירע גם באנטיוכָס, וכן אמנם ראיתי ניקוד כזה מובא בעה״ש דף קמ״ו. והרי קמץ וחולם, קרובים קצת יותר מאשר פתח וחולם.

וכן עד״ז יש להעיר מהחילוף בניקוד המלה קולמוס, שיש מנקדים וקוראים קולמַס. וכבר הרחבתי בזה בנפלאות מתורתך הפטרת בשלח, לגבי הגירסא בתרגום הפסוק [שופטים ה׳, י״ד] **מֹשְׁכִים בְּשֵׁבֶט סֹפֵר**, בקולמַס – בקולמוס – דְּסָפַר.

לכן נראה לי, כי אין הכי נמי, כך היה השם שלו. אבל הקדמונים נע״ג – כך ליבי אומר לי. אינני יודע מיהו הראשון, ובאיזה דור. והאם זה כגון

מלפני אלף שנה, או כבר בדורות ההם של חשמונאים. מסתמא כך היא המסורת, ולא רק כאשר כתבו את המגילה – החליפו את ביטוי השם שלו. שינו קצת את שמו לגנאי. מסתמא אפילו בעודו חי.

והסיבה היא, כי כאשר הינך אומר אנטיוכוס, המשמעות היא – אינני יודע מה משמעות המלה לפי השפה שלהם עצמם, אבל בלשון ארמית אַנְתְּ כּוֹס. דהיינו בלשה״ק, אתה תשחט. כביכול מעודדים אותו לשחוט בני־אדם. לשחוט יהודים רח״ל.

קראנו בשב״ק זו את תרגום הפרשה, לגבי הפסוק [בראשית מ״ג, ט״ז] **וּטְבֹחַ טֶבַח וְהָכֵן**, התרגום הוא כך, **וְכוֹס נְכְסְתָּא וְאַתְקֵין**. לטבוח טבח, לשחוט שחיטה. בלשון ארמית, 'וישחט' תרגומו 'וְנְכַס'. וכן מצינו במסכת חולין [דף ל״ז ע״ב], לגבי בהמה שהיא מסוכנת. אם אדם רואה שהבהמה שלו חולה, והוא ממהר לשחוט אותה, לפני שתמות, קוראים לכך בהאיי לישנא, בשר כּוֹס כּוֹס. דהיינו, תביאו מהר את השוחט שישחט. כּוֹס בארמית היינו לשחוט. וכן וּנְכַס. כאשר זה בהתחלת מלה, הכא״ף בדגש, אבל היינו הך.

וְשָׁחֲטוּ הַפָּסַח [שמות י״ב, כ״א] תרגומו 'וְכוֹסוּ פסחא. חולם ושורק מתחלפים.

[**דומה** לזה ששינו את שמו לגנאי, מצינו להיפך, ששינו שמותיהם של צדיקים, כגון מה שכתבו התוספות במגילה דף י׳ ע״ב, רבה בר עופרן גרסינן, ולא גרסינן עפרון, דשם רשעים ירקב ולא מסקו בשמייהו ע״כ. ונראה שלפני המדפיס היה כתוב מסקי, או מסקי׳, דהיינו מסקינן, והעתיק בטעות מסקו. איתמר].

א״כ משמעות המלה אנטיוכוס, **אַנְתְּ** – אתה. בארמית של דניאל ועזרא, לא אומרים אַתְּ, אלא אַנְתְּ. מוסיפים נו״ן. וכן אפילו במגילת בני חשמונאי בעצמה. הרי הם דיברו בארמית, רואים שהם כתבו את המגילה בארמית. **כוס** – תשחט. וכי ח״ו אומרים לו שהוא ישחט יהודים? לכן החליפו זאת בכוונה. לא שהוא ישחט, אלא שצריכים לשחוט אותו. אַנְתְּ וּנְכַס.

לומר לך שהוא חייב שחיטה. וסופו אכן מת במיתה משונה ואכמ״ל. באבד רשעים, רנה.

שאלה מהקהל: א״כ היה צריך להיות בטי״ת?

תשובת מרן שליט״א: הטי״ת והתי״ו מתחלפים. אותיות דטלנ״ת שמוצאן מן הלשון, מתחלפות. אכן עיקר שמו היה אנט, בטי״ת, אבל הטי״ת מתחלפת בתי״ו, אַנְתְּ. וזה רק בדרך רמז. שינו את שמו לגנאי.

שאלה מהקהל: ומה עם האות יו״ד שבאמצע?

תשובת מרן שליט״א: כאשר עושים נוטריקון, לא מתחשבים על כל אות ואות, אלא העיקר הוא מה שנשמע לאוזן באופן כללי. והרי אנחנו גם מוסיפים נו״ן, ונכס. הרבה פעמים הנו״ן נעלמת, ואפשר להוסיף אותה. בנוטריקון, אין חובה שזה יהיה במדוייק, העיקר שהדבר נשמע באופן כללי.

היכן מרדכי תאם? הוא נמצא כאן? תזכיר לנו, מה כתוב ברש״י במסכת גטין?

תשובת הבחור מרדכי תאם נר״ו: אֶלָּם, אִשְׁתְּקֵיל מְלוּלֵיהּ. זהו הנוטריקון.

כך כתב רש״י בגטין דף ע״א עמוד א׳ יעו״ש. ואיך זה נוטריקון? איפה השי״ן התי״ו והקו״ף וכו׳ במלה אלם? אלא שמע מינה. ישנם עוד כמה מקומות, שהנוטריקון הוא ממש רחוק, כמו שהרחבנו בס״ד בשיעור ויצא בשנתנו זו דף 15. אולם בנ״ד, זה ממש דומה.

היסוד להגיד כך, הוא כדלקמן. ישנם דברים ששינו אותם לשבח, וישנם דברים ששינו אותם לגנאי. למשל, רבי׳ הַאיֵי גאון כותב, לגבי רבי זירא, כי שמו האמיתי הוא זעירא. כך מביאים, **הראב״ן בחולין סימן רס״ח, ובספר האשכול ח״ג דף ט׳, כתב רב האיי, דרבי זְעֵירא שמו, ומרוב חכמה היו קורין לו רבי זֵירא, לשון זר זהב, ולא זעירא לשון זעירות יעו״ש.**

כאשר הינך אומר 'זעירא', אתה מקטין אותו. וכי ח״ו הוא רב קטן? לכן עשו אותו, רבי זירא, מלשון הפסוק 'זר זהב סביב', מרוב החכמה שלו. רואים ששינו לשבח.

אנחנו מעצמנו היינו חושבים אולי – אם לא היה לנו את דברי רה״ג, היינו אומרים כך – כי בלשונם, האותיות הגרוניות מצוי שהן נעלמות בקריאה. כמו מַבְּרא – מַעְבְּרא, שוּדָא – שׁוּחְדא. הבליעו את האותיות הגרוניות, כנודע.

ולא רק היינו חושבים כך, שקיצרו, אלא רבים מאד פירשו כך, דזירא קיצור זעירא. ופירוש רב האיי גאון לכאורה צריך עיון, שאם לא רצו לקרותו זעירא לשון קטנות, היאך קראו לו אפילו חכמי ישראל, קטינא חריך שקי, כדאיתא בברכות דף מ״ו ריש ע״א. ובבא מציעא דף פ״ה ריש ע״א, קטין חריך שקיה. ופירש רש״י שהיה גֶּוָץ (מה שבעברית אומרים גוּץ. הגירסא שלנו אמיתית, כי זה כמו מכֻוץ, הגימ״ל והכא״ף מתחלפות מאותיות החיך גיכ״ק). ובסנהדרין דף ל״ז ע״א, חריכא קטין שקיה. ולכן נקרא קטינא או קטין, או מפני שהיה נמוך־קומה. ושמא אף רב האיי לא כתב כך אלא דרך דרש או רמז.

מפורש בגמ׳ כי רבי זירא היה בבבל, ואחר כך עלה לארץ ישראל. התלמוד הירושלמי, תמיד מקצר מלים, כי אנשי ירושלם הם אנשי שַׁחַץ, לכן הגמ׳ בב״ק [דף ו׳ ע״ב] אומרת, **הַאיֵי תַּנָּא, ירושלמי הוא, דתני לישנא קלילא.** במקום לומר חייב המזיק, היה שונה חָב המזיק. הם מחפשים לדבר לשון קלה, ולכן הם מקצרים את המלים. במקום רבי אֶלְעָזָר, רבי לְעָזָר. במקום רבי יהודה, רבי יוּדָן.

על כל פנים, כך רבי׳ האיי גאון כתב, אחרון הגאונים בַּזְמַן, וראשונָם במעלה, והוא יודע מה שכתב.

הערת הרה״ג שאול הי״ו: וכן מהר״י אַבְּבִּרי, שינו שמו לִשְׁבָּח.

תגובת מרן שליט״א: נכון. יפה. זאת על־פי המסורת שלנו במשפחה, וזהו רעיון של אאמו״ר זצ״ל. היה לנו במשפחה בירושה מדור לדור כמה מן הספרים שלו, ויש לי גם כיום חלקם. שמו המפורסם אצלינו היה מהר״י אַבְּבִּרי, אבל אבא מארי זצ״ל אמר לי, ראיתי למהרי״ץ בפירושו לתכלאל עץ חיים [בכמה מקומות] שמזכיר את מהר״י עַבְּבִּרי, בעא״ן, ואז כעת הבנתי. כנראה אכן קראו לו ככה, אלא שאצלינו שינו את שמו לשבח. כי אַבְּבַּר, פירושו גדול.

אותו הדבר – אמר אבא מארי – לגבי צַדּוּקִי ובַּייתוּסִי. מה הפירוש צַדּוּקִי? וכי יש אדם, שקראו לו בשם צַדּוּק? לא מסתבר שישנו שם כזה. אלא, קראו לו צָדוֹק, אבל מכיון שזה נשמע כביכול שהוא צודק, שיש בדבריו צדק חלילה, לכן הפכו את המלה לגנאי, צַדּוּק. מה שאפשר.

הבאתי כל זאת בס״ד ב׳מילי דאבות׳ [על פרקי אבות, פרק ראשון. דף ט׳] בזה״ל, **גירסתינו צַדּוּק, הצאד״י בפתח והדל״ת דגש חזק והוא״ו בשורק, וכן התועים אחריהם צַדּוּקִים ובייתוסים, ובלשון יחיד צַדּוּקִי ובייתוסי** וכו׳.

ושמעתי מפי אאמו״ר זצ״ל, **שנתן טעם לגירסתינו, כי מסתמא בודאי היה שמו צָדוֹק, שכן מצינו במקרא כמה פעמים, כמו וצָדוֹק ואביתר כהנים [שמואל ב׳ ב׳, כ״ה]. והכהנים הלויים בני צָדוֹק [יחזקאל מ״ד, ט״ו]. והכי גרסינן אנן נמי שמו של התנא ר׳ צָדוֹק, כגון לקמן בפרק ד׳ משנה ז׳. רק זה התועה, הפכו שמו לגנאי כשיצא לתרבות רעה, דלא לשתמע לשון משפט צדק [דברים ט״ז, י״ח].**

וכן יֵשׁוּעַ **הנָּצרי** – אפילו הרמב״ם כותב כך, ׳ישוע׳. אבל דר״כ בעם ישראל, לא קוראים לו בשם הזה, אלא בשם ישו, מורידים את האות עא״ן. והסיבה היא – **דמשתמע לשון ישועה, קיצרו שמו לגנאי** יֵשׁוּ.

אם אתה אומר ׳ישוע׳, המשמעות היא מלשון ישועה, חס ושלום. כאילו שהוא המשיח, כמו שהם חולמים. לכן הפכו את שמו לגנאי, קיצרו את השם. במקום ישוע, ישו.

ומה גם לרמז ראשי תיבות י״מח ש׳מו ו׳זכרו.

ועל דרך שצריך לכַנות לעבודה זרה שֵׁם לגנאי, כגון בית גַּלְיָא, לקרותה בית כַּרְיָא. עין כֹּל, עין קוֹץ וכו׳ יעוש״ב. הפכו זאת לגנאי.

א״כ הדבר מובן היטב.

שאלה מהקהל: ומה לגבי ביתוּס?

תשובת מרן שליט״א: אין למלה ביתוס משמעות לשבח, לכן השאירו את שמו כך. וכן מצינו ׳מרתא בת בייתוס׳. וכן בייתוס בן זונין. ואולי הדבר יותר טוב, שיהיה צדוק על משקל ביתוס. חיברו אותם גם בשמם.

שאלה מהקהל: השם שלו מלכתחילה היה בחולם?

תשובת מרן שליט״א: אינני יודע. יכול להיות שהיה בחולם, והפכו לשורק. ומה הדבר משנה? אלא אם כן תמצא איזה נוטריקון, ואז יהיה לנו

חידוש. וכבר אמרנו שחולם ושורק לעניין זה, לית לן בה.

הערת ידידנו הרה״ג איתמר חיים כהן שליט״א (בכתב אחרי השיעור): כיון ששמות רבים שלהם מתחילים באותיות אנט, משמע שיש להן מובן, וכנראה פירושן נגד. ואם כן אפשר לנסות ולהבין את השינוי לאנטיוכס.

תשובת מרן שליט״א: יפה מאד. כגון אנטונינוס, אנטוגנוס. וגם היום בלעז אומרים ׳אַנְטִי׳ במובן נגד. כגון אנטי–שמי. צריכים לחפש בכיוון הזה, מי שבקי בלשונותיהם. אבל עכ״פ לגבי היהודים עצמם, אפשר לומר כמו שאמרנו. אנן בדידן, ואינהו בדידהו.

טעות החושבים כי ישנו מנהג אצלינו להרבות באכילת פרי הגזר בימי החנוכה, ודחיית הדברים המובאים על כך בספר משנת שלמה.

בשלחן ערוך המקוצר [סימן ק״כ הערה י״א] הבאתי בס״ד בזה״ל, **יש חושבים שנהגו בחנוכה להרבות באכילת פרי הגזר, והמציאו טעם על שם שניצולו מגזירות יוון. וזה אינו, רק משום שבתימן אז הוא תחילת עונתו של פרי זה, ולכן אף הגויים שם אוכלים אותו אז.**

כך כתבנו, בקצרה ממש.

כעת הנני רואה – שלחו אלי את הספר משנת שלמה, הכולל עריכת שולחן–ילקוט חיים, הלכות חנוכה, של הרה״ג שלמה קורח זצ״ל – העורכים החדשים כותבים שם [בדף כ״ח] בזה״ל, **כללו של־דבר, מאותם הפירות המצויים בידם בזמן העונה, הרבו באכילתו יותר משאר ימות העונה, הן בראש השנה והן בחנוכה. ובעניינו, על ידי ריבוי אכילת גזר, הראו בחנוכה גודל חביבות הנס בפרי המצוי להם, והרבו באכילתו יותר לזכר הנס.**

ובספר שע״ה (חנוכה) כתב, **שרק משום שבתימן אז הוא תחילת עונתו של פרי זה, לכן אף הגויים שם אוכלים אותו שם. ואחר מחילה זה אינו, שהנה המעיין בדברי רבינו** – הרש״ק – **יראה מפורשות שאכן זה היה זמן עונתו, כפי שראה רבינו דבר זה שהיה בתימן, וראה כיצד התקיימו הדברים בפועל. וזה לשונו, ׳שבחודש זה מרובה בגידולו׳, ומתוך כך הבן שגם כולם אוכלים ממנו, יהודים וגויים. אולם אין זה סותר כלל וכלל למנהג שנהגו וכפי שכתבנו, כיון שבימי החנוכה הרבו באכילתו יותר מכל ימות העונה, והראו חביבות הנס. וזה ראה רבינו בעיניו, מה שיש לראות בשביל להבחין במנהג.**

ואני שאלתי את רבינו על כך, **ואמר לי על עניינים אלו לא שייך ויכוחים, זה מציאות שכך היתה למי שראה, וחבל שלא בא לשאול אותנו קודם שנכתבו הדברים** וכו׳, **ע״כ בערך דבריו.**

ויש אשר רצו להביא טעם נוסף למנהג, **כפי שיתבאר בראש השנה לעניין ריאה שמאירה את עינינו, א״כ הכא נמי פרי הגזר המועיל לבריאות העין, ויהי רצון שיתקיים בנו יאיר עינינו במאור תורתו, היפך מה שרצו היוונים להשכיחם מתורתך** וכו׳. **עכת״ד.**

האמת היא, שלא הייתי רוצה לדבר על עניין זה, ובפרט שכבר הארכנו על כך בזמנו, דיברתי על כך כבר מספר פעמים, כגון בשיעורי חיי שרה ובשיעור ויצא, שניהם בשנת התשפ״ג בשל״ד. וישנה ג״כ תשובה על כך המיוחדת לשו״ת ויען יצחק, שעדיין לא נדפסה. את כל זאת הם לא ראו, אלא הם ראו רק את מה שכתבתי בשלחן ערוך המקוצר. החוברות שערי יצחק של־שיעורים הנז״ל הן כבר נדפסו, והתשובה שבספר ויען יצחק לא, וכמובן שלא היתה לנגד עיניהם, אבל הרחבתי שם בתשובה לגבי כמה פרטים בנושא הזה.

לכן כדאי שהעורך יצרף זאת כאן [וכדלקמן].

*

האם נהגו לאכול גזר בחנוכה.

שאלה: לק״י, יום ששי ח׳ כסלו ה׳תשפ״ג.

ראינו כתוב בהלכות חנוכה של־הרב שלמה קורח (בספרו עריכת שלחן ה׳תשס״ו חלק תשיעי דף קמ״ז) **נהגו לאכול גזר בחנוכה. הרב** שליט״א **לא התייחס בספרו שלחן ערוך המקוצר לפרט זה. האם הרב קורח דיבר על מנהג תימן שהיה נהוג שם לאכול גזר, או שדיבר בכללות למנהג שהיה קיים בשאר עדות:**

בברכה, עמיחי קהלני, קהילת עץ חיים, תל אביב.

תשובה: בודאי **דיבר על מנהג תימן, שלזה מיועד ספרו. אבל במחכ״ת שגגה יצאה מתחת ידו. וכבר הערתי על כך בס״ד בעיני יצחק על**

שלחן ערוך המקוצר סימן ק"כ אות י"א, יש חושבים ש"נהגו" בחנוכה להרבות באכילת פרי ה"גזר", והמציאו טעם על שם שניצולו מ"גזירות" יון. וזה אינו, רק משום שבתימן אז הוא (תחילת) עונתו של־פרי זה, ולכן אף הגויים שם אוכלים אותו אז ע"כ. ושוב עמדתי על כך בִּיתֵר הרחבה, בשערי יצחק שיעורי מוצאי שבתות־קודש חיי שרה ותולדות בשנתנו זו:

ואליו בלבד נתכוונתי. כי אף שספרנו שלחן ערוך המקוצר נדפס לראשונה בשנת ה'תשנ"ו, מכל־מקום מהדורתו הראשונה של־עריכת שלחן נדפסה כבר בשנת ה'תש"מ, חלק שני זמנים, ועניין זה שם בדף רע"א. וכתבתי זאת, לאפוקי דלא תימא שיש אולי מישהו נוסף שכתב זאת, ונמצא שהם שנַים בדעה זו. הלכך פירשתי שיחתי כי אין זולתו, רק הוא לבדו שהעלה כך מדעתו. וליתא, כדקא אמרן:

*

הלכך אענה כעת רק בקצרה.

אני חשבתי, שיודו על האמת. ומודי"ם דרבנ"ן, היינו שבחייהו. אבל במקום זה, הם מתחכמים לענות, להעמיד את דבריהם. על כל פנים, אין לזה שחר. אף אחד, לפני בעל עריכת שולחן – אינני יודע, אולי איזה לֵיץ אמר זאת בתורת רעיון של בדיחותא – אצל אף אחד, הדבר לא היה מקובל. בשום מקום, בשום עיר. ולא אצל כל תלמידי החכמים אשר דיברתי איתם, ושמעתי עליהם.

אמנם הוא אומר, כי כך הוא ראה בעיניו. מובן שהדבר נכון. אבל הרי גם אני הקטן, דיברתי עם תלמידי חכמים, אשר אמרו לי כי ראו כך בעיניהם, שאכלו את זה, והם רבנים זקנים בהרבה יותר ממנו. אבל כולם השתוממו, כי לא שמעו על כך. בכללם הרה"ג שמעון צאלח זצ"ל, דור שביעי לגעו"ת מהרי"ץ זיע"א. לא היה נשמע ולא נראה דבר כזה. אכלו גזר, כי הוא היה מצוי בחנוכה בשוק. גם הגויים הרבו אז באכילתו, כי הוא היה נפוץ מאד. כנראה זה היה יותר בזול, כי היתה הרבה סחורה. הפיצו את זה. ואין לכך שום משמעות. כולם שללו זאת. אף אחד לא התייחס לזה כאל מנהג, ואף אחד לא המשיך זאת בא"י.

לא אמרו, תאכלו גזר, כי זה על שם הגזירות. דברים בדויים ודמיוניים שלא נראו ולא נשמעו.

שאלה מהקהל: גזירות תמיד היו, לא רק בחנוכה. גם בפורים היו גזירות, וכן בכל השנה.

תשובת מרן שליט"א: טוב. אבל אז כנראה קשה היה להשיג גזר...

ולגבי הטענה כי 'חבל' שלא באו לשאול אותנו, כדלעיל, נמצאת כבר תשובה ניצחת מעניין דומה שנשאל, כמובא בשערי יצחק חיי שרה דף 20, שזו אכזבה גדולה, המעידה כאלף עדים. בקיצור, 'חבל' על הזמן...

הם רוצים להביא טעם נוסף לכך, להוסיף שמן למדורה, כי הגזר מועיל לראיית העיניים.

צריכים לדעת כלל. אין שום דבר, שאי אפשר לתת לו טעם. אפשר להמציא דברים, ולתת להם טעם. לגבי תליית ביצת בת יענה, נתננו בס"ד כמו שבעים טעמים, שלא נשמעו ולא נראו. רובם כבר הדפסנו בס' ביצי נעמיות בבתי כנסיות. אבל, על בסיס מ"ש בספר שפתי כהן, שישנו מנהג זה. כאשר ישנו דבר שהוא מבוסס, אפשר להוסיף לו טעמים. אבל ככה סתם, אי אפשר להמציא.

לאשכנזים ישנו מנהג, לשחק עם סביבון – דרֵיידל – בימי החנוכה, ומקרוב ממציאים לכך טעמים, כגון שהילדים בזמן החשמונאים התחבאו במערות ולמדו תורה, וכשחשו שיוונים באים היו משחקים בסביבון וכו'. נשמע נחמד, ומתקבל על הדעת. אבל הם דברים שבדו מליבם, עניינים אשר לא היו ולא נשמעו. ואכמ"ל.

לכל דבר, אפשר להמציא טעם. אבל ראשית, צריכים שהדבר יהיה מבוסס. ורק לאחר שישנו בסיס, אפשר לתת טעם. אם לאו, ישנה אפשרות 'להפוך את העולם', עם כל מיני הסברים.

התייחסות למ"ש שם בעניין זמן הדלקת נר חנוכה, כי כביכול ישנם בקהילותינו שנהגו להדליק בשקיעת החמה.

ברם, מה שחשוב להעיר מבחינה הלכתית, הוא לגבי מה שמובא שם בדף קמ"א.

הם כותבים שם בזה"ל, **זמן הדלקת נר חנוכה, נחלקו המנהגים בקהילותינו. יש נוהגים כדעת**

הרמב״ם, שזמן ההדלקה עם שקיעת החמה, היינו בשקיעת החמה בדיוק. ויש נוהגים כדעת מרן השו״ע, השת״ז, ומהרי״ץ, שזמנה של ההדלקה בצאת הכוכבים. וכל אחד יעשה כמנהג אבותיו.

זאת טעות חמורה. לא היה דבר כזה. אף אחד לא נהג כדעת הרמב״ם, חוץ ממה שאמרתי לכם כמה פעמים, וגם בשיעור מקץ, כי רק דרדעי אחד בעיר צנעא – יוצא דופן – הוא היחידי אשר עשה זאת. הוא היה יחידי, שמו יחיא גיאת, אחד מהרבנים שלהם. זה בעדות נכדו שמואל, שהיה גר כאן בשכונתנו, כאשר שמעתי מפיו עצמו. לבוא כעת ולהגיד, כי ׳יש נוהגים כדעת הרמב״ם׳? אדרבה, שיביאו ראיה. שיגידו מי זה שנהג.

הוא רצה לעשות ג״כ את עניין עיבוד העור, שיהיה כדעת הרמב״ם, בקמח ועפצים, לא בסיד. ושיהא הקלף קָלוּף. ואז אפילו המארי שלו, אלאביץ׳, אמר לו, לך תבדוק בבתי הכנסת, ותראה האם תמצא ספרי תורה קדמונים אשר עשו כפי שהינך רוצה לעשות, עם עפצים וכו׳. הוא הסתובב בכל בתי הכנסת בצנעא, ומכל מאות הספרים, מצא רק ספר תורה אחד כדעתו. אמר לו, תגיד, וכי אתה מגנון? רצונך להפוך את המסורת ולעשות מהומות? אבותינו ואבות אבותינו נהגו אחרת, וכי הינך רוצה לשנות עכשיו את מה שמקובל? עיין בס׳ מגן בעדי התשס״ג דף י״ד ט״ו, והרחבתי כבר ע״ז בכמה מקומות.

יתירה מכך, בעל עריכת שולחן בעצמו, לא כתב כי כך יש נוהגים. הוא רק הביא, שדעת הרמב״ם כך, אבל הוא נזהר ונשמר. לא כתב שנהגו ככה. רק שהם – צאצאיו עורכי הספר החדש הנז״ל – כתבו, כי הוא נהג ככה. בסדר. אבל אבא שלו לא נהג כך, וגם לא סבו. אף אחד לא נהג כך. הוא נהג ככה, והדבר באחריותו, על מה הוא סמך.

כנראה מקרוב בא״י, רבים הושפעו בגלל הליטאים, כי ישנם הרבה מהם אשר נוהגים כדעת הגר״א, הסובר כי צריך להדליק נ״ח בתחילת השקיעה. ואכן, ישנן שיטות כאלה. אי אפשר להכחיש. בודאי שיש בראשונים. אבל צריכים לדעת, שמרן הב״י ומהרי״ץ הבינו, כי גם דעת הרמב״ם אינה כך. הרמב״ם שכתב ׳עם שקיעת החמה׳, הם הבינו כי הכוונה היא לסוף שקיעה החמה. לא בהתחלת השקיעה, שאז עדיין ישנו אור. שֶׁרַגָּא בטיהרא למאי מהני? אלא כוונת הרמב״ם, לסוף השקיעה. מי שמעיין, ומבין גם דברים אשר אינם כתובים במפורש, יבין דבר מתוך דבר. לא ארחיב על כך כעת, כי כבר כתבתי על כך בס״ד הרבה, בפרט במאמר הנרות הללו.

ולא עוד אלא שהם הסתבכו בהבנת דברי מהרי״ץ. גם בעל עריכת שולחן. הוא העתיק את מהרי״ץ, עם השיבוש שבדפוס. מהרי״ץ כתב בע״ח [דף ק״ס ע״ב], **זמן הדלקת נר חנוכה, ׳עַד׳ סוף שקיעת החמה.** אבל לצערינו, זאת טעות של־מדפיסים, וצ״ל ׳**עִם׳ סוף שקיעת החמה**, כמו שבדקתי וראיתי במו עיני בכת״י קדשו של מהרי״ץ עצמו. לא ׳עד סוף׳ שקיעת החמה. והכוונה בתיבת ׳עם׳, קצת לפני. כמו ׳ערב שבת עם חשיכה׳, שהכוונה סמוך לחשיכה. כאשר הרחבנו בס״ד במאמר הנז״ל.

הערה מהקהל (אחרי השיעור): בתימן בעיר מנאכה כך נהגו בביהכ״נ אחד, להדליק בעת שקיעה״ח ממש, הקדימו מנחה והלכו לבתיהם להדליק, וחזרו לערבית. וכן נוהגים כיום צאצאיהם בארץ ישראל, בעיר קרית אונו. בביהכ״נ שנייה, העדיפו ללמוד אז, ונשותיהם בבית הדליקו אז במקומם. הרי שיש כן כאלה שכך נהגו.

תשובת מרן שליט״א: אפילו אם זה נכון, וכי מהם אתה מביא ראיה? הרי הם ג״כ נידרדעו. אני דיברתי על צנעא, וביררתי שהיה רק דרדעי אחד, והם הגזימו יותר. זו לא מסורת ומנהג, אלא ׳רפורמה׳. הם הנהיגו זאת מחדש כפי הבנתם, ממש מקרוב, כמה שנים לפני שעלו לארץ ישראל. אין לזה עֵרך וחשיבות של מנהגי תימן.

וכל זה לפי דבריך. אבל לי נודע מת״ח אחרים יוצאי מנאכה, והנה הם אומרים דברים אחרים. לא הקדימו מנחה, אלא כרגיל. יש חֵלק מהקהל שהיו יוצאים להדליק בין מנחה לערבית, אחרי שכבר שקעה החמה. וכך היה גם אצלינו בביהכ״נ שלנו בעיר רצאבה. מי שהיה דר קרוב לביהכ״נ הלך, או בחורים וצעירים נשלחו ע״י אבותיהם

הזקנים להדליק בבתיהם. וכך כעין זה יש שהיו נוהגים בעיר צנעא.

על כן, הדברים הללו צריכים תיקון. חבל שאברכים צעירים כותבים דברים שגם אם הם נכונים, זה רק למחצה לשליש ולרביע. אנחנו כבר בדור חדש, אחרי שהדור שעבר הלך לעולמו, והם וזולתם מגיעים למסקנות שאינן נכונות. אבל, אנחנו משתדלים להעמיד את הדברים על דיוקם. ומי שמקבל את האמת, מי שמסוגל להודות על האמת, אשריו ואשרי חלקו.

המשך ביאור דברי הרמב"ם בהל' דעות בעניין השמחה, ובירור כי זה יותר משיטת ברסלב, מכיון שלדעת הרמב"ם, המצוה על האדם להיות בשמחה תמיד, היא מדאורייתא. איסור העצבות, ומצות טבילת עזרא. שמחה, מונעת מחלות. והמשך ביאור שיטת הרמב"ם בעניין והלכת בדרכיו, איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, האמצעית, מדת הרחמנות שתהיה במקומה.

דיברנו בס"ד [בשיעור הקודם] על דברי הרמב"ם בהלכות דעות, כי שם בפרק ראשון [הלכה ד'] הוא מדבר בעניין השמחה.

צריכים להבדיל, ולא להתבלבל. ישנה שמחה כללית, וישנה שמחה פרטית. יש שמחה בקיום המצוות, שזהו עניין נפרד, ויש שמחה אפי' לא בזמן קיום מצוות, ולא בזמן לימוד תורה. על כך מדבר הרמב"ם, וכותב בזה"ל, **לא יהא מהולל ושוחק, ולא עֵצֵב ואוֹנֵן, אלא שמח כל ימיו בנחת בסבר פנים יפות.** ובפרק שני [הלכה ז'] הרמב"ם כותב, **לא יהא אדם בעל שחוק והתל, לא עצב ואונן, אלא שמח.**

והנה ניגש אלי אברך אחד אחרי השיעור הקודם, ואמר לי בזה"ל, כבוד הרב, זאת שיטת ברסלב... 'מצוה גדולה להיות בשמחה תמיד'.

עניתי לו, ומה הינך רוצה שאגיד? הנני מביא את המקור שהוא רבינו הרמב"ם, עטרת תפארת הפוסקים. ואתה אומר לי 'ברסלב'. שאביא זאת מספרו של מוהר"ן.

ברם האמת היא, שישנו הבדל. בשיטת ברסלב, הם לא אומרים שהדבר הוא מדאורייתא. אבל הרמב"ם סובר, שזה מדאורייתא.

בעניין השמחה, בחסידות ובכלל, ראיתי כי בספר לקט שמואל [על דברי הזוה"ק] כתב בזה"ל, **אומרים בשם צדיקי עולם, כי שני דברים אינם מוזכרים מפורש בתורתנו הקדושה שבכתב, והם איסור עצבות.** אסור להיות עצוב.

וישנו עוד דבר, וזאת מצות, **טבילה במקוה.** למרות ששני הדברים הללו לא כתובים במפורש בתורה, עכ"פ שנדע עד היכן הדברים מגיעים, הם חובקים זרועות עולם.

עצבות, מביאה לכל האיסורים. רח"ל. הגם שהדבר לא כתוב בתורה, אבל צריכים לדעת זאת. העצבות היא אֵם כל חטאת. אם האדם ח"ו עצוב, הוא מסוגל למכשולים רבים, ה' ירחם.

וטבילה במקוה, מביאה 'לב' למצוות. הטהרה והקדושה. למרות שזאת איננה חובה. שהרי טבילת עזרא, זאת תקנה שהתבטלה וכו'. ואכמ"ל.

*

אבל מה שנכון הוא, שמוהר"ן זצוק"ל כתב דברים חשובים מאד בעניין השמחה. אקרא בפניכם כמה מהם.

בליקוטי מוהר"ן [תניינא סימן כ"ג] הוא כותב כך, **לפעמים כשבני אדם שמחים ומרקדים, אזי חוטפים איש אחד מבחוץ שהוא בעצבות ומרה שחורה, ומכניסים אותו בעל כרחו לתוך מְחוֹל־המרקדים, ומכריחים אותו בעל כרחו שיהיה שמח עמהם ג"כ.**

רואים מישהו בצד, שהוא עצוב, ומכניסים אותו אל המעגל. למרות שבהתחלה הוא לא רוצה, לאחר שהוא מתחיל לרקוד וכו', הוא שמח עמהם.

כן יש בעניין השמחה. כי כשאדם שמח, אזי המרה שחורה והיסורים נסתלקים מן הצד. צריכים להבין את מה שהוא כותב בהמשך, אולי זהו דבר עמוק, על כן הנני מדלג על כך כעת [אבל העורך העתיק זאת, כדלקמן]. **אבל מעלה יתירה, להתאמץ לרדוף אחר המרה שחורה דוקא, להכניס אותה ג"כ בתוך השמחה, באופן שהמרה שחורה בעצמה תתהפך לשמחה. שייהפך המרה שחורה וכל היסורין, לשמחה, כדרך הבא לתוך השמחה. שאז מגודל השמחה והחדוה, מהפך כל הדאגות והעצבות והמרה שחורות שלו לשמחה** וכו'.

ובסימן כ"ד שם, הוא כותב כך, **מצוה גדולה להיות בשמחה תמיד.**

המלים הללו, הן שלו. עשו מכך שיר. ולהתגבר להרחיק העצבות והמרה שחורה, בכל כוחו.

כעת הוא אומר, דבר חשוב ונכון מאד, בזה״ל, **וכל החלאים הַבָּאִין על האדם, כולם באין רק מקלקול השמחה.**

שמעתם? המחלות, באות מכך.

עוד מעט אביא לפניכם מקור נוסף, כי גם הגר״א כותב כזאת. מובן אם כן שהדבר איננו קשור אל שיטות מסויימות. כתוב כך בהרבה ספרים. כבר בזמנו הבאתי זאת [שיעור כי תשא התשפ״ה], את המקורות לכך, ובתמצית צריך לדעת כי בעצם, כל אדם בטבעו, כאשר הוא נולד, יש לו את כל השרשים והיסודות של כל המחלות, כולל המחלות הכי קשות רח״ל. אם האדם שומר על עצמו מדאגות, מקנאה מתאוה ומכבוד, זה לא יתפתח, אלא יישאר קטן. לא יתנפח ויגדל, ולא יזיק לו. אבל אם האדם עצוב, מדוכא ודואג, מחפש ורודף אחר כבוד וכו׳, ׳אוכל׳ את עצמו, מכך הוא מפתח את המחלה, והוא גורם לעצמו. הב״ה ישמרנו.

ובהמשך הוא כותב, **והכלל, שצריך להתגבר מאד בכל הכחות, להיות אך שמח תמיד. תשמעו דבר חשוב, כי טֵבע האדם למשוך עצמו למרה שחורה ועצבות, מחמת פגעי ומקרי הזמן. וכל אדם מלא יסורים.** האדם בטבעו, אוהב להיות נמשך אחר העצבות. נוטה להיות עצוב.

על כן צריך להכריח את עצמו בכח גדול, להיות בשמחה תמיד. ולשמח א״ע בכל אשר יוכל, ואפי׳ במילי דשטותא.

אף שגם לב נשבר הוא טוב מאד, עכ״ז הוא רק באיזו שעה, וראוי לקבוע לו איזה שעה ביום לשבר לבו ולפרש שיחתו לפניו יתברך, כמובא אצלינו. אבל כל היום כולו, צריך להיות בשמחה.

כי מלב נשבר, בקל יכולין לבא למרה שחורה. מה הינך חושש? שע״י השמחה תבוא להוללות? זהו דבר רחוק. יותר קל להגיע מן העצבות אל מרה שחורה, מאשר להגיע מן השמחה אל הקצה השני, שהוא ההוללות.

יותר מאשר יכולין ליכשל ע״י שמחה, ח״ו לבא לאיזה הוללות ח״ו. כי זה קרוב יותר, לבא מלב נשבר למרה שחורה. על כן צריך שיהיה בשמחה תמיד, רק בשעה מיוחדת יהיה לו לב נשבר.

*

הגר״א כותב כמרכן בביאורו לספר משלי, שהשמחה מונעת מחלות. לגבי הפסוק [י״ח, י״ד] **רוּחַ אִישׁ יְכַלְכֵּל מַחֲלֵהוּ, וְרוּחַ נְכֵאָה מִי יִשָּׂאֶנָּה,** בזה הלשון, **׳רוח איש יכלכל מחלהו׳, כמ״ש למעלה, שהשמחה באה ע״י הרוח. וזהו ׳רוח איש׳, כשהאיש תמיד בשמחה, הוא ׳יכלכל מחלהו׳, אף שתבוא עליו מחלה, חס ושלום, הוא ׳יכלכל מחלהו׳ בשמחתו יבטלנה. אבל מי שיש לו ׳רוח נכאה׳, והוא עצבון – מי שהוא עצוב – ׳מי ישאנה׳, מי יכול לשאת את זאת.**

לפני כן [בפרק ראשון פסוק כ״ג, לגבי הפסוק **הִנֵּה אַבִּיעָה לָכֶם רוּחִי, אוֹדִיעָה דְבָרַי אֶתְכֶם**], הגר״א כותב ג״כ יסוד חשוב מאד – כנראה לכך הוא מתכוון, במה שכתב ׳שמחה באה ע״י רוח׳ כדלעיל – בזה״ל, **׳הנה אביעה לכם רוחי׳, ואז יהיה לכם על ידי רוח הקודש, הנאה גדולה כמעין הנובע. ובודאי יהיה הנאה יותר גדולה מזה, כי התורה כנגד כולם, והנאת רוח הקודש גדולה מרוח הטומאה, מפני שזהו הנאה אמיתית** וכו׳.

ובהערה שם [הערה 107] מובא כך, מדברי הגה״צ בעל החפץ חיים זצוק״ל, **בספר שמירת הלשון שער התבונה [פרק י״ג] על הגמרא בע״ז [דף י״ח ע״ב] כל המתלוצץ נופל בגיהנם, כותב בהג״ה, וז״ל, ונראה לי לפרש, מה שאמר לשון ׳נופל׳ ולא יפול, במה שכתב הגר״א במשלי [א׳, כ״ג] בעניין בעלי הלצון, שיש להם גודל התאוה לדבר דברים בטלים וליצנות, אף שאין בהם הנאת הגוף.**

למה אנשים מדברים דברים בטלים, דברי ליצנות. מה הדבר טוב להם? אלא, זאת רוח טומאה.

מפני שכל דבר שאדם עושה, נותנים לו רוח ממרום. וזה הרוח, אינו נח ושקט עד שעושה עוד דברים כאלה, ומזה יש לו נחת רוח, הן בדבר מצוה או בדבר עבירה. וזהו עבירה גוררת עבירה, ומצוה גוררת מצוה. וכל דבר עבירה שהיא גדולה, גם הרוח הבא ממנה היא גדולה, ומתאוה יותר לעבירה עוד. וכן בדבר מצוה

גדולה, בא רוח ממקום קדוש מאוד, ומתאווה מאוד למצוה, ונהנה מאוד מחמת זה ממצוה.

וידוע שמצוה גדולה מכל המצוות, היא לימוד התורה. ולהיפך, דברים בטלים וליצנות, שזהו היפוך התורה. ולכן יש הנאה מדברים בטלים וליצנות, יותר מכל העבירות, אף שאין בזה עולם הזה, אך מחמת שרוח הטמאה גדולה עד מאוד והיא כמעיין הנובע, היפך התורה שהיא כמעיין הנובע, עד כאן לשונו.

*

כמדומני שהרמב"ם הוא היחידי, אשר סובר כי השמחה התמידית זאת מצות עשה מדאורייתא. וכפי שכבר אמרתי בס"ד בשיעור הקודם, שלא מצאתי לו חבר. לא בגאונים, ולא בראשונים, ולא באחרונים.

יתירה מכך, נראה לי כי גם הרמב"ם עצמו מִתְּחילה, כשכתב את פירוש המשנה, עדיין הוא לא סבר שזה מדאורייתא. שכן הוא מסביר את המשנה [אבות פרק ב' משנה א'] **איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה, ותפארת לו מן האדם,** כי זאת הדרך האמצעית, והוא לא מוסיף שם שהדבר מדאורייתא. גם אם נגיד כי שם הוא קיצר, אבל לפני כן יש לו 'שמונה פרקים', ובפרק רביעי הוא מאריך על כך מאד, ואפ"ה לא עלה על דל שפתיו כלל ועיקר שזה מן התורה.

יותר מזה. רבינו עובדיה מברטנורא ג"כ שהעתיק את הפירוש שלו, מסביר התוספות יום טוב שזה אינו חיוב כלל.

רבינו עובדיה מברטנורא כותב כך, **'כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם' – שיהא נוח לו, ויהיו נוחין בני אדם ממנו. וזה יהיה, כשילך בכל המדות בדרך האמצעי, ולא יטה לאחד משני הקצוות.**

הוא מביא ממש כמו שיטת הרמב"ם, רק שהוא מרחיב בכך.

שאם הוא כילַי ביותר, יש תפארת לו, שאוסף ממון הרבה, אבל אין בני אדם מפארין אותו במדה זו. ואם הוא מפזר יותר מן הראוי, בני אדם המקבלים ממנו מפארים אותו – מחלק להם כסף, בטח שישבחו אותו – **אבל אינו תפארת לעושיה, ואינו נוח לו, שהוא בא לידי עניות בשביל כך.** לבסוף הוא יהיה עני, אם הוא מפזר יותר מדאי.

אבל מדת הנדיבות, שהיא אמצעית בין הכילות והפיזור, היא תפארת לעושיה. ששומר את ממונו, ואינו מפזר יותר מן הראוי. ותפארת לו מן האדם, שבני אדם מפארים אותו, שנותן כמו שראוי לו ליתן. וכן הדין בכל שאר המדות.

אומר על כך התוספות יום טוב, **איזהו דרך [ישרה] שיבור לו האדם וכו'. והוי זהיר וכו' לפי שהדרך שיברר לו וכו'. הוא דבר הרשות, ועצה טובה הוא דקמ"ל, אבל אינו מחייב לאדם בכך. ואילו והוי זהיר וכו', מחייב הוא לאדם שיהא זהיר וכו'.**

למה בהמשך המשנה, לגבי 'מצוה קלה כבחמורה', כתוב בלשון 'הוי זהיר, ואילו בראשונה כתב 'איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם'. מהו החילוק? על כך הוא עונה, כי זהו ההבדל שביניהם. 'והוי זהיר' זאת חובה. אולם איזוהי דרך ישרה וכו' זאת רק רשות.

לכך היתה תחילת דברי פיהו, איזהו דרך שיבור וכו', בלשון נסתר. ואח"כ אמר והוי זהיר, בלשון נוכַח – 'והוי', הוא מדבר אליך ישירות – לחייבו בכך. דרך חיים [למהר"ל מפראג].

הרי במפורש הוא אומר, שהדרך האמצעית היא רק עצה טובה, זה אפילו לא דרבנן. ההיפך הגמור מהרמב"ם. לפי הרמב"ם, כל הדרך האמצעית היא דאורייתא. אינני יודע, מדוע התוס' יו"ט לא העיר, כי הרמב"ם בעצמו כותב אחרת. אולם עכ"פ כנראה, שהרמב"ם חזר בו בחיבורו. הדבר התחדש לרמב"ם, אחרי פירוש המשנה. בזמן כתיבת החיבור הוא כבר הגיע אל המסקנא הזאת, ולכן רק שם הוא כתב את זה. כך מסתבר – אין לי הוכחה מפורשת לכך – כי הסברא הישרה נוטה שהוא היה צריך להזכיר כבר בפיהמ"ש שהדבר מדאורייתא.

בכל אופן, כמעט כל המפרשים וכל הראשונים, אפילו את המשנה הזאת הם אינם מפרשים כמו הרמב"ם. אמנם ישנם כאלה המפרשים כמותו, בעיקבותיו – אפי' אם המדובר בדרך עצה ובדרך

מוסר – מכל מקום ישנם רבים שלא פירשו כמותו.

כגון בעל תפארת ישראל [שם], שפירש פירוש אחר. גם ראיתי ב'ילקוט ביאורים' שבתלמוד בבלי מתיבתא, שהם הביאו [בדף ב' הערה י"ג] בזה"ל, **יסוד ביאור זה, מדברי הרמב"ם, המפרש את המשנה לעניין הדרך הממוצעת** וכו'. **ועל דרך זה כתבו גם רבינו בחיי, רבי מתתיהו היצהרי, ורבי ידעיה הפניני, וכן הובא ביאור זה ביעב"ץ וברשב"ץ, וכן כתב רבינו עובדיה מברטנורא** וכו' יעוש"ב.

אבל כל שאר הראשונים, כגון רבינו יונה, וכן כל האחרונים, כולם מפרשים בהרבה דרכים ושיטות ואופנים. כמעט אפשר להגיד, כי ישנו רק מיעוט אשר מפרשים כמותו. אפילו לגבי המשנה.

*

אמרנו בס"ד עוד בשיעור הקודם, כי הרמב"ם הוציא זאת, ממה שאמרו חז"ל 'מה הוא רחום, אף אתה רחום' וכו', והסברנו ש'רחום' זהו בינוני. דהיינו, קיצוני לצד הרע זה אכזרי, ולצד הטוב זה רחמני. כמו 'הרחמן'. והממוצע זה 'רחום'. הדבר מדוייק מלשון הרמב"ם, שכתב [בפ"א מהל' דעות] שלא יהיה האדם **כילי ושוע** – כילי היינו קמצן, ושוע היינו פזרן – **אכזרי ורחמן, ורך לבב ואמיץ לב**. א"כ רחמן, זה הקיצוני. כך הסברנו אז, והבאנו ראיות לכך.

אך צריכים לדעת מה לענות, כי לכאורה בנו – רבינו אברהם – כותב אחרת, בספרו המספיק לעובדי ה' [דף ל"א].

לפי דברינו, הרמב"ם כנראה בנה על מאמר חז"ל זה, מה הוא רחום וכו'. מכאן הוא מדייק, כי זהו האמצעי. ומזה הקיש הרמב"ם לשאר המדות והדעות. זה לא 'רחמן'. אין סגנון 'רחמן' במקרא. אם יש, זהו רק הפסוק [איכה ד', י'] יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בִּשְּׁלוּ יַלְדֵיהֶן וגו', אבל שם פירושו ההיפך, כי באים להגיד שאפי' הרחמניות יותר מדאי, בכל זאת הן בישלו ילדיהן.

בספר המספיק שם פתח וכתב בזה"ל, **הרחמנות, היא מן המדות התרומיות וממטרות התורה. והיא התכונה הראשונה מבין התכונות המיוחסות לו יתעלה [שמות ל"ד, ו'] אֵל רחום. הרי הוא אומר בדיוק ההיפך, ממה שאנחנו אומרים.**

והוא ג"כ ממשיך, ועוד פעם חזרה התורה על זאת [דברים ד', ל"א] כי אֵל רחום י"י אלהיך. והנביאים אמרו [יונה ד', ב'. יואל ב', י"ג. נחמיה ט', י"ז ל"א. דבה"י ב' ל', ט', בקצת שינוי] כי אֵל חנון ורחום.

ברם חושבני, כי מי שיוכל לבדוק את המקור בל' ערבית, הרי הספר הזה מתורגם מערבית, כנראה המתרגם לא נכנס אל הדיוק הזה, חושבני כי בטח כתוב כאן מלה אחרת בערבית, לא שרחמנות זה כמו אֵל רחום. לא הישגתי את החלק הזה, שהדפיסו זאת בזמנו גם בערבית, מתורגם לאנגלית. מי שיש בהישג ידו, יזכה בכך את הרבים. אבל קרוב לודאי, כמעט אין לי ספק, כי פשוט ישנה כאן טעות – יותר נכון חוסר דיוק – שלַּמְתַרגם.

בכל אופן, הוא – ר"א בן הרמב"ם שם – מביא בהמשך, את החילוקים הללו. מה לא טוב ברחמנות. לא כל רחמנות היא טובה, ישנה רחמנות שהיא אסורה. ולפי הרמב"ם, זה מדאורייתא. על כך מרחיב בנו בהמשך, ממש עמוד וחצי, אקרא בפניכם רק קצת מדבריו.

וזה לשונו, **המדה התרומית הזאת, אין פירושה שיהא האדם רך לב ומתרשם יותר מדאי, כמו הנשים ודומיהן מחלושי הנפש, שמקצתם מרחמים אפילו על שחיטת תרנגול** – מסכן התורנגול הזה ששוחטים אותו – **וכדומה. אלא שתהיה הנפש, נוטָה מצד האכזריות, אל צד הרחמנות ורכות הלב. ואז ירחם (האדם) על מי שטעון רחמים, יעזור לנופל בצרה, ויציל עשוק מידי עושקיו, ויאכיל רעבים וילביש ערומים וכדומה.**

וימְנע רחמיו, ממי שציוותה התורה להתאכזר אליו, כמו שציוה ה' יתעלה שלא להגן על הרוצח [שמות כ"א, י"ד] וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה, מעם מזבחי תקחנו למות. ועוד נאמר עליו [דברים י"ט, י"א–י"ג] וכי יהיה איש שונא לרעהו וארב לו וקם עליו וגו', ושלחו זקני עירו ולקחו אתו משם ונתנו אתו ביד גֹאל הדם ומת לא תחוס עינך עליו וגו'.

וכן נֶאמר באיסור הרחמים על המַסִית, ואפילו הוא בנו האהוב עליו בדרך הטבע [שם י"ג, ט'] ולא תחמול ולא תכסה עליו, כי הרוג תהרגנו, ידך תהיה בו בראשונה להמיתו. ועוד נאמר באיסור הרחמים על מי שצריך להתאכזר אליו [שם כ"ה, י"ב וקצותה את כפה לא תחוס עינך. ועוד חמורה מזה מצוותו בעניין בן סורר ומורה, שאביו ואמו חייבים להביאו בחזקת היד אל בית הדין להיות מוצא להורג [שם כ"א, י"ט] ותפסו בו אביו ואמו וגו'.

ואם תתבונן בספרי הנביאים, תמצא כי נקטו רחמנות במקומה, ואכזריות במקומה. כגון אדון הנביאים משה עבד ה' ושלוחו, בעניין המצרי הרשע, שנאמר [שמות ב', י"ב] ויך את המצרי ויטמנהו בחול. ובעניין בנות רעואל העשוקות – זהו מן הצד השני – נאמר [שם י"ז] ויקם משה ויושיען וישק את צאנן. ובמלחמת מדין אמר ע"ה [במדבר ל"א, י"ז] הרגו כל זכר בטף, ולא היתה (לנגד עיניו) הרחמנות על הנהרגים, אלא תועלת ההורגים בלבד. וכן דוד ע"ה, במה שנוגע לישראל פסק בעניין זובח כבשת הרש [ש"ב י"ב, ה'] כי בן מות האיש העשה זאת ואת הכבשה וגו' על אשר לא חמל. ובמה שנוגע לכופרים, אמר [שם ל"א] וישם במגרה ובחריצי הברזל ובמגזרות הברזל. ועל שמואל ע"ה נאמר [ש"א ט"ו, ל"ג] וישסף שמואל את אגג לפני י"י וכו'.

הוא מאריך ומפרט, מביא דוגמאות מהתורה ומהנביאים ומהכתובים, כי ישנה רחמנות שהיא לא טובה.

לכאורה, למה לא לחוס על התורנגול ששוחטים אותו?

התשובה היא, ראשית, כי הקב"ה יצר אותו, בשביל שנאכל אותו. דבר שני, ידוע מה שכתוב בספרים – כגון ברמב"ן – כי בדור המבול, מי שהציל אותם – את בעלי החיים – זה היה נֹח, ולכן מאז התיר להם הקב"ה אכילת בשר. לפני כן לא הותרה להם אכילת בשר, אבל כיון שנֹח הציל את בעלי החיים, התיר להם הקב"ה לאכול בשר.

חוץ מזה, הרי בעצם מה שאנחנו אוכלים בשר, זה מעלה אותם דרגא. הרי יש דצח"ם, ד'ומם צ'ומח ח'י מ'דבר, א"כ הוא עולה ממעלת חי למעלת מדבר. כאשר האדם אוכל אותו, הוא בעצם מעלה אותו.

עכ"פ, מה שהתורה מתירה, בודאי שזאת אינה אכזריות. ובלנ"ד עוד נרחיב בשיעור נוסף, לגבי המעשה דרבינו הקדוש בבבא מציעא, שלא ריחם על העגל וכו'.

שאלה מהקהל: הקיצוניות השנייה, היא איננה העניין שלא לרחם על הרשעים?

תשובת מרן שליט"א: אכן. הוא מאריך על כך בהמשך.

יש לדעת לנווט, בין זה לבין זה. היכן אסור, והיכן מותר. הדרך הטובה היא, הדרך הממוצעת.

ח"י שאלות ותשובות בתנ"ך, לחידוד הבקיאות, מאת כמה"ר יחיא אלשיך הלוי זצ"ל.

נסיים במציאה שמצאתי זה מקרוב בס"ד.

כולנו מכירים את מה"ר יחיא אלשיך הלוי זצ"ל. והנה זכיתי והקרה ה' לפנַי, ח"י שאלות ותשובות שלו, שנראה כמה שאנחנו לא יודעים כלום. הוא התפרסם כבקי בתנ"ך, אבל היודעים ומכירים אותו אומרים כי זהו רק אחד מארבעים ממה שהוא ידע. היה לו זכרון מפליא.

מישהו שאל אותו פעם, איך אתה אומר הכל בע"פ? והוא ענה, אין לי זכרון מיוחד, הנני פשוט רואה את הכתב מול עיני. אני רק קורא...

ברצוני לומר לכם לדוגמא, איך אני בעצמי השתוממתי. הייתי פעם בביתו, כאשר עסקתי בזמנו בעניין האותיות הלפופות והעקומות בס"ת. הייתי בחור, לומד בישיבת קול תורה, כבן תשע עשרה. חיפשתי תיגאן ושאר ספרים, גם אצל הרה"ג שלום יצחק הלוי, וגם אצלו, ועוד זולתם. היה לו למהר"י אלשיך הלוי, תאג על קלף, כתיבת הר' דוד בן כמה"ר בניה הסופרים. חיפשתי את האותיות הלפופות והעקומות. היתה לי כבר רשימה ערוכה ומסודרת, מן הספרים שהיגעתי אליהם, ורציתי להשוות גם עם זה, ולבסוף זכינו ופרסמנו זאת לרבים.

זה היה תאג גדול. אני הסתכלתי בספר ישר, והוא הסתכל הפוך, מהצד השני. כאשר הוא ראה שהנני מתלבט, מחפש איזה פסוק, הוא אמר לי,

מה אתה מחפש? עניתי לו, כך וכך. אז תכף הוא אמר לי, הִנֵּה. מיד הוא הצביע לי על הפסוק. וזאת למרות שהוא מסתכל הפוך. אינני יודע, איזו מין קליטה מיוחדת היתה לו. הוא היה ׳תופס׳ בספרי־תורה שגיאות בחסרות ויתירות, באופן שלא יאומן.

על כל פנים, אנחנו חושבים שאנו יודעים תנ״ך, אבל בואו ונראה, האם אנחנו יודעים או שאיננו יודעים. כיון שדבר בעתו מה־טוב, נאמר כי הדבר מתאים קצת לחנוכה, ולהוסיף בשמחת ימי החנוכה. אחת השאלות [שאלה י״ב] היא לגבי האור, דהיינו אש, בזה״ל, **היכן נזכר אור, שמעולם לא נכוה בו שום אדם**? אש שאף אחד לא נשרף ממנה.

הערה מהקהל: **לְכוּ בְּאוּר אֶשְׁכֶם, וּבְזִיקוֹת בְּעַרְתֶּם** [ישעיהו נ׳, י״א].

תשובת מרן שליט״א: אדרבה, האש הזאת כן גורמת לכוייה.

שאלה מהקהל: אבל המשגיח אצלינו בישיבה אמר כי בזמנינו מי שלומד תנ״ך, נהיה כופר?

תגובת מרן שליט״א: הוא אשכנזי?

תגובת השואל: כן.

תשובת מרן שליט״א: א״כ זה נכון, אבל בדר״כ רק אצלם. לא אצלינו, ולא אצל הספרדים. והכוונה בעיקר על מי שלומד הרבה מדאי תנ״ך, וקורא פשוט, בלי המפרשים, בלי מדרשי חז״ל. לא לומד תושבע״פ, ש״ס מפרשים ופוסקים וכו׳. בודאי יכול הוא לטעות, אם יסודות האמונה שלו מעורערים וחלשים. כבר הרחבתי בס״ד בעבר, בשיעור וישלח התשפ״א, לגבי הבחורים חסידי הבעש״ט שלא לומדים כלל תנ״ך כסדר. אצל האשכנזים, התקלקלו בעוה״ר מכך בדורות האחרונים, נהייתה השכלה, ואח״כ רפורמה. רח״ל. לכן יש לדון בכל קהילה ובכל אדם, לגופו של עניין.

תהיו מופתעים מהשאלות.

מי הוא שנולד שתי שנים מלפני שנולד אביו? ישנן שם שאלות יותר קלות, אבל זה רק לחידוד. **ד׳ נביאים. אחד מהם ריפא בעץ, ואחד מהם היה יושב תחת עץ, ואחד מהם ישן תחת העץ, ואחד מהם התקין עץ. מי הם**?

עוד שאלה, מי הם הנביאים שהזהירו על שמירת שבת, מלבד משה רבינו?

מה הם הדברים המחכימים לאדם באחרית ימיו?

מי הוא שהיה ״יָשֵׁן״ כל ימיו?

יש שם ביחד שמונה עשרה שאלות.

ע״כ אמרתי, מכיון שהקב״ה הזמין זאת לידי, נזכה את הרבים, להדפיס זאת בסוף החוברת [מעמ׳ 21]. זה בסה״כ ארבעה עמודים, אפשר לצלם אותם ולצרפם. ושיהיה ג״כ לעילוי נשמתו הקדושה והטהורה, תנצב״ה.

שאלה מהקהל: זה לא נדפס כבר בעבר?

תשובת מרן שליט״א: נדפס בספר בלתי ידוע.

שאלה מהקהל: האם יש שם גם את התשובות?

תשובת מרן שליט״א: כן. יש את התשובות. תשובה לאיזו שאלה אתם מחפשים?

תגובה מהקהל: מי הוא זה שנולד שתי שנים מלפני שנולד אביו?

תשובת מרן שליט״א: אי אפשר להאריך כעת על כך, אלא תעיין דברי הימים ב׳ כ״ב ב׳ וברש״י. כל מי שיעיין שם, ימצא את התשובה. [התשובה שכתובה שם היא בזה״ל, **אחזיהו בן יהורם. נאמר עליו בדברי הימים ב׳ [כ״ב, ב׳] בן ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו, ושנה אחת מלך. וכבר נאמר על אביו, בן שלושים ושתים שנה יהורם במלכו, ושמונה שנים מלך. ולפי החשבון הזה, יצא שהבן גדול מאביו שתי שנים, וזה לא יתכן. אלא מפרש רש״י, ששתי שנים קודם שנולד יהורם, נגזרה גזירה על בית דוד שתכלה עם בית אחאב. ועיין עוד ברד״ק פירוש אחר על דרך הפשט.** העורך].

ישנה שום עוד שאלה, **שני אנשים, אחד בשם דֶּקֶר, ואחד בשם בִּדְקַר. היכן נזכרו**?

תשובה מהקהל: **בִּדְקַר שָׁלְשׁוֹ**.

תגובת מרן שליט״א: יפה. אבל זאת עדיין רק חצי תשובה. גם שלישו של מי היה, והיכן הוא נזכר [עיין מלכים ב׳ ט׳, כ״ה].

השם ברוך הוא יזכנו, ויאיר עינינו במאור תורתו. מפליא לראות את האור שהיה להם, את הידיעה המקיפה שלו במרחבי תוה״ק.

ועם כל זאת, הוא היה ענוותן ושפל רוח, שקשה לראות דוגמתו. אולי בזכות הזאת, הגיע לכל מה

שהגיע, כמו שאחז"ל כי התורה נמשלה למים, שהולכים ממקום גבוה למקום נמוך. זכורני בתורת אברך צעיר, כאשר באתי באיזו חתונה לדבר איתו. היו שם שני רבנים, יושבים בראש המסובין, עם עוד חשובים. שאלתי את שניהם שאלות שונות, כל אחד בנפרד. האחד, אני עומד מאחוריו, והוא במקומו נשאר זקוף כדרכו, וכך היה עונה לי. אולם מארי יחיא, הסתובב אלי בכדי לענות לי. אשריו ואשרי חלקו. תנצב"ה.

האמת היא, שהוא היה מזכיר לי את אבא מארי זצ"ל, התכונות שלו, וצורת הענייה והדיבור שלו.

הערה הרה"ג שאול הי"ו: הרה"ג איתמר כהן הי"ו, אומר זאת כל הזמן.

תגובת מרן שליט"א: הוא ג"כ השוה את שניהם? ברוך ה'. אשריהם ישראל. לבסוף נהיה חיבור, וזכינו כי גם ישנם לנו צאצאים משותפים. [כי אשת בני הרה"ג משה שליט"א, היא נכדתו של מארי יחיא, בת בתו תליט"א]. השם ברוך הוא ישמרם.

*

לאחר השיעור, קריאה במגילת בני חשמונאי, ומסיבת חנוכה.

לק"י נר שלישי דחנוכה התשפ"ו בשל"ז

לכבוד ידידי אברכי הכולל נתיבות מהרי"ץ, שמאור הקדמונים דרכם עודו מפיץ:

נדרשתי לאשר שאלוני, מהו הדלק אשר מניעני, והכוח אשר לא יניחני, לחדול מן הדרך אשר בחרתי, לשוטט בנתיבי קרובים ורחוקים, להלך ולדפוק על דלתי נדיבים, בוקר וערב חדשות לבקרים, בתקווה שאף הפעם אתקבל במאור פנים?

שיש שעיסוקם בגיוס שהוא מקור פרנסתם, למען הבאת מחיה וטרף לביתם. ויש שהמניע הוא מעמדם ויָקרתם, בעוד ששמם רם ונישא במעלתם.

אך שבח לאל – לא בזה ולא בזה טמונה ידי, אלא אמת זוהרת העומדת כמאור השמש לנגדי. ומהי?

בטרם אשיב על השאלה המוצגת, נקדים הקדמה הנדרשת. נעבור אל העבר הלא רחוק, כדי לחשוף את השורש העמוק:

הייתה עת שבה מה שנשתמר בידינו מסורת ק"ק תימן יע"א, לא היה פועל יוצא של השגחה עליונה בלבד, אלא בין שאר גורמים – פרי של בחירה עמוקה ומתמשכת. מבודדים אך מאוגדים, מובדלים אך שלמים – "שפה אחת ודברים אחדים" – חיו אבותינו נע"ג בארץ תימן דורות עולמים, לא כמי שנכלאו בגבולות המקום, אלא כמי שבחרו להכות שורש.

הם ידעו אז, מה שאנו מגלים עתה: שפיזור איננו רק תנועה ותעתוע במרחב, אלא סדק בהמשכיות. ולמרות שהעלייה לא"י הייתה חמדת ליבם ומשאת חייהם, והתאוו והשתוקקו לחון את עפרה במשך כל הדורות – השכילו להבין שלעיתים מוטב שלמות יראה בגולה, מחשש התרופפות אף על אדמת קודש. ועל כן התבצרו במקומם, עמדו על משמרתם, ושמרו במסירות ובאמונה את האוצר שהופקד בידם.

ואילו עתה לדאבוננו, בעת ובעונה הזאת – כימי קדם בגלות יון ש"הארץ היתה תהו ובהו וחושך" – אנו עומדים בארצנו הקדושה בתקופה שבה ההמשכיות נעשתה שברירית, ואנו סופגים פרצה אחר פרצה בחומת הדת. לא תמיד מתוך כפייה גלויה, אלא לא אחת מתוך שחיקה שקטה. החוויה הרווחת איננה בהכרח של עימות, אלא של הזמנה: טשטוש הבדלים, עידוד התמזגות, והצגת האחידות כסימן לפתיחות. ובכך, בעוד שר השכחה מהלך ושם שמות בארץ, ופועל את זממו של "לבטלם מתורתך" – מה שנחשב בעבר יסודי ומחייב, הולך ונהפך לנתון לבחירה.

הלך־הרוח הזה לא נעלם עם חלוף הזמן. הוא חוזר וניעור בכל עת שהשוני נתפס כעול ומשא, והנאמנות כיתרה. ובפרט כאשר ההזמנה איננה למחוק זהות, אלא לעמעם אותה.

וסימן לדבר שהשפעה זו החלה לחלחל ולפעול את פעולתה, הוא בשעה שהקול חדל מלהישמע עוין והחל להישמע צודק: "הֲלוֹא אָב אֶחָד לְכֻלָּנוּ, הֲלוֹא אֵל אֶחָד בְּרָאָנוּ, מַדּוּעַ נִבְגֹּד אִישׁ בְּאָחִיו?" (מלאכי ב', י').

אך זו איננה אחדות במובנה האמיתי. כפי שהמשגיח הגדול ר' ירוחם ממיר זצ"ל (דעת חכמה ומוסר ח"ג עמ' רלו), הפליא לתאר באופן ציורי את יופיו של ציבור, ע"פ הפסוק – "בְּרֹב עָם הַדְרַת מֶלֶךְ" (משלי י"ד, כ"ח), בזה"ל: "רוב עם" – שיראה כל אחד בגוונו ובצבעו, במידותיו ובדעתיו, דכשם שאין פרצופיהן שווין כך אין דעותיהן שוות (במ"ד כא, ב). זהו "הדרת מלך" – כי אז נראה זר פרחים, עם כל הפרחים והצבעים מכל המינים". עכ"ל.

אחדות מבעד לשוני – כמו קרני אור העוברות מבעד לזכוכית צבעונית, כל אחת שוברת את האור האלוהי בגון משלה. הזוהר אינה באחידות דהויה, אלא ברקמת הנשמות – כל אחת לוכדת את האור העליון בדרכה, ויחד הן יוצרות את ההדר השלם.

ואולם, יש עתים שבהם המסורת איננה רק עוד גוון נוסף בחלון, אלא המסגרת המחזיקה את החלון כולו. הצבעים משתנים; המבנה עומד. וכזה הוא בדיוק מעמדה של עדת תימן המעטירה, אשר עדת קדושים אותנו קרא – ששורשיה עמוקים ואיתנים, בניחוחם הקדום ידועים, וכל חמדה בה גנוזה, ומשובחת כל יד בה אחוזה.

וכאן מתעוררת השאלה במלוא חריפותה: כיצד תוכל מסורתנו הנאצלת להוסיף ולהתקיים, בעוד ש"לֹא זֶה הַדֶּרֶךְ וְלֹא זֹה הָעִיר" – בעת שניטלים ממנה כל אותם יסודות שעליהם עמלו אבותינו שנות דור ודור לשמר? אם אותה נבדלות, שהייתה מקור כוחה וחוסנה, הולכת ונשחקת מתוך התערות בעדות אחרות? "אוי להם בנים שגלו מעל שלחן אביהם" (ברכות ג ע"א).

ותורתנו הנעשית קרעים־קרעים, מה תהא עליה בשעה שאנו נדחקים ונידחים, לרעות בשדות זרים?

אלא כעת נפתחו לנו שערי אורה: דווקא מתוך זו ההכרה – קם וניצב הדבר הצריך תחייה: מקום שבו תימ"ן – תורה ירושה מסורה נאמנה – עומדת על צביונה, נשמרת בשלשלת המסירה, עד בוא גואל במהרה.

ומי כמוכם, אברכים יקרים, ראויים להעמיד הדת על תילה? שעליכם נאמר: "זֵית רַעֲנָן יְפֵה פְּרִי תֹאַר" (ירמיה י"א, ט"ז) – שכל המשקין מתערבים זה בזה, והשמן אינו מתערב אלא עומד בפני עצמו (מדרש רבה תצוה ל"ו, א').

שלא לחינם "טמאו" היוונים את השמנים – לא שפכום ולא השמידום, אלא ביקשו לערבבם ולהטמיעם, ליטול מן השמן את טהרתו, ולא את מציאותו.

אתם חביבי, אותו שמן. שמן טהור ומזוקק – אור הנישא מתוכו ואינו נבלע; זהות שאינה נטמעת, טהרה שאינה מתערבת. אתם עמוד האש, ואור הבוהק בחשכת הלילה הארוך, להנחות ולהאיר לעם את הדרך אשר ילכו בה.

שלא הנבדלות לבדה העמידה עדה, ולא הבידוד כשלעצמו הוליד המשכיות קיומה; אלא מה ששימר את גחלת היהדות בהיותם יושבים על אדמתם, וסגולת כוח עמידתם לאורך אלפי שנות גלותם – היא התורה אשר הייתה לחם חוקם. וכפי ש"ידוע הדבר ומפורסם העניין בשערים המצויינים בהלכה, כי בכל דור ודור מעולם לא פסקה ישיבה מאבותינו לריבוץ תורה" (ש"ע המקוצר ח"א מבוא הספר – נוכח השלחן פ"א ד"ה ידוע).

ועתה אחר כל הבירור והעמקים, נשוב אל השאלה בראש אמרים:

מהו אותו כוח שאינו מניחני, והמצפון העומד וממאן להשכיחני?

התשובה היא אחת – ברורה, חדה, ומוכרחת: ההתבררות שאין כולל תימני עוד נקודה נוספת על מפת הכוללים בישראל כן ירבו, אלא מקום שבו עתידה של עדה שלמה נבחן – יתקיים או ח"ו ישתכח.

בשעה טובה ובמזל טוב, הוקם כולל שבו "בבית" אתם מרגישים, וזו יתרונו – שאת פירותיו הם משמרים (ע"פ רש"י בראשית מ"א, מ"ח). עוד יבואו ימים בהם העץ יתנשא, וכל אחד מחכמתכם יתברך ויהנה.

ובזכות שעל טהרת הקודש זאת הטירה נוסדה, על ידי מאור המנורה, ברה כחמה, זקוקין דנורא, עמו זרוע עם גבורה מו"ר מרן הרב יצחק רצאבי שליט"א – "דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל" חלילה (ע"י ב"מ פה ע"ב) – נזכה דמכאן ולהבא, תהא שלהבת עולה מאליה. אכי"ר. ידידכם חיב"א מנו"י.

ח"י שאלות / מאת הרב יחיא אלשיך

א. מי הוא שנולד שתי שנים מלבני שנולד אביו?

ב. שני נביאים: אחד מהם עמד בפתח העיר ושאל לחם ומים; ואחד מהם אמר: לא אוכל לחם ולא אשתה מים.

ג. ד' נביאים: אחד מהם רפא בעץ, ואחד מהם היה יושב תחת עץ, ואחד מהם ישן תחת העץ, ואחד מהם התקין עץ. מי הם?

ד. איפה נזכר „מעת עד עת" שפירושו: מיום ליום (מכ"ד שעות לכ"ד שעות), והיכן נזכר „מעת אל עת" שפירושו: משבעה ימים לשבעה ימים?

ה. איפה יש ז' פסוקים, שבכל אחד מהם יש ד' מלים דומות?

ו. היכן נזכר איש שהוא ישן כל ימי חייו?

ז. עיר אחת שהיא רדומה בתנומה כל הזמן. היכן נזכרה?

ח. היכן נזכר גוי ואינו גוי?

ט. שני אנשים: אחד בשם ד ק ר, ואחד בשם ב ד ק ר. היכן נזכרו?

י. איפה נזכרה עיר שהיא צעירה?

יא. מי הם שנאמר עליהם שהם מרקדים על ראשי ההרים?

יב. היכן נזכר אור שמעולם לא נכוה בו שום אדם?

יג. מה הם הדברים המהכימים לאדם באחרית ימיו?

יד. ד' פסוקים, פסוק אחר פסוק, שמסיימים בחמש מלים דומות. היכן הם מופיעים?

טו. מי הוא הנקרא ר ב ת ב ו נ ה?

טז. היכן מופיע פסוק, שנאמר בו מלת ל מ ע ל ה ה' פעמים?

יז. איפה יש 13 מלים רצופות, שבכל אחת מהן מופיעה האות ל?

יח. מי הם הנביאים שהזהירו על שמירת שבת, מלבד משה רבנו?

הודפס מאוצר החכמה

(תשובות)

א. אחזיהו בן יהורם נאמר עליו בדברי הימים ב' (כ"ב 2): „בן־ארבעים ושתים שנה אחזיהו במלכו ושנה אחת מלך"; וכבר נאמר על אביו: „בן שלשים ושתים שנה יהורם במלכו ושמונה שנים מלך". ולפי החשבון הזה יצא שהבן גדול מאביו שתי שנים, וזה לא יתכן. אלא מפרש רש"י, ששתי שנים קודם שנולד יהורם, נגזרה גזירה על בית דוד שתכלה עם בית אחאב. ועיין עוד ברד"ק פירוש אחר על דרך הפשט.
במלכים ב' (ח' 26) נאמר: „בן־עשרים ושתים שנה אחזיהו במלכו".

ב. אליהו. נאמר עליו: „ויקם וילך צרפתה ויבא אל פתח העיר... ויקרא אליה ויאמר: קחי נא לי מעט מים.. ויקרא... לקחי נא לי פת לחם בידך" (מלכים א' י"ז).
איש האלקים שבא מיהודה שהשיב לירבעם: „לא אוכל לחם ולא אשתה מים במקום הזה" (מלכים א' י"ג 8).

ג. משה רבנו נאמר בו: „ויורהו ה' עץ... וימתקו המים" (שמות ט"ו 25).
דבורה: „והיא יושבת תחת תומר דבורה" וכו' (שופטים ד' 5).
אליהו נאמר עליו: „וישכב ויישן תחת רותם אחד" (מלכים א' י"ט 4).
אלישע התקין עץ, שנאמר: „ויקצב עץ וישלך שמה ויצף הברזל" (מלכים ב' ו' 6).

ד. נזכר ביחזקאל: „ומאכלך... מעת עד־עת תאכלנו [פירוש: מיום אל יום]... מעת עד־עת תשתה" (יחזקאל ד' 10—11).
ובדברי הימים א' (ט' 25) נאמר: „לבוא שבעת הימים מעת אל־עת".

הודפס מאוצר החכמה

ח"י שאלות יחיא אלשיך

ה. „עת ללדת ועת למות, עת לטעת ועת לעקור נטוע" (עת ועת, עת ועת). וכן בששה פסוקים שאחריו נאמר: „עת... ועת..., עת... ועת..." (קהלת ג' 2—8).

ו. אצל גבורי דוד נזכר איש בשם י ש ן: „אליחבא השעלבוני בני ישן יהונתן" (שמואל ב' כ"ג 32).

ז. העיר הזאת נזכרה ביהושע בשם י נ ו ם, בנחלת בני יהודה: „וינוּם ובית־תפוח ואפקה" (יהושע ט"ו 53).

ח. ה א ר ב ה נזכר בשם ג ו י: „כי גוי עלה על ארצי עצום ואין מספר" (יואל א' 6).

ט. הראשון הוא אחד מהנצבים של שלמה המלך: „בן ד ק ר במקץ ובשעלבים" (מלכים א' ד' 9). השני הוא שלישו של יהוא, שנאמר: „ויאמר אל ב ד ק ר שלישה" וכו' (מלכים ב' ט' 25).

י. העיר הזאת נזכרה אצל יורם: „ויעבר יורם צ ע י ר ה" (מלכים ב' ח' 21).

הצד"י מנוקדת בקמץ, ונראה שהה"א בסוף המלה צ ע י ר ה היא ה"א הכיוון.

יא. ה א ר ב ה נמשלו כמרכבות המרקדות על ראשי ההרים, שנאמר: כקול מַרכבות על־ראשי ההרים ירקדון" (יואל ב' 5).

יב. שם איש בשם א ו ר, והוא אבי אחד משלשים הגבורים אשר לדוד: „אליפל בן אוּר" (דברי הימים א' י"א 35).

יג. ע צ ה ו מ ו ס ר הם המחכימים לאדם באחרית ימיו, שכן שלמה המלך אומר: „שמע עצה וקבל מוסר, למען תחכם באחריתך" (משלי י"ט 20).

יד. ארבעת הפסוקים הם מפסוק „ונעו שתים שלש ערים"... ומסיים הפסוק: „ו ל א־ ש ב ת ם ע ד י נ אֻ ם־ ה'"; וכן שלשה פסוקים שאחריו מסיימים כך (עמוס ד' מפסוק 8 עד פסוק 11).

הודפס מאוצר החכמה

י ח י א ל ש י ך ח " י ש א ל ו ת

יש עוד לפניהם פסוק 6, שגם הוא מסיים במלים: „ו ל א - ש ב ת ם ע ד י נ א ם - ה"", אך פסוק 7 מסיים במלים אחרות.

טו. א ר ך א פ י ם נקרא רב תבונה, כמו שכתוב: „ארך אפים רב-תבונה" (משלי י"ד 29).

טז. הפסוק מתחיל כך: „ורחבה ונסבה ל מ ע ל ה ל מ ע ל ה... כי מוסב הבית ל מ ע ל ה ל מ ע ל ה... על כן רוחב לבית ל מ ע ל ה" (יחזקאל מ"א 7).

יז. בפרשת בלק: „ויאמר בלק אל-בלעם: הלא שלוח שלחתי אליך לקרא-לך למה לא-הלכת אלי"? (במדבר כ"ב 37).

דוגמאות נוספות לאותיות החוזרות ונשנות בזו אחר זו, ראה במדור „אותיות, מלים וצירופיהן".

יח. י ש ע י ה ו: „אם תשיב משבת רגלך עשות חפציך ביום קדשי, וקראת לשבת עונג לקדוש ה' מכובד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר" וכו' (ישעיהו נ"ח); „שומר שבת מחללו ושומר ידו מעשות כל-רע" (שם נ"ו 2, וגם פסוק 6).

י ר מ י ה ו: „כה אמר ה': השמרו בנפשותיכם, ואל-תשאו משא ביום השבת והבאתם בשערי ירושלם. ולא-תוציאו משא מבתיכם ביום השבת וכל-מלאכה לא תעשו, וקדשתם את-יום השבת כאשר צויתי את-אבותיכם" (ירמיהו י"ז 21—22).

י ח ז ק א ל: „ואת שבתותי קדשו" (כ' 20); „ומשבתותי העלימו עיניהם" (כ"ב 26).

גם נ ח מ י ה מתריע על חילול השבת:

„מה-הדבר הרע הזה אשר-אתם עושים ומחללים את-יום השבת? הלוא כה עשו אבותיכם ויבא אלקינו עלינו את כל-הרעה הזאת ועל העיר הזאת, ואתם מוסיפים חרון על-ישראל לחלל את-השבת!.. ואומרה ללוים... לקדש את-יום השבת" (נחמיה י"ג).

הודפס מאוצר החכמה

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת ויחי

(נמסר במוצש"ק ויגש)

טבת התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

בעניין הפסוק כל כלי וגו' שאמר מרן שליט"א כי יש לצרפו יחד עם ג' הפסוקים הנאמרים לאחר עלינו לשבח שחרית וערבית, קודם הפסוק ועד זקנה אני הוא וגו', האם אפשר לדחותו להיות האחרון מפני הרגל הלשון.

המלצה להוסיף לאחר אמירת הפסוק האחרון, שהוא ועד זקנה וגו', גם את תרגום יונתן על פסוק זה. והרחבה בפירוש כוונתו.

שבע תשובות לשאלה, מדוע בנוסח תפילת שחרית דשבת, הביאו את הפסוק ושמרו בני ישראל וגו', ולא פסוק אשר כתוב בלוחות עצמן, אותן אנו מזכירים לפני כן 'שני לוחות אבנים הוריד בידו, וכתוב בהן שמירת שבת'.

מקור דברי המשנ"ב בהקדמתו להל' שבת, כי י"ב פעמים מוזכר עניין שבת בתורה, הם בדברי הרמב"ם בספר המצוות, ורבינו בחיי. ז' פעמים הוזכר עניין איסור אכילת דם, ונ' פעמים עניין יציאת מצרים. הקשר שבין הדברים דלעיל, לתענית עשירי בטבת, כי אם היו עם ישראל שומרים את השבת, הקב"ה היה מוחל להם על כל עוונותיהם, וביהמ"ק לא היה נחרב.

המשך בעניין השמחה, ומ"ש הרמב"ם כי מצות עשה ללכת בדרך האמצעית, מצד 'והלכת בדרכיו'. ודברי הרמב"ם בפיהמ"ש כי מן הכתוב בנביא לגבי התעניות, למֵדים את עניין המיצוע.

סתירת דברי מי שטענו כי שיטת הרמב"ם הנז"ל באה מן הפילסופים.

בשבח הספר אור ההלכה חלק יורה דעה, אשר יצא לאור לאחרונה במהדורא חדשה מתוקנת. חשיבות עניין המליחה במקום החתך, וחליטת הבשר.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט"א
השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק
טלפקס: 03–5358404. נייד: 050–4140741
דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072–33–23–642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחוברות "שערי יצחק" – 816
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03–6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050–4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת הבחור משה יצ"ו בן ידידנו היקר והמופלג ר' ברק בן זכריה צברי הי"ו, שדיברנו עליו באריכות בשבוע שעבר, וגם לפני מספר חדשים. שיעלו ויצליחו במאד מאד, אכי"ר.

כמו כן, ולהבדיל בין החיים וכו' לע"נ האשה אסתר בת נסים ע"ה, נדבת בנה היקר ידידנו הנעלה הרב כפיר אריה הי"ו, למוסדות פעולת צדיק. ירבו כמותו בישראל.

וכן מוקדש השיעור על ידי רבי יעקב בן אברהם הי"ו מארצה"ב, להצלחתו ולכל משפחתו בפרנסה ובכל העניינים. ולרפואת חיים בן מזל יצ"ו, ולעילוי נשמת גילה בת מלכה ע"ה. בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש על ידי רבי חלפון בן עזרא הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה ובכל העניינים, יחד עם רעיתו החשובה. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בעניין הפסוק כל כלי וגו' שאמר מרן שליט"א כי יש לצרפו יחד עם ג' הפסוקים הנאמרים לאחר עלינו לשבח שחרית וערבית, קודם הפסוק ועד זקנה אני הוא וגו', האם אפשר לדחותו להיות האחרון מפני הרגל הלשון.

נשאלתי מאחד מידידנו הי"ו, החפץ בעילום שמו, לגבי הפסוק [ישעיהו נ"ד, י"ז] **כָּל כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח, וְכָל לָשׁוֹן תָּקוּם אִתָּךְ לַמִּשְׁפָּט תַּרְשִׁיעִי.** ועוד שאלה נוספת בעניין אחר, כדלקמן.

שאלה ראשונה בזה"ל, **האם אפשר להמשיך בהרגל לשוננו, ולסיים בפסוק כל כלי וגו'.**

דהיינו, הוא התרגל – על־פי מה שמהרי"ץ זיע"א כתב בתכלאל עץ חיים [דף פ"ג ע"א], וכפי שהובא בכמה סידורים, כגון בתכלאל תורת אבות – לומר אחרי עלינו לשבח, שלושה פסוקים. וז"ל מהרי"ץ שם, **כתב מהר"ש אלקבץ בספר מנות הלוי, בשם הר"י ן' שושן, כי אנשי עיר ויניצא"ה, היו נוהגים לומר תֶּכֶף אחר עלינו לשבח, אלו הג' פסוקים, שסודם רם ונישא. והם, אל תירא מפחד פתאום ומשואת רשעים כי תבוא. עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל. ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול, אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט. וכן אני נוהג עכ"ל.**

דיברנו על כך לפני כמה שנים [בשיעור בראשית ובלק התשע"ו בשכ"ז], ומקרוב אמרנו עוד כי ק"ו כעת שהדבר נחוץ, להכניס את הפסוק כל כלי וגו', ומקומו הוא לפני הפסוק ועד זקנה אני הוא וגו'. אבל, הוא – הרב השואל – כבר התרגל לומר כפי שכתוב בסידורים, ע"כ הוא שואל האם אפשר לדחות את הפסוק כל כלי, שהוא יהיה בסוף. אחרי הפסוק האחרון.

זאת שאלה אחת.

שאלה שנייה שלו, לגבי הנוסח בתפילת שחרית שבת, ישמח משה במתנת חלקו וכו' שני לוחות אבנים הוריד בידו, וכתוב בהן שמירת שבת, וכן כתוב בתורתך ושמרו בני ישראל את השבת וגו'. כיון שאנחנו אומרים, כי משה רבינו הוריד מהר סיני שני לוחות אבנים, ובלוחות הללו כתוב עניין שמירת שבת, א"כ למה מביאים את הפסוק שבפרשת כי תשא, ושמרו בני ישראל את השבת וגו'? לכאורה, היה צ"ל את מה שכתוב בלוחות, את 'שמירת שבת' הכתוב בלוחות, דהיינו את הפסוק זכור את יום השבת לקדשו וגו'. למה קבעו לומר פסוק אחר?

כיון שאחת מן התשובות לשאלה הזאת, נתקשרה אצלי, לעניין עשירי בטבת, כפי שנבאר בס"ד בהמשך השיעור, על כן אמרתי שאקדים את הנושא הזה. כי דברי תורה, אחוזים האחד בשני. היגעתי מכך בס"ד לחידוש של 'עשירי בעשירי', וכדלקמן. גם דבר בעתו מה טוב, כי ביום שלישי אמור להיות הצום הזה, עשירי בטבת, א"כ שיהיה לנו קצת חיזוק והתעוררות בתכלית ובמטרה של־עניין זה.

*

לגבי הפסוקים עוצו עצה ותופר וגו', דיברנו על זאת כבר הרבה פעמים, וגם באחרונה [בדרשת חול המועד סוכות, ובשיעור בראשית שהיה בליל הושע"ר] הזכרנו את ארבעת הפסוקים הללו, כי טוב לומר אותם תמיד אחרי תפילת שחרית וערבית, אפילו בשבת ויום טוב. ציינתי שם את מ"ש בס"ד בהרחבה בעניין זה, בשו"ת

עולת יצחק [ח"ג סימן נ"ד], את כל הבסיס לעניין הזה, ומה שמסביב לכך.

הוספת הפסוק כל כלי וגו', זהו חידוש שלנו, עפ"י מדרש הביאור לרבי' סעדיה בן דוד דמארי, או י"א תעיזי, מחכמי תימן הראשונים, שבגירסתו נוסף גם הפסוק הזה.

מה שמהר"ש אלקבץ כותב – כפי שמהרי"ץ הביא ממנו בע"ח וכדלעיל – זהו לפי הגירסא הידועה במדרש אסתר רבה פ"ז אות י"ג. שם מובא המאמר המפורסם, כי כשהמן הרשע גזר את הגזירה, ונחתמו האיגרות, ראה מרדכי שלושה תינוקות יוצאים מבית הספר, רץ אחריהם – והמן אחריו – ואמר לכל אחד מהם, 'פְּסוֹק לִי פָּסוּקָךְ'. הראשון אמר, אל תירא מפחד פתאום וגו'. השני אמר, עוצו עצה ותופר וגו'. השלישי, ועד זקנה אני הוא וגו'. מרדכי צחק ושמח שמחה גדולה, איזו בשורה טובה.

הרי כתוב בגמרא [ברכות דף נו:], כי מה שהתינוקות אומרים, זה כמו 'נבואה קטנה'. ועיין שע"ה סימן קמ"ח סעיף ז'.

זהו היסוד לכך שקבעו לומר זאת לאחר התפילה, בסיום עלינו לשבח ועכ"פ לפני שיוצאים מביהכ"נ, ואנחנו אמרנו עוד כי ראוי להוסיף גם את הפסוק הזה, כל כלי וגו', על פי המובא בגירסא הנמצאת במדרש הביאור לפנינו. אם היו יודעים זאת, מסתברא כי מהרי"ץ היה לכל הפחות ממליץ להוסיף גם את הפסוק הזה.

הדבר נדפס במדרש הביאור על התורה שיצ"ל מקרוב, בכלל 'אגדתא דמגילה' [דף תקנ"ו] שזהו מדרש על מגילת אסתר. יש לי ג"כ את מדרש הביאור בכת"י, ובדקתי וראיתי כי כתוב שם בדיוק אותו הדבר. ולפי גירסתו, לא היו שם שלושה תינוקות, אלא ארבעה תינוקות.

כך הלשון שם, **אמרו** – דהיינו חז"ל. גם באופן כללי הסגנון הוא קצת אחר – **כשבא המן ומרדכי לבית הכנסת לגזור על ישראל, ובה ארבעה תינוקות קורין.** הם מצאו שם בבית הכנסת, ארבעה תינוקות שהיו לומדים.

אמר מרדכי לראשון, מה אתה קורא? אמר, אני קורא, אל תירא מפחד פתאם ומשואת רשעים כי תבוא.

אמר לשני, מה אתה קורא? אמר, עוצו עצה ותופר וכו'.

אמר לשלישי, מה אתה קורא? אמר, כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכו'.

אמר לרביעי, מה אתה קורא? אמר, ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא אני אסבול ואמלט.

אמר המן, בין כך ובין כך, אני נזקק להם תחילה.

המן התרגז. ככה אומרים התינוקות? א"כ הוא ישמיד תחילה אותם. זאת הרשעות של המן. ומצד שני, מרדכי ראה בכך בשורה טובה.

לכן, לפי הסדר המובא במדרש הזה, חייב להיות שהפסוק כל כלי וגו' יהיה השלישי. לא רק מפני שכך הוא הסדר שאמרו התינוקות, שבודאי ישנה לכך סיבה וישנו עניין, אלא גם לפי הנושא, לא מתאים להגיד את הפסוק כל כלי וגו' בסוף. שהרי התינוק הראשון אמר את הפסוק אל תירא וגו', דהיינו להתחזק באמונת הי"ת, ולא לפחד מן הרשעים, שמא תבוא מהם שׁוֹאה. בכל הדורות היו כאלה שאמרו, **אָמְרוּ לְכוּ וְנַכְחִידֵם מִגּוֹי, וְלֹא יִזָּכֵר שֵׁם יִשְׂרָאֵל עוֹד** [תהלים פ"ג, ה'].

היא שעמדה לאבותינו ולנו, שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו וכו'. פעם היה רק 'בכל דור ודור', דהיינו פעם אחת בדור, אולם כיום בעוה"ר כמעט 'כל יום' מכריזים שהם רוצים להשמיד את ישראל. צריכים להתחזק ולהתפלל על כך. **אל תירא מפחד פתאום** וגו', וממשיכים **עוצו עצה ותופר** וגו'. אנחנו מסייעים, ע"י אתערותא דלתתא, להפר ולבטל את כל העצות שלהם נגדנו.

ולאחר מכן מתאים הפסוק הזה, **כל כלי יוצר עליך** וגו'.

והפסוק האחרון, הרביעי, הוא כעין חתימה וסיום. דהיינו, הקב"ה מבטיח – כעת כבר הי"ת מדבר – **ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול אני עשיתי ואני אשא אני אסבול ואמלט.**

המלצה להוסיף לאחר אמירת הפסוק האחרון, שהוא ועד זקנה וגו', גם את תרגום יונתן על פסוק זה. והרחבה בפירוש כוונתו.

אמנם להבין היטב את הפסוק הזה. מה פירוש המלים, ועד זקנה אני הוא, ועד שיבה וגו'? על מה בדיוק הפסוק מדבר? המעיין במפרשים ימצא כי ישנם לכך הרבה פירושים.

לכן עלה בדעתי שראוי בלנ"ד לצרף עמו גם את תרגום יונתן בן עוזיאל עליו, שהוא מפענח את הפסוק הזה בצורה קרובה לפשט, רעיון הקשור למלים, לא דבר עמוק מדאי שקשה לכוונו במהירות במחשבה.

ע"כ כדאי שכאשר מדפיסים בעזהי"ת בקרוב את הסידור–תכלאל החדש קהל יהודה, להכניס גם את זה, לכל הפחות באותיות קטנות. להגיד זאת בפה, או עכ"פ לכוון את זה תוך כדי האמירה.

תראו את התרגום יונתן, הוא מפרש ממש יפה. ועד זקנה אני הוא, התרגום הוא, **ועד עָלְמָא, אנא הוא.** הקב"ה אומר, כי הוא נמצא 'עד זקנה', הכוונה עד סוף העולם. וכמו שנאמר [ישעיהו מ"ד, ו'] **אֲנִי רִאשׁוֹן, וַאֲנִי אַחֲרוֹן.**

'**ועד** שיבה', התרגום הוא, **ועד עָלַם־עָלְמַיָּא, מימרי קַיָם.** לא רק לעולם, אלא אף לעולם־העולמים. כי יש הרבה עולמות. וההמשך 'מימרי קיים', או פירושו כפישוטו, דהיינו כל דבר שאני אומר הוא חי וקיים לנצח, הוא יתקיים. או כפי שמסבירים בדר"כ בתרגום, כי המלה 'מימרא' היא לשון מושאלת, והארכתי בס"ד בטופס כתובות שער שני אות כ"ד מִדף צ"ה, בכמה מובנים.

אחר כך, 'אני עשיתי', התרגום הוא, **אנא בְּרֵית כל אנשא.** דהיינו אני בראתי את כל האנשים.

'**ואני אשא', ואנא בַּדַרְית יָתְהוֹן, לביני עממיא.** ואני פיזרתי אותם – הכוונה לישראל. ואינני יודע למה נקט יתהון בה"א, הי"ל יתכון בכא"ף, וע"ע לקמן ד"ה ומפליא – בגלות בין אומות העולם. א"כ 'אשא' זהו כמו פועל יוצא, נשאתי אותם, לקחתי אותם לגלות.

שאלה מהקהל: א"כ למה כתוב אשא בלשון עתיד, הי"ל נשאתי?

תשובת מרן שליט"א: מצוי הדבר במקרא, כנודע מפירש"י ע"פ [איוב א', ה'] **כָּכָה יַעֲשֶׂה' אִיּוֹב כָּל הַיָּמִים.**

והסיום הוא, 'ואני אסבול ואמלט', התרגום הוא, **אף אנא אשבוק לחוביהון, ואֶסְלַח.**

א"כ מתאים מאד שזה יהיה הסיום. אי אפשר לשַנות את הסדר. יפה לעניין, ונאה לבניין.

*

לשון תרגום דומה וקרוב מאד לזה, יש שם שוב, על הפסוק [ישעיה ס"ו, ט'] **הַאֲנִי אַשְׁבִּיר וְלֹא אוֹלִיד יֹאמַר יְיָ. אִם אֲנִי הַמּוֹלִיד וְעָצַרְתִּי אָמַר אֱלָהָיִךְ. אנא אלהא ברית עלמא מבראשית, אמר יי. אנא ברית כל אנשא. אנא בדרית יתהון, לביני עממיא. אף אנא עתיד לכנשא גלוָתיך, אמר אלהיך.**

ומפליא שגם שם הגירסא יתהון בה"א. וכך אנחנו מתרגמים בציבור, שכן פסוק זה הוא בהפט' שבת ור"ח, דהיינו השמים כסאי.

ושָם מצאתי אמנם שיש גירסא יתכון בכא"ף, אך זה רק בספר בודד, לפי המובן לי ממה שכתוב בס' כתבי הקדש בארמית בשולי דף קל"א. וצ"ע.

אחַר זמן ראיתי בס' דעת סופרים, שניכר מתוך דבריו כי הרגיש בגמגום סגנון זה, ואפ"ה לא הוקשה לו, והלך לדרכו. שכ"כ שם (ונעתיק אף שאר דבריו, לפי שהם מועילים לעיקר עניננו) בזה"ל, **'אני עשיתי'. יונתן תרגם, אנא בְּרֵית כל אנשא. הכוונה כאן לעשיית העולם כולו, וההשפעה על מאורעות החיים בכלל.**

'ואני אשא'. יונתן תרגם, ואנא בדרית יתהון לביני עממיא, כאן חוזר הנביא לדבר בעם ישראל, כשם שנשאתי אותם בתחילה כשהיו כדוגמת עובר במעי אמו, כך אשא אותך אף כשיהיו דומים לזקנים מרוב ימים ונפוצים בעמים.

'ואני אסבול'. יונתן תרגם, אף אנא אשבוק לחוביהון. ה' מצפה, שישראל יגרמו לו נחת רוח, ויַרבו כבוד שמים בארץ. אולם מובטח כאן, שאף אם יגרמו ישראל כביכול סבל לה' במעשיהם, לא יאבדו בהחלט. גם כשייענשו קשה על חטאיהם, תהיה להם פליטה עכ"ל.

ואחרי העיון באתי בס"ד לכלל ישו"ב, כי העדיף המתרגם – בשם השי"ת בזה, שלא לדבר אלינו בסגנון לנוֹחַ, דרך כבוד, אלא כמַדַּבֵּר לעצמו בלבד. כי הכוונה מובנת. והוא הדין בסיפא, נקט משו"ה בלשון נסתר, לחוביהַון, ולא לחוביכַון בלשון נוכח. כמרכן בתרגום פסוק האני אשביר וגו' וכדלעיל, נקט יתהַון, מהאיי טעמא. כיון שזה לגנאי. ורק בסיפא, לכנשא גלוָתיך, שזה לשבח ולבשורה טובה לנו, שיקבץ גליותינו, אזי שינה ודיבר בלשון נוכח. כפתור ופרח.

מצורף בזה לשלמות העניין, מה שביאר בס' זרע שמשון (נחמני) פרשת מקץ דף מ"ד ע"ב, וז"ל, **בפרק ח' דפסחים אמרינן, גדול יום קיבוץ גליות, כיום שנבראו בו שמים וארץ. וקשה, מה עניין זה לזה. אלא שבבריאת העולם הראה הקב"ה יכלתו וממשלתו, ותיקן סדר העולם בחכמה ובמשפט כמו שהיה ראוי. אף ביום קיבוץ גליות, יראה יכלתו וממשלתו בחכמה ומשפט, ויתקן סדר אחר בעולם. וזהו שאמר כאן הקב"ה, אני עשיתי אני אסבול ואמלט. אעפ"י שרוצה לעשות הכל במדת יכלתו ובמדת חסדו, עכ"ז רוצה להודיע לעולם שעושה כך אף במדת חכמתו ומשפטו. כי בחכמתו, אמר לאברהם שיברר לנו המלכיות, כדי להינצל אנו בהם מדינה של גיהנם. והמשפט, כבר סבלנו אותו בגלותינו.**

וזהו 'גדול יום קיבוץ גליות' דנקט, ולא קאמר 'יום הגאולה', לפי שדוקא בקיבוץ גליות הקב"ה מראה חכמתו ומשפטו. והתרגום של-פסוק מוכיח כן. דמתרגם, ועד עלמא אני הוא, ועד עלם עלמיא מימרי קים. אנא ברית כל אנשא, ואנא בדרית יתהון לבני עממיא, אף אנא אשבוק לחוביהון ואסלח עכ"ל. דבלא"ה קשה, מה עניין לתרגם 'ועד זקנה ושיבה' – 'לעלם ולעלמי עלמיא'? ועוד, אנא בדרית יתהון וכו', דהיכא רמז בפסוק זה עניין הגלות?

ולפי דרכנו, אמר 'ועד עלמא', דהיינו מתחילת בריאת העולם. 'ועד עלם עלמיא', דהיינו בריאת העולם שני, שיהיה ביום קיבוץ גליות. ובזה אני מראה יכלתי, שבראתי כל העולם. ואף חכמתי ומשפטי, שפיזרתי אותם בין העמים, כדי שיהיה להם לכפרת עון. לכן 'אני אסבול ואמלט' עכ"ל ספר זרע שמשון.

ובספר דרש אב [דרש ק"ז, דף קצ"ו, ד"ה והרביעית], **'ואני אשא ואני אסבול', זהו כמ"ש בדרוש הששה ועשרים, כי הטעם אשר יצאו ישראל בגולה, הוא לפרסם עוז האמונה בו יתברך, כמ"ש חז"ל בפסחים [דף פ"ז ע"ב] לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיִתּוֹסְפו להם גרים, שנאמר [הושע ב', כ"ד] וזרעתיה לי בארץ. כלום אדם זורע סאה, אלא להכניס כמה כּוֹרין. ולזאת לאשר כל מה אשר אנחנו נעים ונדים וגולים, הוא לפרסמו יתברך. ואיזה עסק הוא, הכנסה בלי הוצאה. ורק במקום שיש הכנסה, יש הוצאה. לכן מהראוי הוא אשר משא עונש החטאים בגולה יקלו ממשאָם בהיותינו על אדמתנו, וכמאמר הכתוב [תהלים ק"ו, ל"ה] וַיִּתְעָרְבוּ בַגּוֹיִם וַיִּלְמְדוּ מַעֲשֵׂיהֶם. ולמענו יתברך יאמר סלחתי** וכו'.

וזהו 'ואני אשא ואני אסבול', ובתרגומו 'ואנא בדרית יתהון לבני עממיא, אף אנא אשבוק לחוביהון ואסלח', ואמלט את ישראל מכל עונש. זה תנחומים גמורים אשר התינוקות השמיעו למרדכי. ויפה אמרו במדרש שם, כיון ששמע מרדכי כך, שחק והיה שמח שמחה גדולה. ה' יזכנו לזה, וישמיענו בשורות טובות, ויבא המבשר טוב לישראל ב"ב אמן עכ"ל ספר דרש אב. וע"ע מה שדרשו בפסוק זה, בגמ' סנהדרין דף לח: לא יפה אמרו ראשונים לפניך וכו'.

*

כל זה לגבי שאלתו הראשונה, עם מה שנסתעף ממנה.

שבע תשובות לשאלה, מדוע בנוסח תפילת שחרית דשבת, הביאו את הפסוק ושמרו בני ישראל וגו', ולא פסוק אשר כתוב בלוחות עצמן, אותן אנו מזכירים לפני כן 'שני לוחות אבנים הוריד בידו, וכתוב בהן שמירת שבת'.

השאלה השנייה, היא נראית לכאורה שאלה קשה, הצריכה עיון.

כולנו אומרים בתפילת שחרית שבת בזה״ל, **שני לוחות אבנים הוריד בידו, וכתוב בהן שמירת שבת. וכן כתוב בתורתך, ושמרו בני ישראל את השבת** וגו׳. ולכאורה קשה, שהפסוק ושמרו בני ישראל את השבת וגו׳, הוא לא כתוב בלוחות וכו׳ כמו שהקדמנו למעלה.

בס״ד היגעתי לשבע תשובות, לגבי הנושא הזה. שבעה תירוצים.

ה׳עיון תפילה׳, שבסידור אוצר התפילות [דף של״ט], עמד על כך במפורש. אינני יודע האם הוא הראשון, ובהמשך נראה בס״ד כי גם הגר״ח מבריסק עמד על כך, עכ״פ הוא – בעל ׳עיון תפילה׳ שם – כותב בזה״ל,

מה שלא הביא הפסוקים מעשרת הדיברות דאיירי בהו? יש לומר, שלא רצו לקבוע בציבור, שום קריאה מעשרת הדיברות, מפני תרעומת המינין. שלא יאמרו לעמי הארץ, אין שאר תורה אמת, שהרי יש כמה פרשיות המדברות מֵעניין השבת, ואין קורין אלא אלו הפסוקים ששמעו מפי הקב״ה בסיני. (ראה רש״י ברכות דף י״ב ע״א ד״ה מפני).

ועוד יש לומר, לפי שפרשת ושמרו, מייחדת מצות שבת דוקא לישראל, ולא לאומות העולם. כמו שכתוב, ושמרו ׳בני ישראל׳ את השבת וגו׳, ׳ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם׳, ודרשו במכילתא פרשת כי תשא, ולא ביני ובין בני־נח. וכמו שמפרש אח״כ, ׳ולא נתתו ה׳ אלהינו׳ וכו׳, וגם במנוחתו לא ישכנו ערלים׳.

הוא עונה, שתי תשובות.

תשובה ראשונה, לא רצו להביא פסוק מעשרת הדיברות, מפני תרעומת המינים. מובא בגמרא [ברכות יב.], כי ביקשו לקבוע שיאמרו כפי שהיה במקדש, שהכהנים היו קוראים עשרת הדיברות, שמע והא״ש, לעשות כך גם בגבולין, וכתוב שביטלו ולא עשו כך. משמע שהנהיגו זאת, ואח״כ ביטלו את זה, ׳מפני תרעומת המינים׳, אלו תלמידי יש״ו הנצרי, שם רשעים ירקב, שהם היו מקניטים את עם ישראל, מדוע אתם אומרים רק את עשרת הדיברות? כי רק אותן הקב״ה אמר. כל הַיֶתר, משה רבינו אמר. זאת חָכמה שלו. שאר התורה, וכל המצוות הן מאיתו, לא מאת ה׳. לכן ביטלו את זה, כדי שלא יטעו ויגידו כי רק עשרת הדיברות הן מאת ה׳.

על פי זה הוא אומר, כי ה״ה בנ״ד. לא רצו לקבוע בנוסח, ׳שני לוחות אבנים הוריד בידו, וכתוב בהן שמירת שבת, וכן כתוב בתורתך – את מה שכתוב בעשרת הדיברות. אלא הביאו פסוק אחר, להורות כי לא רק זה תורת ה׳, לא רק עשרת הדיברות הם מה׳, אלא כל חמשת חומשי תורה הם מפי הגבורה.

זאת התשובה הראשונה שלו.

תשובה שנייה. בעשרת הדיברות, אנכי י״י אלהיך וגו׳, זכור את יום השבת לקדשו. ששת ימים תעבוד וגו׳, המדובר הוא באופן כללי. אפשר היה להבין, כי אולי זה מדבר גם לאומות העולם, כמו לא תרצח, לא תנאף, לא תגנוב, שהן גם כן משבע מצוות בני נח. לא יהיה לך אלהים אחרים וגו׳ – לא לעבוד עבודה זרה – גם הגויים מצווים בכך. א״כ שמא ישנו עניין, שגם אומות העולם ישמרו שבת, כי עשרת הדיברות הן מכֻוונות גם אליהם. כמו שגם הם צריכים לכבד אב ואם. ובכל אופן, כעת הננו מדברים לגבי שבת.

על כן באים להגיד, לא. ושמרו ׳בני ישראל׳ את השבת, זהו דבר מיוחד לעם ישראל, ביני ׳ובין בני ישראל׳, לדורותם ברית עולם.

זהו נס גלוי אשר עדיין מתקיים, כי כל אומות העולם – למרות שלקחו הרבה מצוות מן התורה, הרי כל הדתות לקחו חכמות מעם ישראל, לא רק האסלאם והנצרות, אפילו חכמת יוון, לפי מ״ש בספרים כי אלכנסנדר מוקדון השליט את אריסטו על הספרים של שלמה המלך, בזמן חרבן בית המקדש, ומשם הם לקחו ולמדו הרבה חכמות. אבל גם באופן כללי, ראיתי כתוב שהרבה יסודות פוגשים

לפעמים בספריהם, ותמהים מהיכן הם למדו דברים כאלה? התשובה היא, כי זה רק מעם ישראל.

וכל עיקר האמונה בבורא עולם, באה אליהם מאברהם אבינו. **אַב הֲמוֹן גּוֹיִם** [**נְתַתִּיךָ**] [בראשית י"ז, ה']. כמו"כ ברית מילה, הם לקחו זאת מעם ישראל. וכו' וכו'.

ולמרות זאת, לגבי שבת, אין עוד עם בעולם ששומר שבת ביום השביעי. אפי' שהם מודים כי ביום הזה הקב"ה נח, המוסלמים עושים כמו שבת ביום ששי, והנצרים ביום ראשון. שבת ביום השביעי, זה רק 'ביני ובין בני ישראל, אות היא לעולם'. אף אחד בעולם, אינו עושה שבת ביום הזה כמונו. וזהו שאמר רבי' שלום שבזי זיע"א בשירתו שבת מנוחה היא, נסֵל אלנבי יעקוב, באלסבת מערוף.

אפילו שהם קוראים לזה בלשון ערבית, סַבְּתְ. זהו רק שֵם. אבל בפועַל, יום המנוחה שלהם, הוא יום אחֵר.

והוא ממשיך ואומר, כי הדבר קשור גם אל ההמשך, לא נתתו ה' אלהינו לגויי הארצות וכו'. זאת הוא כתב, לפי הנוסח שלהם. אבל גם לפי הנוסח שלנו הדבר מסתדר, למרות שאנחנו אומרים את המלים לא נתתו וכו' רק בתפילת מוסף, כי אצלינו יש אחרי כן – בשחרית שבת– את פיסקת ישמחו במלכותך וכו', שומרי שבת וקוראי עונג, עַם מקדשי שביעי. א"כ העניין דלעיל כתוב ג"כ כאן, 'עַם מקדשי שביעי'. 'שומרי שבת', אלו עם ישראל.

*

תשובה שלישית, מביאים בשם הגר"ח מבריסק.

עשרת הדיברות נקראים 'ברית', והפסוק הזה – ושמרו בני ישראל וגו' – אומר גם־כן, כי השבת היא ברית עולם, בין ה' ובין עם ישראל.

היכן כתוב, שעשרת הדיברות נקראים 'ברית'? בפסוק [דברים ד', י"ג] **וַיַּגֶּד לָכֶם אֶת בְּרִיתוֹ אֲשֶׁר צִוָּה אֶתְכֶם לַעֲשׂוֹת, עֲשֶׂרֶת הַדְּבָרִים. אם כן**, 'וכתוב בהן שמירת שבת', והשבת נקראת ברית, 'וכן כתוב בתורתך' שהשבת נקראת ברית. א"כ ישנם שני מקומות, שכתוב לגבי השבת שהיא נקראת ברית. פה זה בכלל עשרת הדיברות, ופה זהו הפסוק השני.

הדבר מובא בכמה ספרים, כגון בחידושי הגרי"ז על התורה. ובכללם גם בספר פילולי פינחס [קפ"ד] שכתב בזה"ל, **מדוע הביא את הפסוקים 'ושמרו' וגו' הכתובים במקום אחר (בפרשת כי תשא), ואינו מביא את הפסוקים של שמירת שבת הכתובים בעשרת הדיברות עצמם, שעליהם מדובר ב'לוחות אבנים'?**

פירש הגאון ר"ח הלוי ז"ל, כי כל מה שנכתב בעשרת הדיברות, נקרא 'ברית', ככתוב [דברים ד', י"ג] ויגד לכם את 'בריתו' אשר צוה אתכם לעשות, עשרת הדברים וגו'. לכן נקראו 'לוחות הברית'.

לפי זה, רצו לומר כאן בתפילה, שיש שני מקומות בהם נאמר 'ברית' על מצות שבת. ולכן תיקנו הנוסח, 'ושני לוחות אבנים הוריד בידו, וכתוב בהם שמירת שבת' – זו פעם אחת שמוזכרת 'ברית' (כי בפסוק [דברים ד', י"ג] נאמר, ויגד לכם את 'בריתו' וגו' עשרת הדברים, ויכתבם על 'שני לוחות' אבנים). הפעם השנייה היא, 'וכן כתוב בתורתך, ושמרו בני ישראל את השבת, לעשות את השבת לדורותם ברית עולם'.

מקור שני, בספר זאת ליעקב [ואתחנן דף ק"ז] שכתב בזה"ל, **צריך עיון, דכי מה שכתוב בלוחות אבנים אין זה כתוב בתורה, דאיצטריך להביא ממה שכתוב במקום אחר (בפרשת כי תשא).**

הוא שואל זאת, בצורה קצת אחרת. 'וכתוב בהן שמירת שבת, וכן כתוב בתורתך'. וכי מה שכתוב בלוחות אבנים, זה לא כתוב בתורה?

ואמר הגר"ח, דהנה כל מה שניתן בלוחות הויא ברית עליהם, כדאיתא בואתחנן [ד', י"ג] ויגד לכם את בריתו אשר ציוה אתכם לעשות עשרת הדברים', וכמו דכתיב כמה פעמים 'לוחות הברית' [עיין עקב ט']. ולפי זה נראה, דבתפילה רצה לומר היכן נאמר ברית על

השבת, וע"ז אמר דבשני מקומות איתא זה. חדא, 'ושני לוחות אבנים הוריד בידו, וכתוב בהם שמירת שבת'. והיינו דכיון דכתיב שבת בלוחות, הרי הֲוֵי ברית עליהם. ותו, 'וכן כתוב בתורתך ושמרו בני ישראל וגו' ברית עולם', דנאמר בתורה עוד הפעם ברית על השבת.

מקור שלישי, בספר עלי ציון [פרשת ואתחנן, דף רכ"ו] וז"ל, **במטבע שחרית של שבת, נאמר 'ושני לוחות הוריד בידו, וכתוב בהם שמירת שבת, וכן כתוב בתורתך ושמרו בני ישראל את השבת וכו'. והקשה הגר"ח הלוי [סטנסיל עה"ת] מה טעם נאמר וכן כתוב בתורתך, והרי מה שכתוב בלוחות הוא תורה, וא"כ אמאי כפל וכן כתוב בתורתך, והו"ל וכן כתוב ושמרו וגו'.**

את השאלה הוא מביא בסגנון אחר. 'וכתוב בהן שמירת שבת, וכן כתוב וכו'. לכאורה זה מיותר, כי גם הלוחות הם תורה. הם מעמידים כך את השאלה. ניתָן לומר את השאלה, בכמה סגנונות. העיקר היא התשובה, אבל הכל הוא אותו הדבר. הכל עולה בקנה אחד. לא משנה מאיזו זוית שואלים את השאלה הזאת.

ואמר הגר"ח, שעל עשרת הדברות היתה ברית מיוחדת, ולכן נקראים שני לוחות הברית. ולכן קודם אמר, ושני לוחות וכו' וכתוב בהם, ואח"כ אמר וכן כתוב בתורתך, שנזכר שם גבי שבת ברית עולם, דהם שני עניינים. נמצא לפי זה שקיום כל או"א מהדיברות הוא מחלקי הברית.

וא"כ אין המכוון לעשיית הדיברות בלבד, אלא לקיום הברית. ושפיר שייך לישנא דעשיה, שהרי ע"י שאדם אינו עובר על הלאוין שבעשרת הדיברות, יש בזה עשיה של קיום הברית, והיינו דכתיב לעשות עשרת הדברים.

בספר בני ציון [שם] מעיר על כך, כי לכאורה ישנו הבדל. הברית של עשרת הדיברות היא ברית כללית, זה כולל את כל עשרת הדיברות, אולם השבת זה משהו מיוחד, עליה יש ברית בפני עצמה.

וזה לשונו שם, ובעיקר דברי הגר"ח, שנאמר גבי שבת פעמיים ברית, חדא משום דנזכרה בעשרת הדיברות דהוו ברית, ותו מה דכתיב לעשות את השבת ברית עולם, נראה דאַפַּתְי חלוקין הַנֵי שתי בריתות. דגבי מה דהוה השבת ברית, משום שהיא אחת מעשרת הדיברות, אכתי אין לה מעלה עצמית, שהרי הברית נכרתה על כל העשרה דיברות בכללות, כדכתיב ויגד לכם בריתו וגו' לעשות עשרת הדברים. ונתעלתה השבת משאר המצוות שנכללו בעשרת הדיברות, שהרי נכרתה עליה גם ברית בפנ"ע, וכדכתיב ברית עולם.

ולפי זה יתבארו דברי הגר"ח היטב. דלשיטתו אכתי צ"ב, מאי נפ"מ כמה פעמים נאמר בשבת ברית? וכי מסדר התפילה חשיב לה כרוכלא? ולפי מה שנתבאר, דהן שתי סוגי בריתות, יתבאר שפיר.

הוא מתרץ, הא גופא. זהו מה שרוצים להגיד, שישנם שני סוגי ברית. זהו החידוש.

עוד יש לומר, דהנה עשרת הדיברות נאמרו בלשון יחיד, נמצא שכריתת הברית היא עם כל אחד בפנ"ע. משא"כ הברית שנאמרה בתר הכי בפר' כי תשא, היתה על הציבור, כדכתיב ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם.

וכן מצינו גבי שבת, דשמירתה ע"י ציבור שונה משאר מצוות, כדאיתא בשבת [דף קי"ח] אמר ר' יוחנן משום רשב"י, אלמלי ישראל משמרים שתי שבתות כהלכתן, מיד נגאלים וכו'. חזינן דשמירת שבת של־ציבור, היא סיבה לגאולה. נמצא שגם בזה נתעלתה השבת משאר המצוות, דיש בה מעלת שמירת השבת ע"י ציבור, מלבד החיוב של כל יחיד בשמירתה.

סוג הברית של־שבת, הוא אינו כמו הברית על כל עשרת הדיברות, אלא זאת ברית מיוחדת.

שוב מצאתי דכתבו התוס' ברכות [דף י"ד ע"ב, ד"ה למה] דהיה לנו להקדים פרשת והיה אם שמוע, לפרשת שמע, לפי שהיא מדברת בלשון רבים.

הגמרא שם דנה, למה מקדימים לקרוא את פרשת שמע, לפני פרשת והיה אם שמוע.

ומקשים התוספות, מה השאלה, הרי הדבר פשוט כי זהו מפני שכך הוא הסדר בתורה. קודם פרשת שמע הכתובה בפרשת ואתחנן, ואח"כ פרשת והיה אם שמוע שהיא בפרשת עקב. ותירצו מפני שפרשת ציצית כתובה עוד לפני כן, בפרשת שלח לך, בחוֹמֶש במדבר. התשובה בגמ' היא, כי פה – בפרשת שמע – מדובר לגבי ללמוד, שכן כתוב 'ודיברת בם'. אולם שם – בפרשת והיה אם שמוע – זה ללמד, כפי שנאמר שם, ולימדתם אותם את בניכם לדבר בם וגו'. כך מובא בגמרא שם.

ומבארים התוספות, כי ישנו הבדל. זה מדבר בלשון יחיד, וזה מדבר בלשון רבים. לכן הגמרא שואלת, כי היה צריך להקדים את פרשת והיה אם שמוע, שמדברת בלשון רבים, כי ישנה מעלה בכך שמדברים בלשון רבים. יעו"ש.

נמצא שעכ"פ בזה מעלת פרשת ושמרו יתירה, שנכתבה בלשון רבים.

[וע"ע ברש"י (דברים כ"ח, כ"ג) דתוכחה שבפרשת בחוקותי, קשה יותר מתוכחה שבמשנה תורה, כיון שנאמרה בלשון רבים].

התוכחה שנאמרה בפרשת כי תבוא, היא בלשון יחיד. אולם התוכחה שבפרשת בחוקותי, היא נאמרה בלשון רבים, לכן היא יותר קשה, למרות ששם – בכי תבוא – ישנן צ"ח קללות. כך כותב רש"י.

כך כתב בספר עלי ציון הנז"ל. יפה מאד.

*

ברם חושבני, כי מהשתא אולי בעצם אפשר עפ"ד להגיד תירוץ נוסף. כל הפלפול שלו הוא בדברי הגר"ח, אולם כעת ישנה לנו תשובה יותר טובה, תשובה העומדת בפני עצמה, לגבי השאלה דלעיל. וא"כ זאת תהיה התשובה הרביעית.

דהיינו, העדיפו להביא את הפסוק ושמרו בני ישראל וגו', כי הוא מדבר בלשון רבים, שהוא יותר חשוב מלשון יחיד. דמכיון שמ"ש בלוחות הוא בלשון יחיד, יותר טוב להביא מה שכתוב בלשון רבים, כי בכך ישנה את הזכות, שעל ידי זה אנחנו נגאלים. אם הציבור בכללותו היה שומר שבת. זה לא כמו יחידים אשר שומרים שבת, שהיא איננה סיבה מַספקת לגאולה, משא"כ אם כלל ישראל ישמרו שבת, כמו שאחז"ל דאלמלי שמרו ישראל שתי שבתות מיד נגאלין.

*

לגבי התירוץ של הגר"ח, קטונתי מאד מלהעיר, או שאינני מבין את מה שהוא אומר, או שלא הביאו את דבריו בצורה נכונה ומושלמת, כי נראה לי שזאת מדאי 'העמסה'. דהיינו, נכון שבהמשך מובא פסוק שכתוב 'ברית', 'ושמרו בני ישראל את השבת וגו' לדורותם ברית עולם'. אבל היכן כתוב בנוֹסח ישמח משה, שהלוחות נקראו 'ברית'? אין לזה שום רמז. הגר"ח אומר, כי אלו שתי בריתות. נראה לענ"ד שזה רחוק מן הפשט. אמנם הרעיון הוא גאוני, אבל להכניס זאת פה? הדבר צריך עיון.

אם כבר, שתי התשובות הראשונות שהבאנו מה'עיון תפילה', הן תשובות יותר טובות.

אבל גם שם, זה לא 'חָלָק'. אף התירוץ הראשון של 'מפני תרעומת המינים', שנראה טוב יותר, הוא איננו פשוט.

ידועה תשובת הרמב"ם, ששאלו אותו לגבי איזה מקום שנוהגים לעמוד בעת קריאת עשרת הדיברות, והרמב"ם שולל זאת בתוקף. הוא אומר שאסור לעמוד בעשרת הדיברות. מכיון שבכל קריאת התורה הציבור יושבים, אם יעמדו בעשרת הדיברות, אזי ח"ו יהיה פתחון פה למינים, כי יגידו שרק עשרת הדיברות ניתנו בסיני. על־פי המבואר בגמרא שהבאנו לעיל.

כך היא דעת הרמב"ם. וכן הוא מנהגינו, שלא עומדים בעשרת הדיברות [עיין בשיעור וארא התשע"ד בשכ"ה]. אבל ישנן קהילות, שהם כן עומדים. ויש להם תירוץ, להסביר את מנהגם. הם לא ראו את תשובת הרמב"ם, כי תשובות הרמב"ם הללו נדפסו מכת"י רק לפני כ–100 שנה בערך.

החיד"א בספרו טוב עין [סימן י"א] עמד על כך מעצמו, וז"ל, **שאלה. בכמה מקומות נהגו העם לקום כשקורין עשרת הדברות בס"ת, בפ'**

יתרו ובשבועות ופרשת ואתחנן. ויש שערערו על זה, דמוכח בש"ס דאין לעשות הפרש בין עשרת הדיברות לשאר התורה, וכמ"ש בש"ס דביטלו קריאתן מפני תרעומת המינין.

יורינו המורה ושכמ"ה.

תשובה.

נראה דלא דמי. דתרעומת המינין, הוא כמ"ש בירושלמי פ"ק דברכות, שלא יאמרו אלו לבדם ניתנו למשה בסיני. ורש"י הוסיף לבאר בַּבְּבלי שם פרק קמא דברכות, שלא יאמרו עמי הארץ אין שאר התורה אמת, ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הב"ה ושמעו מפיו בסיני עכ"ל. וא"כ הכא שקורין בס"ת כל התורה מידי שבת בשבתו, וגם ביום זה שהם קורין עשרת הדיברות קורים איזה חלק מהתורה בס"ת, לית לן בה, דמוֹכַח דהכל אמת. אלא שהם עומדים בהם, להיות שהם יסוד התורה, ונכתבו בלוחות, ואמרם הב"ה לכל ישראל, ויחרד כל העם באמירת הקב"ה אותם, ורוצים לעשות איזה זכר לקום באמירתן. ובזה לא יש קפידא. והוחזקו במנהג זה כמה שנים, כידוע. ומעין דוגמא כתב הרב מטה יהודה סוף ס"ק ה' על מ"ש הרב בית יעקב ע"ש.

עונה על כך החיד"א, כי הדבר אינו דומה. שם המדובר שקוראים רק את עשרת הדיברות, וא"כ יטענו המינים כי הסיבה שקוראים רק את עשרת הדיברות היא מפני שרק זה מסיני. משא"כ כאן, בכל שבת קוראים פרשיות, וגם כעת שהיגענו לעשרת הדיברות – לא קוראים רק את עשרת הדיברות, אלא את כל הפרשה – לכן ישנו עניין לעמוד, כי כתוב 'ויחרד כל העם אשר במחנה', וכן כתוב 'ויעמדו מרחוק', וכו'. כיון שהם קיבלו את עשרת הדיברות באימה וביראה, ע"כ עושים זכר למעמד הר סיני. אפשר לסתום את פיהם של־מינים, אין להם על מה לבנות, אין להם טענה ממשית שהאנשים ח"ו יאמינו להם, שתתערער אצלם האמונה ח"ו.

כך הוא מיישב, כי אין בכגון דא חשש של תרעומת המינים.

בשו"ת אגרות משה [חלק ו', או"ח ח"ד סימן כ"ב. וע"ע שם חלק ד' סימן כ"ב] מובא כי שאלו אותו ג"כ את השאלה הזאת – הוא ג"כ לא ראה את תשובת הרמב"ם – והוא מיישב זאת.

וזה לשונו שם, הנה בדבר עמידת העם בשעת עשרת הדיברות, שנהגו שיש מפקפקים מהא דאיתא בברכות דף י"ב ע"א, דאר"י אמר שמואל אף בגבולין ביקשו לקרות עשרת הדברות בק"ש כמו במקדש, אלא שכבר ביטלום מפני תרעומת המינים, ופרש"י שלא יאמרו לע"ה אין שאר תורה אמת, ותדעו שאין קורין אלא מה שאמר הקב"ה, ושמעו מפיו בסיני, שלכן הרי כשעומדין בשעת עשרת הדיברות ויושבין בשעת כל הקריאה, ג"כ יבואו לומר כן.

ואם היא קושיא, אין התירוץ שהבאת מלקוטי מהרי"ח מחמת שאיכא טעם לעמוד לזכר 'ויעמדו מרחוק', שהיתה בשעה זו כלום. דהא גם בקריאת עשרת הדיברות איכא טעם גדול לאמרן בק"ש, אבל חששו לאמירת המינים, שאינו בשביל זה, אלא שרק אלו לבד הוא אמת. ומה שכתב, שמאחר שקורין ג"כ יתר התורה רק עומדים בעשרת הדיברות ליכא כל כך חשש, הוא טעם דחוק, דהא התם הרי קורין גם פרשיות דק"ש וציצית, ושוין כמו עשרת הדיברות בלא שום שינוי. ומ"מ יאמרו, דעשרת הדיברות לבד אמת. (תירוצים לזה, עיין לקמן ד"ה אמנם. יב"ן).

כ"ש בקריאת התורה, שעושין שינוי, שיש לחוש שהשינוי הוא שיאמרו המינים דלכן מכבדין קריאה זו, משום דרק עשרת הדיברות הוא מן השמים, והשאר משה בעצמו אמרן.

אבל מה שאתה מתרץ, מחמת שנהגו לעמוד גם בשירת הים בפ' בשלח, ובשביעי של פסח – המדובר לגבי אלה שנוהגים כך – **שמזה רואין שאיכא עוד דברים שעומדים, אף שלא שייך שם דברי המינים, יבינו שהוא מטעם אחר, הוא תירוץ נכון.**

כלפיהם יש תירוץ טוב. כי לא עומדים רק בעשרת הדיברות, וממילא יבינו כי ישנה סיבה אחרת. אין פה מקום לטעון, כי רק את זאת הקב"ה אמר.

כיון שהם – בקהילותיהם – נוהגים לעמוד גם בשירת הים, בפרשת בשלח, מה יגידו המינים לגבי זה? מדוע עומדים? אלא מאי, כיון שזאת קריאה חשובה, וישנן כמרכן עוד קריאות שנוהגים לעמוד בהן, א"כ גם זה כאחד מהן. אין למינים פתחון פה, אפשר לסתום את פיהם בקלות. לכן, אין מה לערער.

אבל לע"ד אין זה בכלל קושיא, דבשביל חששא בעלמא, שמא יאמרו המינים לע"ה, לא היו אוסרין מלקרוא עשרת הדיברות, דהוא דבר שלא בנקל יכולין להטעות אף לע"ה. כי מובן הטעם, מה שהיה ראוי לקראם בכל יום יותר משאר פרשיות, כדכתב הרמב"ם בפירוש למשנה בתמיד רפ"ה, לפי שהם עיקר הדת וראשיתו, שלכן חזינן שלא ביטלו מלומר במקדש, משום שבמקדש שאיכא תמיד כהנים יראי ה' בעבודתם ולוים בדוכנם וישראל במעמדם, שכולם יראי ה', וגם תמיד נמצאים שם הסנהדרין מג' בתי הדינים, לא יוכלו המינים להטעותם. כי יש להם לשאול תכף, ויבטלו דברי המינים. ורק במה שאמרו במקדש תחילה בברכה 'עד העולם', ולא הזכירו 'עולם' השני, יכלו המינים להטעות לע"ה אף במקדש, מהשמטת הזכרת עולם השני. אבל במה שקורין עשרת הדיברות, יותר אין מקום לטעות כלל, שלכן לא יכלו להטעות במקדש. ומצד זה התקינו תחילה גם בגבולין וכו'.

אם כן לפי זה, גם בעניינו אין חשש של תרעומת המינים. כי מה הם יגידו, אם נאמר כך, 'ישמח משה במתנת חלקו וכו' וכן כתוב בתורתך, זכור את יום השבת לקדשו וגו', יטענו שרק פסוק זה הוא שאמר הקב"ה? ברם, הרי לפני כן בתפילת ערבית שבת, אמרנו פסוקים, וכן ישנן תפילות נוספות, שמביאים בהן פסוקים מֻחֲלָקִים אחרים בתורה. כגון שמזכירים בתפילת המוספין. אינני מדבר לגבי אלה אשר מזכירים בתפילת מוסף, פסוקים של קרבנות. אלא הנני מדבר גם עלינו, שאנחנו לא מביאים את זה, אלא בימים טובים, כגון שלוש פעמים בשנה יֵרָאֶה כל זכורך וגו'. ממילא, אין להם פתחון פה.

שאלה מהקהל: גם במציאות, בשום תפילה לא מוזכר עשרת הדיברות.

תגובת מרן שליט"א: נכון. אבל בנדון דידן – אולי בהמשך זה יהיה יותר מובן – הקושיא היא מפני שאנחנו כבר מדברים על הנושא הזה, מזכירים את הלוחות, א"כ מדוע לא אומרים מה שכתוב בהן גופא.

דרך אגב, מהרש"ל עשה תקנה, הנהיג שיגידו עשרת הדיברות בכל יום, לפני ברוך שאמר וכו'. הוא סובר, כי הדבר נאסר רק כאשר אומרים זאת בברכה, כמו בבית המקדש בברכות ק"ש. לדעתו, הדבר מותר. הוא הנהיג, שיאמרו זאת בכל יום.

אמנם מה שהקשה באגרות משה [כדלעיל ד"ה ואם], מדוע רק לגבי עשרת הדיברות, המינים יגידו כי רק הם נאמרו למשה מפי הגבורה בסיני? הרי אמרו, עשרת הדיברות, וקרית שמע. שלושת הפרשיות, שמע והא"ש, ופרשת ציצית. א"כ מה עם ק"ש?

התשובה היא, כי לגבי ק"ש הם יבינו שהסיבה היא, מפני ששם אומרים 'וקשרתם לאות על ידך, והיו לטטפת בין עיניך', והרי מניחים אז תפילין, ולובשים ציצית. לכן שייך לומר את זאת. או בגלל שכתוב בתלמוד ירושלמי, כי עשרת הדיברות הם רמוזים בק"ש, לכן אמרו זאת, אבל אין ראיה לגבי שאר התורה. בתלמוד בבלי מתיבתא הביאו זאת, על הדף, וממילא אזדא לה הוכחתו.

נמצאנו למדים שגם תשובתו הראשונה של פירוש עיון תפילה, אינה הכרח, אלא רק אליבא דתשובת הרמב"ם שאינו מחלק ובכל גוונא אסור.

עד כה, אמרנו בעזרתו יתב' עכ"פ ארבע תשובות.

*

מי שיעיין בדברי מהרי"ץ זיע"א בעץ חיים [דף קל"ז ע"ב], יראה ויבין כי השאלה דלעיל לא הפריעה לו בכלל.

וזה לשונו שם, **וכן כתוב בתורתך, ושמרו וכו'. כי זה לא היה כתוב בלוחות, אלא בתורה (הרד"א).** זהו מהר"ר דוד אבודרהם.

א"כ הרד"א ומהרי"ץ הסבירו, כי זהו גופא מה שכתוב כאן. לא חשבו שישנה כאן את הקושיא הזאת דלעיל. אדרבה הם מסבירים, כי 'וכתוב בהן שמירת שבת, וכן כתוב בתורתך', פירושו שזה לא כתוב בלוחות, אלא בתורה. כפי שאמרנו, בפרשת כי תשא.

בפרט לפי הגירסא שלנו, הדבר יותר 'חזק'. כי בערבית שבת, אנחנו לא אומרים 'וכן כתוב בתורתך', אלא 'כאמור'. **אתה קידשת את יום השביעי לשמך, תכלית מעשי שמים וארץ. וברכתו מכל הימים, וקדשתו מכל הזמנים. 'כאמור' ויברך אלהים** וגו'. לא נזכר כאן סגנון, וכן כתוב בתורתך, כמו בשחרית.

הדבר מתקשר היטב, וברכתו וכו' וקדשתו וכו', כאמור ויברך וכו'. אולם בשחרית שבת, הנוסח בסגנון אחר. כי רצו להגיד, כי הפסוקים שנביא הם לא בלוחות, אלא משהוא חדש שמביאים לנו, וכן כתוב בתורתך, ושמרו בני ישראל וכו'.

אבל המעניין הוא, שבעדות האחרות – כולל הר"ד אבודרהם – גם שם, בערבית שבת, הם גורסים 'וכן כתוב בתורתך'. ובכלל, הם מתחילים מתחילת הפרשה, יום הששי ויכולו וגו'. ואכמ"ל.

בכל אופן, לפי האבודרהם ומהרי"ץ, נראה כי הדבר נוח להם. עברו על כך בשתיקה גמורה. נראה שהם חשבו, שאין כאן שום קושי. מאי קשיא לך? למה לא מביאים את מ"ש בלוחות? מי אינו יודע מה כתוב בלוחות? מי אינו מכיר את עשרת הדיברות? וכי זהו חידוש? 'וכתוב בהן שמירת שבת', אכן, כולם יודעים, אפילו עמי ארצות. אין צורך להוכיח להם זאת. לכן הביאו פסוק שלא כ"כ מכירים, את הפסוק שבפרשת כי תשא.

זהו דבר אחד. והיא התשובה החמישית.

דבר שני, תשובה ששית. נראה כי לא רצו להטריח את הציבור, להגיד את כל פרשת זכור את יום השבת וגו'. הם בחרו, משהו יותר קצר, אשר מביע את עיקר התוכן.

ויתירה מכך. הרי בפרשת יתרו כתוב, זכור את יום השבת לקדשו וגו'. ובפרשת ואתחנן כתוב, שמור את יום השבת וגו'. ואכן אנחנו יודעים, כי 'שמור וזכור בדיבור אחד', אבל ישנם עוד הרבה הבדלים בין הדיברות. ולענייננו, יש חילוק בעיקר מצות השבת. האם השבת היא זכר למעשה בראשית, או זכר ליציאת מצרים.

בעשרת הדיברות שבפרשת יתרו כתוב, **כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ, אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם, וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי. עַל כֵּן בֵּרַךְ יְיָ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת וַיְקַדְּשֵׁהוּ** [שמות כ', י']. ואח"כ בפרשת ואתחנן כתוב, **וְזָכַרְתָּ כִּי עֶבֶד הָיִיתָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם, וַיֹּצִאֲךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבִזְרֹעַ נְטוּיָה. עַל כֵּן צִוְּךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ, לַעֲשׂוֹת אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת** [דברים ה', י"ד]. וכבר דנו הרמב"ם והרמב"ן ושאר רבוותא בטעם החילוק. ואכמ"ל.

מעתה, אם יביאו בתפילה את הכתוב בדיברות שבפרשת יתרו, אזי יגידו כי זהו העיקר. ואם יביאו את הכתוב בדיברות שבפרשת ואתחנן, יגידו כי זהו העיקר. מה נעשה?

נביא את שניהם?

בודאי שזאת אריכות רבה, להגיד גם את זכור וגו', ואת שמור וגו'. זהו בודאי טורח ציבור. לכן העדיפו שלא לומר זאת כלל. זו התשובה השביעית.

אלו תשובות פשוטות, שלושת התשו' האחרונות שאמרנו מעצמנו, לגבי השאלה דלעיל. ומ"מ כך נראה, דמהני טעמי, האבודרהם ומהרי"ץ לא חשבו שישנה כאן שום קושיא.

זכינו ואמרנו בס"ד שבע תשובות. עכשיו, נביא את תמציתן, נחזור עליהן מהסוף להתחלה, ונתחיל מהתשובות הפשוטות. מן הקל אל הכבד.

א׳ את הפסוקים אשר בלוחות לא צריכים להביא – ונכללת בזאת ג״כ תשובה לשאלה שנשאלה מקודם – מכיון שזהו דבר מפורסם, כולם יודעים אותו, אין צורך להביא זאת בתפילה. עשרת הדיברות, הם דברים שידועים לכל ישראל.

דבר שני, הנוסח שבעשרת הדיברות הוא יותר ארוך, לכן העדיפו את הפסוק ושמרו וגו׳ כי הוא יותר קצר.

תשובה שלישית, לא רצו להביא את הנוסח של פרשת יתרו, או את הנוסח של פרשת ואתחנן, כיון שאז יגידו כי הוא העיקר. ולהביא את שניהם, ק״ו שזאת אריכות עצומה. לכן הביאו פסוק אחר.

תשובה רביעית, משום תרעומת המינים.

תשובה חמישית, כי שם נזכר שזה מיוחד לעם ישראל. ׳ושמרו בני ישראל את השבת׳, ולא בני נח.

תשובה ששית, כיון שגם עשרת הדיברות נחשבות ׳ברית׳.

והתשובה השביעית, כיון שהפסוק הזה – ושמרו בני ישראל את השבת וגו׳ – נאמר בלשון רבים, אזי ישנה בכך זכות של־גאולה, אם ישמרו ישראל שתי שבתות. לכן העדיפו זאת.

*

בספר סדר עבודת ישראל [דף 219], נראה למעיין ג״כ שגם לו, לא הפריעה לו הקושיא הזאת, דלא הרגיש שום קושי בזה, אלא עבר על כך ׳כלאחר יד׳. ברם, הוא מוסיף שם על כך משהו מעניין.

את הספר–סידור, סדר עבודת ישראל, לא כ״כ מכירים. מחברו הוא הר״ר יצחק בן אריה יוסף דב בר. הנני מכיר אותו, מאז שהייתי בישיבת קול תורה [שבירושלם עיקו״ת], המשגיח הגה״צ גדליה אייזמן זצ״ל היה מתפלל בקביעות מתוך הסידור הזה. והוא גם היה קורא, כפי שכתוב שם. מחבר הספר היה דייקן מאד. הרי האשכנזים אומרים, בָּרכוּ את ה׳ המבורך, הרי״ש דברכו בשוא נח. אבל הוא היה אומר, בָּרְכוּ וכו׳ לא רק בשוא נע אלא בשוא־פתח. כי כך כתוב בסידור הנז״ל. אולי בגלל כך הוא בחר את הסידור הזה, כי הוא היה מדייק. כשהוא היה אומר תיבת בָּרְכוּ, היה עושה ברי״ש שוא פתח, ממש כפי שקוראים אנחנו.

הוא כותב שם בזה״ל, ׳**וכן כתוב** בתורתך ושמרו וכו׳. **פירושו, שגם בתורה, זולת עשרת הדיברות שבלוחות, נאמרה שמירת שבת. ונמצא מצות שבת י׳ פעמים בתורה, מלבד זכור ושמור של י׳ הדיברות.**

בשביל מה הוא כתב כאן, שמצות שבת נאמרה בתורה עשר פעמים? מה הקשר?

נראה שאין לו סיבה מיוחדת לכך, מבחינת הפירוש. אלא בדרך אגב הוא מצא מקום להכניס כאן את הנושא הזה, כי עשר פעמים כתוב בתורה שמירת שבת, ושמור וזכור הן עוד שתים. חוץ מעשרת הדיברות ישנם עוד עשר פעמים, לא רק ושמרו וגו׳ אלא ישנם עוד. לחזק את עניין שמירת השבת.

מקור דברי המשנ״ב בהקדמתו להל׳ שבת, כי י״ב פעמים מוזכר עניין שבת בתורה, הם בדברי הרמב״ם בספר המצוות, ורבינו בחיי. ז׳ פעמים הוזכר עניין איסור אכילת דם, ונ׳ פעמים עניין יציאת מצרים. הקשר שבין הדברים דלעיל, לתענית עשירי בטבת, כי אם היו עם ישראל שומרים את השבת, הקב״ה היה מוחל להם על כל עוונותיהם, וביהמ״ק לא היה נחרב.

אולם המלים הללו שלו, הם עוררוני. ומכך העניין התקשר אצלי, עם תענית עשירי בטבת. רק שצריכים להקדים ולהסביר זאת.

בספר משנה ברורה, בהקדמה להלכות שבת, מובא בזה״ל, **כתיב בתורה, זכור את יום השבת לקדשו ששת ימים תעבוד וגו׳, כי ששת ימים עשה י״י את השמים ואת הארץ וגו׳. הורה לנו הכתוב בזה, שעניין שבת הוא שורש האמונה, לידע שהעולם הוא מחודש. וכיון שברא הכל, הוא אדון על הכל, ואנחנו עבדיו. ומחוייבים לעשות רצונו, ולעבדו בכל גופנו ונשמותנו וממוננו, כי הכל שלו.**

והזהירה התורה על שמירת השבת, שתים עשרה פעמים. ואמרו חז״ל, כל המשמר את השבת, כאילו מקיים כל התורה. וכל המחלל

השבת, כאילו כופר בכל התורה כולה. והכל מטעם הנ"ל, דהוא שורש האמונה.

המשנ"ב לא ציין, מהיכן הוא המקור שלו שהדבר נזכר י"ב פעמים בתורה.

אבל כנראה, מקור דבריו הוא ממ"ש הרמב"ם בספר המצוות [שורש תשיעי] בזה"ל, **הנה כבר התבאר, כי לא בריבוי הלאוין או העשה, ירבו המצוות.**

הרמב"ם מסביר, את מה שלפעמים ישנם בתורה כמה לאוין, אשר חוזרים על עצמם. אומר הרמב"ם, כי אין זאת סיבה – כגון אם הלאו הזה חוזר בתורה ג' פעמים – שמפני זה ייחשב הדבר כשלוש לאוין, מכיון שזהו אותו העניין עצמו, אלא זה נחשב לאו אחד. וגם לא לוקים על כך יותר. התוספת באה רק בכדי להזהיר, כי הדבר הוא חמור, אולם לא מבחינת המלקות. כך שיטת הרמב"ם. הגאונים והרמב"ן חולקים על זאת, אבל זהו נושא בפני עצמו, שכבר דיברנו על כך בס"ד בעבר בשיעור בהעלותך התשפ"א בשל"ב.

ממשיך הרמב"ם וכותב כך, **כבר נודע, שהציווי בשבת לנוח, נכפל בתורה שתים עשרה פעמים.**

הֲתִרְאֶה שיחשוב אחד מאשר ימנו המצוות, שיאמר כי מכלל מצות עשה המנוחה בשבת, והיא שתים עשרה מצוות.

וכן באה האזהרה מאכילת דם, שבע פעמים. היחשוב גם כן שום משכיל ויאמר שאיסור הדם שבע מצוות?

התורה חוזרת על איסור אכילת דם, שבע פעמים. וכי הן נחשבות שבע מצוות? אף אחד לא יטעה בכך. א"כ השבת זאת מצוה אחת בלבד, ואיסור אכילת דם זאת מצוה אחת בלבד. מה שהתורה חוזרת על כך הרבה פעמים, הדבר אינו סיבה להחשיב את זה כמצוה נוספת במניין תרי"ג מצוות.

היכן כתוב בתורה עניין שבת, שתים עשרה פעמים?

כדאי שהעורך יביא זאת בחוברת, בכדי שהדבר יהיה לטוטפות מול עינינו [וכדלקמן].

בעשרת הדיברות, שתי פעמים. **א'** בפרשת יתרו [שמות כ'], **זָכוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ** וגו'.

ב' בפרשת ואתחנן [דברים ה'], **שָׁמוֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְקַדְּשׁוֹ** וגו'.

ג' שֵׁשֶׁת יָמִים תַּעֲשֶׂה מַעֲשֶׂיךָ, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת. לְמַעַן יָנוּחַ שׁוֹרְךָ וַחֲמֹרֶךָ, וְיִנָּפֵשׁ בֶּן אֲמָתְךָ וְהַגֵּר [שמות כ"ג, י"ב].

ד' וְאַתָּה דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, אַךְ אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ. כִּי אוֹת הִוא בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם לְדֹרֹתֵיכֶם. לָדַעַת כִּי אֲנִי יְיָ מְקַדִּשְׁכֶם.

ה' וּשְׁמַרְתֶּם אֶת הַשַּׁבָּת, כִּי קֹדֶשׁ הִוא לָכֶם. מְחַלְלֶיהָ מוֹת יוּמָת. כִּי כָּל הָעֹשֶׂה בָהּ מְלָאכָה, וְנִכְרְתָה הַנֶּפֶשׁ הַהִוא מִקֶּרֶב עַמֶּיהָ.

ו' שֵׁשֶׁת יָמִים יֵעָשֶׂה מְלָאכָה. וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי, שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן קֹדֶשׁ לַיְיָ. כָּל הָעֹשֶׂה מְלָאכָה בְּיוֹם הַשַּׁבָּת מוֹת יוּמָת.

ז' וְשָׁמְרוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת. לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לְדֹרֹתָם, בְּרִית עוֹלָם. בֵּינִי וּבֵין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אוֹת הִוא לְעֹלָם. כִּי שֵׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה יְיָ אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ. וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שָׁבַת וַיִּנָּפַשׁ.

ארבעת הפסוקים האחרונים דלעיל, הינם בספר שמות פרק ל"א, פסוקים י"ג–י"ז.

ח' שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָבֵד, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי תִּשְׁבֹּת. בֶּחָרִישׁ וּבַקָּצִיר תִּשְׁבֹּת [שמות ל"ד, כ"א].

ט' שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי יִהְיֶה לָכֶם קֹדֶשׁ, שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן לַיְיָ, כָּל הָעֹשֶׂה בוֹ מְלָאכָה יוּמָת. לֹא תְבַעֲרוּ אֵשׁ בְּכֹל מֹשְׁבֹתֵיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת [שמות ל"ה, ג'].

י' אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ, וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ, אֲנִי יְיָ [ויקרא י"ט, ל'].

י"א שֵׁשֶׁת יָמִים תֵּעָשֶׂה מְלָאכָה, וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שַׁבַּת שַׁבָּתוֹן מִקְרָא קֹדֶשׁ, כָּל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ. שַׁבָּת הִוא לַיְיָ, בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם [ויקרא כ"ג, ג'].

י"ב אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ, וּמִקְדָּשִׁי תִּירָאוּ, אֲנִי יְיָ [ויקרא כ"ו, ב'].

סה"כ י"ב פעמים. עשר פעמים, חוץ מן השתים שבעשרת הדיברות.

*

ועניין [איסור אכילת] דם, מובא בתורה שבע פעמים.

א׳ **כָּל חֵלֶב וְכָל דָּם לֹא תֹאכֵלוּ** [ויקרא ג׳, י״ז].

ב׳ **וְכָל דָּם לֹא תֹאכְלוּ בְּכֹל מוֹשְׁבֹתֵיכֶם לָעוֹף וְלַבְּהֵמָה** [ויקרא ז׳, כ״ו].

ג׳ **וְאִישׁ אִישׁ מִבֵּית יִשְׂרָאֵל, וּמִן הַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכָם, אֲשֶׁר יֹאכַל כָּל דָּם. וְנָתַתִּי פָנַי בַּנֶּפֶשׁ הָאֹכֶלֶת אֶת הַדָּם, וְהִכְרַתִּי אֹתָהּ מִקֶּרֶב עַמָּהּ** [ויקרא י״ז, י׳].

ד׳ **עַל כֵּן** וגו׳ **כָּל נֶפֶשׁ מִכֶּם לֹא תֹאכַל דָּם. וְהַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם לֹא יֹאכַל דָּם** [שם שם, י״ב].

ה׳ **דַּם כָּל בָּשָׂר לֹא תֹאכֵלוּ. כִּי נֶפֶשׁ כָּל בָּשָׂר דָּמוֹ הוּא, כָּל אֹכְלָיו יִכָּרֵת** [שם שם, י״ד].

בספר ויקרא, הדבר חוזר שלוש פעמים כדלעיל. ובפרשת ראה, בפרק י״ב, הדבר חוזר עוד שתי פעמים, וכדלקמן.

ו׳ **רַק הַדָּם לֹא תֹאכֵלוּ, עַל הָאָרֶץ תִּשְׁפְּכֶנּוּ כַּמָּיִם** [דברים י״ב, ט״ז].

ז׳ **רַק חֲזַק לְבִלְתִּי א�ֲכֹל הַדָּם, כִּי הַדָּם הוּא הַנָּפֶשׁ. וְלֹא תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם הַבָּשָׂר** [שם שם, כ״ג].

כיון שהתורה חוזרת על איסור דם כ״כ הרבה פעמים, אז לכל הפחות שיהיה לנו גם את זאת בחוברת שער״י מול העיניים לזכרון. ובעז״ה עוד נדבר על כך, בסוף השיעור הזה.

רבינו בחיי ג״כ כותב זאת בפרשת ראה, לגבי הפסוק **רַק חֲזַק לְבִלְתִּי אֲכֹל הַדָּם** וגו׳ [דברים י״ב, כ״ג]. שהתורה חוזרת על עניין השבת, שתים עשרה פעמים. ועל עניין הדם, שבע פעמים. כי כיון שאומות העולם היו רגילים באכילת הדם, היה צורך לעקור זאת מעם ישראל, לכן התורה חוזרת ומשננת לנו זאת.

והוא מוסיף, שעניין יציאת מצרים כתוב בתורה חמשים פעמים. והדבר ידוע כבר מתיקוני הזוה״ק.

אבל מי שמביט מן הצד יכול לחשוב ולשאול, אם רוצים לחזק איזה דבר מסויים, למה על זה חוזרים שבע פעמים, ועל זה י״ב פעמים, ועל זה חמשים?

מה נשתנו אלו מאלו?

אכן אין שום דבר שהוא לחנם. התשובה היא, מי שיעיין במדרש תלפיות בענף דם, יראה כי הוא כותב סיבה מדוע הדם שבע, כנגד שבעת מלכי השדים וכו׳. והשבת י״ב פעמים, כנגד י״ב השבטים, שהם היסוד של־עולם. יציאת מצרים נ׳ פעמים, כי כמעט היינו נשקעים בחמשים שערי טומאה, והקב״ה עשה לנו חסד, והוציא אותם משם לפני שניכנס לשער החמשים.

הוא מאריך בכך, מי שירצה להבין זאת באופן מושלם היטב, יעיין שם. [ועוד טעם אחֵר שנזכרה יציאת מצרים בתורה חמשים פעמים, כנגד חמשים שערי בינה, שהיא המוציאה עבדים לחירות כנודע. ומסתמא כבר נכתב טעם פשוט זה בספרים. איתמר].

*

היגענו כעת לעניין עשירי בטבת.

כידוע, עשירי בטבת זהו היום שבו סמך מלך בבל – נבוכדנאצר הרשע – הביא את ירושלם עיקו״ת במצור ובמצוק. המצור התחיל, מעשירי בטבת, ונמשך שלוש שנים. מה שגרם לכך, הוא עוון חילול שבת. דהיינו, אם עם ישראל היו שומרים שבת, הקב״ה לפנים משורת הדין היה מוכן למחול להם על כל העבירות. אפילו על ע״ז ג״ע ושפ״ד, על הכל, רק שישמרו לכל־הפחות שבת. אבל, בעוה״ר הקשו את ערפם. לא שמרו אפילו שבת. הקב״ה מוכן למחול ממש בחסד. והוא מתרה בהם.

אחד העניינים המיוחדים בעשירי בטבת, דבר שאין בשאר הצומות, הוא כי בכל הצומות, אין קשר בין היום לבין החודש. יש את צום הרביעי, וצום החמישי, וצום השביעי, וצום העשירי. י״ז בתמוז, זה בחודש הרביעי, תמוז. תשעה באב, בחודש החמישי, מנחם אב. צום גדליה, בחודש השביעי, בג׳ תשרי. כמרכן תענית אסתר, בי״ג באדר. הצום היחידי, שגם היום וגם החודש הם בעשירי, זהו אך ורק עשירי בטבת. והדבר אומר דרשני.

עשירי בטבת, בחודש העשירי.

טבת מונים מניסן, תשרי הוא השביעי, מרחשון הוא השמיני, כסלו הוא התשיעי, וטבת הוא החודש העשירי.

עשירי בעשירי.

לפי כל ההקדמות שאמרנו בס"ד לעיל, מובן כי הדבר לא נקבע כך לחנם, אלא זה בא לעוררנו לשורש החרבן. מה גרם אותו.

אמנם בגמרא [תענית] מובאת דעת רבי שמעון, שהמצור החל בחמישי בטבת, אבל ההלכה היא כדעת רבי עקיבא, שזה היה בעשירי בטבת.

מדוע הקב"ה סיבב, שזה יהיה בעשירי בעשירי? התשובה היא, כי עניין שבת כתוב בתורה, עשר פעמים. 'בעשירי', זה עשרת הדיברות, עוד שתי פעמים. חילול שבת־קודש גרם שיהיה עשירי, בעשירי.

ולא רק זה. סָפַרתי ומצאתי כי בעשרת הדיברות – בפרשת יתרו ובפרשת ואתחנן יחד – עשר פעמים כתובה המלה שבת. כולל המלה 'שביעי'. זכור את יום 'השבת', ויום 'השביעי', 'שבת' לי"י אלהיך וגו'. ביחד, עשר. עם הכולל.

חוץ ממה שהעניין של 'עשירי בעשירי', בא להשוות את עשירי בטבת, עם יום הכיפורים, שהוא בעשירי בתשרי. וזאת במיוחד לפי שיטת הגאונים.

כידוע, האבודרהם מביא – זהו דבר מפורסם – כי אם היה חל עשירי בטבת בשבת, הוא היה דוחה את השבת, כמו יום הכיפורים [עיין בהרחבה בשיעור ויגש התשע"ג]. דהיינו, עשירי בטבת חמור אפי' יותר מתשעה באב.

וז"ל האבודרהם [בדף רנ"ד], **חילוק יש ביניהם, שארבעת הצומות** – י"ז בתמוז, תשעה באב, צום גדליה, תענית אסתר – **הם נדחים לפעמים כשחלו בשבת, חוץ מעשרה בטבת שאינו חל לעולם בשבת. אבל הוא חל לפעמים ביום ששי, ומתענין בו ביום. ואפילו היה חל בשבת, לא היו יכולים לדחותו ליום אחר.**

אם היתה מציאות, שכן יחול בשבת, היו מתענים בשבת. בלוח שלנו זה לא קורה, אבל בזמנם שהיו מקדשים עפ"י הראייה, אם היה חל עשירי בטבת בשבת, אזי לא היו יכולים לדחות אותו ליום אחר, אלא היה צריך להתענות גם בשבת. צום זה דוחה את עונג שבת, וחייבים לצום בשבת.

והסיבה היא, מפני שנאמר בו "בעצם היום הזה", כמו ביום הכיפורים.

דהיינו, כתוב בספר יחזקאל [כ"ד, ב'] **בֶּן אָדָם, כְּתָב לְךָ אֶת שֵׁם הַיּוֹם, אֶת עֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה. סָמַךְ מֶלֶךְ בָּבֶל אֶל יְרוּשָׁלַם, בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה.** כתובה המלה 'בעצם'. א"כ כפי שיום הכיפורים דוחה שבת, לפי שכ"כ בפסוק [ויקרא כ"ג, כ"ט] **כִּי כָל הַנֶּפֶשׁ אֲשֶׁר לֹא תְעֻנֶּה 'בְּעֶצֶם' הַיּוֹם הַזֶּה, וְנִכְרְתָה מֵעַמֶּיהָ.** כך גם עשירי בטבת דוחה שבת. כך כותב האבודרהם.

מָרַן הבית יוסף [בסימן תק"נ] משתומם על כך, וכותב בזה"ל, **ולא ידעתי מניין לו זה.**

מהיכן האבודרהם הביא את הגזירה שוה הזאת, 'בעצם' – 'בעצם'. איפה זה כתוב?

ברם לאחר החיפושים, מצאו זאת בספר תיקון יששכר [דף כ"ח ריש עמוד א'], הוא מביא בהדיא כך בשם תשובת הגאונים. כבר בעל כנסת הגדולה העיר על כך, בסימן תק"נ.

להלכה ולמעשה לא נפסק ככה ברמב"ם ובש"ע. אבל יש מן המפרשים המתחשבים בכך, בכדי להראות ולדעת – לכל הפחות – למרות שהדבר אינו נוגע אלינו להלכה ולמעשה, כמה חמור ומסוכן ח"ו צום עשירי בטבת, מבחינת מה שיכול ח"ו להתחולל ביום הזה, בלי הצום. הרי אנחנו לא צמים, בתורת זֵכר לְמה שהיה בעבר, אלא ח"ו שלא יתחדשו עלינו גזירות רעות, כפי שכתב החתם סופר בתורת משה ח"ב פרשת ויקרא (בדרשה לז' אדר), כי בי' בטבת בכל שנה יושבים בי"ד של מעלה לדון, איזה חרבן חדש יהיה.

וכעת נוסף כאן העניין, שעשירי בטבת הוא כמו יוהכ"פ, הוא חמור יותר מתשעה באב. ולמה?

ראשית, כי זאת ההתחלה של־פורענות, מאז התחיל הכל. המצור התחיל, וכל מה שהיה אח"כ, י"ז בתמוז ות"ב, זהו ההמשך. אבל המצור התחיל ג"כ בשבת, בעוון חילול שבת.

מי שירצה לדעת את החשבון, כיצד הוא הדבר, יעיין בספר יערות דבש [חלק ב' דרוש י"ב],

ויראה. הוא עושה את החשבון, ומביא ראיות, ויוצא שעשירי בטבת חל אז ביום שבת.

המצור על ירושלם החל, מכיון שהם בעוה"ר לא חזרו בתשובה.

ישנו מאמר במדרש פסיקתא רבתי [סימן כ"ז אות ד'], לגבי הפסוק בירמיהו [ב', ד'] **שִׁמְעוּ דְבַר יְיָ בֵּית יַעֲקֹב, וְכָל מִשְׁפְּחוֹת בֵּית יִשְׂרָאֵל.** זהו מאמר ממש מבהיל. הוא מביא, כי הם ביטלו את כל עשרת הדיברות. אחד אחרי השני. אנכי יי"י אלהיך, כיחשו בשם. הכל מפורש בפסוקים, שעברו על כל עשרת הדיברות.

ואף על פי כן, הקב"ה ברוב רחמיו וחסדיו, נתן להם אפשרות לקיים רק דבר אחד, לשמור שבת. 'שמעו דבר יי"י בית ישראל', זה שבת־קודש, שנאמר [ישעיהו נ"ח, י"ג] **מִמְצוֹא חֶפְצְךָ וְדַבֵּר דָּבָר'.** ונאמר [שמות ל"א, י"ג] **וְאַתָּה דַּבֵּר' אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר, אַךְ אֶת שַׁבְּתֹתַי תִּשְׁמֹרוּ** וגו'.

בספר ירמיהו פרק י"ז נאמר כך, **כֹּה אָמַר יְיָ, הִשָּׁמְרוּ בְּנַפְשׁוֹתֵיכֶם. וְאַל תִּשְׂאוּ מַשָּׂא בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, וַהֲבֵאתֶם בְּשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִָם: וְלֹא תוֹצִיאוּ מַשָּׂא מִבָּתֵּיכֶם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, וְכָל מְלָאכָה לֹא תַעֲשׂוּ. וְקִדַּשְׁתֶּם אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, כַּאֲשֶׁר צִוִּיתִי אֶת אֲבוֹתֵיכֶם: וְלֹא שָׁמְעוּ, וְלֹא הִטּוּ אֶת אָזְנָם. וַיַּקְשׁוּ אֶת עָרְפָּם לְבִלְתִּי שְׁמוֹעַ, וּלְבִלְתִּי קַחַת מוּסָר: וְהָיָה אִם שָׁמֹעַ תִּשְׁמְעוּן אֵלַי נְאֻם יְיָ, לְבִלְתִּי הָבִיא מַשָּׂא בְּשַׁעֲרֵי הָעִיר הַזֹּאת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, וּלְקַדֵּשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת בּוֹ כָּל מְלָאכָה: וּבָאוּ בְשַׁעֲרֵי הָעִיר הַזֹּאת מְלָכִים וְשָׂרִים, יֹשְׁבִים עַל כִּסֵּא דָוִד, רֹכְבִים בָּרֶכֶב וּבַסּוּסִים, הֵמָּה וְשָׂרֵיהֶם, אִישׁ יְהוּדָה וְיֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלִָם. וְיָשְׁבָה הָעִיר הַזֹּאת לְעוֹלָם.** וגו'. **וְאִם לֹא תִשְׁמְעוּ אֵלַי לְקַדֵּשׁ אֶת יוֹם הַשַּׁבָּת, וּלְבִלְתִּי שְׂאֵת מַשָּׂא וּבֹא בְשַׁעֲרֵי יְרוּשָׁלִַם בְּיוֹם הַשַּׁבָּת, וְהִצַּתִּי אֵשׁ בִּשְׁעָרֶיהָ, וְאָכְלָה אַרְמְנוֹת יְרוּשָׁלִַם וְלֹא תִכְבֶּה.**

אוי ואבוי.

חוץ מהמדרש [הנז"ל], גם הרד"ק והמלבי"ם עמדו בפירושיהם שם על כך.

וז"ל המלבי"ם שם [פסוק י"ט], **'כה אמר יי"י אלי', אחַר שהחליט ה' גזרתו, חזרה מדת הרחמים, ונתנה להם תרופה קלה שלא תיחרב ירושלם, והוא אם ישמרו את השבת מֵחַללו. וזה כמ"ש חז"ל, [שבת דף קיח:] שכָּל השומר שבת כהלכתו, אפילו עובד ע"ז כדור אנוש, מוחלין לו.**

למרות שעבדו ע"ז, אם היו שומרים שבת, אזי היה נמחל להם.

כי שמירת השבת, תעיד על אמונת החידוש וההשגחה, ומכחישה את עבודת האלילים. וא"כ א"א שחטא ע"ז יגרום החרבן, אחר שבשמירת השבת מעיד בהיפך, שה' ברא העולם, ומְשַׁבֵּד את המערכה. וכבר אמרו, שאם שמרו ישראל שתי שבתות, מיד נגאלים (וכ"ש שיועיל זכות השבת שלא תיחרב ירושלם).

וכך אירע בסוף בעוונותינו הרבים שנחרבה.

זהו החידוש, 'עשירי בעשירי', בכדי לזכור את העניין הזה, דהיינו, לדעת כי המצור התחיל בגלל שלא שמרו שבת, שנזכרה בתורה עשר פעמים, חוץ מעשרת הדיברות. עשירי, בעשירי.

המשך בעניין השמחה, ומ"ש הרמב"ם כי מצות עשה ללכת בדרך האמצעית, מצד 'והלכת בדרכיו'. ודברי הרמב"ם בפיהמ"ש כי מן הכתוב בנביא לגבי התעניות, למֵדים את עניין המיצוע.

מתוך הדברים דלעיל, הננו ממשיכים וחוזרים אל הנושא שלנו [שדיברנו עליו בהרחבה בשיעורים האחרונים], בעניין 'והלכת בדרכיו', ובכללם בפרט עניין מצות השמחה, שהרמב"ם אומר [בהל' דעות] כי האדם צריך ללכת במדותיו יתב', מה הוא רחום אף אתה רחום.

הרמב"ם מכליל בזה חידוש, כי צריך שהאדם 'לא יהא מהולל ושוחק, ולא עָצֵב ואוֹנֵן, אלא שמח כל ימיו בנחת, בסבר פנים יפות'.

מוסיף ואומר לנו הרמב"ם בפירוש המשנה [בהקדמה ל'שמונה פרקים', בפרק הרביעי, דף תק"ל], כי דבר זה נכלל ג"כ בעניין הצומות. גם בזה, ישנו את עניין המיצוע.

וז"ל הרמב"ם בפימ"ש שם, **דברי הקבלה של נביאינו וחכמי תורתינו, ראינום שהיתה מטרתם המִצוע.** בעניין המדות, ללכת תמיד באמצע. זהו שביל הזהב.

כפי שמחייבת אותם התורה.

הרמב"ם מדבר לפני כן, בעניין מה רצון ה', לגבי אכילה ושתייה וכל תאוות העוה"ז. הוא אומר, כי התורה לא הולכת בצורה קיצונית, עם צומות וסיגופים, אלא האדם צריך ללכת לפי דרך הטבע. מה שמותר לאכול, תאכל. ומה שאתה צריך לשתות, תשתה. אינך צריך לגור במערות, או ללבוש שק וצמר, אין צורך לצער את הגוף.

[**הערת** ידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א. העניין שהביא מעכ"ת כי התורה לא הולכת בצורה קיצונית, היינו לאפוקי הנצרות כידוע. [אך לאו דוקא הם. יב"ן]. והיינו דאיתא בגמרא נזיר דף י"ט ע"א ועוד, תניא, רבי אלעזר הקפר ברבי אומר, מה תלמוד לומר וכפר עליו מאשר חטא על הנפש, וכי באיזו נפש חטא זה. אלא שציער עצמו מן היין. וקל וחומר, ומה זה שלא ציער עצמו אלא מן היין נקרא חוטא, המצער עצמו מכל דבר על אחת כמה וכמה ע"כ. ומטעם זה אמרו עוד בירושלמי סוף מסכת קידושין, עתיד אדם ליתן דין וחשבון על כל שראת עינו ולא אכל וכו', וכמו שביארתי באריכות בתשובה שנדפסה בדברי חפץ קובץ כ' מדף ר"ג עכ"ל יצ"ו].

לאחר מכן הרמב"ם כותב כך, **השיב ה' יתעלה, על ידי נביאו, למי ששאל על צום יום אחד בשנה, אם יתמיד בזה אם לאו. והוא אמרם לזכריה [ז', ג'] הָאֶבְכֶּה בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִשִׁי, הִנָּזֵר כַּאֲשֶׁר עָשִׂיתִי זֶה כַּמֶּה שָׁנִים.**

כך מבני בבל שאלו את הנביא זכריה, לאחר שכבר נבנה בית המקדש השני, האם נמשיך לצום? הם כבר כמה שנים המשיכו לצום, כי היה נראה להם שביהמ"ק השני איננו כמו תפארתו של ביהמ"ק הראשון, כמו שהעידו הזקנים שראוהו, נמצא שזה עדיין לא כפי שצריך. לכן הם שאלו, האם עדיין צריכים הם להמשיך בכך?

והשיב להם – הנביא ענה להם בשם ה' – **כִּי צַמְתֶּם וְסָפוֹד בַּחֲמִישִׁי וּבַשְּׁבִיעִי, וְזֶה שִׁבְעִים שָׁנָה, הֲצוֹם צַמְתֻנִי אָנִי: וְכִי תֹאכְלוּ וְכִי תִשְׁתּוּ. הֲלוֹא אַתֶּם הָאֹכְלִים, וְאַתֶּם הַשֹּׁתִים [שם, ה'–ו'].**

הַאִם אני צריך את הצום שלכם? אתם צמים בשבילי? אתם צמים על העוונות שלכם. אין לי עצמי תועלת, בין אם תאכלו ובין אם לא תאכלו.

ואחר כך ציוה אותם על הדרך האמצעית.

מעניינת ההסתכלות של־רמב"ם. הרמב"ם רואה דברים, שאנחנו לא רואים. זהו דבר מפליא.

ומעלות טובות בלבד, לא בצום. והוא אמרו להם, כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת לֵאמֹר, מִשְׁפַּט אֱמֶת שִׁפְטוּ, וְחֶסֶד וְרַחֲמִים עֲשׂוּ אִישׁ אֶת אָחִיו [שם ט'].

וכי ביקשתי מכם צומות? הצום הוא בגלל העוונות, זאת בעיא שלכם, אני לא דרשתי זאת מכם מראש. מה הנני כן רוצה? 'משפט אמת שפוטו, וחסד ורחמים עשו איש את אחיו'.

ואמר אחר כך [שם ח', י"ט] כֹּה אָמַר יְיָ צְבָאוֹת, צוֹם הָרְבִיעִי, וְצוֹם הַחֲמִישִׁי וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי וְצוֹם הָעֲשִׂירִי, יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן וּלְשִׂמְחָה, וּלְמוֹעֲדִים טוֹבִים. וְהָאֱמֶת וְהַשָּׁלוֹם אֱהָבוּ:

הנה ההיפך, הימים הללו ייהפכו בעתיד לימים טובים. לא צומות. זהו מה שאני רוצה שיהיה, כשתנהגו כדת וכדין, באמת ובשלום.

סתירת דברי מי שטענו כי שיטת הרמב"ם הנז"ל באה מן הפילסופים.

הנני רואה כי הזמן קצר והמלאכה מרובה, על כן אמשיך ואעבור מן העניין הזה, אל דבר שהוא קצת מפליא בנד"ד. אלמלא ראיתי, לא האמנתי.

אנחנו אמרנו – הדגשתי זאת בעבר – כי שיטת הרמב"ם היא מחודשת. לומר כי 'והלכת בדרכיו', זה כולל את כל המדות, ללכת בדרך האמצעית.

ועכשיו ראיתי פתאום, הקרה השם לפָנַי, את מ״ש בנ״ד ראש ישיבת סלבודקה בעבר, הג״ר יצחק אייזיק שר. הוא היה ראש ישיבה, וגם ׳בעל מוסר׳ גדול. אולי ההיפך, כמה שהוא היה ראש ישיבה, ומוסר שיעורים בגמ׳ בעיון, נראה כי הוא השקיע במוסר יותר. הוא השקיע בשני החלקים, אבל שמא במוסר היה כובד המשקל אצלו יותר. עכ״פ כך ראיתי כתוב שם בהקדמת המו״ל.

בספר לקט שיחות מוסר [חלק ג׳, דף ת״ט] מובא בשמו בזה״ל, **ברור הוא כי ההשתלמות הזאת המחוייבת בעבודתנו אנו, היא הצְעִידה בדרך הבינונית דוקא, כפי שפסק הרמב״ם שזו היא דרך ה׳ הישרה. ועל כן, עלינו להתאמץ לקיים מצוה זו של ׳והלכת בדרכיו׳ בהתנהגות בדרך הישרה, במדה הממוצעת.**

הוא קובע, כי ברור שזהו מה שצריך להיות, כפי שהרמב״ם אומר.

והפליאה הגדולה בעיני, למה מתרשלים בה היראים, ואינם מקיימים מצוה זו, כדרך שהם מקיימים מצות ישיבה בסוכה ומצות הנחת תפילין. לא רואים שמתייחסים לכך, אפילו יראי השם יתב׳. הרי כפי שישנה מצוה לשבת בסוכה, ולהניח תפילין, וכן הלאה, ישנה עוד מצוה של והלכת בדרכיו. למה אינכם מקיימים גם אותה? מאי שנא?

כעת, תשמעו את תשובתם על פליאתו.

וכאשר שמעתי מלמדן אחד, שהתנצל על זה שהוא מתרשל לשקול פעולותיו ולְשׁוּם ארחותיו, לקיים המצוה של ׳והלכת בדרכיו׳. וטענתו בפיו, שהוא סבור שבודאי יש חולקים על הרמב״ם, ואין זו אלא דעת הפילסופים.

מה שטמון פה הוא, וכי ישנה איזו גמרא שכתוב בה כך? מהיכן הרמב״ם לקח את זה? מה המקור של דבריו? אין לזה מקור בגמרא, א״כ בטח זה בא מהפילסופיא. הרי הרמב״ם היה פילסוף גדול.

השבתי לו באופן פרטי, וביארתי זאת גם בישיבה, שחלילה לומר על הרמב״ם שיבאר מצות ה׳ על פי דעת חכמי האומות.

היעלה על הדעת, כי הרמב״ם הסביר מצוה דאורייתא, על פי דעת חכמי אומות העולם? אתה נורמאלי?

חלילה להעלות על דל שפתים כדבר הזה. חס ושלום.

והוא ממשיך, ובסייעתא דשמיא עזרני ה׳ ומצאתי משנה מפורשת במס׳ אבות, אשר ממנה למד הרמב״ם הלכה זו, והיא ששנינו שם [פ״ב משנה א׳] רבי אומר, איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם, כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם.

ופירש שם הרמב״ם, מבואר הוא, שדרך הישרה היא הפעולות הטובות, אשר ביארנו בפרק רביעי [משמונה פרקי ההקדמה], והם מהמעלות הממוצעות. מפני שבהם יקנה האדם לנפשו תכונה חשובה, ויהיה מנהגו טוב עם בני אדם. והוא אמרו ׳תפארת לעושיה, ותפארת לו מן האדם׳.

הנה ביאר כאן התַּנָּא, כי הדרך הישרה הנדרשת בעבודת ה׳, היא זו אשר יש בה גם משום תפארת לעושיה, היינו שיקנה על ידה קנין טוב לנפשו, וגם יש בה תפארת לו מבני האדם, היינו שדעת הבריות נוחה מאותה הדרך.

ואיזוהי אותה דרך? הוי אומר, הדרך הבינונית הממוצעת. זו היא הדרך הישרה שיש לו לאדם לבור לעצמו, כפי שמורנו התנא.

ובודאי היו לו לרמב״ם ראיות מן התורה, שהמצוה של ׳והלכת בדרכיו׳ מתקיימת ע״י הליכה בדרך הבינונית הישרה, המבוארת במשנה זו. כי על כן, רבי קבע שזו היא הדרך הישרה, ודרכי ה׳ ישרים המה, כלשון הכתוב בהושע [י״ד, י׳].

ומה נפלאים הם הדברים שכתב שם רבינו יונה, בפירוש משנה זו באבות – אמנם רבינו יונה מפרש אחרת, אבל הוא הביא גם את דברי הרמב״ם הללו. רבינו יונה הוא בר פלוגתא של רמב״ם, אולם בנדון דידן הוא קיבל את דבריו. לאחר שהוא פירש בזה מעצמו פירוש אחר, הוא כותב בזה״ל – **״ורמב״ם ז״ל פירש זאת**

המשנה על המדות, לעשותן על דרך האמצעית, שהוא דרך המובחר ותפארת לעשותו, שמכינה לב טהור לאדם ומחדשת בקרבו רוח נכונה. ותפארת לו מן האדם, שילמדוהו לנהוג עם הבריות מנהג טוב ונאה".

הנה הוסיף רבינו יונה בשבח ההליכה בדרך האמצעית, ואמר שמה שהתפלל דוד המלך ע"ה וביקש מאת ה', "לב טהור ברא לי אלהים ורוח נכון חדש בקרבי" [תהלים נ"א, י"ב], יכול כל אדם להשיג ע"י הליכה בדרך הישרה הזו, אשר היא תפארת לעושיה בתכלית השלימות.

ועלינו איפוא החובה להשתדל לקיים מצוה זו במסירות לב ונפש.

הערה מהקהל: חושבני שאת זה כתב בסוף.

תגובת מרן שליט"א: כן. והוא אפילו מחזק את זאת, כדבר האמור. אבל אינני חושב כי זאת הוכחה שהוא קיבל את זה יותר מהפירוש הראשון שלו עצמו. רק הביא את פירוש הרמב"ם, ש"מ עכ"פ כי זה ג"כ דבר נאה ומתקבל.

מה שהגרי"א שר הוכיח מפירוש המשנה במסכת אבות, ישנם כבר רבים המביאים זאת. ר"ל שאין זו ממש 'מציאה' כאשר ס"ל למר. ואף מהרמב"ם בעצמו בחיבור שם בהל' דעות פ"א סוף הלכה ג' מובן שמכוין ומרמז לציין למשנה באבות הנז', לבַאֵר אותה כך.

כל גדולי ישראל, לא ראיתי לאחד מהם אשר חולק על דברי הרמב"ם בזה. רק כל הויכוח הוא – כפי שהדגשנו – האם זהו חיוב מדאורייתא. דברי הרמב"ם בעניין זה, שזו מצוה דאורייתא, הם אכן חידוש. אבל לגופו של עניין, כולם מסכימים שהדבר הוא נכון.

רבי' עובדיה מברטנורא הסביר כך את המשנה, ועוד הרחיב מדיליה בזה. וכן עוד רבים, בכללם החיד"א הביא זאת, והחפץ חיים, ובספר קיצור ש"ע פסק כך להלכה, הוא מביא זאת בהלכות דעות ומדות בסימן ר"ט, ובעיקבותיו הבאתי זאת גם אני הקטן בספר שלחן ערוך המקוצר סי' מ"ח. הם לא אמרו שזה מדאורייתא, אבל אמרו שזאת הדרך והשיטה, זו הדרך לכו בה. זהו דבר המוסכם.

לפי מיעוט ידיעתי, אף אחד לא קישר זאת לאומות העולם, לפילסופיא. הרמב"ם אכן מביא הרבה מאד פילסופיא, אבל בנדון דידן? לא מינה ולא מקצתה. אינני יודע מה כתוב בנ"ד בספרי אוה"ע, אולם לפי מה שהנני 'מריח', אף אחד לא ציין שמקור דברי הרמב"ם הוא מן הספרים שלהם. בהקדמה לשמונה פרקים, הרמב"ם מביא שמקורותיו בפרקים הללו הם מחכמי התורה ומחכמי הפילסופיא, אבל בנ"ד לא נראה שזה מהם. אינני חושב כי באוה"ע ישנו בכלל מושג כזה, ללכת במדות בדרך האמצעית. לבוא ולהגיד, שיש להם בכלל מהלך כזה. לא נראה לי.

עכ"פ צריכים לדעת. ראיתי כתוב בשם הגר"א, שהוא אמר, הלואי שאזכה להיות במחיצתו של־רמב"ם בעולם הבא.

היכן הוא רוצה להיות בעולם הבא? באיזו ישיבה? בישיבה של־רמב"ם. 'הלואי', הוא מתפלל על זאת, הוא רוצה בכך.

והמשיך הגר"א ואמר, ולכל הפחות במחיצת הרלב"ג.

הפלא ופלא.

לא לחנם הגר"א אמר זאת. הנני מסביר זאת, על הצד שזהו אמת, כפי שכתבו בשמו.

כי כידוע, הרמב"ם הוא ענק בישראל. בדר"כ שיטתו בפילסופיא לא התקבלה בעם ישראל, אולם סלחו לו על כך. לא גרע משלמה המלך, אשר עשה טֹעִיוֹת פה ושם. בסדר. הוא גברא רבא, ואת היתר תשים בצד. את הספר מורה הנבוכים, 'הורידו' מבית המדרש, אבל אזלינן בתר רובא. הכל הולך אחרי הרוב. והגר"א בפרט, הוא הרי כתב דברים חזקים ונמרצים נגד הרמב"ם בענייני הפילסופיא. כמו שעוד רבים כתבו ואכמ"ל. יש לי ברוך ה' ספר נפרד על כך, כבשים ללבושך, זוהר העולם.

הרי הרמב"ם אומר בהלכות יסודי התורה ספ"ד, כי כל עניין 'מעשה מרכבה' הוא

פילסופיא, וכן מאמר חז"ל במס' חגיגה על ארבעה שנכנסו לפרדס וכו'. והרמ"א [יו"ד סימן רמ"ו] העלה כך בש"ע, הוא העתיק אותו. והגר"א העיר שם, **אבל לא ראו את הפרדס, לא הוא ולא הרמב"ם**. וכן בהלכות מעונן ומנחש [יו"ד סקע"ט], הגר"א כותב דברים חמורים מאד על הרמב"ם בזה"ל, **הפילסופיא הארורה היטתו ברוב לקחה** וכו'. דברים קשים ואמתיים מאד.

ואחרי ככלות הכל, הוא מבקש להיות במחיצתו של־רמב"ם בעוה"ב. פירושו, שגם אם הרמב"ם טעה בכך, אין הדבר מוריד מן הגדלות שלו. כי עכ"פ הכוונה שלו היתה טהורה וזכה לשם שמים. זה לא פגע באמונתו, יראת שמים שלו, הדקדוק במצוות, וכד'.

ואפילו לגבי הרלב"ג. הרי בעל הספר אמונת חכמים, זהו מהר"ר אביעד שר שלום באזילה, הוא כותב שקיבל ממורו ורבו כמהר"ר יהודה בריאל, שאסור ללמוד את פירוש הרלב"ג על ספר איוב. מובן שהוא החשיב זאת כפירה. הרי רבים מתנגדים לרלב"ג, עוד יותר מאשר להרמב"ם. גם הרא"ש כתב על הרלב"ג בתשובותיו, כי הוא היה חכם גדול בתלמוד, אבל אח"כ הוא התעסק בפילסופיא, ואז הוא נטה מן הדרך.

אם הגר"א אמר דבר כזה, אחרי ככלות הכל, פירושו שהיו להם השגות גדולות. למרות שפה ושם יש להם סטיות ממה שמקובל בידינו, אולם סוף סוף איננו מגיעים אל הקרסוליים שלהם, ולא ח"ו לדבר גנאי עליהם.

וכבר אינני מדבר כעת על כך, שישנם רבים האומרים, כי למרות שהרמב"ם מדבר בפילסופיא, אבל בעומק מחשבתו הוא השיג פנימה, והתכוון מדעתו לדברים רבים שאומרים חכמי הקבלה. אמנם הוא לא הגיע אל התכלית, הוא לא פיתח את הדברים, הוא גם לא יכל לעשות זאת כי לא היו לו את הספרים, לפי שהיו מועטים ומוסתרים, ולא היה לו ממי ללמוד זאת, אבל הוא היה בכיוון הזה. דהיינו, מה שהמקובלים אומרים בשפה ברורה, אצל הרמב"ם הדבר כתוב בצורה מוקטנת, בזעיר אנפין. [גם מהר"ר שלמה ב"ר יחיא קרואני כתב דברים בזה, שהרמב"ם כיוון למקובלים. בכתביו שעדיין לא נדפסו. צילום דף משם בעניין זה, נדפס בספר מפי חכמים, בדף 27, וז"ל, נמצא שאין הבדל בין רמב"ם לבין המקובלים וכו' שהשכינה היא מדת המלכות וכו' יעוש"ב. איתמר].

ברם, זאת שיטה. ישנן כמה הסתכלויות. ישנם כאלה האומרים, לא, הרמב"ם זה פילסופיא, טעות. זו חכמת יון. האמת, היא אך ורק תורת הקבלה. אבל ישנם האומרים, כי הדברים שכתב הרמב"ם, בעצם הולכים ביחד. לא נפרט בזה כעת יותר מדאי.

נחזור לענייננו.

ממשיך להפליא, מה שראיתי בספר תורת אברהם, להרה"ג אברהם גרודז'ינסקי, שהוא היה משגיח בישיבת סלבודקה, בארץ ליטא, שהשיב ג"כ על המתנגדים לרמב"ם בזה. נראה כי בסלבודקה, יש שהתייחסו כך אל הנושא הזה של מיצוע המדות. כנראה היו בסביבה שלהם, אשר ערערו על העניין הזה שכתב הרמב"ם, ומצאו צורך לדחות את טענותיהם נגדו.

אך הנני רואה כי הזמן קצר, על כן אעצור כעת כאן. עברנו את הזמן. אמנם כתוב 'לא תחסום שור בדישו', אבל כבר אחז"ל ועשו סייג לתורה.

בשבח הספר אור ההלכה חלק יורה דעה, אשר יצא לאור לאחרונה במהדורא חדשה מתוקנת. חשיבות עניין המליחה במקום החתך, וחליטת הבשר.

זכינו בס"ד, כי יצא לאור כעת מחדש הספר אור ההלכה, חלק יורה דעה, לאחר שאזל מן השוק כבר לפני שנים רבות. מאת ידידנו איש חי רב פעלים כש"ת הרה"ג מאיר ליאור לוי שליט"א.

כולם מכירים את החלק של אורח חיים, שממחיש בתמונות צבעוניות מדוייקות ומרהיבות את ההלכות והמנהגים, ובחלק יורה דעה ישנם את כל ענייני שחיטה וטריפות, מליחה וחליטה, ספר תורה, ועוד כמה עניינים.

כידוע, אנחנו הכי מחמירים בענייני מליחה וחליטה. דהיינו, לא מולחים בשר ועופות בנתחים גדולים. הרי במשחטות, מולחים בשר אפילו 50 ק"ג ביחד, ואת העוף כשהוא שלם. או חצאי עופות. אולם אצלינו מחלקים תחילה את העוף לכמה וכמה חלקים, ואז מולחים. לצערינו, הנושא הזה נחלש. מתעצלים. זהו אחד מן העניינים שאנחנו מחמירים בו יותר מכל שאר קהילות ישראל. אך יש מן הציבור הרוצה רק את החומרות של־אשכנזים...

הרי מקור מנהגנו בקבלה מימי קדם, כמפורש בדברי הגאון רבי' סעדיה, כמ"ש בס"ד בש"ע המקוצר.

ובכלל, עניין הכשרת הבשר בבית, לצערינו הנשים כיום אינן מורגלות בזה. הפסידו את עניין מצות ההכשרה בבית, בגלל שמכשירים כבר במפעלים. אבל לנו הדבר חשוב מאד, כי לדידן צריכים לחזור ולהכשיר בבית, במקומות החתך.

כמו־כן עניין החליטה, כפי מנהגינו, שזהו תכלית הריחוק מאיסור דם, וכדלקמן.

אמרנו לעיל, כי איסור דם כתוב בתורה, שבע פעמים. להראות כמה הדבר חמור. והסיבה היא, 'כי הדם הוא הנפש'. דהיינו, הדם הוא הנפש של־בהמה. זאת בַּהֲמִיּוּת לאכול דם.

החפץ חיים בספרו זכור למרים [פרק י"ב] כתב בזה"ל, **ביאור הענין הוא, מה שאמר הכתוב 'כי הדם הוא הנפש, ולא תאכל הנפש עם הבשר' [דברים י"ב], הורה לנו הכתוב, שלא נטעה לומר כי אסר לנו הדם, משום דמאוס הוא, ועובר על זה רק משום בל תשקצו את נפשותיכם, כמו מאן דשתי בקרנא דאומנא.**

רק הורה לנו, שהוא ממש כמו שאוכל נפש הבהמה. וזה לא הרשה לנו הכתוב, רק לאכול בשר הבהמה, ולא נפשה. והנה אף שבני אדם אינם רואים זאת ממש בעיניהם הגשמיות, מכל מקום הורה לנו הכתוב שכן הוא ממש, נפשה תלויה בדמה.

אף שאנחנו לא רואים זאת, לא יכולים לראות זאת בעיננו הגשמיות, אבל עכ"פ אנחנו מאמינים בני מאמינים כי כן הדבר לפום קושטא.

בשלחן ערוך המקוצר, בסוף הלכות חליטת הבשר [יו"ד איסור והיתר, סימן קל"ב סעיף י"ז] כתבתי בזה"ל, **חליטה זו שאנחנו מצריכים, היא תכלית ההרחקה האפשרית מן הדם.** החליטה היא, בכדי להצמית את הדם בפנים. שישאר דם האיברים שלא פירש וכו'.

שלא זו בלבד הדם עצמו הנראה בָּעַיִן אסור, וגם מה שיכול לפרוש מתוך הבשר באמצעות המליחה, אלא אף למנוע מלצאת את שאריות הדם שנותרו עדיין בקרבו. ונחיצות הפלגה זו, מובנת יותר לפי גודל חומר איסור הדם, והגסות שהוא גורם לאוכלים אותו.

הדם, מביא גסות. מי יודע, אולי בשביל זה, חושבני כי מכל עדות ישראל, התימנים הם הכי עדינים. כך מורגש. והדבר הוא בשרשים שלנו, כבר מהדורות שעברו. אולי זאת הסיבה לכך, או אחת מן הסיבות.

הלכך לא יקשה בעיני האדם לטרוח בזאת. וגם זָכוֹר יזכור גודל שכרו, כמאמר חז"ל לפום צערא אגרא.

הרב יאיר תאם הי"ו מפיץ כאן את הספר הזה, אור ההלכה חלק יורה דעה. ומכיון שהדבר כ"כ חשוב, השתדלתי והישגתי תורם, להעניק את הספר לכל אברכי הכולל נתיבות מהרי"ץ. חנם אין כסף. בלי נדר. בכדי לחזק את המסורת.

ישנם בספר הזה עוד הרבה דברים. רואים שם בחוש, בעיניים, כיצד מולחים, ואיך חולטים. חשוב לראות את זה, כי עניין חיזוק המסורת הוא חשוב מאד. ויישר חיליה דהמל"ל שליט"א לאורייתא, כן ירבה וכן יפרוץ, להגדיל תורה ולהאדירה, ויוסיף עשר מעלות בקודש.

ונסיים שהשם ברוך הוא יזכנו, ויתקיים בנו מקרא שכתוב [זכריה ח', י"ט] **צוֹם** הָרְבִיעִי וגו' **וְצוֹם** הָעֲשִׂירִי, יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשָׂשׂוֹן **וּלְשִׂמְחָה וּלְמוֹעֲדִים טוֹבִים** וגו', אכי"ר.

לק"י

לוח חזרה על הלכות טהרה
ללימוד יומי בימי השובבי"ם
מתוך ספר 'שלחן ערוך המקוצר' חלק יורה דעה כרך קדושה

פרשת ש'מות		
יום א'	סי' קנ"א – א, ב	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"א – ג, ד, ה, ו, ז	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"א – ח, ט, י, יא, יב	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"א – יג, יד, טו	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"א – טז, יז, יח	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"א – יט, כ	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"א – כא, כב, כג	❑ חזרתי

פרשת ו'ארא		
יום א'	סי' קנ"ב– א, ב, ג, ד, ה, ו, ז	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ב – ח, ט, י, יא, יב, יג	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ב – יד, טו, טז, יז, יח, יט	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ג – כ, כא, כב, כג, כד. קנ"ג–א	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ג – ב, ג, ד, ה, ו, ז	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ג – ח, ט, י, יא	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ג – יב, יג, יד, טו, טז	❑ חזרתי

פרשת ב'א		
יום א'	סי' קנ"ד – א, ב, ג	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ד – ד, ה, ו, ז, ח, ט, י	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ד – יא, יב, יג, יד	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ד – טו, טז, יז, יח, יט	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ד – כ, כא, כב, כג, כד	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ד – כה, כו, כז, כח, כט	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ד – ל, לא, לב, לג	❑ חזרתי

פרשת ב'שלח		
יום א'	סי' קנ"ה – א, ב	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ה – ג, ד	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ה – ה, ו	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ה – ז, ח, ט, י	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ה – יא, יב, יג, יד	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ה – טו	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ה – טז, יז, יח	❑ חזרתי

פרשת י'תרו		
יום א'	סי' קנ"ו – א, ב, ג	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ו – ד, ה	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ו – ו, ז	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ז – א, ב	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ז – ג, ד	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ז – ה, ו, ז, ח, ט	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ז – י, יא, יב, יג	❑ חזרתי

פרשת מ'שפטים		
יום א'	סי' קנ"ח – א, ב, ג, ד, ה	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ח – ו, ז, ח	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ח – ט, י, יא	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ח – יב, יג, יד	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ח – טו, טז, יז, יח, יט, כ, כא	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ח – כב, כג, כד, כה, כו	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ח – כז, כח, כט	❑ חזרתי

חדש!

ניתן להצטרף לרשימת התפוצה לקבל ישירות למייל
הלכה יומית על הלכות טהרה
לפי סדר ההספק הנ"ל כולל שאלות לחזרה על ההספק השבועי
המעוניין ישלח בקשה להצטרפות בדוא"ל: or@shtaygen.co.il

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת שמות

(נמסר במוצש"ק ויחי)

טבת התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

ביאור המובא בתנא דבי אליהו, כי הקב"ה 'עשיר ושמח בחלקו'. והמשך ביאור דברי הרמב"ם [בהל' דעות], כי במצות 'והלכת בדרכיו' כלול גם עניין השמחה וכו'.

פירושו של מהרי"ץ על הכתוב בזמירות, הללו־יה כי טוב 'זמרה' אלהינו. תוספת רמז נוסף מפסוק זה, לגבי עניין אמירת שם ה' מלעיל, והיתר הכפלתו לפי דרך הנעימה.

בירור הכלל 'כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה, הטיל לה הכתוב ה"א בסופה' (יבמות דף עג:), וחידוש נפלא בביאור העניין שהוחלפה האות למ"ד באות ה"א, עפ"י המבואר בגמ' עירובין דף יג: 'כל המגביה עצמו, הקב"ה משפילו. וכל המשפיל עצמו, הקב"ה מגביהו'. ונרמז הדבר בשמו של 'הלל' הזקן.

הפוך בה והפוך בה והגי בה וכו', טעם שכתוב פעמיים 'הפוך בה', ללמדנו כי על הלומד להבין קודם מעצמו מה לדעתו צריך היה להיות, ואז להפוך ולהבין מדוע כתוב אחרת. ובעניין לימוד מעט מדרכי עבודה זרה, או את דעת הכופרים וכדומה, בכדי לדעת את ההבדל הגדול שבין הקדושה לבין הטומאה.

שני מהלכים לקיים 'הפוך בה והפוך בה', בדברי הרב המגיד שבסוף הלכות לולב, בעניין עבודת ה' בשמחה. עבדותנו מתוך רצון. במצות לימוד התורה, אין את הכלל 'מצוות לאו ליהנות ניתנו', ואדרבה צריך שתהא שמחה והנאה ותענוג בעת לימוד תורה"ק. הביאור הנכון בדברי חז"ל, כי לא ניתנו המצוות אלא 'לצרוף' בהן את הבריות. ושתי סגולות שהאדם יהיה שמח.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט"א
השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק
טלפקס: 03–5358404. נייד: 050–4140741
דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072–33–23–642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחוברות "שערי יצחק" – 817
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03–6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050–4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש ע"י רבי פינחס בן יעקב הי"ו, מארצות הברית, להצלחתו בכל העניינים, ולרפואת סבתו מרת זלדה בת מִכְלָה הזקוקה לרפואה שלמה במהרה, בעבור שהתנדבו עבורה למוסדות יד מהרי"ץ.

כמו כן השיעור מוקדש על ידי האשה החשובה מרת רחל יהודית בת דוד מאיר גיגי שתחי' מארצה"ב, להצלחה מרובה בפרנסה מתוך הרחבת הדעת, ונחת מכל יוצאי חלציה, בעבור שהתנדבה למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש על ידי רבי אברהם בן משה הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה ונחת מכל יוצאי חלציו, יחד עם רעייתו החשובה מרת חיה שרה שתחי'. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

כמו כן השיעור מוקדש ע"י ידידנו הנעלה הרב דרור בן שי פופר הי"ו, מעיר נתניה. להצלחתו ולהצלחת משפחתו, שימצא דירה מתאימה ובכל העניינים, בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, והזקוקים לרפואה – ישלח להם המקום ב"ה רפואה שלימה בשאר חולי עמו ישראל, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם ולִיבכם ולִיבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

ביאור המובא בתנא דבי אליהו, כי הקב"ה 'עשיר ושמח בחלקו'. והמשך ביאור דברי הרמב"ם [בהל' דעות], כי במצות 'והלכת בדרכיו' כלול גם עניין השמחה וכו'.

ברוך המקום ברוך הוא, שמכיר בראש, מה שיהיה בסוף. ומגיד מראשית אחרית, מִקֶּדֶם אשר נעשָׂה. ויודע מה שנעשה, ומה שעתיד לֵיעָשות. וצופה לטובה, ואינו צופה לרעה. כך מובא בתנא דבי אליהו רבא פרק ראשון.

כל מה שהקב"ה מביט וצופה למרחקים, הוא רק לטובה. כי גם הדברים הרעים ח"ו של פורענות, המטרה היא בסופו של־דבר לטובה. שיחזרו בתשובה, ותהיה להם כפרה. כך מבארים המפרשים שם.

עשיר ושמח בחלקו.

ובחכמתו ובתבונתו ברא עולמו והכינו, ואח"כ ברא בו אדם וכו'.

אלו דברי אליהו הנביא. הרי הוא מסר את תורתו לרב עָנָן, כמבואר בגמרא במסכת כתובות דף ק"ו ריש עמוד א'.

מה הפירוש, שהקב"ה 'שמח בחלקו'?

בפשטות, זהו כפי שכתוב, **כִּי 'חֵלֶק' יְיָ עַמּוֹ, יַעֲקֹב חֶבֶל נַחֲלָתוֹ** [דברים ל"ב, ט']. אנחנו חֵלק ונחלה של הקב"ה, ובחר אותנו מכל ע' האומות. להם, יש לכל אומה שר. ק"ו הנשמה, שהיא 'חלק' אלוה ממעל. **וַיִּפַּח בְּאַפָּיו נִשְׁמַת חַיִּים** [בראשית ב', ז']. וכפי שהפסוק אומר [תהלים קל"ה, ד'] **כִּי יַעֲקֹב בָּחַר לוֹ יָהּ, יִשְׂרָאֵל לִסְגֻלָּתוֹ.** וכן נאמר **וּבְךָ בָּחַר יְיָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה** [דברים י"ד, ב']. עם ישראל, הם חלק השם. גם ארץ ישראל, בה הקב"ה בחר. כמ"ש **עֵינֵי יְיָ אֱלֹהֶיךָ בָּהּ** [דברים י"א, י"ב].

א"כ זה הפירוש שמח בחלקו. הוא שמח בנו, שאנחנו חלק ה'.

כנראה ישנם המפרשים כך. אבל זה לא כ"כ נוח. כי משמעות המלים 'שמח בחלקו' היא, שהוא כביכול מסתפק במועט. שמח בחלקו, למרות שאין לו הרבה, הוא בכל זאת מסתפק במה שיש לו.

בספר הַנָּא דבי אליהו, שבהוצאת ישיבת אביר יעקב, נהריה ת"ו, הביאו [בדף ח', במקורות, כ"א] בזה"ל, **מסופר שהגר"ח מואלאזי"ן נתקשה במה שנאמר כאן במדרש, שהקב"ה שמח בחלקו.**

כנראה זהו מה שהיה קשה לו, כי הדבר נראה חלילה בלתי מכובד, להגיד על הקב"ה דבר כזה, שהוא מסתפק במועט. ועל מה בכלל המדובר?

וכשהגיע להגר"א, שאלו על כך. והשיב הגר"א – תשמעו תשובה מעניינת מאד – **שהקב"ה שמח בעם ישראל, שהם חלקו בכל עת ובכל מצב, גם כשאינם עושים רצונו, ואפילו בדורות האחרונים שהם במדרגה פחותה הרבה ממדרגת הדורות הראשונים (שיחות החפץ חיים חלק ב' עמוד קס"ח).**

דהיינו, אפילו כאשר אנחנו לא כ"כ הולכים בדרך הנכונה, כמו שהיה בֶּעָבַר. אין אפשרות להשוות את הדורות הראשונים אל הדורות האחרונים, כרחוק מזרח ממערב, ובכל זאת הקב"ה אוהב אותנו ושמח בנו.

גם בספר מכתבי הרב חפץ חיים הנז"ל, שזה מאת בנו הרב אריה לייב, הוא כותב [בדף מ"ז] בזה"ל, **היה מספר** – החפץ חיים – **כי בתנא דבי אליהו באליהו זוטא פ"ב** – כאן הוא מציין לאליהו זוטא פרק ב'. הרי יש אליהו רבה, ויש אליהו זוטא –

חַשִּׁיב מדותיו של הקב״ה, ובתוך המידות חושב מדה של שמח בחלקו. והיו הדברים קשים להגאון ר׳ חיים.

וכשבא אל רבו הגר״א, והציע תמיהתו, אמר לו הגר״א, כי הכוונה היא, ששמח בעמו ישראל, באיזו מַעֲלָה – דהיינו בכל מדרגה – **שהם עומדים. גם בדורות שהרוחניות נתמַעֵט, לעומת הדורות הראשונים.**

*

אם־כן, דבר ראשון, אנחנו דיברנו בס״ד [בשיעורים האחרונים] בעניין ׳והלכת בדרכיו׳, כי אחד מן הדברים – כמו ׳מה הוא רחום, אף אתה רחום׳ וכו׳ – הוא מה שהרמב״ם הכליל בכך גם את עניין השמחה. א״כ מה הוא שמח, אף אתה שמח. שאלנו מהיכן המקור שהקב״ה שמח, והבאנו בס״ד כמה מקורות, כגון ׳עוז וחדוה במקומו׳, וכן ׳שהשמחה במעונו׳ וכו׳.

כעת, יש לנו עוד מקור, כי הקב״ה שמח בחלקו.

וכעת בס״ד נמשיך, מאחר שאנחנו צריכים ללמוד ממדותיו של הקב״ה, וצריכים להיות שמחים כפי שהקב״ה שמח. ואין המדובר כאן לגבי שמחה בעת לימוד התורה וקיום המצוות, אלא אפי׳ בזמן שהאדם אינו לומד תורה ולא מקיים מצוות, אעפ״כ כל הזמן הוא צריך להיות שמח. נלמד מן האמור לעיל שאפילו כאשר האדם אומר וחושב לעצמו, מי אני ומה אני, מה מעשי ומה הערך שלי, מה הנני חשוב. דע לך, כי כעין זה, גם הקב״ה הוא כך, ׳שמח בחלקו׳. לכן גם אתה, מה שיש לך.

כמה שאתה חושב שהינך קטן, או אם אתה אכן קטן, גם במצב זה תשמח, יען כי הינך כמו הקב״ה, כי גם הקב״ה ככה. גם בדרגות שלנו.

ואולי הדבר רמוז בפסוק, **הַלְלוּ־יָהּ כִּי טוֹב זַמְּרָה אֱלֹהֵינוּ, כִּי נָעִים נָאוָה תְהִלָּה** [תהלים קמ״ז, א׳]. ׳זמרה אלהינו׳ היינו, שהקב״ה תמיד בשמחה וזֶמר. הוא תמיד מזמר.

[לו יש רשות לי, הייתי מפרש עוד, מ״ש התנדב״א שמח בחלקו, שהוא שמח במה ששכינתו בתחתונים, ולא כפי שהיה ראוי שתהיה בעליונים. וכגון מה שהעלה מהרי״ץ בעץ חיים חלק א׳ דף כ״ג ע״א, שהנשמה רוצה לצאת מהגוף, לפי שאין רצונה לשכון בגוף מטונף. וכיון שרואה את כבודו יתברך, אומרת דיו לעבד להיות כרבו. ומה הקב״ה שאין קץ לקדושתו, משרה שכינתו בארץ הכעורה ואינו זז מתוכה, קל וחומר היא שתשב ותתעכב בגוף וכו׳ יעו״ש. ומלשון דיו לעבד להיות כרבו, משמע שגם הוא אינו חפץ בכך, ואעפ״כ הוא שמח בחלקו זה. איתמר].

פירושו של מהרי״ץ על הכתוב בזמירות, הללו־יה כי טוב ׳זמרה׳ אלהינו. תוספת רמז נוסף מפסוק זה, לגבי עניין אמירת שם ה׳ מלעיל, והיתר הכפלתו לפי דרך הנעימה.

ברם, צריך לדעת מהו פשט המלים, ׳זמרה אלהינו׳?

מהרי״ץ זיע״א בעץ חיים [דף כ׳ ע״א] כתב, כי הפירוש הוא לזמר. דהיינו, שאנחנו נזמר להקב״ה.

וזה לשון מהרי״ץ שם, **׳זַמְּרָה׳, לזמר. ה״א בסוף, במקום למ״ד בתחילה.** טוב לזמר לאלהינו.

כאשר שרים לכבוד הקב״ה, זהו משהו מושלם, ואין בזה חסרונות ופגמים. על דרך שאומ׳ בברכת יהללוך, כי אתה י״י לך טוב להודות, ולשמך נעים לזמר.

*

לפני שניכנס לעניין דלקמן, נעיר כי ישנו כאן רמז נוסף. התורה היא רחבה מני ים, ׳שבעים פנים לתורה׳.

בזמנו [שיעור בראשית התשע״ה, תולדות התשע״ו, בראשית התשע״ז] דיברנו בעניין אמירת שם השם מלעיל, שֵׁם הַוְיָה ברוך הוא, מה שמצוי בדר״כ בברכת כהנים, בנשיאות כפים. כיון שמנגנים את המלים, מושכים אותם, יוצא כי כפי שאת רוב המלים הם אומרים מלעיל, כך גם את תיבות השם, כל שלוחי הציבור – וגם הכהנים – נוהגים בדר״כ לומר אותן מלעיל. כמו שהם אומרים י–אר, פ–ניו, כך גם את שם ה׳.

דרך אגב, בספר כסא רחמים כתב כי יש לומר בברה״כ את המלה ׳פניו׳ מלרע דוקא. אבל הדבר איננו מקובל. וכבר השבתי עליו בשו״ת עולת יצחק חלק ב׳ סימן ע״ה. כמדומני שאין לכך שום מקור, והוא היחידי אשר אמר זאת מדעת עצמו. עכ״פ מה שברור הוא, שהמנהג הוא – עכ״פ בקהילותינו – לומר את התיבה פניו מלעיל.

כך גם לגבי שם ה׳, אומרים אותו מלעיל. וישנם כאלה המערערים על כך, כי שם ה׳ צריך להיות מלרע. הרחבנו בס״ד על כך בזמנו, והבאנו את

מה שכתב הנודע ביהודה כעין מליצה, כי מי שאומר את שם ה' מלעיל, הוא בעצמו מלרע. הוא לא מדבר על ברה"כ, אלא באופן כללי. בכל אופן, דנו בכך בכמה ספרים, ויישבו את העניין הזה, ואמרו כך, 'וסימנך, רננו צדיקים בי"י'. בעת אמירת שם ה', תרננו.

אותו הדבר גם ב'שְׁעֻנוּ' הלולב, כאשר אומרים את הפסוק אנא י"י הושיעה נא, אומרים את המלה 'אנא' מלעיל. אבל בעצם, לא מתכוונים שזה מלעיל, אלא רק מכיון שמחלקים את התיבות לפי הרוחות, אזי בהכרח צריכים להפריד את המלה אנא לשתים, א–נא. וכן המלה הושיעה, אומרים הו–שי–עה. וכן במלה 'הצליחה'. למרות שהמלה 'הושיעה' היא מלרע, וכן המלה 'הצליחה' היא מלרע. בגלל שמחלקים את התיבות לפי הרוחות, לכן מושכים אותן, כדי להספיק. וכן הו–דו'.

ואין טעם להגיד, שכאשר מנגנים יש לעשות מלרע. ואפילו בסליחות, למשל, המקובל הוא להגיד מלעיל, דהיינו למשוך את הניגון, לסלסל.

למשל, בפיוט עת שערי רחמים להיפתח וכו', מקובל להגיד כך, 'אמר לש–רה, כי חמודך י–צחק'. אם מישהו יגיד, אמר לשרה – מלרע, וכן יצחק, הניגון לא יהיה נשמע מוצלח.

הרב שואל: כולם מסכימים לכך?

הקהל: מנענעים בראשם.

והבאנו אז עוד דברים, הדומים לעניין הזה. לא רק רננו צדיקים בי"י, כדלעיל, אלא גם כגון בהושענות ליום ראשון, הצנועים אשר 'שמך מזמרים'.

לכאורה כעת יש לנו כאן ג"כ, 'זמרה אלהינו'. כי גם בשם אלהינו, אתה יכול לזמר.

אבל מהי הבעיא לזמר בשם אלהינו? וכי ישנו בכך משהו לא טוב? פה בלא"ה לא קוראים מלעיל, כמו בשם הוי"ה ברוך הוא.

אלא התשובה, שיש לפרש בדרך אחרת, כי לפעמים כאשר שרים, מכפילים את שם ה', או אלד'ים, או שאר שמות קדושים, ובכך לכאורה מזכירים את שם ה' לבטלה. הוה אמינא שתאמר רק פעם אחת. מדוע הינך חוזר עוד הפעם?

אלא, מכיון שזהו זמר, הולכים לפי כללי השירה. זה לא נקרא 'לבטלה', כי אם לפי הקצב, לפי הסדר והמשקל של־שירה, צריכים לומר את שם ה' פעמיים, אזי תגיד אותו פעמיים.

הדבר מצוי – זהו מה שנזכרתי כעת, ויכול להיות שישנם עוד מקומות – בפיוט אחד מי יודע, שחוזרים על המלה 'אלהינו' כמה פעמים. זה לא מנהג שלנו בעבר, רק בארץ ישראל זה נכנס אלינו, הילדים בעיקר שרים זאת כפי שלמדו ב'גן' וכו'. אבל הם אומרים ארבע פעמים, אלוקינו, אלוקינו וכו', כדי שלא להזכיר שם ה' 'לבטלה' לפי מחשבתם. ברם זה אינו, כי אם לפי סדר השיר והמשקל, צריכים לומר זאת ארבע פעמים, יכולים להגיד.

וזהו 'זמרה אלהינו'. אין בכך שום חשש.

אדרבה, אנחנו סוברים שכאשר אומרים אלקינו בקו"ף, הדבר איננו מכובד. כמו אדם אשר קוראים לו שמואל, אם יקראו לו 'שמוקל' זה לא כבוד. אותו הדבר, לגבי אמוני, במקום שם אדנות, זה אינו כבוד ה'. לכן אדרבה, אם זהו סדר השיר, אזי תזמר ותזמר.

וכבר הארכנו על כך בס"ד, ביסודות ההלכה, בשו"ת עולת יצחק שם סימן ע"ד אות ה' ד"ה ופשיטא, **שאין חוששים גם מלחזור בתי השירים עם שמות הקדושים שבהם ב' או ג' פעמים לפי צורך השיר ודרכו** יעו"ש. אף שאולי עולה על הדעת לחלק, דשאני הכא שחוזרים רק על שם השם עצמו ללא מלים נוספות, בהא מסתברא דלא שְׁנָא. וע"ע כף החיים סי' קי"ד ס"ק נ"ה וס"ק ס', ומה שאמרתי בס"ד בשיעור שמיני התשפ"ג בשל"ד.

בירור הכלל 'כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה, הטיל לה הכתוב ה"א בסופה' (יבמות דף עג:), וחידוש נפלא בביאור העניין שהוחלפה האות למ"ד באות ה"א, עפ"י המבואר בגמ' עירובין דף יג: 'כל המגביה עצמו, הקב"ה משפילו. וכל המשפיל עצמו, הקב"ה מגביהו'. ונרמז הדבר בשמו של 'הלל' הזקן.

בכל אופן, לגבי פשט המלים 'זמרה אלהינו', מחדש לנו מהרי"ץ שם, כי לפי שה"א בסוף היא כמו למ"ד בתחילה, יוצא שזה כאילו כתוב 'לזמר'.

כמדומני שבמפרשים שם, הדבר הזה אינו מוזכר. אף אחד לא אמר זאת. מהרי"ץ כתב כך מדעת

עצמו, על פי הכלל הידוע בזה וכדלקמן. וכבר הר"א אִבְּן עזרא שם מדבר על דקדוק המלה הזאת.

יסוד העניין הזה, הוא בגמרא במסכת יבמות [דף י"ג ע"ב]. אגב שדנים שם בעניין צרות, האם הן צריכות יבום.

ישנה שם מחלוקת בין ב"ש לבין ב"ה, ב"ש סוברים כי גם הצרות צריכות ייבום, כי כתוב [דברים כ"ה, ה'] **לֹא תִהְיֶה אֵשֶׁת הַמֵּת ׳הַחוּצָה׳.** למה נאמר החוצה, ולא לחוץ? אלא, כדי לדרוש 'החוצה' במובן חיצונה, דהיינו שהיא צרה. היא איננה קרובה, אלא רחוקה. גם היא – 'החיצונה' – צריכה ייבום. 'לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר', אלא 'יבמה יבוא עליה'.

ובית הלל סוברים, כי הצרה פטורה מן הייבום, כי 'החוצה' היינו 'לחוץ'. והסיבה שנוספה ה"א, כי 'כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה, הטיל לה הכתוב ה"א בסופה'.

כך לשון הגמרא שם, בית הלל, **כיון דכתיב חוצה, כמאן דכתיב לחוץ דמי.** זהו פירוש המלה 'חוצה', לחוץ. זהו הפשט. אין פה מה לדרוש.

דתניא, ר' נחמיה אומר, כל תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה, הטיל לה הכתוב ה"א בסופה. ותנא דבי ר' ישמעאל, כגון אלים, אֵילְמָה [שמות ט"ו, כ"ז]**. מחנים, מַחֲנָיְמָה** [שמואל ב' י"ז, כ"ד]**. מצרים, מִצְרַיְמָה** [בראשית י"ב, י']**. דִּבְלָתָיְמָה** [במדבר ל"ג, מ"ו]**. יְרוּשָׁלַיְמָה** [יחזקאל ח', ג']**. מִדְבָּרָה** [דברי הימים א' ה', ט']**.**

זהו כלל מפורסם וידוע, ורש"י הביא זאת בכמה מקומות. יש לנו זאת אפי' בפרשת השבוע שקראנו, ויחי, **וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֶיךָ הַנּוֹלָדִים לְךָ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד בֹּאִי אֵלֶיךָ ׳מִצְרַיְמָה׳ לִי הֵם** [בראשית מ"ח, ה'].

ברם השאלה היא, מה נשתנו האותיות הללו לשנות בהן את הסדר? למה תיבה שצריכה למ"ד בתחילתה, הטיל לה הכתוב ה"א בסופה. לכאורה, תכתוב 'לחוץ' וזהו. אתה אכן מסביר לי, כי זהו כלל. אבל, על מה ולמה?

כמו כן צריך ביאור, מהו הקשר שבין האות למ"ד, אל האות ה"א?

כאשר מהר"ח בן עטאר מדבר בפירושו אוה"ח לגבי הדברים הללו, הוא אינו מסתפק בכך, אלא הוא מוסיף הסבר משלו על כך. למשל, לגבי המלה **חָרָנָה** [בראשית כ"ח, י'], שפירושה 'לחרן', הוא כתב בזה"ל, **למה אמר חרנה, ולא אמר לחרן. והגם שאמרו ז"ל (ב"ר פס"ח) כל תיבה וכו', עם כל זה יכוין הכתוב על דבר, בשַנותו לפעמים.**

דהיינו, למה השינוי הזה? ברצונו לתת הסבר, למה דוקא רק במקומות הללו? שבכל מקום הדבר יהיה כך. הוא עומד על כך בכמה וכמה מקומות, ומבאר כי בודאי שישנה כאן עוד איזו סיבה לכך.

אולם כעת הנני מדבר באופן כללי.

בספר דברי ישראל, רמזי כללי אורייתא [אות כ'], הוא שואל את השאלה הזאת בסגנון 'חזק' בזה"ל, **צריך להבין, כיון שבאמת התיבה צריכה למ"ד, למ"ל ה"א. ומה חטאה הלמ"ד, ליתן ה"א במקומה, שהיא ביוש אל למ"ד.**

מדוע אתה מבייש את האות למ"ד? התיבה צריכה למ"ד בתחילתה, ואתה אומר, לא. תמחוק אותה, ותכתוב ה"א בסוף? מה פשעה מה חטאתה?

כמו שמצינו גבי אות יו"ד של שרי, שקראה תֵּגֶר, בשביל שאני קטנה שבאותיות וכו', עד שפייסה הקב"ה ונתנה ליהושע עיי"ש במדרש.

תשמעו פירוש, הפלא ופלא. דבר חידוש, בסייעתא דשמיא. יגעתי וחיפשתי, ולא מצאתי זאת בשום ספר.

ישנו כלל, כל המשפיל עצמו, הקב"ה מגביהו. וכל המגביה עצמו, הקב"ה משפילו [עיין לקמן]. לאות ה, ישנו קו קטן בסוף. מי שהוא 'בסוף', מי שמשפיל את עצמו, הקב"ה לוקח אותו ומניחו למעלה, מחבר אותו למעלה, ואז נהיה כמו צורת ל. 'כל המשפיל עצמו, הקב"ה מגביהו'.

הרי אפילו אם זהו קו אחד ישר, בלי עובי בראשו כצורת אות וא"ו, מצד הדין אנחנו מכשירים, כי ניכר צורת האות. מה שחסר כאן עובי, לדידן עפ"ד הרמב"ם לא נפסל. וישנם כאלה הסוברים כי לכתחילה כך יש לכתוב את האות למ"ד. ישנן ארצות שכתבו כך. לא עשו עובי בראשה למעלה.

עכ"פ זהו 'כל המשפיל עצמו, הקב"ה מגביהו. וכל המגביה עצמו, הקב"ה משפילו', זורק אותו לסוף.

הפירוש הזה נראה אמיתי.

שהרי העניין הזה נלמד מן המבואר בגמרא בעירובין [דף י"ג ע"ב] וז"ל, **שלש שנים נחלקו ב"ש וב"ה. הללו אומרים הלכה כמותנו, והללו אומרים הלכה כמותנו. יצאה בת קול ואמרה, אלו ואלו דברי אלהים חיים הן, והלכה כב"ה.** שואלת הגמרא, **וכי מאחר שאלו ואלו דברי אלהים חיים, מפני מה זכו ב"ה לקבוע הלכה כמותן**? והגמרא משיבה, **מפני שנוחין ועלובין היו, ושונין דבריהן ודברי ב"ש. ולא עוד, אלא שמקדימין דברי ב"ש לדבריהן** וכו'.

ללמדך – מכאן לומדים זאת – **שכל המשפיל עצמו, הקב"ה מגביהו. וכל המגביה עצמו, הקב"ה משפילו.**

בית הלל השפילו את עצמם, היו נוחים ועלובים, שונים אפילו את דברי ב"ש לפני דבריהם. ישנם אנשים, שכאשר ישנה מחלוקת, לא מעניין אותם מה השני אומר. הוא אומר, רק את מה שהוא סובר. איננו לוקח בחשבון את דעת השני. זהו אחד מן הטעמים, למה ההלכה כדעת בית הלל, כי תמיד הם לקחו בחשבון את הסברא של ב"ש, אולי הם צודקים, הם התעמקו בצד השני, ורק לאחר מכן הם אמרו כי לא נראה לנו וכו'. לא ניכנס לכך כעת, כי זהו נושא נפרד.

אם כן, מהיכן לומדים זאת? מהלל. והמלה הלל, מורכבת מאותיות ה"א למ"ד.

ולא רק למ"ד אחת, אלא שתי למדי"ן. הוא – הלל – היה שפל, ונהיה למ"ד ועוד למ"ד. עלה למעלה למעלה.

זהו דבר אחד.

פלא נוסף.

האם שמתם לב, באיזה דף הדבר מובא בגמרא בעירובין? בדף י"ג עמוד ב'.

והנה גם הגמרא ביבמות, היא בדף י"ג ע"ב. מקביל באותו הדף.

אמנם ככה זה 'יצא' בדפוס, כביכול במקרה, אבל הדבר נקבע מן השמים. ישנם הרבה דברים כאלה בספרים. זה לא לחנם. אפילו לגבי רשב"י, שהיה מתחבא במערה וכו', מביאים בכמה ספרים כי לכן העניין מובא בגמרא במסכת שבת בדף ל"ג ע"ב, לרמוז על ל"ג בעומר.

[**ואפשר** לרמוז עוד, שניהם בדף י"ג, כי פעמיים י"ג, גימטריא שם הוי"ה ברוך הוא. והיינו מאי דכתיב (ישעיה נ"ז, ט"ו) כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו, מרום וקדוש אשכון, ואת דכא ושפל רוח. לפי שאין הקב"ה משרה שכינתו אלא על מי שמשפיל את עצמו, כנודע מדברי חז"ל, וכגון הא דאיתא בנדרים דף ל"ח ע"א אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו. ובסוטה דף ה' ע"א, כל אדם שיש בו גסות הרוח, אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם. איתמר].

הפוך בה והפוך בה והגי בה וכו', טעם שכתוב פעמיים 'הפוך בה', ללמדנו כי על הלומד להבין קודם מעצמו מה לדעתו צריך היה להיות, ואז להפוך ולהבין מדוע כתוב אחרת. ובעניין לימוד מעט מדרכי עבודה זרה, או את דעת הכופרים וכדומה, בכדי לדעת את ההבדל הגדול שבין הקדושה לבין הטומאה.

נציע בעזרת הי"ת וישועתו, דרך מיוחדת בלימוד תוה"ק, שיטה בלימוד בכדי להבין טוב את הפשט, היא על־פי מה שכתוב במסכת אבות [פרק ה' משנה כ"א], **בן בג בג אומר, הֲפוֹךְ בה וַהֲפוֹךְ בה, והגֵי בה, דכֹלא בה, ובה תחזי. (ו)סיב ובלִי בה, ומִנַּה לא תזוז.**

'**הפוך** בה, והפוך בה'. כתוב 'הפוך בה' פעמיים.

כבר אמרנו את העניין הזה בעבר [דרשת הילולת מהרי"ץ התשע"ז], אולם כעת העיקר הוא מה שהנני ממשיך בס"ד הלאה. צריך ביאור, למה כתוב פעמיים, 'הפוך בה, והפוך בה'?

תשובה לכך, כתב כמהר"ר שמואל די אוזידא, בפירושו הנק' מדרש שמואל [על מסכת אבות, דף תל"ה], כי כאשר האדם לומד, אם ברצונו להבין טוב, הוא צריך תחילה להגיד סברא הפוכה. דהיינו, אם כתוב למשל שההלכה היא כך וכך, הדין הוא כך וכך, הטעם הוא כך וכך, הוא צריך לחשוב, מדוע מעצמֵנו לא היִינו אומ' כך.

וזה לשונו שם, **אפשר עוד לומר, הכֶּפֶל אשר כָּפַל שני פעמים הֲפוֹךְ בה וַהֲפוֹךְ בה, הכוונה כי דברי תורה לא יובנו אמיתתן ותוכיותן, עד שבתחילה יעורר המעיין בה הקושיות שבעניין ההוא, שיורה בקושיותיו כי כל דבריה הפוכים מן האמת. וזהו 'הפוך בה' דקאמר.**

דהיינו, אם אתה רוצה להבין את אמיתות העניין, את השורש והיסוד על מתכונתם, בצורה הכי מושלמת. לא שאתה קורא סתם, למדת וידעת כי הדין הוא כך וכך, ו'שלום על ישראל'. אפשר להמשיך הלאה. אלא 'תוֹכְיוּתן', להבין את הפנימיות, עליך להקדים מדוע בעצם היה צריך להיות ההיפך.

ומדוע הדבר כך? למה אני צריך להגיד סברות הפוכות? לכאורה אדרבה עדיף שאלמד ואדע מה שהתורה אומרת, שזה יקָבע לי בראש, זאת האמת לאמיתה של־תורה, וזהו. אבל, לא.

כי אם הדבר היה פשוט, לא היה צורך לכתוב אותו. חובה שהדבר יהיה חידוש. אם רבותינו כותבים לנו הלכה, פירושו שאני מעצמי לא הייתי אומר כך. נקח לדוגמא, את המשנה בתחילת מסכת בבא מציעא, **שנים אוחזין בְּטַלִית. זה אומר אני מצאתיה, וזה אומר אני מצאתיה. זה אומר כולה שלי, וזה אומר כולה שלי. זה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, וזה ישבע שאין לו בה פחות מחציה, ויחלוקו.**

בסדר. כך הוא הדין. אבל את זאת, המשנה אומרת. מה אני מדעתי הייתי אומר לולא כן? כתוב 'יחלוקו', התורה מלמדת כך, הנני צריך לחשוב, מה אני הייתי אומר מבלעדי זאת. אם גם אני הייתי אומר כך, וזהו דבר פשוט, אזי לא היה צורך לכתוב לי דברים שהנני מבינם לבד מעצמי. אלא, צריכים להתעמק. להבין מה אני הייתי חושב. השכל הפשוט של־אדם, לא היה אומר כך.

אפשר לומר למשל, כי למה יחלוקו? וכי זהו דין אמת? באו שניים לפני בית־דין עם טלית בידיהם, אוחזים בטלית שמצאו אותה. מדוע שהדיינים יפסקו שיחלוקו? הרי זהו אינו דין אמת. כי הרי בודאי אחד מהם משקר כאן. או שהכל שלו, או הכל של חבירו. אלא מאי, ישנו כלל, 'אם תפס, לא מפקינן מיניה'. אם כן, כל אחד יקבל עד היכן שהוא תופס. מדוע אתה אומר, חצי? אם האחד תפס את הרוב, אזי הרוב שלו. עד היכן שתפס. כל אחד, לפי מה שתפס.

או אפשר לומר, אם זהו דין שקר, דין מרומה, אזי יהא מונח עד שיבוא אליהו, כמו שמצינו בעניינים קרובים לזה.

ברם, המשנה אומרת 'יחלוקו'. וכו' וכו', ולא ניכנס כעת לאוקימתא של־גמרא, שמדובר שאוחזים בכרכשתא וכו'. בקצוות.

קיצרתי ואמרתי רק דוגמא בעלמא, וכל עניין לפי מה שהוא. העיקר להבין מדוע שאנחנו מעצמנו, לא היינו אומרים כך.

ואחר אשר הקשֵׁיתָ לשאול, עד שנראים דבריה הפוכים, לא תניח הדבר כך הָפוך בצריך עיון – אל תשאיר זאת כך. זה לא מספיק – **רק חזור והפוך בה, היפך מן ההיפך הראשון, ותָרֵץ כל הדברים על מתכונתם, וישארו הדברים אמתיים כאשר הם.**

לאחר שהבנתי והיגעתי למסקנא, שאם היו שואלים אותי הייתי חושב אחרת, אז 'והפוך בה', תהפוך לצד השני, להבין למה לפי האמת התורה אומרת יחלוקו? כעת תתן טעם, סברא, לצד ההפוך.

זהו 'הפוך בה, והפוך בה'. בהתחלה תחשוב ותגיד סברא הפוכה ממה שכתוב. ולאחר שהבנת סברא הפוכה, תגיד למה בכל זאת הדין הוא אחרת. כעת עליך להתעמק עוד יותר, ואז הינך נכנס לאמיתותם של־דברים ותוֹכְיוּתם. [וכך רגיל התלמוד לבאר בכל מקום, סלקא דעתין אמינא וכו'. גם מהרח"כ בשם טוב על הרמב"ם, רגיל מאד בכך, ובסגנון והוצרכו לאשמעין וכו' דסלקא דעתין אמינא וכו', או בסגנונות דומים אחרים. איתמר].

*

ישנו דבר דומה לכך, בספר הזוהר הקד' בפרשת תזריע [דף מ"ז ע"ב], לגבי הפסוק בקהלת [ב', י"ג] **וְרָאִיתִי אָנִי, שֶׁיֵּשׁ יִתְרוֹן לַחָכְמָה מִן הַסִּכְלוּת, כְּיִתְרוֹן הָאוֹר מִן הַחֹשֶׁךְ.**

אומר על כך הזוה"ק, **מן הסכלות ממש, אתי תועלתא לחכמתא. דאלמלא לא אשתכח שָׁטוּתא בעלמא, לא אשתמודע חכמתא ומִלּוֹי.**

הזוה"ק מפרש כאן פשט מחודש ונפלא בפסוק, לא כפי שנראה 'מלמעלה', כי לחכמה יש יתרון מן הסכלות. הדבר פשיטא. בודאי שזה כך. מאי הוה אמינא?

לכן רש"י שם מסביר, שהסכלות זה רֶשע. כי הפשט ממש, לא מסתדר.

אבל הזוה"ק אומר, כי המדובר בסכלות ממש, שָׁטוּת. את היתרון של־חכמה, תבין אותה טוב,

מן הסכלות. עליך לראות מה הסכלות אומרת, ואח"כ תבין מה החכמה באה לאפוקי מזה.

ותַאנָא, חיובא הוא על בַּר־נַש דאוליף חכמתא, למילף זעיר מן שטותא, ולמנדע לה. בגין דאתי תועלתא לחכמתא בגינַהּ – ישנה תועלת לחכמה, מכך שמבינים את השטות – **כמה דאתיא תועלתא לנהורא מחשוכא, דאלמלא חשוכא לא אשתמודע נהורא, ולא אתייא (נ"א אתחזי) תועלתא לעלמא מניה.**

מבאר המקדש מלך, מה הפירוש 'חיובא הוא' על בר נש וכו'?

פירוש, צריך האדם לפרש תחילה הפירוש שנשמרו ממנו רש"י ותוס', ואח"כ יפרש האמת. וכן בכל העניין, בין בזוהר ובין במדרשים.

אלו המלים של מהר"ר שלום בוזגלו, בעל הפירוש 'מקדש מלך' על הזוה"ק. הוא אומר, אם הינך לומד ורואה כי רש"י מפרש כך וכך, עליך להסביר מאיזה פירוש הוא נשמר. דהיינו, כי אתה מעצמך היית מבין פירוש אחר. אם התוספות אומרים שהפירוש כך וכך, הדבר איננו סתם, אלא כי אתה מעצמך היית מבין פירוש אחר. הם עמלו והתעמקו להבין את הפירוש האמיתי. והיתה להם סיבה והוכחה לפירוש שהגיעו אליו למסקנא.

הדבר איננו רק בזה, אלא בכל מקום, כגון במדרשים ובזוה"ק, תבין שישנו צד אחר. בפרט, אם כתוב בלשון 'כלומר', שפירושו 'כאילו אמר', שמע מינה כי זאת איננה הפשטות.

מקובל מג"ע מהרי"ץ זיע"א, שכאשר האדם לומר, אם יש לו קושיא, שלא ירוץ ישר לעיין במפרשים. כמו שכתב בשמו, מהר"י גזפאן, בהקדמתו למנחת יהודה מהדורא תליתאה שעודנה בכת"י, והרחבתי על כך בנפלאות מתורתך ר"פ בחקתי. ואולי אפילו יותר מזה, אפי' להבין פשט, תנסה להבין לבדך. אל תסתכל מיד לראות ברש"י מה הוא מפרש. תנסה להבין לבד. ק"ו אם ישנה קושיא, תנסה להבין לבד.

ככה מבינים יותר טוב, כאשר מעיינים אח"כ במפרשים. כי ראשית, גם אם הוא כיוון פחות או יותר למ"ש המפרשים, הוא יבין את דבריהם יותר לעומק. וכו' וכו'.

*

בספר 'מתוק מדבש' [ביאור על הזוה"ק] הביא פירוש אחר על זה [שם בדף תקצ"ה], בשם בעל דמשק אליעזר – בעל היכל הברכה, בזה"ל, **משמע מן הזוהר, שטוב ללמוד מֵיעוטא דמֵיעוטא דרכי העבודה זרה, שבזה יתוודע לו ההבדל הגדול שיש בין הקדושה לבין הטומאה, ועל ידי זה יוכל לעבוד להקב"ה בלהבות אש קודש, ובאמונה ובטחון בלי שיעור וערך.**

הוא מבאר, כי 'למילף זעיר מן שטותא' היינו, את הקדושה מן הטומאה.

הערה מהקהל: זה מתאים לדברי רש"י, שהסכלות זה הרשע.

תשובת מרן שליט"א: אבל מרש"י נראה שהמדובר בְּרֶשַׁע כפישוטו. לא ללמוד מהעבודה זרה, להבין באמצעות זה מהי הקדושה. אינני חושב, שלכך רש"י התכוון. רש"י מפרש, שישנה תועלת בזה יותר מזה, דהיינו שבזה תצליח יותר מזה. לא ללמוד זה מזה, אלא שלא תחשוב שבחכמה אתה תפסיד, אלא אדרבה, יש בזה יתרון.

ממשיך בעל דמשק אליעזר ואומר הערה משֶׁלו, **וכל זה בדורות הקודמים, שהיו חזקים מאד באמונה, ולא חששו שיזיק להם. אבל עתה בדורותינו החלוש, אפילו מעט מזעיר אסור ללמוד מזה, כדי שלא יטה אחרי העבודה זרה והכפירה רח"ל.**

בדורות שלנו, זהו דבר מסוכן, ללמוד דרכי עבודה זרה, אפילו כשהמטרה והמגמה כדי לדעת להבדיל. בשלמא בדורות הראשונים, שהיו עם שכל גדול, ועם אמונה חזקה. ולכן כאשר הם למדו מדרכי ע"ז, הדבר לא היה מסוכן. משא"כ בדורותינו – כך הוא אומר – אפילו מעט מזעיר אסור ללמוד מזה, כדי שלא יטה אחר ע"ז וכפירה חלילה.

איננו יודע, מדוע הוא אומר זאת רק לגבי ע"ז, כי בעצם אפשר לומר כך כלפי כל דבר אשר שייך ונוגע לאמונה, לדעת מה אומרים הכופרים. כגון, מה אומרים הקראים. ואם הינך לומד מדרשים וקבלה, מה אומרת הפילסופיא. ואם הינך לומד בספר הזוה"ק, מה אומרים אנשים שכופרים בזה. וכל כיו"ב.

עכ"פ הוא אומר, כי בדורותינו אל תתעסק עם זה. אף כי אולי יכול להיות שישנם אנשים, יחידי סגולה, אפילו לשיטתו, שהם חייבים ויכולים כדי לדעת 'מה שתשיב את האפיקורוס'. ישנם בכך פרטים, שאין כאן מקומם.

כעין דרכו של הדמשק אליעזר, וכמו שהוספנו שהוא הדין כלפי כל דבר וכו', מבואר כבר בפירוש אור יקר להרמ"ק שזכינו ונדפס בדורנו וז"ל, **אין האור נִבָּר אלא מתוך החשך. ואם אין רשעים, אין צדיקים. שלא תאמר מיכאל הצדיק, ולא רפאל הישר, אלא יוסף הצדיק. מפני שהיו במין האדם רשעים. וכן אם אין סכלות, אין חכמה, שהכל הוא חכמה. וכן בדברי החכמה, אם אין סברא הַפְּכִּית על אותה הסברא, אלא היא מוסכמת מהכל, לא תִקָּרא חכמה** וכו'.

'למילף שטותא', הם דברים הנגדיים, היפך האמת. שלא יאמר אדם, אדע ההסכמה האמתית, ומה לי בדברים המנגדים האמת, שאינו. אלא כל מי שירצה לידע חכמה, יֵדע סברת השוטים המכחישים החכמה, מפני שבזה יבין מסתורה החכמה. וזהו [מה ששנינו במסכת אבות] ודע מה שתשיב את האפיקורוס. שראוי לאדם לידע מילי דאפקירותא, כדי שידע להבחין האמת והכרחיותו. וכן ידע הדרכים המקולקלים למכשפים, ולמטים עקלקלותם, שכל עניינים אלו הם מילי דשטותא, מפני שבהם ידע וישכיל בסתרי החכמה.

'כמא דאתי תועלתא לנהורא', היינו כיתרון האור דקאמר בקרא, וירצה כיתרון האור הנמשך לאור מהיות חושך במציאות וכו' יע"ש.

בכל אופן, המתוק מדבש הביא את שני הפירושים דלעיל – בהתחלה את הדמשק אליעזר ואח"כ את המקדש מעט – והוא מסיים וכותב בזה"ל, **אם כן, פירוש עניין ה'שטות' אינו אלא הסברות ההפוכות בפירושי הגמרא, ואינו עניין לחכמות חיצוניות.**

רצונו לומר, כי לפ"ז אין כלל מקום בזוה"ק להגיד שיש ללמוד מן החכמות החיצוניות, בשביל לראות את ההבדל שבין האור לבין החושך, אלא המדובר בזה הפירושים שבגמרא. הוא לא רצה בכלל לתת לזה מקום. דהיינו, עדיף לקבוע את פירוש המקדש מלך, דלא כהדמשק אליעזר.

ברם, נראה לי כי פירוש המקדש מלך הוא קצת דחוק מאד בפשט. וכי כאשר הינך לומד הלכה, לדוגמא, או מה שרש"י אומר, ומבין מהי ההוה אמינא, וכי זאת נקראת 'שטות'? הצד ההפוך, ההוה אמינא, זאת שטות? הרי אין זו אלא 'טעות'.

בשלמא אם המדובר בדרכי ע"ז, או כל מיני דברי כפירה, אפשר לקרוא לכך 'שטות', משא"כ כאשר ישנו צד אחר. אדרבה, אנחנו אומרים 'אלו ואלו דברי אלהים חיים'.

הרי כך הוא הדבר, גם כאשר לומדים כל דבר. כתוב בדברי חז"ל [עירובין דף י"ג ע"ב], **תלמיד היה לו לר"מ, וְסַמְכוֹס שמו, שהיה אומר על כל דבר ודבר של טומאה ארבעים ושמונה טעמי טומאה, ועל כל דבר ודבר של טהרה ארבעים ושמונה טעמי טהרה. תנא, תלמיד ותיק היה ביבנה, שהיה מטהר את השרץ במאה וחמשים טעמים.**

שואלים התוספות שם, מה לנו ולחריפות של הבל. וז"ל, **תימה, מאי חריפות הוא לטהר את השרץ, שהתורה טמאתו בהדיא**? התורה טימאתו, ההלכה אומרת שהשרץ הוא טמא, מה יתן ומה יוסיף שאתה יכול לומר מאה וחמשים טעמים לטהר אותו?

התשובה היא, התורה מטמאה שרץ, אבל עליך להבין מה התורה מחדשת. זאת ג"כ תורה, לדעת את הצד השני, כי ישנן מאה וחמשים סיבות לטהר אותו, ובכל זאת התורה מטמאה אותו. צריכים לדעת את הצד ההפוך, כי כאשר יודעים אותו, אזי זה בעצם ג"כ תורה. גם הצד השני זאת תורה, רק שזאת איננה האמת, זאת לא ההלכה. בכל דבר, כפי שכתוב לגבי רבי מאיר, שלא ירדו חבריו לסוף דעתו. כי הוא היה נותן טעם, לשני הצדדים. אפשר להבין כך, ואפשר להבין כך. או שצריכים לעשות חילוק, במקרה הזה הצד הזה הוא הנכון, ובמקרה האחר הצד השני הוא הנכון. וכן הלאה. זאת איננה 'שטות'.

הערה מהקהל: אליבא דאמת, זה לא חריפות של הבל.

תגובת מרן שליט"א: אכן. ההיפך, זה חלק מן התורה. זה בעצמו 'תורה', רק לא המסקנא.

שאלה מהקהל: א"כ מה סברת התוס' שהקשו על זה.

תשובת מרן שליט"א: כשתלמד עירובין, תפלפל בכך.

שאלה מהקהל: כתוב כי הקב"ה חדי בפלפולא, אפילו שזו אינה האמת.

תגובת מרן שליט"א: יפה. נכון. הינך מזכיר לנו, את מה שאמר המגיד מישרים למרן הבית יוסף – דיברנו על כך בזמנו [בשיעור נח ופינחס התשע"ט] – כי הקב"ה חדי בפלפולא. והוא אמר למרן הב"י, כי אפילו שהתירוץ הזה שכתבת הוא אינו קושטא, אל תמחק אותו, כי הקב"ה חדי בפלפולא, למרות שזו אינה האמת. רק שלכאורה הוא היה צריך להוסיף להגיד לב"י, אבל תכתוב שזה לא האמת... בכדי שנדע, שרק היתה אפשרות להגיד ככה. כי אם מישהו יגיד, הנה הב"י כתב זאת, נענה לו, אבל הנה תראה כי הוא עצמו שלל את הצד הזה. כדי שאם מישהו יבוא ויגיד את התירוץ הזה מעצמו, יגידו לו, כן, עמדו על זה, וכבר דחו את המהלך הזה.

שני מהלכים לקיים 'הפוך בה והפוך בה', בדברי הרב המגיד שבסוף הלכות לולב, בעניין עבודת ה' בשמחה. עבדותנו מתוך רצון. במצות לימוד התורה, אין את הכלל 'מצוות לאו ליהנות ניתנו', ואדרבה צריך שתהא שמחה והנאה ותענוג בעת לימוד תורה"ק. הביאור הנכון בדברי חז"ל, כי לא ניתנו המצוות אלא 'לצרוף' בהן את הבריות. ושתי סגולות שהאדם יהיה שמח.

כעת, נמשיך ונקשר את הנושא דלעיל, אל העניינים שלנו.

הבאנו כבר בס"ד [בשיעור תולדות ווַיצא] את דברי הרב המגיד בסוף הלכות לולב, שהוא אומר את יסוד העניין של עבודת ה' בשמחה. והוא כותב, מלים כַּדָּרְבוֹנוֹת. וזה לשונו, **עיקר הדבר הוא, שאין ראוי לו לאדם לעשות המצוות מצד שהן חובה עליו, והוא מוכרח ואנוס בעשייתן.**

הסברנו בס"ד בזמנו, שהוא לא בא להשיג על הרמב"ם, אלא אדרבה להסביר את דברי הרמב"ם. לאפוקי מה'דברות משה'. המגיד משנה מפרש את הרמב"ם, הוא בא להגיד מה זה שהרמב"ם הזכיר את הפסוק תחת אשר לא עבדת וגו', שעבודת השמחה עבודה גדולה היא וכו'. אגב העניין של שמחת בית השאובה.

הרמב"ם קורא לזה שמחת חג הסוכות, הוא אינו מזכיר שמחת בית השאובה, אולם הכל הולך אל מקום אחד.

הרב המגיד בא להסביר, מהו היסוד, מה הטעם והשורש של־דבר, אשר באים לומר לנו בכך. וכפי שביארנו אז, מה שכתב הרב המגיד בלשון 'אין ראוי', אין הכוונה שזהו לעניין לכתחילה. לפי ההמשך רואים, שהכוונה היא שזאת חובה.

אומר הרב המגיד, אל תעשה את המצוות, כי אתה מוכרח ואנוס.

אלא חייב לעשותן, והוא שמח בעשייתן. ויעשה הטוב מצד שהוא טוב, ויבחר באמת מצד שהוא אמת. ויֵקַל בעיניו טרחן. ויבין כי לכך נוצר, לשמש את קונו. וכשהוא עושה מה שנברא בשבילו, ישמח ויגיל. לפי ששמחת שאר דברים, תלויים בדברים בטלים, שאינן קיימים.

כל השמחות שישנן בעוה"ז, כל ההנאות והתענוגים שישנם בעולם, זה הכל שטיות. אלו דברים שאינם מחזיקים. היום כאן, ולמחרת הן נעלמו.

אבל השמחה בעשיית המצוות, ובלמידת התורה והחכמה, היא השמחה האמיתית. וזהו ששלמה בדרכי מוסרו שיבח שמחת החכמה ואמר, בני אם חָכַם לבך ישמח לבי גם אני.

האדם צריך להיות מאושר ושמח, כי הוא עושה את הדברים הכי טובים, הכי אמתיים.

*

כעת נעשה 'הפוך בה והפוך בה', בדברי הרב המגיד. לכאורה, מהי ההוה אמינא? מה הרב המגיד בא לחדש לנו? בואו ונלמד. הפוך בה, והפוך בה.

הוא בא להגיד לנו, אל תעשה את המצוות מכיון שהינך מוכרח ואנוס, משמע שאנחנו היינו אומרים – ללא הדברים שלו, בלי התורה ובלי הרמב"ם – שהאדם צריך לעשות את המצוות, בצורה שהוא אנוס ומוכרח. ובא הרב המגיד לחדש לנו, לא. תעשה את המצוות בשמחה. אתה חייב להיות שמח. אם כן, מאי הוה אמינא?

אחרי שנעשה 'הפוך בה והפוך בה', אנחנו ג"כ נשמח...

אבל אנחנו שמחים, כבר מעכשיו. ישנן דרגות בשמחה. ישנה שמחה קצת, וכמה ששמחים יותר יש יותר שכר.

הערה מהקהל: ישנו צד כזה, של כפייה בעבודת ה'. שהאדם יעשה בכפייה.

תגובת מרן שליט"א: יפה. זאת אומרת, היה לנו צד להגיד, שעדיף שהאדם יעשה בכפייה. אכן, זהו המהלך הראשון שברצוני לומר, מתוך ארבעה מהלכים, בעזרתו יתב'. רק נסביר זאת יותר.

אולי נטען ההיפך. למה שתעשה את מצוות ה' בתענוג ובשמחה? הרי אנחנו עבדים של הקב"ה. ישנו פסוק מפורש, **כִּי עֲבָדַי הֵם** [ויקרא כ"ה, מ"ב], **כִּי לִי בְנֵי יִשְׂרָאֵל עֲבָדִים, עֲבָדַי הֵם** [שם שם, נ"ה]. **הַלְלוּ עַבְדֵי יְיָ** [תהלים קי"ג, א']. אנחנו מתחילים כך את תפילת שחרית, **המהולל לעולם ולעולמי עולמים, 'אנו עבדיך' לך מודים.**

אנחנו עבדים של הי"ת. והעבד הרי אינו עושה מרצונו, הוא כפוי בעל כרחו. א"כ אולי אנחנו היינו אומרים מעצמנו, בלי התורה והרמב"ם והרב המגיד, שהיה צריך להיות ההיפך. ה' רוצה שתעשה בדוקא בעל כרחך, למרות שאינך רוצה. ולמה? מכיון שאתה עבד, וחובה עליך לעשות את רצוני.

בכדי להבין יותר את הצד הזה, למה להגיד ככה, אזכיר בפניכם את מה שגאון עוזנו מהרי"ץ זיע"א כותב בפירושו לפיוט יגדל [עץ חיים דף ק"י ע"ב], לגבי המלים 'גומל לאיש חסד למפעלו'.

ישנו פסוק בספר תהלים [ס"ב, י"ג] **וּלְךָ אֲדֹנָי חָסֶד, כִּי אַתָּה תְשַׁלֵּם לְאִישׁ כְּמַעֲשֵׂהוּ.** שואלים המפרשים, לכאורה מדוע התשלום נקרא 'חסד'. הרי האדם עשה מצוות, הוא יגע ועמל, א"כ מגיע לו. למה זה 'חסד'?

אומר מהרי"ץ שם, **הכוונה, כי אין מן הראוי ולא מן הדין, לשלם שכר לאיש העושה טוב. כי מוכרח וחייב הוא לעשות רצון יוצרו, כעבד לאדונו, ודי לו שיתקבל ברצון.**

ישנם כמה פירושים לתרץ את העניין הזה. אולם כעת הנני אומר רק את דרכו של מהרי"ץ בנ"ד. הסיבה שזה נקרא 'חסד', כי בעצם לא מגיע לו, כי הוא עבד. תגיד תודה רבה, שהקב"ה מקבל ברצון את מה שהינך עושה, אבל עוד לשלם לך משכורת?

לעבד לא משלמים משכורת.

ולא די זה, אלא שהקב"ה מתחסד ועושה לפנים משורת הדין, ומשלם לאיש טוב כמעשה הטוב. ולז"א הפסוק, כי אתה תשלם לאיש כמעשהו. זה מחסדך הטוב, מצד החסד הגמור, לא מצד הדין. זהו ולך י"י חסד וגו'.

ככה אנחנו היינו אומרים מעצמנו, שזהו רצון ה'. זהו ה'הפוך בה' הראשון.

*

באים ואומרים לנו, לא. זאת טעות. הדבר איננו נכון. ה' רוצה שתעשה כשאתה שמח.

ומדוע הדבר כך?

אולי נשאל את השאלה, בצורה אחרת.

הרב המגיד מביא לנו, שני צדדים קיצוניים. אל תעשה כמו אדם מוכרח ואנוס, אלא תעשה כשאתה שמח. לכאורה, יש משהו באמצע. ישנו מצב, שהאדם איננו אנוס, אבל הוא גם אינו שמח. הוא עושה, כי צריך לעשות. הקב"ה אמר לעשות, ולכן הוא מקיים. או מפני שהוא רגיל בכך, הוא קם בכל בוקר ונוטל את ידיו, אומר ברכות השחר, וברכות התורה, מתעטף בציצית ומניח תפילין, קורא ק"ש ומתפלל וכו', כי כך הוא רגיל מאז שחינכו אותו. אמרו לו, וכך הוא למד, כי זהו מה שצריכים לעשות.

הוא אינו אנוס, הוא לא מרגיש שמישהו 'עומד לו על הראש', או שיש לו התנגדות פנימית. לא. ברם, הוא גם לא שמח.

א"כ מדוע הרב המגיד, הביא לנו כאן שני צדדים שהם קיצוניים?

נלע"ד בס"ד כי התשובה היא, אכן בודאי שישנן ג"כ דרגות באמצע. הכי טוב, שהאדם שמח. והכי גרוע, שהוא עושה כשהוא אנוס. ויש אמצע. אולם הבעיא היא, שאם האדם אינו שמח, אזי הוא עלול להגיע למצב כזה, שלבסוף הוא יעשה כשהוא אנוס ומוכרח. דהיינו, במשך הזמן מצבו יתדרדר, חלילה.

נסביר זאת. הסיבה שהקב"ה רוצה שהאדם יהיה שמח, היא מפני שאם הוא לא יהיה שמח, אוי מה יהיה הסוף. אדם לומד תורה, יושב כל היום ועוסק

בתורה, ומקיים את כל המצוות, משתדל, לא משאיר שום דבר שאינו מקיים, אזי יגיע זמן שהוא ירגיש חסרון.

צריכים לדעת זאת. להכיר את עצמינו.

הקב"ה ברא את טבע האדם, שהוא רוצה כל הזמן להיות שמח. האדם צריך תענוגות והנאות. אם הוא אינו מקבל את התענוגות שלו, אם הוא לא שמח בתורה ובמצוות, אזי אח"כ – בגלל טבעו – הוא יחפש לשמוח בדברים האסורים. ברגע שהוא יהיה פטור, כאשר תהיה לו איזו הנאה של תענוג, אפילו דבר שאיננו אסור, הוא יִמָּשך אליו. אולם ח"ו מכך הוא יבוא לידי מכשול.

ברגע שלא תהיה לו את הכפייה, במשך הזמן הדבר ייחלש, הוא ירגיש מחנק, ואז הוא יחפש הנאות אחרות, ומי יודע לאן הדבר יגיע. מן ההיתר, הוא יגיע אל האיסור, חס ושלום. כי האדם בטבעו, הוא צריך ונחוץ ומחפש הנאות.

בכדי להבין זאת היטב, נביא דוגמא מן הילדים. אפשר לראות את הילדים, הילדים אינם מתביישים, כי אינם מבינים עדיין היטב, אפשר לראות עליהם את כל המדות 'הטובות' שלנו. רואים, כיצד ילד מקנא בשני, איך האחים מקנאים האחד בשני, איזו קנאה. למה הוא קיבל, ואני לא?

כל הזמן הילד רוצה רק תענוגות, תן לו כל הזמן לאכול ולשתות. כל דבר שהוא רואה, ברצונו לאכול. מכניס לפה. כל תענוג.

הוא רוצה כל הזמן לשחק.

ראיתי פעם ילד אחד, שהוא מפרק איזה משחק, צעצוע. שאלתי אותו, תגיד לי, מדוע הינך עושה **זאת**? והוא ענה לי, שיהיה לי כֵּיף... הוא גילה את הסוד. מזה יש לו כיף.

המלה כיף, היא בעצם מלה בערבית. הכניסו אותה לשפה העברית, מן הערבית. בלשונם אומרים, 'עלא כַּיְפַאךְ'.

היסוד הזה, הוא יסוד אמיתי, שכתָבוֹ בעל ספר החינוך [במצוה תפ"ח], וגם הרמב"ם [עיין לקמן] רומז לכך. כי לכן ישנה מצוה לשמוח בשלושה רגלים. היכן שישנה מצוה לשמוח, פירושו שהתורה כיוונה את אפיק השמחה לדברים מסויימים, בכדי שהאדם ימצא בזה את הסיפוק שלו. כי אם לאו, חס ושלום הדבר יפרוץ במקומות שאינם נכונים. [עיין שיעור תולדות התשפ"ה].

וז"ל ספר החינוך שם, מצוה לשמוח ברגלים, שנאמר [דברים ט"ז, י"ד] ושמחת בחגך. והעניין הראשון הרמוז בשמחה זו, הוא שנקריב שלמים וכו'. ובכלל זה הוא אכילת הבשר ושתיית היין, וללבוש בגדים חדשים, וחילוק פירות ומיני מתיקה לנערים ולנשים. ולשחק בכלי שיר במקדש לבד, וזו היא שמחת בית השאובה הנזכרת בגמרא [סוכה דף נ.]. כל זה שזכרנו, בכלל ושמחת בחגך וכו'.

משרשי המצוה, לפי שהאדם נכון, על עניין שצריך טבעו לשמוח לפרקים. כמו שהוא צריך אל המזון על כל פנים – כפי שהאדם לא יכול לחיות בלי אוכל, כך הוא צריך ג"כ את השמחה – **ואל המנוחה, ואל השינה.** האדם צריך לישון, לנוח. אי אפשר בלי זה. זהו טבע האדם, כך הקב"ה בְּרָאוֹ.

ורצה האל לזַכּותנו, אנחנו עַמו וצאן מרעיתו, וציוה לעשות השמחה לשמו, למען נזכה לפניו בכל מעשינו.

והנה קבע לנו זמנים בַּשנה למועדים, לזכור בהם הנסים והטובות אשר גמלנו. ואז בעתים ההם, ציוה לכלכל החומר, בִּדְבר השמחה הצריכה אליו. וימָצא לנו תרופה גדולה, בהיות שובע השמחות לשמו ולזכרו. כי המחשבה הזאת תהיה לנו גדר, לבל נצא מדרך היושר יותר מדאי. בלי זה, אנחנו עלולים ח"ו לסטות.

כיון שמחבר ספר החינוך הרגיש, כי אולי הטעם הזה ייראה לאנשים קצת מוזר ומשונה, לכן הוא מסיים בזה"ל, **ואשר עמו התבוננות, מבלי החֵפץ בקטרוג, ימצא טעם בדבָרַי.**

אדם שיש לו שכל להבין ולהעמיק, אם אין רצונו רק העיקר לסתור את מה שהנני אומר, אזי הוא ימצא טעם במה שאני אומר. הוא ירגיש מתיקות, בהסבר שאמרתי.

בהערות לספר החינוך שבמהדורת מכון ירושלם, מציינים שם את מ"ש הרמב"ם במורה [חלק ג' פרק מ"ג] בזה"ל, **הימים הטובים, הם כולם**

לשמחה ולקיבוצים, שיש בהם הנאה, שבני אדם צריכים אליהם ברוב.

הרמב"ם כתב את הרעיון הזה, במלים קצרות. יש 'שמחה וקיבוצים', מתאספים משפחה וידידים, ויש להם הנאה שבני אדם צריכים להם ברוב.

בעל ספר חסידים, רבי' יהודה החסיד, כתב זאת בצורה קשה מאד, תוכחת מוסר נוקבת, הבאנו זאת בס"ד בשלחן ערוך המקוצר [או"ח ח"א סימן ו' סעיף ב', דף כ"ג] בזה"ל, **כשהוא נוטל ידיו, או שמברך על הפירות או על המצוות, השגורות בפי כל אדם, יכוין לבו לברך בשם בוראו, אשר הפליא חסדו עמו, ונתן לו הפירות או הלחם ליהנות מהם וציוהו על המצוה.**

ולא יעשה כאדם העושה דבר במנהג, ומוציא דברים מפיו בלא הגיון הלב.

שלא יעשה את הדברים, 'מצות אנשים מלומדה', רק כי הוא רגיל לעשותם.

ועל דבר זה חרה אף ה', ושלח לנו ביד ישעיה ואמר, יען כי נִגַּשׁ העם הזה, בפיו ובשפתיו כִּבְּדוני ולבו רִחַק ממני, וַתְּהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה. אמר הקדוש ברוך הוא לישעיה, רְאֵה מעשי בָּנַי, כי אינם אלא לַפָּנים, ומחזיקים בהם כאדם שמחזיק ונוהג מנהג אבותיו בידו. באים בביתי ומתפללים לְפָנַי, תפילות הקבועות כמנהג אבותיהם, לא בלב שלם. הם מנקים את ידיהם ומברכין על־נטילת־ידים ובוצעים ומברכין ברכת המוציא. שותים ומברכין, כמו שהדבר שגור בפיהם. אך בעת שהן מברכין, אינם מתכוונים לברכני.

לצערינו, אנחנו מברכים כי כך שגור לנו בפה. אמנם מבחינה מסויימת זהו דבר טוב, כי איננו מסוגלים לאכול מבלי לומר ברכה, אבל הברכה יוצאת מן הפה 'אוטומט', מבלי לחשוב. בלי הכנות.

על־כן חרה אפו – תשמעו איזה מלים חמורות וקשות – **ונשבע בשמו הגדול, לאַבֵּד חכמת היודעים אותו, ומברכים אותו, במנהג ולא בכוונה. דכתיב בתריה, לכן הנני יוסיף להפליא וגו' ואבדה חכמת חכמיו וגו'.**

לפיכך הזהירו חכמים על הדבר ואמרו, עשה דברים לשם פועלם וכו'.

מובן, כי כאשר עושים את הדברים ללא כוונה, הם אינם נעשים בשמחה, אלא נעשים כמצות אנשים מלומדה, כי רגילים ככה, אזי ח"ו הגוף לא מוצא את סיפוקו והנאתו.

ברוך ה', עשינו בעניין דלעיל אחרי ה'הפוך בה' הראשון, את 'והפוך בה' השני.

[לעניין הטעם שה' רוצה שתעשה בשמחה, מהרח"כ בקיץ המזבח פרשת כי תבוא על פסוק תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה וגו', נתן טעם פשוט לכך והביא על זה משל וז"ל, תלתה התורה עבודת ה' בשמחה, להודיענו שהיא העטרה של כל המצוות. אם שמח האדם במצוה, אזי היא מצוה. ואם לאו, אינה בסוג מצוה. וכן הוא אומר, עבדו את ה' בשמחה. לפי שהיא סימן לאדם אם אוהב ה' באמת, אם לאו. משל למה הדבר דומה, לאחד שהיו לו שני בנים, אחד מהן היה שמח במצות אביו, ואחד היה מתעצל. אותו שהיה מתעצל ומראה פנים עציבות לאביו, לא היה אביו רוצה במצותו כלל. ואותו שהיה שמח במצותו ומראה פנים שמחות, היה אביו שמח ורוצה במצותו. אף כאן, אם האדם שמח במצוות, הקב"ה שמח בו ורוצה במצוותיו. והמתעצל, כביכול דוחה אותו מעליו ואינו רוצה במצוותיו. ולפיכך האדם המשכיל לא ישמח אלא במצוותיו יתברך, שהיא השמחה היסודית הקיימת לעולם. ובה זוכה האדם לשמחה הנאמר בה ושבחתי אני את השמחה, כל ימיו, וכמו שדרשו חז"ל על זה עכ"ל.

ולפי שהוא ז"ל היה דבק בו יתברך בכל הליכותיו ושמח בעבודתו, חזר ודיבר על עניין השמחה הזאת, במקומות רבים בחיבוריו, ואכמ"ל. איתמר].

*

נזכיר את הכתוב בהקדמה לספר אגלי טל. הוא מדבר שם בעניין לימוד תורה לשמה, וכותב בזה"ל, **ומדי דברי, זכור אזכור מה ששמעתי קצת בני אדם טועין מדרך הַשִּׂכֵּל בעניין לימוד תוה"ק, ואמרו כי הלומד ומחדש חידושים ושמח ומתענג בלימודו** – אם האדם שמח בסברות ובהבנה – **אין זה לימוד התורה כ"כ לשמה, כמו אם היה לומד בפשיטות, שאין לו מהלימוד שום תענוג, והוא רק לשם מצוה. הם סברו,** תלמד מה שכתוב, ואינך צריך לשמוח מהלימוד. רק באופן זה נקרא הדבר לימוד 'לשם שמים'.

אבל הלומד ומתענג בלימודו, הרי מתערב בלימודו גם הנאת עצמו.

ובאמת זה טעות מפורסם.

ואדרבה, כי זה היא עיקר מצות לימוד התורה, להיות שש ושמח ומתענג בלימודו, ואז דברי תורה נבלעין בדמו. ומאחר שנהנה מדברי תורה, הוא נעשה דבוק לתורה. [ועיין פירש"י סנהדרין דף נ"ח. ד"ה ודבק].

ובזוה"ק, דבין יצה"ט ובין יצה"ר, אינן מתגדלין אלא מתוך שמחה. יצה"ט מתגדל מתוך שמחה של תורה, יצה"ר וכו'. ואם אמרת שע"י השמחה שיש לו מהלימוד נקרא שלא לשמה, או עכ"פ לשמה ושלא לשמה, הרי שמחה זו עוד מגרע כח המצוה ומכהה אורה, ואיך יגדל מזה יצה"ט. וכיון שיצה"ט מתגדל מזה, בודאי זה הוא עיקר המצוה.

ומודינא דהלומד לא לשם מצות הלימוד, רק מחמת שיש לו תענוג בלימודו, הרי זה נקרא לימוד שלא לשמה.

אם אדם ילמד, ויכוון ההיפך, שהוא לומד רק בשביל התענוג, בודאי שזהו דבר גרוע, כי בזה הלימוד הוא אינו לשמה.

כהא דאוכל מצה שלא לשם מצוה, רק לשם תענוג אכילה. ובהא אמרו, לעולם יעסוק אדם וכו' שלא לשמה, שמתוך וכו'. אבל הלומד לשם מצוה, ומתענג בלימודו, הרי זה לימוד לשמה, וכולו קודש, כי גם התענוג מצוה.

העניין דלעיל, הוא נושא בפני עצמו, וכבר ידוע הוא מן הראשונים, כגון בחידושי רבי' אברהם מן ההר [במסכת נדרים דף מ"ח] שכתב שבת"ת לא אמרינן מצוות לאו ליהנות ניתנו, דההנאה היא עיקר המצוה. וז"ל, **אבל במצות לימוד, שהוא עניין ציור הלב וידיעת האמת, ועיקר הציווי הוא כדי לצייר האמת ולהתענג וליהנות במדע, לשמח לבבו ושכלו, כדכתיב [תהלים י"ט, ט'] פִּקּוּדֵי יְיָ יְשָׁרִים מְשַׂמְּחֵי לֵב, הלכך לא שייך לומר בת"ת מצוות לא ליהנות ניתנו, שעיקר מצותו הוא ההנאה והתענוג במה שמשיג ומבין בלימודו. הלכך, כשהדירו זה את זה – מי שהוא מודר הנאה – אסור לקרות בספר לימודו עכ"ל.**

על עניין זה דנים שם בגמ' במסכת נדרים [דף מ"ח]. הכלל 'מצוות לאו ליהנות ניתנו', הוא לא נאמר לגבי התורה. כי במצות תלמוד תורה, אדרבה, המצוה היא כן ליהנות ניתנה. ועל זה אנו מבקשים בכל יום בברכות התורה, הערב נא ה' אלהינו את דברי תורתך בפינו וכו'. וע"ע למהרי"ץ בעץ חיים שם.

בספר בתורתו יהגה ח"א דף רכ"ד רכ"ה, הביא בהערה 16 את דברי הר"א מן ההר הנז"ל, והוא מציין ג"כ את מ"ש הטורי זהב [יו"ד סימן רכ"א ס"ק מ"ג], ואת מ"ש הלבוש [או"ח סימן מ"ז בהגה סעיף ז'] בזה"ל, **שאין הנאת מצות ת"ת, דומה לשאר מצוות שיש בהם הנאה, כמו אכילת מצה וכדו'. שבאכילת מצה, ההנאה והמצוה שני עניינים נפרדים** וכו', **אבל בת"ת, המצוה וההנאה עניין אחד, לכן ברכת המצוה היא גם ברכת הנהנין** עכ"ל. ובמקום אחר בכתובים, הרחבנו כבר בזה בס"ד.

הגאון בעל שאגת אריה, בהתחלה הוא היה עני מרוד, ורק אח"כ כאשר נתקבל לרב בעיר אחת, הוא קיבל משכורת, מצבו הכלכלי השתפר. ואומרים כי ישנו הבדל, בין הספרים שכתב כאשר היה עני מרוד, לבין מה שכתב אחר כך. רואים את ההבדל, שבין הספרים. הספרים הראשונים, יותר 'חזקים'.

בדרכי נדודיו, **הוא הגיע גם לעיר פרנקפורט שבמדינת גרמניה, ופנה לעבר ה'הקדש'. לא הכירו אותו, לא היה לו להיכן ללכת, ע"כ הוא הלך ל'הקדש', היכן שנמצאים כל המסכנים.**

העניים שכבר הלכו לישון, בקושי פתחו לו את הדלת. הרבנית הכינה לו מעט תפוחי אדמה מבושלים במים, ואילו ה'שאגת אריה' הדליק נר ופתח רמב"ם יָשָׁן, והתחיל ללמוד בעיון. אבל העניים אורחי ההקדש טענו שהוא מפריע להם לישון, ולכן כיבו את הנר.

מה עשה הרב? יצא החוצה, ולמד לאור הלבנה כל הלילה.

לפנות בוקר, **התחיל ה'שאגת אריה' לשמוח ולרקוד. וגם אשתו הרבנית שמחה יחד אתו. כשראה הממונה על ההקדש את התופעה המוזרה הזאת, שאל את הרב מה הסיבה לריקוד שלו לפנות בוקר? על מה הריקוד שרקדת?**

ויענה לו, אם היית יודע כמה יפה תירצתי את דברי הרמב"ם, גם אתה היית רוקד יחד אתנו

(**דרך הנשר, עמ' ט"ז**). כמובא בספר 'ליד שלחן שבת' ח"ג דף קכ"ז.

שאלה מהקהל: כיצד מגיעים לשמחה כזאת?

תשובת מרן שליט"א: בשביל זה הנני מדבר, לא אחת ולא שתים, ועדיין לא גמרתי. צריכים 'לעבוד' על כך, וישנם דרכים. מה שדיברנו כבר, ומה שבעזהי"ת עוד נדבר.

אנחנו אומרים בברכת ק"ש דערבית, **ונשמח ונעלוז בדברי תורתך לעולם ועד**. כך היא הגירסא שלנו, ושל־ספרדים. האשכנזים לא אומרים את תיבת 'ונעלוז'.

מהו ההבדל, שבין 'ונשמח', לבין 'ונעלוז'?

'ונעלוז' היינו, יותר מן השמחה. אבל המלבי"ם אומר, כי 'ונעלוז' פירושו לרקוד. א"כ יש לו – לבעל שאגת אריה – אסמכתא, לפי דברי המלבי"ם, שכאשר האדם לומד תורה, שירקוד. אם הוא אמר כזה פירוש יפה ומשמח, דבר חידוש, אזי שירקוד מרוב שמחה.

הערה מהקהל: ישנו סיפור על הגרש"ז אוירבך, כמה הוא שמח מהגירסא 'ונשמח ונעלוז'.

תגובת מרן שליט"א: כן. כשהוא התפלל בישיבת משכן שמעון, וראה בסידור את הנוסח הזה כנראה לראשונה, התפעל מאד. זה מתאים לו במיוחד.

*

אחרי השיעור, נתקבל המכתב דלקמן.

לכבוד מרן שליט"א.

בעניין המעשה עם הריקוד של השאגת אריה משמחת התורה, שהביא מרן שליט"א בשיעורו האחרון, נודע בספרים סיפור דומה עם הגרא"מ שך זצוק"ל וכיעויין לדוגמא בקונטרים מעלות השמחה עמ' 21. וישנם עוד סיפורים כאלו על גדולי ישראל, וכמובא בקובץ חיזוק ג' מעמ' קע"ט. וסיפור נוסף בזה יש על הגרא"מ שך בספר לתתך עליון (רוזנטל) דברים עמ' קס"ד קס"ה. ויש לצרף לזה תיאור הרגשת הרציפות בלימוד התורה שתיאר החזו"א, וכמובא במעשה אי"ש ח"ד עמ' ס"ט.

מנאי קטן תלמידיו,

הצ' יודא חרזי יצ"ו.

בחור בישיבה סיפר, שהיה פעם בעיר ראדין אצל החפץ חיים זצוק"ל, ושָׁמְעו יושב אצל העליה ולומד, וכשסיים לימודו שר לעצמו, "אשרינו מה טוב חלקנו", ואגב אורחא דפק על השולחן בקצב השיר...

בני תורה צריכים לדעת להחשיב עצמם ולשמוח שנפל בחלקם לשבת וללמוד תורת ה'. פעם ביום חורף מושלג, ביקש רבי דוד פינקל לבוא לפני הגרי"ז מבריסק זצ"ל. וכך הוא מספר. עליתי במעלה רחוב ישעיהו, וכשעמדתי להיכנס לרחוב פרס, ראיתי מבעד לפתיתי השלג היורדים בלא הפוגה, אדם הקופץ בשלג לפני בית מרן זצ"ל. תהיתי למחזה הלא שכיח. כשהתקרבתי, נדהמתי בראותי שזה הוא רבינו רבי אלעזר מנחם מן שך זצ"ל. שאלתיו בחרדה, "מה קרה? מדוע אין ראש הישיבה נכנס פנימה"? כי חשבתי שהוא מקפץ בשלג, כדי שלא לקפוא בקור, ותמהתי מדוע אינו נכנס לבית הרב להתחמם. וענני, "לא, הרגע יצאתי משם, והרב אמר לי יסוד כה נפלא, עד שאני רוקד מרוב שמחה"!

שני דברים אלו מתוך קובץ 'חיזוק' ג' דף קע"ט.

*

הדבר אשר דיברנו מקודם, אולי רמוז במלים, 'עבדו את י"י בשמחה'. דהיינו, זאת עבדות מצד אחד, נכון שאנחנו עבדים, אבל צריכים לשמוח בזה. ורמוז כבר בתורה, בפסוק שהוא מקור העניין, תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה וגו'.

וכן 'ישמח משה במתנת חלקו, כי עבד נאמן קראת לו'. הוא שמח שהוא עבד. [עיין שם טוב פרק ז' מחמץ ומצה הלכה א' ד"ה וכל, וקיץ המזבח פרשת וזאת הברכה על פסוק (דברים ל"ד, ה') וימת שם משה עבד ה'. איתמר].

מבאר לנו מהר"ם אלמושנינו, בספרו תורת משה [דף קס"ו], כי ישנם שלושה סוגי עבדים.

ישנם עבדים מסכנים, אשר שבו אותם לעבדים ולשפחות. העבדים האלה, הם בעיצבון תמיד. הם מחכים עד שישחררו אותם, אבל כל הזמן הם עצובים. אלו עבדים מסוג אחד.

והעבדים מהסוג השני, הם אנשים חלשים, או קטנים. אנשים שפלים. הם צריכים להיות כפופים לאנשים שיותר חשובים מהם.

והסוג השלישי הוא של עניים, הם עבדים אשר צריכים פרנסה, לכן הם משכירים את עצמם אצל עשירים, לעבוד להם כשכיר יום או שכיר שנה, והם מקבלים משכורת. או עֶבֶד לְוֶה לְאִישׁ מַלְוֶה,

כפי שנאמר בספר משלי [כ"ב, ז']. אלו העבדים הרגילים שישנם בעולם. כל אלה, עצובים.

אבל עובדי ה', הם שמחים. כי אנחנו עבדי ה' מבחירה. הם עבדים בעל כרחם, אולם אנחנו בחרנו מרצוננו להיות עבדים.

הוא אומר, שזהו פירוש הפסוק 'כי לי בני ישראל עבדים, עבדי הם'. המלה נראת מיותרת. מה משמעותה? 'עבדי הם' היינו, הם מעצמם רוצים להיות עבדים, מרצונם, לא על צד ההכרח.

הפלא ופלא.

זהו מהלך אחד. שעשינו בו 'הפוך בה והפוך בה'.

*

כעת, מהלך נוסף.

דבר עצוב קרה בעם ישראל, בגלל הפילסופיא. אנשים טעו והבינו מדברי הרמב"ם, שאין בקיום המצוות טעם וריח, אין לכך סיבה. מה הדבר מְשַנה להקב"ה, אם תשחוט בצואר? מה יקרה אם תשחט מהעורף?

אלא התשובה היא עפ"י מה שאחז"ל [כדלקמן], **לא ניתנו המצוות, אלא לצרוף בהם את הבריות**. הם הבינו, כי כוונת הציווי היא, רק שזוהי פקודה סתמית. אכן לא נפקא מינה. אבל רצון הקב"ה הוא שתעשו, זהו מגמתו, 'אמרתי ונעשָה רצוני'.

ככה הם הבינו, ומכך נהיו מכשולים גדולים.

על זאת הוכיחם הרשב"א [בשו"ת הרשב"א החדשות מכת"י, סימן שס"ו], והובאו דבריו ג"כ בספר עין יעקב במסכת סוכה [דף כ"ח ע"א], בעניין 'הויות דאבי ורבא'. הם נתלו גם בזה, שכתוב שם בגמ' בזה"ל, **אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי, שלא הניח מקרא ומשנה וכו' דבר קטן ודבר גדול. דבר גדול, מעשה מרכבה. דבר קטן, הויות דאבי ורבא.**

(טועי) [תּוֹעֵי] רוח חשבו, כי עשיית המצוות דאבי ורבא נושאין ונותנין בהן, הוא דבר קטן, שלא עלה ביד המתעסקים בהן אלא שכר עשייתן, לפי שאין בעשייתן אלא שקיים בעשייתן מצות הבורא ית' שנתנן לדעת ולצרף דעת ישראל אם יעשו מצותו אם לאו.

וּכְמלך שרוצה לנסות את העם אם ישלימו רצונו, בין שיש באותה צַוָּאה תועלת, בין שאין בעשייתה תועלת. זולתי ההוראה שמוֹרה העושה, שעושה רצון אדוניו כאשר צוהו.

וזהו שכתוב [משלי ל', ה'] כָּל אִמְרַת אֱלוֹהַּ צְרוּפָה. ובא בפירושן ז"ל [בראשית רבה ריש פרשה מ"ד, ויקרא רבה פי"ג אות ג'], מה אִכְּפַת ליה לקב"ה, בין שוחט מן העורף לשוחט מן הצואר? לא ניתנו המצוות, אלא לצרף בהן את הבריות. (והטועין) [וְהַתּוֹעִין] חושבין בפירוש 'לצרף בהן את הבריות', לדעת אם ילכו בתורתו ובמצותיו לבד, בין שיש בהן תועלת מצד עצמן אם לאו.

הקב"ה רק רוצה לראות, האם הינכם מקיימים את מה שאני אומר, או שאינכם מקיימים. אבל לא שישנה בכך איזו תועלת. ליכא שום נפקותא.

ועל זה קראו דקדוקי אביי ורבא, בפעולות המצוות, דבר קטן. כך הסבירו אלה שהתפלספו.

אומר על כך הרשב"א, **ומזה יצא להן באמת ביטול העשייה בכלל המצוות, כתפילה ותפילין ובהיתר ואיסור. ואינן נותנין דעתם, רק בלימוד ספרי חכמי האומות, פילסופיא וטֶבע, וחושבים שזה הוא מעשה מרכבה שלא הניח רבן יוחנן בן זכאי.**

חשבו כי בזה התעסק רבן יוחנן בן זכאי, שזהו העיקר.

וזה באמת אבדן ומות. וכל האומר כן נבדל מקהל הגולה – הוא מחוץ לעם ישראל – **ואין לו עסק במצוות.**

וְהִפְּכָם אמר הכתוב [דברים ל', י"ד] כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדָּבָר מְאֹד, בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשֹׂתוֹ.

כאן הרשב"א אומר את היסוד שאמרנו לעיל, רק שהוא אומר זאת במלים קצרות.

אמר 'בפיך', כנגד השינון, שציוה הוא ית', וְלִמַּדְתֶּם אֹתָם אֶת בְּנֵיכֶם לְדַבֵּר בָּם [דברים י"א, י"ט], וְדִבַּרְתָּ בָּם בְּשִׁבְתְּךָ בְּבֵיתֶךָ וּבְלֶכְתְּךָ וגו' [דברים ו', ז']. 'בלבבך', לכוין בהן בשעת עשייתן לשם המצוה ית' שצוהו, ויעשה בלב שלם. ושלא יעשה כעושה שלא לרצון, ויהא לו למשא.

אל תעשה 'שלא לרצון', כמו אנוס.

וזהו שאחז"ל [ברכות דף כ"ח ע"ב] **שלא יעשה תפילתו קבע, אלא רחמים ותחנונים.**

ו׳לעשותו׳, להיות זריז לעשות כל מצוה ומצוה בשעתה, וכמצוותה וּכְתָקְנה. ובשלשה אלה, תִּשְׁלַם העבודה. ובעשייתן בְּחֵפֶץ באמת, יתבונן שלא אמר ית׳ לזרע יעקב, תֹּהוּ בַּקְּשׁוּנִי [ישעיה מ״ה, י״ט].

במלים לעשות בְּחֵפֶץ, כוונתו לעבוד את הי״ת בחשק וברצון. בחֵפיקלב.

והוא מסביר אח״כ, כי מה שהויות דאביי ורבא נקראים ׳דבר קטן׳, לאו למימרא שח״ו זהו ממש דבר קטן. אלא רק שכלפי מעשה מרכבה, שהם כל הסודות והרמזים והטעמים של־תורה, זה יחסית קטן. אולם ביחס לחכמת האומות, זה גדול פי אלף.

גם בעל יפה תואר על המדרש [פרשת לך לך, מ״ד א׳] הביא את דברי הרמב״ם, ומתפלא עליהם. הוא כתב בזה״ל, ׳**לא ניתנו המצוות אלא לצרף**׳. לכאורה יֵרָאה כמ״ש הרב [מו״נ] בח״ג פכ״ו, שהרצון בזה שקצת המצוות אין להן עילה אלא המְּצוה בהן בלבד, ולא כיוון בהן תכלית אחרת ולא תועלת נמצאת.

והיא דעת כת מבעלי העיון, שאמרו שמעשיו יתברך נמשכין אחר חכמה או אחר הרצון בלבד, לא לבקשת התכלית. וכן עניין מצוותיו.

גם היה נראה שיכוון בזה למ״ש [שם] בפנ״א וז״ל, ודע שמעשה העבודות כאלו כולן, כקריאת התורה והתפילה וַעֲשׂוֹת שאר המצוות, אין תכלית כוונתם, רק להתלמד ולהתעסק במצוות הש״י, ולהיפנות מעסקי העולם. וכאילו אתה התעסקת בו יתברך, ובטלת מכל דבר זולתו וכו׳.

וכתב עליו החכם ר׳ שם טוב, שהרצון בזה, שהתכלית לאדם היא, שידבק בש״י וכו׳, ושמעשה כל המצוות אין תכלית כוונתן רק להפנות מעסקי העולם ולחשוב בו תמיד.

זאת עיקר המטרה. לקיים שִׁוִּיתִי יְיָ לְנֶגְדִּי תָּמִיד [תהלים ט״ז, ח׳]. ותו לא.

ובהמשך הוא – בעל יפה תואר – כותב כך, **אמנם שיטת הרב הזו רחוקה מעיני, שלפי זה אין מענה במצוות התורה מצד עצמן כלל, רק מצד היותן מצוותיו יתברך. ולפי זה, חופר גומץ ומסיע אבנים, היה שוה למניח תפילין וציצית, אילו ציוה עליהם ה׳. ונמצאו מצוות ה׳ בלי טעם, רק מצות מעשה איך שעלה ברצונו להפנות האנשים אליו, לא זולת.**

וזה לא יתכן ח״ו. הדבר אינו מתקבל על הדעת.

והכתוב צווח [דברים ל״ב, מ״ז] כי לא דבר ריק הוא מכם. וכמה מהמצוות, נודעו להם טעמים מצד עצמן בהַיְשׁרות המדות והדעות, כעניין המילה והצדקה, מלבד כמה טעמים איומים אשר להן בסידור העולם ותיקון הנפש, ואכתוב עוד בזה לקמן פס״ב סימן ג׳ [ד״ה אלין] ב״ה.

והרב – הרמב״ם – **עצמו בפכ״ו ופל״א מהחלק הנזכר, הרבה לבאר היות לכל המצוות תכלית מועילה עכ״פ, ואם נעלם ממנו, לקיצורנו. וכ״כ הרמב״ן בפ׳ כי תצא [דברים כ״ב, ו׳].**

אמנם הרב בפ׳ הנז׳ פירש בכוונת אגדה זו, שכלל המצוה יש לה סיבה בהכרח, אבל חַלַקֶּיהָ הם אשר נאמר בהם שהם למצוה לבד. והמשל, שהריגת בעלי חיים לצורך המזון הטוב, מבואר התועלת. אמנם היותו בשחיטה, במקום מיוחד, וכיוצא בהן, לצרף בהן את הבריות. והאריך עוד לומר, שהוא כאילו מֵחֹק הנמנע בלתי היות במצוה חלקים שאין להם סיבה וכו׳.

אבל היפה תואר דוחה זאת, וכותב בזה״ל, **ולכן נראה לפרש שמ״ש לא ניתנו המצוות אלא לצרף וכו׳, שעם היות בהן טעמים גדולים ותועלות נפלאות, הן כל אלה בבחינת האנשים, לא לגבי השי״ת שהוא שלם בעצמו. וְאִם צָדַקְתָּ, מַה תִּתֶּן לוֹ [איוב ל״ה, ז׳]. אבל הן לצרף בהן את ישראל, להיותן ככסף צרוף ומזוקק על ידן, שיתישרו מדותיהם ותכונותיהם. וזה מחסדו יתברך לחפצו להשלים אותם, ולהרבות שכרן** וכו׳.

ובסוף הוא מביא את הרשב״א [שהבאנו לעיל] וז״ל, **גם הרשב״א בפי׳ האגדות, והביאו בעל עין יעקב בסוף מסכת סוכה, דחה הפירוש הא׳ הנ״ל, ופירש כפירושנו, שהכוונה בזה שאין המצוות לתועלתו יתברך, אלא להנאתנו.**

אלא שכתב בפירוש ׳לצרף׳, **שכולל ב׳ עניינים. לחזקן ולהתמידן, מלשון הגיע לצירוף [יומא דף ל״ד ע״ב]. והב׳, מלשון מצטרפין. לומר לצרף אותן, אל האמתיות הנרמזות בתורה.**

גם בביאור נזר הקודש על ב"ר שם, הרחיב בזה, והעלה גם כן [דף רס"ט] דלאו למימרא שהמצוות אין להם טעם כלל ח"ו, כאילו אין התכלית רק קיום דרכיו. דודאי כל המצוות אינם במקרה, אלא כולם יש להם טעמים כמוסים נפלאים, אשר עליהם נאמר [תהלים י"ט, י"א] הנחמדים מזהב ומפז רב, מתוקים מדבש ונופת צופים. וכן הכתוב אומר [דברים ל"ב, מ"ז] כי לא דבר ריק הוא מכם. וכן מבואר בכמה דוכתי בכתובים ובמדרשות, עצמו מספר. אלא הכי קאמר, שכל טעמי המצוות הכמוסים אתו יתברך, אין תכלית הכוונה בהם לצרכו, דהיינו צורך גבוה, כי הוא שלם בתכלית השלימות, וא"צ לתיקון זולתו. אלא כל טעמי מצוות הכמוסים אתו יתברך, הם רק מפני צורך הדיוט, כי כל מצוה ומצוה יש לה סגולה מיוחדת מצד שרשה העליון, לצרף ולזכך הבריות. כי האדם הוא מורכב מטוב ורע, והוא צריך צירוף וזיכוך מזוהמת הרע בכח קדושת התורה והמצוה, להיות ככסף צרוף הנקי וטהור מכל סיג, כענין שנאמר [ישעיה א', כ"ה] ואצרוף כבור סיגייך ואסירה כל בדילייך. ולפיכך ניתנו תרי"ג מצוות. רמ"ח מצוות עשה, כלפי רמ"ח אברים. ושס"ה מצוות ל"ת, כלפי שס"ה גידין, כנודע [עי' מגלה עמוקות וישב, אופן צ"ה], כדי לטהר ולזכך כל אבר ואבר בסגולת המצוה המיוחדת לו. ובהיותו טהור ונקי ככסף צרוף, מאז יזכה לראות את פני ה' באור החיים בשלימות הנצחיי לעולם הבא, כי אז תפסוק זוהמת הרע לגמרי וכו' יעו"ש.

שאלה מהקהל: כעת הרב אמר לְצָרֵף בהן את הבריות, ומקודם אמר לְצָרוֹף.

תשובת מרן שליט"א: זה במכֻוון. שתי הגירסאות אפשריות. וזה בבחינת הא דבבא קמא דף כז. פתח בכד וסיים בחבית, לומר לך היינו כד היינו חבית. שהרי כתוב אחד אומר [זכריה י"ג, ט'] וּצְרַפְתִּים ׳כִּצְרֹף׳ אֶת הַכֶּסֶף, וכתוב אחד אומר [מלאכי ג', ג'] וְיָשַׁב ׳מְצָרֵף׳ וּמְטַהֵר כֶּסֶף. ויתכן גם־כן שהניקוד תלוי לפי חילוף הפירושים דלעיל ד"ה ובסוף, וד"ה אלא.

*

ישנו פירוש של רבי' יוסף בן שושן, על מסכת אבות, והוא מקדים וכותב להתנצל בדברים מרַגְּשים [בדף פ'] כך, אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני, אף כי לכתוב בספר בדיו. כי מי אנכי ומי חיי, לדבר ולהניד שפה, בדבר שדיבר בו אבי התעודה, נחל נובע מקור חכמה, הרמב"ם ז"ל. ואפילו להודות ולשבח, כל שכן להתוכח, כפי הנראה מריסי עיני דברי, שאני הורס וקופץ לדבר.

וחלילה לי שאני מתוכח, כי אם משתטח, ואומר, כי לו זכיתי לנשק הרצפה סביבות רגליו, הייתי אומר לפניו: אבי, תורה היא וללמוד אני צריך.

ועתה הואיל ולא זכיתי לכך, ואני רואה כי המינות הולכת וגדלה, והתורה הולכת ודלה בעיני זדים ארורים השוגים ממצותיה, השׂוטים מנתיבותיה, ושׂוטים אחרי ארסטו.

תשמעו מה הוא אומר, מדהים, מה שנוכח במר עיניו, לאיזה שֵׁפֶל הגיעו בעיקבות פילסוּפִיַת המו"נ. התקלקלו בעוה"ר. **מעיד אני עלי שמים וארץ, כי ערב שבת באו אלי שני תלמידים של אדם אחד מפורסם ונכבד, ונוטל תנאי** – המלה הזאת בלתי מובנת, וכנראה ישנו כאן איזה שיבוש בדפוס – **ומצאו לפני החומש** – ה'פרשה' – **סגור. ושאלוני, מה הייתי עושה. ואמרתי להם, שסיימתי ללמוד הפרשה של־שבת.** אני קיימתי מצות הקריאה 'שנים מקרא ואחד תרגום'.

וגמגמו שניהם זה עם זה.

והראיתי להם פָּנים, כשואל אותם מה היו מגמגמין.

והשיבוני, כי היו תמהים, איך היה עוסק בכך, אדם חכם כמוני.

וגערתי בהם כפי יכלתי. ורְבָּם, לא היה בעיר באותו זמן, ולכבודו החרשתי עד שבא לעיר.

וזה אירע לי, חוץ ממלכות קשטיליא. וכאשר באתי לקשטיליא, ונקריב – כנראה מלה זו צריכה תיקון – **בעיר אחת, נקרא לשם בחור אחד מעיר גדולה, והלעיג לעג גדול על כבוד התורה, בדברים נעתרים ותנועות של גידופים.**

והודעתי הדבר לאדם שהיה בידו לְמַחות, ולא מיחה.

וכאשר ראיתי כל כך, שהותרה הרצועה מן המתירים אותה, רוצים להיעזר ולהסתייע ממקצת עניינים וטעמים שמצאו בחיבורי הרב הנזכר ז״ל בפירושיו. ובהם נתקיים, תלמיד תועה ברבו תולה.

בקיצור, התקלקלו מכך. אבל זהו עניין נוסף בפני עצמו, שאין כאן מקומו.

רק נֹאמר מה ששייך לענייננו, אלה אשר חושבים כי אין טעם במצוות התורה, אלא העיקר הוא שזהו רצון ה׳, הם בודאי עושים את המצוות כמו אנוסים. גם אם הם יעשו – שהרי הם לא רצו לעשות את המצוות בכלל, הם לבסוף התדרדרו ולא קיימו בכלל מצוות, כי חשבו שהעיקר הוא לעסוק בחכמות, התעסקו כל הזמן רק בלימודים חיצוניים – אבל גם אם יקיימו מצוות, הם עושים אותן כמו אנוסים. והם חושבים שזהו רצון ה׳, כי לא איכפת לו להקב״ה, לא משנה לו אם תניח תפילין או משהו אחר, או שלא תניח כלל. אבל כיון שהוא אמר להניח תפילין, בסדר, נניח תפילין. אם כן, הם עושים זאת באונס והכרח.

זהו ׳הפוך בה׳ הראשון. הצד שלהם.

כעת הצד השני, ׳והפוך בה׳. גם לשיטתכם, גם אילו היה הדבר נכון כפי שאתם אומרים, עכ״פ סוף סוף הקב״ה ציוה כך, א״כ תעשו זאת בשמחה.

אבל לאמיתו של־דבר, זה גם לא נכון. עיקר הדעה שלהם בזה מוטעית.

בעזהי״ת נֹאמר עוד שני מהלכים בשיעור נוסף, להסביר את העניין הזה, אולם כעת צריכים לקצר.

*

בינתיים נענה על השאלה שנשאלה לעיל, חצי תשובה, או עשירית תשובה, איך לשמוח? וזאת עדיין איננה התשובה המלאה, אולי אחד חלקי חמשים.

אזכיר לכם את מה שדיברתי בס״ד בעבר [דרשת הילולת מהרי״ץ התשפ״ה].

ישנם אנשים שקשה להם לשמוח, כגון אם ח״ו אירע איזה אסון, לא אליכם, או אנשים שיש להם דאגות, א״כ כיצד הם יכולים לשמוח?

אכן השמחה האמיתית היא, ברוך ה׳, להתבונן איך זכיתי – הקב״ה זיכה אותי – שהנני יכול לקיים את המצוה, או ללמוד תורה. הקב״ה נתן לי את האפשריות וכו׳. או הנה עכשיו הגיעו ימי <u>השובבי״ם</u>, הזדמנות טובה לתקן. וברוך ה׳ אני חי, ויש לי את היכולת והאפשרות. **וַאֲנִי קָרְבַת אֱלֹהִים לִי טוֹב** [תהלים ע״ג, כ״ח]. לא חסרות סיבות, איך לשמוח. אבל ישנו אדם, שהוא במצב שאינו יכול לשמוח. אירע לו פתאום איזה אסון, או איזו בעיא, ואינו יכול ׳להשתחרר׳.

ישנן לכך כמה דרכים, ונֹאמר שתי ׳סגולות׳.

סגולה ראשונה, כי אדם שיש לו יגון ודאגות, יאמר שבע פעמים בכוונה, **׳י״י האלהים׳**, ויסור ממנו יגונו. כך כתב מהר״ש שבזי זיע״א, והוא מבטיח לו, שהדאגה שלו תלך. וז״ל, **מי שיש לו דאגה ויגון ח״ו, יאמר ז״פ <u>י״י האלהים</u>, ומיד יסור ממנו יגונו** ע״כ.

סגולה שנייה – גם אותה הבאנו בעבר [שיעור עקב התשפ״ד] – כדי שהאדם יהיה שמח כל היום, שיאמר בכל יום בבוקר, אחרי ברכת גומל חסדים טובים, בזה הלשון, **׳מיכאל הכהן הגדול, שר ואַפְטוּרְפּוֹס שֶׁל־יִשְׂרָאֵל׳**. אמרנו אז, פעם אחת, או כמה שאפשר, שלוש פעמים, או שבע פעמים.

בבוקר שולטים ה׳חסדים׳, ואנחנו אומרים ׳גומל חסדים טובים׳, ומיכאל הוא שר החסד. גבריאל הוא גבורה, אש. אבל מיכאל, הוא חסד. הכי טוב להגיד זאת שבע פעמים, מיכאל הכהן הגדול, שר ואפטורפוס של ישראל. ועל ידי זה, האדם ישמח באותו היום.

כמדומני שהדברים דלעיל בגדר בדוקים ומנוסים.

כך למי שקשה לשמוח. וזה באופן הסגולי. אבל גם באופן הרגיל, כאשר האדם מתבונן שגברו עליו חסדיו יתברך וכו׳.

ישנם עוד אופנים, אבל אי אפשר את הכל ׳על רגל אחת׳.

השם ברוך הוא יזכנו, ובתורתו הקדושה יאיר עינינו, תגיל נפשנו וישמח ליבנו, אכי״ר.

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת וארא

(נמסר במוצש"ק שמות)

טבת התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

בעניין התעניות שבימי שובבי"ם ת"ת, ולכל הפחות למעט במאכל ומשתה.

תחילת מו"מ הלכתי שעדיף לא להוסיף שרטוט שיטה נוספת מיותרת בסוף העמוד, במגילת אסתר ובספר תורה.

רמז לימים אלו, בהפטרת שמות, הודע את ירושלם את תועבותיה וגו'. בירור העניין שגם התשובה צריכה להיות מתוך שמחה, והֶמשך ביאור דברי מהר"ח ויטאל בעניין השמחה בעת קיום המצוות.

המשך ביאור דברי הרמב"ם בעניין 'הדרך הממוצעת', ומהיכן מקורם. והתייחסות למ"ש בעניין זה בספר תורת אברהם.

בירור דעת ספר החינוך, שהיא כדעת הרמב"ם בעניין דלעיל. והר"ן חולק.

תשובה לשאלה כיצד רבינו הקדוש לא ריחם על העגל שהובל לשחיטה, אלא אמר לו 'זיל, כי לכך נוצרת'.

הערות למ"ש בספר 'בעצתך תנחני' בעניין השמחה, והדוגמאות שהביא מן המחנכים ילדיהם בכפייה.

חשיבות אמירת התפילה להפרת עצה שייסד מהר"ש שבזי זיע"א, להפר עצת הקמים כיום על עולם הישיבות, ולביטול גזירת הגיוס. והמעשה הנפלא שפָּעַל גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זיע"א בכח תפילה זו.

נספחים– א' דברים בעצרת נגד הגיוס, שנערכה השבוע בירושלם תובב"א.

ב' לשאלת רבים אודות הפולמוס על חוק הגיוס.

ג' נוסח הפרת עצה, בתוספת ביאורים.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט"א
השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק
טלפקס: 03–5358404. נייד: 050–4140741
דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:
קול יהודי תימן – 072–33–23–642 שלוחה 6
מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחוברות "שערי יצחק" – 818
לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03–6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.
השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.
פרטים בטלפון: 050–4140741.
והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא
כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש ע"י רבי דוד בן אברהם הררי הי"ו, מארצות הברית, להצלחתו בכל העניינים, יחד עם כל משפחתו, בעבור שהתנדבו עבורה למוסדות יד מהרי"ץ.

כמו כן מוקדש השיעור על ידי רבי נסים בן חיים הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה ונחת מכל יוצאי חלציו, יחד עם רעייתו החשובה. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

וכן השיעור מוקדש להצלחה, פרנסה טובה ובריאות, ליצחק ויעל חיון, לאבישג אייל ואורי חיון, בן ולי ריי ומיילי חיון. לזרע של קיימא, לאורי ושרון חיון.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בעניין התעניות שבימי שובבי"ם ת"ת, ולכל הפחות למעט במאכל ומשתה.

התחילו כבר ימי השובבי"ם, בשבוע האחרון.

ובעזרת השם בסוף השיעור, נעשה את התפילה של 'הפרת עצה', כדי שהקדוש ברוך הוא יפר עצותיהם ויבלבל מחשבותיהם של כל אויבי הציבור החרדי בכלל, ובני התורה בפרט.

שובב"ים ת"ת, אלו ימים מסוגלים במיוחד לתיקון ענייני הקדושה, לכפר עוון ולא ישחית. מי שיכול לצום, זה הדבר הכי טוב. והדבר גם רמוז בפרשה [שמות] **וְכַאֲשֶׁר יְעַנּוּ אֹתוֹ, כֵּן יִרְבֶּה וְכֵן יִפְרֹץ** [שמות א', י"ב]. גם מי שקשה לו לצום, לכל הפחות ימעט במאכל ומשתה. שיפחית. או להפסיק באמצע אכילת מאכל שהוא אוהב, שזה נחשב כמו תענית.

המגיד מישרים כותב למרן הבית יוסף [פרשת בשלח, ט"ו] בזה"ל, **אמרתָ להתענות בשבועות הללו של־שובב"ים.** אתה התכוונת לצום. תראו איזו תוכחת מוסר, לא רק לאנשים כמונו, אלא גם לאנשים גדולים. **ואתה נפתה אחר המאכל והמשתה כעת הזה.**

כי האמת, שהתענית בשבועות אלו, הוא חשוב ומקובל ומרוצה מאוד. בימים הללו, ישנו בכך עניין מיוחד, זהו 'דבר בעתו', וזה פועל ומועיל יותר מאשר בשאר ימות השנה.

אבל צריך שתיזהר מלהשׂביע יצרך במאכל ומשתה.

דהיינו, לפני הצום, או אחרי הצום, או בימים שלא צמים, אוכלים בלי הגבלה. רוב בני אדם – צריכים לדעת כלל – לצערנו, אוכלים יותר ממה שהם צריכים. קל וחומר בזמנינו. כל חצי שעה, אוכלים משהו. או שותים משהו. ב"ה יש שפע, אבל לצערנו יש בזה גם חסרון. מי יודע, מרוב השפע, גדול ה'פְּשַׁע' מרוב ה'שֶׁפַע'.

תשמעו מה אומר המלאך המגיד, למרן הבית יוסף, אשר איננו מגיעים לקרסולי רגליו. **ועוד, שאתה אוכל אעפ"י שאין לך רָעָב הרבה, אתה אוכל ביותר. ראוי להימנע מזה. אפילו שתרגיש חולשא ורעב, לא תאכל הרבה. כי במעט שתוכל, הוא יותר טוב לך.**

אחרי ימי השובבי"ם ת"ת, בא חודש אדר, 'חודש נהדר', ימים של שמחה, 'משנכנס אדר מרבין בשמחה'.

אין פירושו שכעת – לפני חודש אדר – צריכים להיות עצובים. אלא צריכים להתחרט על העוונות, ולראות מה אפשר לתקן, ומה אפשר להתקדש ולהיטהר יותר. כי בעוונותינו הרבים, הדור שלנו הוא קרוב לדור המבול ודור הפַּלָגה כמעט. סביבותינו ובכל העולם, רעים וחטאים, רח"ל.

[**בעניין** זה שאמרנו בס"ד כי לצערנו אוכלים יותר ממה שצריכים, הוסיף כאן ידידנו הרה"ג איתמר חיים כהן שליט"א בזה"ל, אבא מארי זלה"ה היה רגיל לומר, סעודה שֶׁהֲנָאַתָךְ, משוך ידך הימנה. ובסוף ימיו לא היה לו תיאבון לאכילה, אך בליל הסתלקותו הגישו לו ארוחת ערב, ואז היה לו תיאבון בלתי רגיל. והנה באמצע סעודתו הרגיש בכך, ואז אמר מאמר זה, דחה את הצלחת לצד השלחן ולא אכל עוד.

אגב, במקור מאמר זה שהוא בגטין דף ע' עמוד א', הגירסא לפנינו, סעודתך שהנאתך ממנה, משוך ידך הימנה. והוא לשון בלתי מתוקן. ואכן מדברי רש"י שם מתבאר דלא גריס ממנה. ובכמה ספרים וכן בכמה כת"י של גמרא, כתוב כלשון אבא מארי זלה"ה ממש. גם מהר"י בדיחי בחן טוב פרשת אחרי מות על פסוק (ויקרא ט"ז, כ"א) ושלח ביד איש עתי המדברה ריש דף רנ"ז, העתיק כך מספר ערבי נחל פרשת בהעלתך. ועיינתי בערבי נחל, והוא שם בדרוש ראשון, והנה כתוב שם, כל סעודה שהנאתך בה, משוך ידך ממנה. ונמצא דמהר"י בדיחי תיקן את הלשון לנכון בשתיקה. ואם כן נראה שכך היה שגור מאמר זה בפי אבותינו. ובחינה של־תורה שם אות ח' כתבתי שזהו רק על פי גטין דף ע' ע"א. וכעת שעיינתי בזה, נתברר כי לא היא, אלא, שם זהו המקור ממש, דהא אית דגרסי התם הכי. איתמר].

תחילת מו"מ הלכתי שעדיף לא להוסיף שרטוט שיטה נוספת מיותרת בסוף העמוד, במגילת אסתר ובספר תורה.

הזכרתי את חודש אדר, וישנה הערה הלכתית, הנוגעת לכך, שצריכים לשים לב אליה. עורר זאת ידידנו הרב הגאון יהודה עדס שליט"א, השם ישמרהו ויחיהו.

כאשר כותבים מגילת אסתר – וכך הוא הדבר גם בספרי תורה – כיום אלה אשר משרטטים את היריעות, הם עושים את השרטוט גם למטה. עושים עוד שורה נוספת מיותרת. ולמעשה, התברר כי זהו מנהג רק של אשכנזים. כיום עושים זאת, גם הספרדים והתימנים, כי מסתמא חשבו, אם לא יועיל לא יזיק. מִסְּתַמָּא נמשכו אחרי האשכנזים, כי לשעבר כאן בארצנו הקדושה, עיקר מלאכת השרטוט היתה בידיהם.

ככה גם אני סָבַרְתִּי בֶּעָבַר, שזהו רק דבר מיותר, אבל לא שישנה קפידא.

בשלחן ערוך מקוצר, בהלכות ספר תורה [סימן קס"ה סעיף י'] העליתי בס"ד כך, **אם כתב בלא שרטוט, פסול, אף על פי שהוא בקי ליישר את כתיבתו גם מבלעדי השרטוט. וראוי לכתוב על גבי השרטוט ממש** וכו'.

ואין מנהגנו לעשות שרטוט שיטה נוספת מיותרת בסוף הדף. כתבתי רק בלשון, 'אין מנהגנו'.

ובעיני יצחק [אות ל"ה] הוספתי בזה"ל, **ידוע. וגם בדקנו בספרי תורה ישנים עם חדשים, וראינו שאין בהם שרטוט נוסף [זולתי במקצת מקומות מקרוב]. דלא כפתחי תשובה סימן ער"ב סק"ה, וקול יעקב שם ס"ק ט"ו ועוד אחרונים, שכתבו שמנהג מדינותיהם לעשות, הגם שלא נמצא לזה סמך מן הש"ס.**

ונלענ"ד ראיה למנהגינו שאין צורך בזה, מהא דמצינו במדרש, כי בלוחות היו מ"ב שרטוטין, כדלקמן הערה ק"י, הרי שהן מ"ב ולא מ"ג.

הבאתי ראיה, שלא צריכים לעשות שורה נוספת. שהרי ישנם כאלה, שעושים בס"ת ארבעים ושתים שורות. אנחנו [התימנים] עושים חמשים ואחת שורות, אבל ישנם כאלה שעושים ארבעים ושתים שורות. ככה זה בדר"כ בס"ת של עדות אחרות. הם עושים מ"ב שורות, וסימניך אֲדֹנָי סִינַי בַּקֹּדֶשׁ [תהלים ס"ח, י"ח]. אבל הסיבה לכך היא, כי בלוחות היו ארבעים ושתים שרטוטים. א"כ חזינן, שהיו ארבעים ושתים, ולא ארבעים ושלוש. א"כ לא צריך לעשות זאת. הדבר הוא מיותר.

ברם בא כעת הרה"ג יהודה עדס שליט"א ועורר, כי יכול להיות שישנה בכך גם גריעותא.

הערה מהקהל: זה כמו פרשה פתוחה?

תגובת מרן שליט"א: נכון. כאילו שישנו כאן מקום של פרשה פתוחה, שורה נוספת.

ובפרט אצלינו [התימנים], שכל דף נגמר בסוף פסוק. כי אצלם, אם הדף נגמר באמצע פסוק, לא סלקא אדעתין שישנו כאן פתאום 'רווח פרשה'. אבל אצלנו, שהדף בספר תורה נגמר בסוף פסוק, וגם במגילת אסתר אנחנו מעדיפים כך, שהדף יגמר בסוף פסוק, א"כ נראה שישנה כאן 'פרשה' כביכול.

זהו נושא שצריך להאריך בו – הוא כתב לי מכתב ארוך בנושא, והיה לנו שקלא וטריא בזה – אין פנאי כעת לכך. עכ"פ הנני רק מעורר עכשיו על כך, בכדי שהאנשים יתכוננו. דהיינו, אם מזמינים קלף לכתיבת מגילה, שיבקשו שלא לעשות שרטוט נוסף. לשים לב. רק כפי מה שהחליטו, כמה שורות שיהיו במגילה, נניח עשרים שורות, או עשרים ואחת שורות, לא לעשות עוד אחת. אם החליטו עשרים ואחת שורות, לא לעשות עשרים ושתים, כביכול שורה נוספת.

אמרתי זאת, רק בכדי לעורר על כך מראש.

שאלה מהקהל: יש לשים לב לכך, גם בספרי תורה?

תשובת מרן שליט"א: כן. גם בספר תורה. ומה שהנני מדגיש זאת עכשיו, בגלל שבטח כותבים כעת מגילות, לקראת פורים, א"כ שישימו לב לכך. ולגבי ספרי תורה, זה בכל השנה.

שאלה מהקהל: בספרים ישנים, לא היה את זה?

תשובת מרן שליט"א: אין. לא היה. רק אצל אשכנזים. גם הספרדים לא עשו, בדורות שעברו. והכי הרבה, אלה אצלם שעשו כך מקרוב, הם לא עשו שורה נוספת, אלא חצי שורה, בכדי ליישר את האותיות, שהשורה תהיה ישרה. שסוף הדף

ייגמר יפה, שלא תהיינה יציאות עקומות כלפי מטה, בחֵלק התחתון של מושב האותיות.

שאלה מהקהל: אם בקלף של־מגילה ישנן עשרים ושתים שורות, אז לכתוב עשרים ושתים, ולא עשרים ואחת?

תשובת מרן שליט"א: כן. אם יש במגילה עשרים ושתים שורות, אז שהמשרטט יעשה עשרים ושתים שורות. באופן נורמאלי, כאשר הינך אומר למשרטט, עשרים ושתים שורות, הוא עושה עשרים ושלוש. תמיד הוא עושה אחד נוסף מיותר בסוף.

המשך השאלה מהקהל: כוונתי לשאול, אם יש לפני כעת קלף של עשרים ושתים שורות, כמה לכתוב?

תשובת מרן שליט"א: עשרים ושתים, ע"י שיפזר קצת את הכתב שיתפוס כ"ב במקום כ"א. רק שלא יצטמצם עי"ז הרווח למטה, שהרי צריך להיות ארבע אצבעות לכתחילה. וצל"ע איזו חומרא יותר טובה? האם הריוח המיותר למעלה ולמטה, או השרטוט?

[**דעת** מהרח"כ בשם טוב ריש פרק ח' מספר תורה ובתשובותיו יורה דעה סימן ל"ז, שאם הדפין של ספר תורה יש בהן חסרים ויתרים עד שנמצאת שיטה אחת או שתים פנוי בלא כתב בתחילת הדף או בסופו, אינה נקראת פרשה, וספר תורה כשר הוא יעו"ש. ויש לעיין האם באופן זה שיש שם שרטוט, יודה שיש לכל הפחות חשש שמא פרשה היא. איתמר].

רמז לימים אלו, בהפטרת שמות, הודע את ירושלם את תועבותיה וגו'. בירור העניין שגם התשובה צריכה להיות מתוך שמחה, והֶמשך ביאור דברי מהר"ח ויטאל בעניין השמחה בעת קיום המצוות.

נחזור לעניין ימי השובבי"ם, שבו התחלנו.

דרך אגב, לא לחנם אנחנו קראנו את ההפטרה השבת, הוֹדַע אֶת יְרוּשָׁלַם אֶת תּוֹעֲבֹתֶיהָ וגו' [יחזקאל ט"ז, ב']. ותרגום יונתן הוא, אוֹכַח ית יתבי ירושלם, וחוי להון ית תועיבתהון. זהו ג"כ רמז, להזכיר לנו. הקדמונים אשר קבעו זאת, הסתירו כנראה את ה'ענייני'.

זהו ג"כ דבר שכדאי, כי זה שמעורר אותנו.

וכפי שאמרתי, אנחנו מדברים בשיעורים האחרונים על עניין השמחה, וגם התשובה איננה מתוך עצב, אלא צריכים להתחיל אותה בשמחה, ולגמור אותה בשמחה. אסור שהאדם יגיע מכך לעצבות. המטרה איננה לדכא את האדם, אלא אדרבה, שהוא ישמח, כי הנה ישנה לו הזדמנות לחזור בתשובה, וגם הקב"ה מצפה שהוא יחזור בתשובה.

העניין הזה כתוב בהרבה ספרים, שאפילו תשובה, למרות שבעצם האדם צריך לבכות ולהתחרט על חטאיו, אבל הדבר צריך להיות מתוך שמחה. [לשון הרמב"ם בפרק ג' מחנוכה הלכה ו', ראש השנה ויום הכפורים אין בהן הלל, לפי שהן ימי תשובה ויראה ופחד, לא ימי שמחה יתירה ע"כ, משמע שהם ימי שמחה, אך לא שמחה יתירה. ולעניין ראש השנה, כתב מרן בשלחן ערוך ריש סימן תקצ"ז, אוכלים ושותים ושמחים, ואין מתענין וכו'. אמנם לא יאכלו כל שבעם, למען לא יקלו ראשם ותהיה יראת ה' על פניהם ע"כ. ועיין בבית יוסף שם, ובטור סוף סימן תקפ"א. וידוע כי על ראש השנה נאמר (נחמיה ח', י') ויאמר להם לכו אכלו משמנים ושתו ממתקים ושלחו מנות לאין נכון לו, כי קדוש היום לאדונינו, ואל תעצבו כי חדות י"י היא מעוזכם. איתמר].

בזמנו [בשיעור פרשת ויצא, בשנתנו זו] הבאתי זאת בס"ד מהספר תורת המגיד. והוא מוסיף דבר חידוש בזה"ל, **ולא תהיה השמחה, כמו שמרויח מעות, שזהו רק שמחת שוא והבל.**

במה האדם ישמח? שהרוויח הרבה כסף? לא. זה שטיות והבלים. אז מה כן? **רק השמחה של תשובה הזאת, שיהיה טוב לו בזה ובבא, זה שמחה אמתית, וזהו ישועה טובה.** לא לשמוח בדברים בטלים.

תמהנו על כך אז, כי לכאורה הדבר נגד דברי רבינו חיים ויטאל, שכתב בספרו שער המצוות בזה"ל, **אבל השׂרש שהכל נשען עליו הוא, שבעשיית המצוה, אל יחשוב שהיא עליו כמשא, וממהר להסירה מעליו. אבל יחשוב בשכלו, כאלו בעשותו אותה המצוה, ירויח אלף אלפים דֵּינֵרי זהב.** מיליון. **ויהיה שמח, בעשותו אותה המצוה בשמחה שאין לה קץ, מלב ומנפש, ובחשק גדול, כאלו ממש בפוֹעַל נותנים לו אלף אלפים דֵּינֵרי זהב אם יעשה אותה מצוה.**

לכאורה, זאת סתירה מן הקצה אל הקצה.

ועל כך כתב לי ידידנו הרה"ג יהודה חרזי הי"ו בזמנו [ליל שני ד' כסלו התשפ"ו בשל"ז] בזה"ל, **הנה הקשה מו"ר שליט"א בשיעור האחרון, האם הכתוב בספר תורת המגיד הוי סתירה ומחלוקת למש"כ מהרח"ו בשער המצוות. ומריש הוה אמינא בפשיטות, כי מדרגות מדרגות יש. ולפשוטי העם ממשילים את התורה לכסף וזהב.** כך תגיד לאנשים פשוטים, כי זה מה שידרבן אותם.

אבל הצדיקים לפום דרגא דילהון, מרגישים בוז בכל עסק הגשמיות שבעולם הזה, ואין להם חלק בו אלא כדי קיום בלבד, כמצווה ועושה, ותו לא. ופשיטא א"כ שירגישו בדמיון התורה לזהב וכסף, כדבר פחות דרגא.

אלא שכבר היצעתי זאת לפני מו"ר שליט"א (בשיעור בליל ששי לבחורים, שזכיתי השבוע להיות משומעי לקחו), ומיאן מו"ר שליט"א לקבל הדברים, באמרו כי מהרח"ו ודאי דיבר גם לאנשים דכוותיה.

אמרתי לו, תשמע, הרי האומר זאת, הוא מהר"ח ויטאל זיע"א. וכי הוא מדבר לפשוטי עם? ספר שער המצוות אינו מיועד לפשוטי העם, זהו ספר עמוק בענייני קבלה. דברים לאנשים מורמים מעם.

א"כ הוא הלך והמשיך, למצוא תירוץ אחר, וכתב אלי בזה"ל, **ועתה בחפשי בספרים, חזה הוית למה"ר הלל ליכטנשטיין** – מתלמידי הֶחָתָם סופר – **בספרו שירי משכיל, ונדפס בסוף ספר משכיל אל דל (תרכ"ז) ח"ד מִדף ע"ח ע"ב, שהאריך הרחיב גבי פסוק יְקָרָה הִיא מִפְּנִינִים [משלי ג', ט"ו], מאי שבח הוא זה לתורה, הלא כל עושר עולם הזה הוא רק קנין המדומה, וכלא נחשב וכו' כיעו"ש באריכות רבה שיישב ע"פ משל נפלא מהחתם סופר. והובא גם במפי ספרים וסופרים על אבות ח"ב מעמ' שט"ו ואילך. ויעו"ש בעמ' שכ"ב הערה ס"ט שביאר העניין באופן נוסף.**

לפי זה לא היינו צריכים לשאול מִדִּבְרֵי מהר"ח ויטאל, שהרי ישנם פסוקים ככה, כגון הפסוק שהוא הביא 'יקרה היא מפנינים'.

לאחר מכן הוא מביא כך – הנני קורא בפניכם רק 'ראשי פרקים', והעורך ידפיס את כל המכתב – **ובספר דרכי אבות (גלבוקס) ח"ב עמ' תתתע"ק א' יישב קושיא זו, ע"פ דברי המדרש שמואל באבות פרק ו' משנה י', שביאר כוונת הפסוק יקרה היא מפנינים, על זהב וכסף הניתנים לצדקה יעו"ש.**

דהיינו, שהתורה יותר יקרה אפי' יותר מאשר הכסף שנותנים לצדקה. תורה יותר חשובה מצדקה.

עיינתי שם, ולפום רהטא נראה לי שזה רחוק מן הפשט. קשה לקבל תירוץ כזה, כי 'העיקר חסר מן הספר'. אינני רואה זֵכר שהמדובר בכסף של צדקה. וצ"ע.

ולגופו של עניין, בספר מחשבת לב (אפשטיין) ח"א מעמ' ל"ד אסף הרבה מקומות שמצאנו דימוי בין השגת התורה וחביבותה, להשגת הכסף. וביאר העניין בטוב טעם יעוש"ב.

ואחר כך – במכתב נוסף – הוא כתב אלי כך, **הרי זה פשוט, שכל אדם, אפילו הצדיק והחסיד הגדול, יודע בבירור את הערך והחשיבות הנשגבה של־כסף בעולם הזה, הן מפני שגדל על כך בקטנותו קודם שהגיע למדרגתו, והן מפני שאר אנשי שבדורו שרואים ומרגישים אצלם ברדיפה והשמחה אחר הכסף. וממילא כיון שאין שום אפשרות להסביר לאדם הגשמי, גודל מציאות ערך התורה הקדושה בדברים רוחניים בלתי נראים, דימו זאת לכסף שהוא הדבר המְעֻרָך ביותר עלי אדמות.**

ועל ידי זה, גם החסיד הגדול, יתחזק בגודל ערך התורה הקדושה, אף שבפועל אין אצלו שום רגש של שמחה או רדיפה בהשגת הכסף ואדרבה, שהרי רואה הוא את המציאות הקיימת בעולם, ומזה יקח מוסר לעצמו. כנלע"ד בס"ד, ואשמח לדעת האם אכן בזה התיישרו ההדורים. וצריך לי רב אי אכן יש פלוגתא בזה, ואם כן איזו היא דרך ישרה שיבור לו האדם, להיכן ישאף להגיע.

למה? וכי אדם נהיה צדיק כבר בגיל שלוש עשרה, או בגיל עשרים? להיות צדיק, זה לוקח זמן. אולי עד גיל שלושים. בינתיים הוא מכיר את העולם הזה, יודע מה שהכי 'עובד' בעולם, הכסף. כפי שנאמר [קהלת י', י"ט] **וְהַכֶּסֶף יַעֲנֶה אֶת הַכֹּל.**

הערה מהקהל: גם יעקב חזר על פכים קטנים.

תגובת מרן שליט"א: אכן. אבל שם כתוב, שהטעם מפני ש'צדיקים חביב עליהם ממונם, יותר מגופם'. מעניין שהכלי יקר אומר דבר, שהוא פלא עצום בעיני, שיעקב אבינו נענש על זה, כי הוא התייחס אל הדברים האלה, כמו אוהבי הממון, ולא הסתפק במועט יעוש"ב. אבל אינני יודע, האם דבריו הם מוסכמים. ישנו כאן צד של שבח, והוא לקח זאת לגנאי. צריכים לעיין.

[יש לתרץ בהקדים לשון רז"ל בזה, בחולין דף צ"א ע"א, ויותר יעקב לבדו (בראשית ל"ב, כ"ה), אמר רבי אלעזר, שנשתייר על פכין קטנים. מכאן לצדיקים שחביב עליהם ממונם יותר מגופם. וכל כך למה, לפי שאין פושטין ידיהן בגזל ע"כ. ומובן דמירי בצדיקים הדחוקים בפרנסתם, ואם כן קשה הלא יעקב עשיר היה. וצריך לומר שחשש יעקב שמא יבוא יום ויתהפך עליו הגלגל ויצטרך להם. אי נמי נהג כך כדי ללמד הנהגה זו למי שאין לו. ועיין חמדת ימים למהר"ש שבזי פרשת וישלח ריש דף קכ"ב. איתמר].

עכ"פ הוא אומר, כי הם רואים, שכל העולם עובד ככה. גם הצדיקים יודעים שזהו מה שנחשב. א"כ איך נסביר לאדם גשמי, את גודל התורה? אלא, לפי מה שבעולם מחשיבים. לא שבאמת הוא אצלו הדבר חשוב, תחשוב שזה יותר. יפה.

*

קשה להגיד שמהר"ח ויטאל דיבר אל פשוטי עם. למרות שאולי ברגע הראשון ככה חושבים, בגלל מה שהוא כתב לפני כן.

הרי איך מהר"ח ויטאל, נכנס אל העניין הזה? הוא מדבר שם, לגבי אנשים אשר מקיימים מצוות, וכתוב בדברי חז"ל מה השכר היוצא מן המצוות האלה, ורואים שהדבר אינו מתקיים. על כך הוא אומר, כי הסיבה היא, מפני שהם לא עושים אותן באופן הנכון.

א"כ אולי מזה נגיע למסקנא שהוא מדבר על אנשים בדרגות כאלה.

אבל הרי אחר כך, הוא מביא פתאום את דברי רבינו האר"י, שכותב עליו בזה"ל, **וכן גילה האר"י ז"ל לאיש סודו, שכל מה שהשיג, שנפתחו לו שערי חכמה ורוח הקודש, הוא בשכר שהיה שמח בעשיית כל מצוה, שמחה גדולה לאין תכלית. והיינו דכתיב 'תחת אשר לא עבדת את י"י אלהיך בשמחה ובטוב לבב, מרוב כל', פי' מרוב כל, מכל מיני תענוגים שבעולם, ומכל זהב ופז רב, ואבנים טובות ומרגליות.**

הנה האר"י ז"ל בעצמו מסביר, כי זאת כוונת הפסוק.

וזהו סוד [ברכות דף ט ע"ב] רב בְּרַוְנָא, דחד יומא סמך גאולה לתפילה, ולא פסק חוכא מפומיה כל ההוא יומא. וזה יורה על היות אמונת בטחונו בבורא ית' בתכלית האחרון, יותר משאם היה השכר מזומן לפניו בפועל. וכפי גודל שמחתו באמת בטוב לבב הפנימי, כך יזכה לקבל אור עליון. ואם יתמיד בזה, אין ספק שישרה עליו רוח הקדש.

הוא מסביר את מה שרב ברונא, 'לא פסק חוכא מפומיה כל יומא', פירושו שהוא היה לו ביטחון כ"כ חזק, כי הריוח שלו מכך הוא יותר מאשר אם תביא לו מיליון דינרי זהב. אדם שמביאים לו מיליון, איך הוא מאושר ושמח? הוא היה שמח עוד יותר מזה.

רואים כי הוא מדבר אפילו על רב ברונא, מן האמוראים שבתלמוד, במסכת ברכות. וגם על רבינו האר"י.

אם־כן, שמא ישנן כאן שתי גישות, שתי דרכים.

אבל כל זאת אנחנו רק מדברים, איך להסביר את מה שכתוב בספרים. אולם לדידן, הלואי שנחשוב לא רק על מיליון. חושבני כי אם יגידו למישהו למשל, תקרא קרית שמע בכוונה, ותקבל מיד לאחר מכן חמש מאות שקל, או אלף שקל, הדבר 'יזיז' לו. הוא יקרא ק"ש בכוונה. אם כן בשבילנו, זה בטח מועיל.

*

רואים עוד כי ישנו דבר כזה, שהתורה מדברת בדרגות קטנות ונמוכות של בני האדם, למרות שלא זהו מה שצריך להיות. בבחינת 'לא דיברה תורה, אלא כנגד יצר הרע'.

מהר"ל מפראג בספרו 'דרך חיים', בהתחלת פרק שני דמסכת אבות [הוצאת מכון ירושלם, דף תצ"ד], כותב לגבי מ"ש במשנה שם, **והוי מחשב הפסד מצוה, כנגד שכרה.** לכאורה, מה הפירוש? הרי למדנו בהיפך בפרק ראשון, **אנטגנוס אומר,**

אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס.

כך הוא כותב בזה"ל, יש מקשים על זה, כי משמע שיעשה המצוה בשביל שכר, והרי זה כנגד מה מאמר אנטוגנוס, שאמר (למעלה פ"א משנה ג') 'אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס.

ואין זה קשיא.

כי לא דיבר, רק כנגד יצר הרע. כי לפעמים, אדם אומר, קשה עלי המצוה, בשביל ההוצאה או הטורח. צריכים לשלם כסף לקנות את המצוה הזאת, היא עולה יקר, אין לו את התקציב בשביל זה. ככה הוא חושב. או שהוא צריך להתאמץ, יש לו טורח.

או כפיות היצר. היצר הרע לא נותן לו.

ועל זה אמר, אם יצרך משיא אותך אל זה, הוי מחשב וכו'. אבל בודאי האדם לא יכוין לזה, רק יעשה בשביל אהבה. תעשה בשביל אהבת השם.

א"כ רואים מכאן, כי אפילו במשניות, מדברים לגבי דרגות של אנשים שיש להם הפרעות. לא שזהו מה שאכן צריך להיות.

ובהערות שם מובא, כי גם מהר"י אברבנאל – שהיה כמדומני עוד לפני מהר"ל מפראג – גם הוא אמר את אותו התירוץ. א"כ מאחר ששני גדולים הגיעו אל העניין הזה, בוודאי שיש לכך בסיס. בבחי' על פי שנים עדים יקום דבר.

כך מובא שם [בהערה 140], **כפי שביאר למעלה [פ"א מ"ג] את דברי אנטוגנוס [לאחר ציון 587], "פירוש מאמר זה, שודאי עיקר העבודה שיעבוד השם יתברך מאהבה. ואם יעשה בשביל השכר, דבר זה אינו עיקר העבודה". ושם מאריך לבאר, שאנטוגנוס בא להורות לאדם, שיעבוד ה' מתוך אהבה.**

וכן תירץ האברבנאל עצמו וז"ל, והנה אנטיגנוס אמר, שלא נעבוד את השם יתברך על מנת לקבל פרס. ורבי לא חלק עליו.

כעת זהו רבי. וכי הוא חולק עליו? אומר האברבנאל, כי רבי אינו חולק עליו. א"כ מה הוא מתכוון?

אבל אמר – 'אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס' – **שכאשר יפגע בו מנוול זה, הוא שטן יצר הרע, וישים לפניו השכר המגיע מהעבירה, וההפסד המגיע מהמצוה. כדי להדיחו מדרך ה', שאז כדי להשיב את האפיקורוס הזה ראוי שיחשוב בשכר האמיתי המגיע מהמצוה** וכו'.

היצר הרע אומר לו, תשמע, האם הינך יודע? ככה – מן העבירה – אתה תרוויח יותר. אומר לו מהר"ל מפראג, לא. תעשה לו ההיפך. תשים לפניו את השכר האמיתי.

כי בזה יְשַׂבֶּךָּ חמתו, וישיב שולְחוֹ דבר. הנה אם כן, בשעת העבודה הרצויה, לא יצטרך לָשׂוּם נגד פניו דבר מהשכר והעתיד. אבל בהשתרר עליו היצר הצורר ומחשבותיו, יחשוב בשכר ובעונש הנפשיי, כדי להרחיק הסתתו מעליו. לסלק את היצר הרע.

א"כ רואים שישנה דרך כזאת.

ובדרך אגב, בכך ג"כ מובן מה שהבאנו בס"ד בשלחן ערוך מקוצר [יו"ד סי' קמ"א סי"ב], כי אדם הרוצה לנקום מן האויב שלו, שיתחזק בעבודת השם וביראת שמים. הוא נוקם באויבו, כי אויבו מקנא בו, על זה שהוא עולה במדרגת עבודת ה'.

גם שם הבננו כיוון כזה, כתבנו בעיני יצחק [הע' ל"ח] כי המדובר על דרגא מסויימת יעוש"ב.

אחר זמן ראיתי שגם החפץ חיים נגע בזה, בספרו שם עולם שער החזקת התורה ריש פרק י"ד יעו"ש.

המשך ביאור דברי הרמב"ם בעניין 'הדרך הממוצעת', ומהיכן מקורם. והתייחסות למ"ש בעניין זה בספר תורת אברהם.

בספר תורת אברהם [דף 186], להגה"צ אברהם גרודזינסקי, משגיח ישיבת סלובודקה בליטא – ומביאים זאת ג"כ בהגדה של פסח של חברון, כנסת ישראל, גבי האמור בפיוט חד גדיא, 'שלשה עשר מדיא', בזה"ל, **לכאורה קשה, מנין לו להרמב"ם לומר, כי דרך השלמות, היא הדרך הממוצעת בין שתי הקצוות, וכל הנוטה לאחד מן הקצוות, בין לצד הרע בין לצד הטוב, הרי הוא בעל חסרון.**

הבאנו את דברי רבינו הרמב"ם בהלכות דעות. כך הוא פתח את הלכות דעות. שני הפרקים הראשונים שם, מוקדשים לנושא הנז"ל.

היסוד הזה מובא בהרבה ספרים, אבל החידוש העיקרי שיש ברמב"ם הוא, שלדעתו זה מן התורה, ללכת בדרך הממוצעת, בכל המדות וההנהגות. המרחק מן האמצע, לצד ימין, כמו מצד שמאל. הסברנו בס"ד שיש 'רחום', ויש 'רחמן'. מצד אחד ישנה רחמנות, ומאידך ישנה אכזריות. האדם צריך לילך בשביל הזהב, באמצע ממש. וזה נקרא שהוא 'רחום', כמו הקב"ה.

והבאנו כבר בשיעור וַיְחִי את מ"ש הגרי"א שֵׁר – שהיה ראש הישיבה – על הנושא הזה, ומעניין שגם הוא מדבר כלפי צד נגדי. נראה כי בסביבה שלהם היה משום־מה ויכוח על דברי הרמב"ם בזה, האם לקבל זאת או שלא.

הם לא כתבו, מיהו הצד השני שנגדם, אבל רואים ששניהם עונים על אותה טענה.

עכ"פ נראה את הסגנון שלו. הוא אומר שהדבר לכאורה קשה, מניין זאת לרמב"ם? הרמב"ם אומר, שצריכים ללכת באמצע. והמקור שלו, כמו שכתוב 'והלכת בדרכיו' – מה הוא רחום אף אתה רחום, מה הוא חנון אף אתה חנון.

הקושיא על כך, **הלא דרכי השלמות, למֵדין אנו מן הבורא ית', 'והלכת בדרכיו – מה הוא חנון אף אתה רחום', ורחמיו של השי"ת הלא בלי גבול המה. ואם האדם מוגבל באפשרותו, אבל במה שאפשר לו להגיע, איך יתכן למנעו מזה?**

כנראה כוונתו למה שאנחנו אומרים בברכת מודים, הטוב כל כלו רחמיך, המרחם כי לא תמו חסדיך'. אין גבול לרחמי השם יתב'. וכעת אתה בא ואומר לאדם, אל תרחם יותר מדי. למה? הרי הקדוש ברוך הוא מרחם בלי גבול, א"כ גם אתה. למה אתה מונע אותו? זאת השאלה שהוא מביא.

אולי בשביל קושיא גדולה זאת – שימו לב, שהוא אומר כי זאת 'קושיא גדולה' – **הרשו לעצמם חכמים אחדים לומר, כי מחכמי אומות העולם לקח הרמב"ם את הכלל הזה.**

היו חכמים בדורו, או לפני דורו, בכל אופן הוא מתייחס אליהם, כמו הרב שֵׁר. אולי זהו מה שהיה קשה להם, ולכן אותם חכמים, כמובן מחכמי ישראל, חכמי התורה, שאמרו כי הרמב"ם לקח את זה מחכמי האומות. לדידהו, דברי הרמב"ם הללו, הם נלקחו מהפילסופיה, מאריסטו, או מאפלטון, אינני יודע בדיוק מהיכן לקח זאת, עכ"פ זאת איננה תורת ה'. ככה הם אמרו. ולכן שללו והתנגדו לזה.

על כך הוא עונה, חס ושלום. אסור לומר כן. וכי יתכן שהרמב"ם לקח זאת מחכמי האומות?

כי לא כתב זה, בספר חכמה שכלית, אלא בספר הלכה ב'יד החזקה'. ויש לו מקור בש"ס בבלי וירושלמי, כמו בשאר ההלכות של ספר זה.

בשלמא אם הרמב"ם היה כותב זאת בספר של חכמה שכלית – נראה שהוא רומז אל הספר מורה נבוכים – אזי ניתן להגיד כך, כי שם זה דברים של פילסופיא. אבל הדבר כתוב בספר היד החזקה, זה 'תורה', זה 'הלכות'. אם כן בודאי יש לו מקור בש"ס.

וכעת הוא אומר, כי יש לו שתי תשובות על השאלות שלהם.

וזה לשונו, **אלא ששתי תשובות יש על קושיא זו.**

ראשית, גם ברחמי שמים – לפי ראות עיני האדם – יש גבול. אל תחשוב, שאין גבול לרחמי הקב"ה. יש להם גבול.

המדה הראשונה של י"ג מדות פירושה, קודם החטא. הרי כתוב [ר"ה דף יז:], אני הוא לפני שיחטא, ואני הוא אחרי שיחטא. הרחמים הראשונים, הם לפני החטא. **כל החסד של־בריאה עם האדם וגן עדן שלו, הכל קודם החטא הוא.**

כיון שחטא אדם, כלתה כביכול מדת טובו זו, ואין זכות של קיום לבריאה וגם לאדם. רק אם הוא יחזור בתשובה. אחרי שחטא, האפשרות היא רק לחזור בתשובה. ואם הוא לא חזר בתשובה, אזי אין כבר רחמנות.

מדה שנייה של י"ג מדות היא, לאחר שיחטא ויעשה תשובה. ואם חטא אדם ולא עשה תשובה, כלתה כביכול גם מדה זו. וכן כל המדות, כל מדה יש לה אופן מיוחד בהנהגת השם עם בריותיו, שזהו הגבול לפי ראות עינינו. ארך אפים הוא עד עשרה דורות, נוצר חסד עד אלפים דורות. זה לא בלי גבול. יש גבול.

נושא עון ופשע עד חטאה, זדונות נעשות לו כשגגות לא יותר [יומא דף לו:].

ובהמשך הוא כותב בזה"ל, מלבד זה, יש גבול שני בחסדים של־הנהגה העליונה, והוא האמת. כמו שביארנו מה שהקשה הגמ' בר"ה [דף י"ז], כתיב 'רב חסד', וכתיב 'אמת'. לכאורה זאת סתירה. הרי יש 'אמת', ויש 'רב חסד'.

ומתרץ – כך הגמרא שם מתרצת – בתחילה 'אמת', ולבסוף – כשרואה שאין העולם מתקיים במדת האמת – 'רב חסד'. דהיינו, בהתחלה ה' שופט לפי האמת והיושר, בלי חסדים ורחמים, אלא אך ורק כפי שמגיע. אבל כיון שאין אפשרות, כי העולם לא יתקיים, אזי הוא 'רב חסד'.

דבר זה ידוע לנו מדברי חז"ל, אודות ראשית בריאת העולם, כי חשב הקב"ה לברוא את העולם במדת הדין, וראה שאין העולם מתקיים בה, שיתף לה מדת הרחמים (מובא ברש"י בראשית). ומגִלָה לנו הגמרא דבר זה, בסדר ההנהגה של כל השנה, כי הנהגת השם היא במדה של אמת. אך אם אין העולם יכול להתקיים במדה זו, נוהג השי"ת במדה של רב חסד.

כי לאחר שחטא האדם, מתהווה כעין סתירה משתי המדות האלה. האמת מחייבת לבער את החוטא, ורב חסד מחייב להחיות אותו ולהיטיב עמו. וקיום העולם, הוא כעין פשרה בין שתי מדות אלו, אבל לא פשרה של ויתור אלא פשרה של הלכה, שזהו כעין גבול בין שתי מדות אלו. כמו שהיה אצל אדה"ר לאחר החטא, שנשאר בחיים אך מחוץ לגן עדן, ובחיים של ארבעים קללות, ולסוף גם המות.

אדם הראשון חטא בעץ הדעת. נו, אז הקב"ה יבער אותו מן העולם, וזהו? ולא ישאר כלום? אמנם לכאורה ככה היה מגיע לו. אם נלך לפי מדת הדין, צריך להעניש אותו, ונגמר. אבל הקב"ה אומר, לא. אסלח לו, אבל הוא כבר לא ימשיך להיות בגן עדן. תצא מחוץ לגן עדן. תקבל ארבעים קללות, ובסופו יהיה מות. לא יחיה לעולם כמו שהיה אמור להיות. אם כן יוצא, שישנם גבולות לחסדים של הקב"ה. ישנן פשרות, והגדרות והלכות, איך לעשות את זה.

וא"כ כשאדם חייב להידמות לבוראו, צריך גם הוא להתנהג כפי מדות אלו, כלומר כפי הבנתו באופני וגבולי המדות. וכפי התאמת המדה של 'רב חסד' עם מדת ה'אמת', התאמה זו מחייבת את האדם ללכת רק בדרך הממוצע, המשוה מדת החסד עם מדת האמת, והנותנת גבול וקצב גם למדת החסד עצמה.

הבנה זו בדרכי השם, היא המקור של 'הדרך הממוצע' של הרמב"ם, ורק בזה האופן מקיים האדם את המתוה של 'והלכת בדרכיו', כמבואר בהלכות דעות [פ"א הלכה ה'].

הערה מהקהל: אבל עכ"פ זה לא האמצע ממש?

תשובת מרן שליט"א: יפה מאד. זאת הערה חשובה על דבריו. ומחזק את דברינו לקמן בס"ד שיש תשובה טובה יותר לקושיא הזו.

ובהמשך הוא אומר תשובה נוספת, והיא עוד יותר חידוש.

וזה לשונו, תשובה שנייה על קושיא הנ"ל היא, כי אף אם נאמר שמדותיו של הקב"ה הן הנהגה של רחמים בלי גבול – גם על הצד שאין גבול לרחמי ה' – גם אז היתה צריכה הנהגת האדם להיות באופן מוגבל, מפני שאדם הוא.

אסור לאדם לחיות כמלאך, אף אם זה היה אפשר לו. אסור לאדם לעמוד במדרגה של קדושה. מה שיש לו רשות בזה, היא הכניסה למדרגת קדושה, כדי שיוכשר בזה לרוח הקודש ונבואה, אבל לא לחיות כקדוש. אין האדם, מזבח ומשכן, רק אדם, כמו שביארנו.

ולכן אסור לו להיות רחום בלי גבול. כי בלי גבול – סוג מלאכי הוא, לא סוג אנושי. האדם באשר הוא אדם, מדותיו מוגבלות הן. לא רק בגלל אי יכלתו להוציא לפועל מדות שאינן מוגבלות, אלא מפני שזה תנאי היצירה שלו.

זהו עניין שצריכים להסבירו. יש לו שם בַּספֶּר מאמר מיוחד על זה, הנקרא 'מאמר תלמיד חכם' [ב']. אבל כיון שזהו עניין נוסף בפני עצמו, לא ניכנס כעת אל הנושא הזה. והרוצה, יעיין שם בפנים בדף צ"א.

*

בכל אופן, נראה לי שצריך להעיר על הדברים, ונלך לפי הסדר.

דבר ראשון, חושבני שהתשובה לשאלה שהעלה, היא יותר פשוטה, כמו שנבאר בס״ד לקמן.

אבל לגבי מה שהוא אומר בהתחלה, דהיינו ההוכחה שלו כלפי אותם תלמידי חכמים אשר טענו את הטענה הזאת, שהדבר אינו יכול להיות, ושאסור להגיד את זה, מכיון שהרמב״ם כתב זאת בספרו היד החזקה. לכאורה, וכי כל מה שכתוב ביד החזקה, התקבל על דעת כל חכמי ישראל? ישנם הרבה דברים ביד החזקה, שהם מתאימים רק לשיטת הרמב״ם עצמו בספרו מורה נבוכים. רק מי שאינו יודע, הוא לא מקשר בין הדברים.

זכורני שכבר כתב הגרמ״ש בעל אור שמח, **כל ספריו** – של־רמב״ם – **מתחילתם ועד סופם, שפה אחת ודברים אחדים להם.**

[**אחרי** השיעור, נוכחתי לדעת כי הגרמ״ש כתב זאת בספרו משך חכמה פ׳ יתרו דף קנ״ה, **דברי רבינו בכל ספריו, בי״ד החזקה, במורה הנבוכים, ובפירוש המשנה, רוח אחת בהם** עכ״ד. וכתב המפרש שם בהערה ז׳, כי זהו אחד היסודות האיתנים שהניח בהבנת ספרי הרמב״ם, בניגוד מוחלט לחלוקה בין המורה לבין היד החזקה יעו״ש. והדברים פשוטים וברורים לכל היודע והמבין].

הכל כתוב פה, בספר הזה. במשנה תורה. לא רואים. מי שאינו יודע, הוא לא מקשר. אבל כאשר בעלי התוספות, רבני צרפת, וכל אלה שהתנגדו לספרי הרמב״ם, שרצו לשרוף את הספרים שלו, הם אמרו כי את הספר מורה נבוכים, ואת ספר המדע, צריכים לבער אותם, כי ישנם בהם דברים שהם נגד התורה ונגד חז״ל. כך לפי הבנתם. הרי אפילו על העניין שהקב״ה אינו בעל גוף, הם התנגדו. נהיו מכך מחלוקות עצומות. וכן על מה שהוא כתב, לגבי גיהנם וכו׳. ועוד דברים, שלא היה נראה להם.

עד שהרמב״ן בא ויישב, הסביר ותירץ את הכל. ופישר, אנחנו נניח את הספר מורה נבוכים בצד. משא״כ ספר המדע. הוא אמר, תגידו לי, מי חיבר הלכות תשובה? אף אחד. אין בשום מקום, הלכות תשובה מסודרות. הרמב״ם בנה בניינים, עולמות. וכי יכולים אנו לזנוח את הספר הזה? כך כתב הרמב״ן באיגרתו.

למרות שגם הרמב״ן עצמו לא מסכים עם הרמב״ם בהרבה דברים, בפרט בענייני סתרי תורה. הרמב״ן היה ההיפך. הוא ביקר את הרמב״ם, אבל לגופו של־עניין, בלי ׳לדקור׳ אותו עצמו. הוא אמר על שיטתו דברים קשים וחמורים, כגון למשל לגבי מה שהרמב״ם כתב בעניין המלאכים שנגלו לאברהם אבינו, השיב הרמב״ן כי הם אינם ׳סִתְרֵי׳ תורה, אלא ׳סוֹתְרֵי תורה׳. אבל בכל זאת, הוא הכשיר את ספרי הרמב״ם, רק שישנם דברים מסוימים שצריכים לסנן, ולא לקבל אותם. וכן הלאה.

א״כ הטענה הזאת שהתורת אברהם אומר, שאסור להגיד את זה מכיון שהרמב״ם כתב זאת ביד החזקה, לא נראה לי שזאת תשובה. החולקים לא ישתכנעו מן הטענה הזאת שהדבר כתוב ביד החזקה. לכן מסתברא שצודק יותר ראש־הישיבה הרב אייזיק שר, שענה על הטענה הזאת בסגנון אחר. הוא אמר, שחלילה לחשוב כי הרמב״ם יפרש מצוה דאורייתא, על פי דברי חכמי האומות. זאת טענה שהיא יותר מתקבלת.

איננו יודע האם הטענה הזאת תוריד להם לגמרי את הרוח מן המפָרְשים, אבל זאת כבר נשמעת טענה הרבה יותר חזקה. כי לדעת הרמב״ם בהקדמה לשמונה פרקים, צריכים לקבל את ׳האמת׳ ממי שאמרה, אפילו מגוי, לכאורה זה בר־תוקף אף בנ״ד.

לגופו של עניין, בודאי שצודק בעל ׳תורת אברהם׳, כי הרמב״ם יש לו מקור בש״ס וכו׳ וכדלעיל. הוא פירש כך את דברי חז״ל. כי רואים אכן כך ברמב״ם בפירוש המשנה. כפי שדיברנו בזמנו [שיעור ויחי] על עניין הצומות, שהרמב״ם אומר כי זהו ׳דרך המיצוע׳. אמנם הדבר אינו כתוב שחור ע״ג לבן, אבל ככה הרמב״ם מפרש. א״כ זה לא גרע מכל סוגיא, כפי איך שהוא – הרמב״ם – מפרש אותה. הא חדא.

ותו, הרמב״ם בפירוש המשנה [הקדמה למסכת אבות, מהדורת מכון המאור דף תקל״ד] כותב כך, **אם יהיה האדם שוקל את מעשיו תמיד, ומכוין אל המיצוע בהם, יהיה במדרגה הגבוהה ביותר שבמדרגות האדם, ובזה יתקרב אל ה׳ וישיג את טובו. וזו היא הדרך השלימה ביותר שבדרכי העבודה.**

וכבר הזכירו חכמים את העניין הזה, ופירשו בו ואמרו [מו"ק ה' ע"ב ושו"נ] כל השם אורחותיו, זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה, שנאמר [תהלים נ', כ"ג] ושם דרך אראנו בישע אלהים, אל תקרי ושם דרך אלא ושם דרך. וְשׂוּמָא, הוא השיעור וההערכה.

זהו העניין אשר פירשנו בכל הפרק הזה בדיוק עכ"ל. הוא כותב 'דרך המיצוע', ומביא את מאמר חז"ל הזה.

גם המאירי במו"ק שם, כותב כך. וזכורני כי גם החיד"א מעצמו התכוון לכך.

*

לגופו של עניין, לגבי השאלה למה להגביל את הרחמים של־אדם, וללכת רק באמצע, חושבני בס"ד שהתשובה יותר פשוטה.

כבר בא רבינו אברהם בן הרמב"ם, בספר המספיק לעובדי ה', ומבאר היטב את העניין, כפי שהבאנו בשיעור ויגש. כמובן הם לא ראו אותו, כי הספר לא נדפס בזמנם, אבל רואים מדבריו כי זהו עניין בהיר. כבר אמרנו בזמנו, שישנו הבדל. הרמב"ם דייק וכתב כי הקב"ה 'רחום', לא 'רחמן'. רחמן, זה יותר מדאי. רחום זה האמצע, ואכזריות זה בצד השני. יש אכזריות, יש רחמנות, והאמצע זה רחום. א"כ אם כתוב שהקב"ה 'רחום', פירושו ללכת באמצע.

אומר רבינו אברהם בספר המספיק – יש לו פרק מיוחד בעניין הרחמנות, במהדורא הישנה שנדפסה בשנת התשכ"ה זה בדף ל"א, כי הספר יצא לאור במהדורא חדשה – בזה הלשון, **המדה התרומית הזאת, אין פירושה שיהא האדם רך לב ומתרשם יותר מדאי.** ישנם אנשים, שהם מאד רכי לב. א"כ לפי מה שאנחנו לומדים עכשיו, הם צריכים לעבוד על עצמם, כי ההנהגה שלהם איננה נכונה. הם צריכים למצוא דרכים, לחזק את ליבם.

והוא מביא דוגמא, ממש מעניינת. **כמו הנשים ודומיהן מחלושי הנפש, שמקצתם מרחמים אפילו על שחיטת תרנגול וכדומה.**

ישנם אנשים, שקשה להם לראות שחיטה. כאן אין המדובר עליהם. אלא על אדם שאומר, מסכן התרנגול הזה ששחטו אותו. התורה אומרת [דברים י"ב, ט"ו] **וְאָכַלְתָּ בָּשָׂר**, א"כ מה אתה מראה רחמנות? מרחם יותר מהקב"ה?

לכן הוא אומר, כי לא זהו מה שצריך להיות. אז מה כן?

אלא שתהיה הנפש, נוטָה מצד האכזריות, אל צד הרחמנות ורכות הלב. ואז ירחם (האדם) על מי שטעון רחמים, יעזור לנופל בצרה, ויציל עשוק מידי עושקיו, ויאכיל רעבים וילביש ערומים וכדומה.

וימְנע רחמיו, ממי שציוותה התורה להתאכזר אליו, כמו שציוה ה' יתעלה שלא להגן על הרוצח [שמות כ"א, י"ד] וְכִי יָזֵד אִישׁ עַל רֵעֵהוּ לְהָרְגוֹ בְּעָרְמָה, מֵעִם מִזְבְּחִי תִּקָּחֶנּוּ לָמוּת. ועוד נאמר עליו [דברים י"ט, י"א–י"ג] וְכִי יִהְיֶה אִישׁ שֹׂנֵא לְרֵעֵהוּ וְאָרַב לוֹ וְקָם עָלָיו וגו', וְשָׁלְחוּ זִקְנֵי עִירוֹ וְלָקְחוּ אֹתוֹ מִשָּׁם, וְנָתְנוּ אֹתוֹ בְּיַד גֹּאֵל הַדָּם וָמֵת לֹא תָחוֹס עֵינְךָ עָלָיו וגו'.

וכן נֶאמר **באיסור הרחמים על המַסִּית, ואפילו הוא בנו האהוב עליו בדרך הטבע [שם י"ג, ט'] ולא תחמול ולא תכסה עליו, כי הרוג תהרגנו, ידך תהיה בו בראשונה להמיתו. ועוד נאמר באיסור הרחמים על מי שצריך להתאכזר אליו [שם כ"ה, י"ב] וְקַצֹּתָה אֶת כַּפָּהּ, לֹא תָחוֹס עֵינֶךָ.**

ועוד חמורה מזה, מצָותו בעניין בן סורר ומורה, שאביו ואמו חייבים להביאו בחָזקת־היד, אל בית הדין להיות מוצא להורג [שם כ"א, י"ט] וְתָפְשׂוּ בוֹ אָבִיו וְאִמּוֹ וגו'. אסור פה לרחם.

ואם תתבונן בספרי הנביאים, תמצא כי נקטו רחמנות במקומה, ואכזריות במקומה וכו'. הוא מאריך על כך.

ואחר כך הוא אומר, **אך לָמָּה ארחיק עדותי לספרי הנביאים, והלא העיד ה' בתורתו, שעם היותו יתעלה רחום וחנון וארך אפים ורב חסד, ותיאר מה שתיאר בפרטי רחמיו, ואמר בעניין רחמנותו על ישמעאל** – אפילו שהקב"ה יודע, שבניו של ישמעאל יעשו צרות רבות ורעות לעם ישראל – **כשבכה מרוב צמאו, ובכתה אמו עליו, [בראשית כ"א, י"ז] כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֶל קוֹל הַנַּעַר.**

ובעניין שמיעתו אל צעקת הקורא אליו בצר לו [שמות כ"ב, כ"ו] וְהָיָה כִּי יִצְעַק אֵלַי, וְשָׁמַעְתִּי כִּי

חַנּוּן אָנִי. ואמר בלשון נביאו [ישעיה נ״ז, ט״ו] מָרוֹם וְקָדוֹשׁ אֶשְׁכּוֹן, וְאֶת דַּכָּא וּשְׁפַל רוּחַ לְהַחֲיוֹת רוּחַ שְׁפָלִים וּלְהַחֲיוֹת לֵב נִדְכָּאִים. ואמר נביאו [תהלים ס״ט, ל״ד] כִּי שֹׁמֵעַ אֶל אֶבְיוֹנִים יְיָ, וְאֶת אֲסִירָיו לֹא בָזָה. ובעניין נינוה אמר [יונה ד׳, י״א] וַאֲנִי לֹא אָחוּס עַל נִינְוֵה הָעִיר הַגְּדוֹלָה, אֲשֶׁר יֶשׁ בָּהּ הַרְבֵּה מִשְׁתִּים עֶשְׂרֵה רִבּוֹ אָדָם, אֲשֶׁר לֹא יָדַע בֵּין יְמִינוֹ לִשְׂמֹאלוֹ, וּבְהֵמָה רַבָּה. וכולל מכולם הפסוק שמעיד עליו ההיקש ממצב הבריות [תהלים קמ״ה, ט׳] וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו.

ומצד שני, ועל אף כל אלה אמר ב–(תיאור) תכונותיו האציליות [שמות ל״ד, ז׳] פֹּקֵד עֲוֹן אָבוֹת עַל בָּנִים וְעַל בְּנֵי בָנִים. ואמר עבדו ושלוחו שנתעלה על ידו בהודיעו לו מדותיו הנעלות [דברים ד׳, כ״ד] כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ אֵשׁ אֹכְלָה הוּא, אֵל קַנָּא. ואמר יהושע [יהושע כ״ד, י״ט–כ׳] כִּי אֱלֹהִים קְדֹשִׁים הוּא, אֵל קַנּוֹא הוּא לֹא יִשָּׂא לְפִשְׁעֲכֶם וּלְחַטֹּאותֵיכֶם. כִּי תַעַזְבוּ וגו׳. ועוד כהנה וכהנה. ואמרו חז״ל בשבח הרחמנות [שבת דף קנ״א בשינוי לשון] כל מי שיש לו מדת הרחמנות, הקדוש ברוך הוא מרחם עליו. והוכיחו זאת ממאמר התורה [דברים ה׳, י״ג] וְנָתַן לְךָ רַחֲמִים וְרִחַמְךָ וְהִרְבֶּךָ.

אם־כן, זאת התשובה. זהו מה שהרמב״ם התכוון. זו תשובה יותר חלקה. אם היו רואים זאת, הם היו מודים, כי זה יותר מתיישב על הלב.

שאלה מהקהל: המפרשים מסבירים כי מה שנראה לנו לעיניים קנאות מצד השי״ת, הן רחמים, כי העונש שמגיע לו הוא בא מתוך רחמים. הקב״ה רחמן, רק שלפעמים צריך להכות את הרשע.

תשובת מרן שליט״א: דהיינו, המטרה בסוף היא לרחמים. בסדר. א״כ גם בני האדם צריכים להיות ככה. כתוב כי לגבי הקב״ה לא מתאים להגיד שהוא כועס, כי כעס שייך רק כלפי אדם, כשהוא חסר־אונים. כי כאשר איננו יודע מה לעשות אזי הוא מאבד שליטה ע״ע וכועס. אבל העניין הוא, שגם אנחנו, אם אנחנו הורגים את גואל הדם, לא שיהיה מצד אכזריות, אלא מצד שיהיה לו תיקון וכו׳. א״כ אדרבה, צריכים גם בזה להידבק במדותיו.

בירור דעת ספר החינוך, שהיא כדעת הרמב״ם בעניין דלעיל. והר״ן חולק.

חשבנו ואמרנו שהרמב״ם הוא יחידי, והנה ב״ה התברר לי כי ספר החינוך אומר כמוהו, וכדלקמן. בינתיים רק אותו מצאתי, שהולך בנ״ד בשיטת הרמב״ם. ולאידך גיסא, כי יש חולקים על הרמב״ם, מצד שהם לא מנו את ׳והלכת בדרכיו׳, כמו שהבאנו מהגאונים וכו׳ וכו׳. א״כ בודאי שלשיטתם הדבר אינו מתאים. אבל עכ״פ במפורש, מישהו שאומר דלא כהרמב״ם, זהו הר״ן בדרשותיו. בלי להזכיר את הרמב״ם.

הר״ן כותב בדרוש החמישי בזה״ל, **מחשבות הלב, הן שורש העבודה והמרי. ומפני זה אמר, מִכָּל מִשְׁמָר נְצֹר לִבֶּךָ [משלי ד׳, כ״ג], כי להתפעלויות הנפשיות אשר שָׁרשן ויסודן הלב, מבוא גדול בדביקות ה׳ יתברך והקורבה אליו. גם באותן התפעלויות** – דהיינו כשאדם עושה דברים של רגש, והדבר מקרבו להקב״ה – **אשר אין בהן מצוה, ולא עבירה.** אפילו דברים שאינם ממש מצוות. והוא מביא בתורת משל, כ׳שמחה׳ וה׳עיצבון׳. אין בזה מצוה, ולא עבירה.

הנה הוא אומר כך במפורש. והרי לפי הרמב״ם, אדרבה, ישנה ׳מצוה מדאורייתא׳ להיות שמח כל הזמן. ואסור מדאורייתא להיות עצוב.

הר״ן הוסיף ואמר, כי למרות שזאת איננה מצוה, בכל זאת זהו ׳מבוא גדול׳. דהיינו זאת כמו הקדמה, מבוא, ובשלבים בסוף תגיע לזה. זהו דבר טוב, ללכת בדרכים הללו.

ובהמשך הוא מביא, שהרי אמרו ז״ל [פסחים דף קי״ז ע״א], ׳מזמור לדוד׳ – שאמר שירה, ואח״כ שרתה עליו רוח הקודש. ללמדך שאין נבואה שורה לא מתוך עצלות ולא מתוך עיצבון, אלא מתוך שמחה, שנאמר [מלכים ב׳ ג׳, ט״ו] וְעַתָּה קְחוּ לִי מְנַגֵּן, וְהָיָה כְּנַגֵּן הַמְנַגֵּן וַתְּהִי עָלָיו (רוח) [יַד] יְיָ. והנה הדביקות הגדול שיש בין האדם לבוראו היא השכינה, וצריך לזה הדביקות שיהיה התפעלות ליבי מכין אותו וכו׳.

רואים שהיה פשוט לו, דלא כהרמב״ם.

ברם ספר החינוך כתב במפורש כדעת הרמב״ם, והוא מוסיף ומסיים בחידוש גדול, כנראה משלו. **וזה** לשונו [מצוה תרי״א], **נצטוינו לעשות כל מעשינו בדרך היושר והטוב בכל כוחנו, ולהטות**

כל דברינו אשר בינינו ובין זולתנו על דרך החסד והרחמים וכו'. על זה נאמר [דברים כ"ח, ט] והלכת בדרכיו.

דיֶנְיה – הדינים של־מצוה – **גם כן קצרים. עניינה הוא דרך כלל, שיבחר לו האדם בכל ענייניו ובכל מעשיו, בין באכילה בין בשתייה, בין במשא ומתן בין בדברי תורה, בין בתפילה בין בשיחה, ובכל דבר, הדרך הטובה והממוצעת, ולא יתרחק אל הקצוות לעולם.**

הוא לא מזכיר אמנם שמחה, כי בלאו הכי הוא לא פירט שום מדה, כגון כעס, קמצנות, גאוה וכו'. אדרבה נקט באופן כולל מאד, וממילא מובן שהכל בכלל, גם שמחה.

דרך אגב, שלא תהיה טעות. אין הכוונה להיות פשרן בהלכות ובדקדוקיהם. להיות "מזרחניק". אין המדובר כאן על הלכות, או השקפות, אלא רק על מדות, כגון כעס, רחמנות, ענוה, וכדומה. אבל לגבי הלכות, כבר דיברנו בס"ד בזמנו [בשיעור ואתחנן התשפ"ה], והבאנו את דברי החזון איש, כי אדרבה שם צריכים ללכת בצורה קיצונית. אף כי הדרך להשליט את זה, ואיך להנהיג זאת, זהו נכנס כבר לעניין של מדות. אולם בסך הכל, אין עצה ואין תבונה לנגד י"י. ואחז"ל שכל האומר כי הקב"ה וַתְּרָן, יוותרו חייו. רח"ל.

ראיתי כתוב שהחפץ חיים זצוק"ל, בשביל להציל מישהו מהחינוך של־'מזרחי', הורה להתיר לחלל שבת. כמו שמובא בשולחן ערוך [סימן ש"ו סעיף י"ד], לגבי מי שח"ו גזרו על בתו להוציאה לתרבות רעה. וע"ע ש"ע המקוצר סי' ע"א הערה י"ז.

ובהמשך הוא – ספר החינוך – מביא ג"כ כראיה, את המאמר הזה שהבאנו מקודם, בעניין הפסוק 'ושם דרך'.

אבל הוא מסיים בחידוש גדול, המרגיע את רוחנו, ומיישב את דעתנו.

כי לכאורה יוצא, שהדבר אולי ח"ו יביא לנו קצת חלישות הדעת, מפני שעוברים על העניין הזה הרבה פעמים. אדם שאיננו שמח, אדם אשר עושה דברים רבים שלא בדרך הממוצעת, אזי חס ושלום הוא עובר עבירות רבות. בעזהי"ת עוד נדבר על כך, יותר מפורט. וגם בעשיית המצוות, נניח שאדם עשה מצוה בלי לשמוח. התעטף בטלית והניח תפילין, קרא ק"ש והתפלל את כל התפילה, אבל הוא לא שמח. אז מה? וכי אכן הוא עבר?

בא ספר החינוך, ומלמד אותנו דבר־חידוש גדול בסוף. אינני יודע מניין לו, אבל ככה הוא כותב. וז"ל, **והעובר על זה, ואינו משתדל להישיר דרכיו ולכבוש יצרו ולתקן מחשבותיו לאהבת האל, ולקיים המצוה הזאת, ביטל עשה זה.**

אתה צריך להשתדל, לפעול בכיוון הזה. כי אם אינך הולך בכיוון הזה, אזי אתה עובר. הוא לא אומר, לגבי מי שלא עשה את זה, שהוא עשה ההיפך.

בכל אופן, מצאנו חבר לרמב"ם.

אולם לכאורה, אולי הוא אינו כ"כ 'חבר' גדול, כי ספר החינוך הולך כמעט תמיד בדעת הרמב"ם. כל מנין המצוות שלו, זה כפי שיטת הרמב"ם.

ברם צריכים לדעת, כי הדבר איננו 'כלל'. ישנם מקומות, שהוא לא הולך בהם כמו הרמב"ם.

בהקדמה של ספר החינוך שבהוצאת מכון ירושלם, ישנו מבוא חשוב של ידידנו הרב הגאון דוד מצגר – היכרתי אותו בזמנו בירושלם עיקו"ת – והוא מדגיש את הנקודה הזאת, וכתב בזה"ל, **ראוי לציין שהמחבר העדיף את שיטת הרמב"ם במניין המצוות, אף במקום שדעתו נוטה לדעת הרמב"ן.** והוא עצמו הסביר [במצוה קל"ח], למה הוא הלך כמו הרמב"ם. **מדרך חשבון הרמב"ם לא נְטֶה. ואם יש איזה קושי, נתלה הקושי בנו** וכו'.

אבל הוא אומר, כי בדברים שאינם נוגעים למניין המצוות, יש שהוא מעדיף את דברי הרמב"ן. ופעמים שהוא חולק בדין על הרמב"ם.

אם־כן, יש לו – לספר החינוך – משקל. הוא לא הלך אחרי הרמב"ם, בעצימת עיניים. לא כל מה שהרמב"ם כתב, הוא תמיד קיבל. לכן בנ"ד שהוא מסכים לדבריו, הדבר מוסיף לכך תוקף.

תשובה לשאלה כיצד רבינו הקדוש לא ריחם על העגל שהובל לשחיטה, אלא אמר לו 'זיל, כי לכך נוצרת'.

לגבי מה שדיברנו בעניין הרחמנות, 'ורחמיו על כל מעשיו', אמרנו שלא יהא לאדם צער על כך ששוחטים תרנגול וכו'.

לכאורה הדבר נסתר מן הגמרא במסכת בבא מציעא [דף פ״ה ע״א] שם כתוב לגבי רבינו הקדוש בזה״ל, **ההוא עגלא, דהוו קא ממטו ליה לשחיטה. אזל (תליא) [תלייה] לרישיה בכנפיה דרבי, וקא בכי.** העגל הרגיש, הוא הבין שלוקחים אותו לשחיטה. אולי בשביל זה, כאשר שוחטים בהמות, משתדלים שהן לא יראו שחיטות קודמות. העגל הזה, ידע שהוא מובל לשחיטה, לכן הלך ונכנס תחת הכנפיים של רבי, תחת המעיל שלו, הטלית שלו, והיה בוכה, שיציל אותו.

אמר ליה, זיל, לכך נוצרת. אמרי, הואיל ולא קא מרחם, ליתו עליה יסורין. כתוב שם, כי היסורים של רבי, על ידי מעשה באו.

רואים לכאורה, שצריכים לרחם על העגל, שלא ישחטו אותו.

ישנן כמה תשובות לשאלה הזאת. אולי הדבר הראשון, שאני הכא שמדובר שהעגל בא אצלו והיה בוכה, מבקש, מסכן. וישנם ספרים שכתבו בזה, שהעגל הזה היה גלגול אדם. לא סתם, אלא הוא בא לתקן וכו׳.

בכל אופן, מהרש״א אומר פה דבר מעניין בזה״ל, **שאמר** – רבי – **(לעגלה) [לעגלא] דהוו קא ממטי ליה לשחיטה, לכך נוצרת, דזה ממדת אכזריות. שהעגל הוא מובחר שבמינין, ועגל בן יומו קרי שור, ורוב עגלים לאו להכי קיימי, אלא רובן לרדיא קיימי, כדאמרינן בר״פ הפרה.**

ככה היה בזמנם, רוב העגלים היו לחרישה, לכן זאת היתה אכזריות לשחוט אותו. לא כמו היום ששוחטים כמעט את כל העגלים, כי לא צריכים אותם לחרישה. יש טרקטורים וכו׳.

ולא אמרו אלא ׳סוף בהמה לשחיטה׳, דהיינו בסופה, אבל בתחילתה לרדיא קיימי.

מה שכתוב בגמרא בברכות [דף יז.] ׳סוף בהמה לשחיטה׳, יש לדייק ש׳סוף׳ בהמה היא לשחיטה, אבל לא ההתחלה. עוד כמה שנים, לבסוף הוא יִשָּׁחט. אולם בינתיים, יש לו זכות לחיות.

וע״כ אמרי, ליתו עליה יסורין, דגם סוף אדם למות בזמניה, ולא בתחילתו, אלא דיסורין ממרקין. מדה כנגד מדה.

מי שיעיין בספרים, יראה עוד כמה וכמה תשובות לשאלה הזאת, כגון השל״ה, והבן יהוידע, והיעב״ץ. עכ״פ לענייננו זה מספיק.

הערות למ״ש בספר ׳בעצתך תנחני׳ בעניין השמחה, והדוגמאות שהביא מן המחנכים ילדיהם בכפייה.

ישנו ספר חדש חשוב, בשנים האחרונות, בשם ׳בעצתך תנחני׳ – הדבר בזכות ידידנו הרב אבישי ב״ר אלינתן מהאצרי הי״ו, אשר השאיל לי אותו – מחבר הספר הוא ת״ח חשוב, גברא רבא, מעיר התורה מודיעין עילית ת״ו. בספר הזה, הוא מציג את המצב של דורנו, את מצב עולם התורה, ללא כחל וללא שרק, עם כל המצוקות הנפשיות והרוחניות. יש לו הסכמות ממשגיחים וראשי ישיבות, כגון פוניבז׳ וגרודנא. גדולים בעולם התורה.

ברם בנושא הזה של־שמחה, חושבני כי קצת הגזים וחרג. יש לו כמה פרקים על העניין הזה, והוא מביא [בכרך א׳, דף 67], שני סיפורים. וזה לשונו, **״מעשה כפוי – שנואי״.**

ר׳ מנחם, אב למשפחה גדולה, יהודי נכבד בגיל העמידה, אינו מסוגל בשום אופן לאכול תפוחים. הוא אוכל בשמחה לחם יבש, וירקות חיים הינם חלק מתפריטו הקבוע, אבל הוא לא מצליח להכניס לפיו את הפרי העגלגל והמתוק הזה. מדוע?

כי בילדותו, אמו דרשה ממנו כל היום שיאכל תפוחים. ״אתה חייב לאכול תפוח״, זה היה המשפט שהוא שמע יותר מכל.

היא דאגה יותר מדאי לבריאות שלו, משום מה. אתה חייב לאכול תפוחעץ. על אפו ועל חמתו היה צריך לאכול תפוחים.

וזוהי התוצאה, הוא פיתח סלידה מתפוחים.

סיפור אחר.

ש׳ אֵם בישראל, ועקרת בית למופת, לא מסוגלת בשום אופן לקפל כביסה. היא יכולה להדיח הררי כלים, לשטוף את רצפת ביתה שלש פעמים בשבוע, והיא עושה זאת בשמחה. אבל קיפול כביסה, גורם לה לתסכול.

הסיבה לכך, כי בילדותה היה זה התפקיד הקבוע והכפוי שלה כל יום.

פעולות רבות שאנו עושים מתוך רצון וחשק, כאשר הן נכפות עלינו, הן מאבדות את טעמן.

שני הסיפורים הנ"ל, שהם, דרך אגב, לקוחים מהמציאות, מהווים רק דוגמא למציאות מוכרת. תנסו פעם לצוות על הילד שלכם, לשחק במשחק שהוא אוהב. תצוו עליו באופן חד משמעי לשחק מיד, תוך איום בעונש אם הוא יעז לא לשחק. הייתי נוכח פעם בניסוי כזה. הילד שיחק כמי שכפאו שד, במשחק שעד אותו רגע היה חביב עליו ביותר.

ההיגיון בזה פשוט.

אדם אוהב להרגיש את עצמו עושה, בוחר. כך הוא מביא את עצמו לידי מימוש. כאשר המעשים שלו אינם בבחירתו, אלא מונחתים עליו בהחלטה מגבוה, הוא מאבד את הטעם בהם. יתירה מזו, הוא מפתח סלידה מהם, כי הוא רואה בהם ביטוי לחולשתו וחוסר האונים שלו.

איך ניתן ליהנות מעבודת ה'?

הדברים הנ"ל הינם פשוטים וברורים, מוכרים לנו היטב מן המציאות. ועתה עומדת בפנינו שאלה לא פשוטה.

אנחנו חייבים לעבוד את ה' ולעשות רצונו, אנחנו כפויים לכך, כי אם חלילה לא נעשה כך מצפים לנו יסורי גיהנם קשים משאול. אנחנו חייבים לקום לתפילה לפני זמן קרית שמע, להתפלל בציבור, ללמוד, לחנך את ילדינו לתורה ומצוות, לא לדבר לשון הרע, ולהניח תפילין. אם כן כיצד נרגיש שמחה ורצון במה שאנחנו עושים? הרי אנחנו כפויים לזה?

כך הוא שואל.

הערה מהקהל: לא כופים, אלא 'סוגה בשושנים'.

תגובת מרן שליט"א: מה אתה מתכוון? למדרש שאומר שהוא הופך את פניו לצד השני, כשאשתו אומרת לו שושנה אדומה ראיתי? או שאתה מתכוון אולי למשהו אחר. זאת גמרא בסנהדרין דף ל"ז ע"א.

המשך ההערה מהקהל: שאם אדם לא רוצה לשמוע, אז הגדר רק משושנים, הוא לא חייב. כמו שפירש רש"י שם במס' סנהדרין, גדורה בשושנים. כלומר, באזהרה קלה ובהבדלה מועטת, הם נפרשין מן העבירה, וא"צ גדר אבנים להפסיקן. שאפי' אין רחוקין מן העבירה, אלא גדר שושנים מפסיק ביניהם, לא יפרצו בה פרצות הגדר ע"כ.

תגובת מרן שליט"א: לא נראה לי שקשור הדבר לענייננו. מה הפירוש, לא חייב? אם הוא לא יתפלל, אם לא יקרא קרית שמע, הוא יודע שיהיה לו גיהנם.

המשך ההערה מהקהל: זה לא כפייה, כמו שכפאו שד.

תגובת מרן שליט"א: טוב. אולי אתה מתכוון לְמה שברצוני להגיד בהמשך.

ובהמשך הוא – בס' בעצתך תנחני – כותב כך, **יתירה מזו, אנו כפויים לזה, לא רק מבחינה חיצונית. כלומר, הפחד מֵעֲנשי שמים, אלא גם מתוכנו פנימה. אנו חשים שאין אופציה כזו לא לקיים מצוות, כי כך אנחנו חיים.** לא בגלל שמישהו מכריח אותנו.

ממש כפי שאין אופציה לא לגדל את הילדים.

איך ניתֶן לחוש סיפוק מתפילת מעריב, אם אנחנו יודעים שאין מציאות כזו לא להתפלל מעריב?

המציאות היא, שבעלי תשובה בתחילת דרכם – הוא מביא ראיה מבעלי תשובה, תראו אותם איך הם מתלהבים כאשר הם חוזרים בתשובה – **עובדים את ה' בשמחה ובהתרגשות, מתפעמים מכל מצוה, ומתמלאים רגשי קודש מכל תפילה שהם זוכים להתפלל. הם משליכים מעל עצמם את הבלי העולם הזה, ומתלהטים בלימוד התורה באופן מעורר קנאה.**

לאחר כמה שנים, הם מתרגלים למערכת, ואז גם הם סובלים מהבעיות הנ"ל. אבל בתחילת דרכם, זוהי התמונה.

מדוע הם מרגישים כך, ואנו לא?

פשוט מאוד. הם מרגישים בכל פעולה–בחירה, הם הרי יכלו כביכול (– וזו טעות, כמובן!) להישאר חילונים, והם החליטו לעבוד את ה'. אין להם תחושת כפייה חיצונית, ועל אחת כמה וכמה שאין להם תחושת כפייה פנימית. כל תפילה שהם מתפללים, באה מהחלטה שלהם, וכל שמירת שבת היא התעלות מעל נסיון. הם נהנים מתפילת שמונה עשרה, כפי שאנחנו נהנים מלסיים מסכת, משום שהם רואים בזה גדלות.

למה הם הרגישו ככה? כי בהתחלה הדבר היה אצלם בתורת בחירה. הם יכלו כביכול להישאר חילונים. כך הם חושבים, שיכלו להישאר חילונים.

אם כן עלינו לברר מה ניתן לעשות כדי לחוש בחירה בשמירתנו את המצוות. הרי לכאורה האמת היא שאיננו בוחרים אם לקיים את המצוות אלא כפויים לזה, הן מצד עונשי הגיהנם, והן מצד שהוטבע בנו עמוק עמוק שאין אופציה כזו לעבור חלילה על רצון ה'. כיצד ניתן לחוש את הסיפוק והרוממות שבבחירה?

*

והוא מאריך לענות על השאלה הזאת. אבל חושבני כי מה שהוא כותב אח"כ, זה יותר חמור. **וזה** לשונו [בדף 79], "**חייבים לשמוח**"!

נדמה שהבעיא הזו מתבטאת באופן הקיצוני ביותר, במצות השמחה בעבודת ה'. רגש השמחה נעלם לחלוטין כאשר האדם חש במשהו של כפייה. ננסה לדמיין אֵם צועקת על בנה הקטן, "תשמח שנתתי לך ארוחת צהרים! אם אני לא רואה שאתה שמח – תקבל עונש". אם לא שהמחזה הזה מעורר רחמים, הוא מעורר גיחוך.

אם כן ברור איפוא שהדרך להגיע לשמחה בעבודת ה' אינה על ידי ציטוט הפסוק מפרשת התוכחה [דברים כ"ח, ל"ז] תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה, וקריאתו בניגון איכה ובקול בוכים. אלא בעבודה פנימית.

לפי עניות דעתי, הוא קצת הגזים פה, להציג זאת כמו דבר מגוחך. אינני יודע, האם רצוי להציג זאת כך, שזה נותן טעם לפגם. נראה לי שאסור. בפרט שבתורה הדבר אינו כתוב בתורת אזהרה וציווי. פסוק זה איננו המקור היחידי לעיקר העניין, אלא בא רק בכדי להסביר את עונש הגלות, למה היא באה. המצוה עצמה, לא כתובה. אמנם כתוב במקומות אחרים, אבל לא בסגנון כזה.

שאלה מהקהל: היכן?

תשובת מרן שליט"א: כגון [תהלים ק', ב'] עִבְדוּ אֶת יְיָ בְּשִׂמְחָה. את הפסוק הזה צריך לצטט. או את דברי הרמב"ם באמצע פרק ט' מהלכות תשובה.

בכל אופן, אינני חושב שהדבר נכון. הדוגמאות שהוא נתן, אינן דומות לנ"ד. זה לא כמו ההוא שהכריחו אותו לאכול תפוחים, או כמו אותה שהכריחו אותה לקפל כביסה. כי אצלם, העונש הוא מיידי. אם לא יאכל תפוח, הוא יקבל סטירה. אבל אנחנו, וכי אדם שלא הניח תפילין, שורפים אותו באותו יום בגיהנם? זאת אמונה, אנחנו מאמינים שבעתיד הדבר יהיה ככה. לא כופים אותנו. העונש אינו מיידי. משא"כ אותו הילד, מענישים אותו. הוא יקבל מכות. או עונש אחר. הוא יסבול.

אנחנו מאמינים בני מאמינים. וישנם בעולם גויים ורשעים, אנחנו יודעים שישנם כאלה, שהם אינם מתפללים ולא מניחים תפילין, ולא שומרי שבת וכו'. אבל זאת החלטה שלהם. זאת כן הבחירה שלנו. הַחְלָטָתֵנו.

חושבני, שלא היה רצוי להציג את העניין בצורה כזאת.

שאלה מהקהל: לא הבנתי את קושיית הרב שליט"א.

תגובת מרן שליט"א: שזה לא דומה. הוא מדמה את עניין אותו שפיתח סלידה מתפוחי־עץ בגלל שהכריחו אותו בילדותו לאכול תפוחים, ואותה שלא יכולה לקפל כביסה בגלל שבילדותה הכריחו אותה לקפל, אבל שם העונש היה מיידי. אולם אצלנו, הגיהנם איננו עונש מיידי. אכן אנחנו מאמינים שיהיה כך, בעונש הזה. בכל מקרה זה רחוק, א"כ זאת כן בחירה שלנו. הוא אומר שזאת לא בחירה, אבל זאת כן בחירה. יש לנו כן בחירה בזה. אנחנו עושים זאת מתוך אמונה, מתוך בחירה. זה לא כמו הסיפורים הללו. אי אפשר להשוות. תחשבו על זה.

שאלה מהקהל: אבל במצוות יש עניין של שכר או עונש. אם הוא יקיים הוא יקבל שכר, אם הוא לא יקיים הוא יקבל עונש.

תגובת מרן שליט"א: אבל מתי הוא יקבל את השכר? אחרי מאה ועשרים. אבל כאן, הם מקבלים את השכר והעונש מיד, בתוך שתי דקות. אם היה מצב כזה, שאדם אשר חילל שבת יקבל מיד דום לב, או מחלה קשה, אזי אין הכי

נמי. בזה היית צודק, כי אז כאילו כפו אותו, מכריחים אותו.

שאלה מהקהל: את התפוח הוא חייב לאכול, אבל פה הוא לא חייב לעשות את המצווה. התורה אומרת לו ככה, ועליו להחליט האם הוא רוצה כך, או שהוא רוצה אחרת. הוא זה שבוחר.

תגובת מרן שליט"א: נכון. הוא לא מרגיש מאולץ.

שאלה מהקהל: אבל שואלים, איך זוכים להגיע לשמחה.

תגובת מרן שליט"א: כן. שאלה טובה ונחוצה מאד. בעזרת השם, אנחנו עדיין לא גמרנו את הנושא... 'ארוכה מארץ מדה'. אי אפשר את כל התורה כולה על רגל אחת. בעזהי"ת יהיו על כך תשובות בהמשך. ובקצרה, התשובה הראשונה והיסודית היא, שצריך להיות אמונה חזקה, וביטחון חזק. כי אדם אשר מאמין אמונה, אוֹמֵן, זהו מה שעושה אותו מאושר שזכה לעשות רצון ה', שזכה לקיים את המצוה וכו'. להיות מחובר עם קבה"ו. צריך קודם לחזק הרבה את האמונה וביטחון, שהדבר ברור לו כשמש בצהריים. לדמיין זאת. אבל זה לא מספיק, אלא רק אחרי כמה וכמה הקדמות. בעזרת הי"ת בהמשך נפרט ונביא דוגמאות. פשוט הזמן קצר, והמלאכה מרובה.

חשיבות אמירת התפילה להפרת עצה שייסד מהר"ש שבזי זיע"א, להפר עצת הקמים כיום על עולם הישיבות, ולביטול גזירת הגיוס. והמעשה הנפלא שפָּעַל גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זיע"א בכח תפילה זו. נספחים– א' דברים בעצרת נגד הגיוס, שנערכה השבוע בירושלם תובב"א. ב' לשאלת רבים אודות הפולמוס על חוק הגיוס. ג' נוסח הפרת עצה, בתוספת ביאורים.

יש לנו כאן בדפים, את העניין של 'הפרת עצה', בעזרת ה' אנחנו נאמר תפילה זו בסיום השיעור, בתרועה וקול שופר. נא לחלק לכולם.

לצערינו, בעוונותינו הרבים, השלטון בדורנו הוא של ערב־רב, נחשים ועקרבים, כפי שכתוב ברעיא מהימנא שבזוהר הקדוש פ' כי תצא [דף רע"ט עמוד א'], 'עקרין מִלי דאורייתא ומלי דרבנן'.

קם עלינו היום 'יעוץ משפטי', וצריכים להפר את 'עצתם'. ויש גם את הבג"ץ. בשנים האחרונות כאשר אנחנו אומרים בפורים, 'ארור המן', אנחנו מתכוונים עליהם. למה? כי זאת אותה הגימטריא. 'ארור המן' זה בדיוק 'ארור בג"ץ'... אותו החשבון. זהו השורש של־רֶשע.

בעבר, את התפילות האלה של הפרת עצה, אמרנו כדי להינצל מאויבינו שמבחוץ. ועכשיו אנחנו נאלצים לאמרם כלפי אויבינו שמבפנים. אחינו התועים. מי היה מאמין שיגיע יום כזה. לכן אמרנו זאת בכינוס שנערך השבוע בירושלם עיקו"ת, ליל רביעי י"ח טבת, כנגד גזירת הגיוס. מי שירצה יכול לקחת את זה.

עורר אותי ידידי הרב הלברשטאם יצ"ו, שצריך להגיד את התפילה הזאת בכל יום. לכן צירפתי את הנוסח כאן בסוף החוברת, בתוספת הביאורים, כדי שיהא מצוי בהישג־יד. האשכנזים לא הכירו את התפילה הזאת, והתפעלו מאד ממנה. וגם הרבנים הספרדים שהיו שם, כגון הגר"מ צדקה שליט"א, והג"ר יעקב עדס שליט"א, השתתפו ברגש רב, או היטו אוזן.

כמו־כן, בעבר כולם לא הבינו את שורש העניין הזה, מה הפירוש 'בשם עשר, חמש, שש, חמש'? אכן, זהו שֵם הוי"ה ברוך הוא. זה כולם יודעים, שעשר זה יו"ד, וה"א זה חמש וכו'. אבל לא הבינו, מה מסתתר מאחורי זה. אפילו אותם שאמרו את התפילה הזאת.

כשהייתי בכינוס הנז"ל בירושלם עיקו"ת, אמר לי הגרב"צ מוצפי שליט"א, כן, אנחנו כבר ששים שנה אומרים את התפילה הזאת, ואנחנו יודעים שהיא מחכמי תימן. הוא חשב שזה מהרש"ש, רבי' שלום שרעבי, ככה הם הדפיסו, ופתאום הוא ראה שכתבנו שזה מיוסד ע"י כמהר"ר שלום שבזי, הדבר היה לו חידוש.

אבל מהו עניין המספרים הללו? מה הדבר אומר? אף אחד לא הבין. וגם אנחנו לא ידענו בעבר, למה להגיד זאת במספרים?

ברוך השם, פענחנו את הסוד בסייעתא דשמיא, גיליתי זאת בכתב יד מחכמי תימן, בגַּנְזַכִּים. התגלה הסוד, כי ישנו כאן דבר הפלא ופלא. הגימטריא של־מלים 'עשר, חמש, שש, חמש', היא אלף שמונה מאות ששים ושבע. והפסוק עוצו עצה ותופר וגו', הוא ג"כ באותה הגימטריא. עם הכולל. אם עושים עוצו, מלא וא"ו. בגימטריאות

עושים גם לפי כתיב מלא. אפילו ׳ציצית׳, אלה שעושים חשבון של תרי״ג, הם עושים זאת מלא, שש מאות, למרות שכתוב בתורה צִיצִת חסר יו״ד. לא הולכים לפי איך שזה כתוב, אלא כפי איך שהיה אמור להיות כתוב.

א״כ זאת הפעולה של־עניין הזה. זה סוד העניין, כי הדברים מכוונים. ׳בשם עשר, חמש, שש, חמש׳ – עוצו עצה ותופר וגו׳. מתפללים שהקב״ה יפר עצתם, ויבלבל מחשבותם. להפר היינו לפורר, את מה שהם מייעצים עלינו לרעה.

בעבר היינו עושים זאת על שונאינו שמבחוץ, ואותם הכללנו רק ברמז, במלה ׳כל׳. תופר עצת ׳כל׳ אויבינו. לרבות אותם. אבל עכשיו בעיקר, הם הבעיא. אם כי, אנחנו נכוון גם על כולם. גם מבפנים, גם מבחוץ. אבל מה שחשוב לנו כעת, זהו הנושא הזה.

ראיתי בשו״ת מים חיים, שהסביר את מה שאומרים באשמורות בפיסקת **רחמים ביקשנו ממך** וכו׳, **אנא הסר ממנו ומבתינו ומבתי עמך כל בית ישראל בכל מקום שהם, דבר וחרב ורעב** וכו׳ **ואויב וצר מעמך**. בפשטות מבינים, שתסלק כל צר מעל עמך. אבל הוא מביא פירוש כי ׳וצר מעמך׳ היינו, אלה הצרים שמתוכנו. אלה שבכל הדורות היו בעייתיים. כגון מוסרים לשלטונות וכו׳.

לכן צריכים להתפלל כנגדם. בפרט עכשיו, שזהו כבר עניין חמור מאוד, צריכים להתפלל שהקדוש ברוך הוא יפר עצתם, כי רק הוא יתב׳ יודע איך לבלבל ולהפר את כל העצות שלהם.

בעוונותינו הרבים, **מְקוֹם הַמִּשְׁפָּט שָׁמָּה הָרֶשַׁע** [קהלת ג׳, ט״ז]. הדבר מפליא. מתקיים מה שכתוב בזוהר הקדוש שם בפרשת כי תצא, ׳רשעים, דָּיינין לשקרא׳. שופטים שקר. ממש לא מובן. איך? איזה חוסר בושה? רואים הכל שזה שקר, שקרים גלויים, והכל מתוך נגיעות, ואעפ״כ הם אינם מתביישים.

זהו מה שכתוב במשנה במסכת סוטה [פרק ט׳ משנה ט״ו], **בעיקבות משיחא, חוצפא יסגי**. וכן מה שכתוב [שם], **׳יראי חטא ימאסו׳, ׳וסר מרע משתולל׳**. הכל מתקיים כיום. את בחורי הישיבות הקד׳, מבזים ושמים בכלא. השם ירחם.

בכל אופן, בכינוס שנערך בירושלם, היה לחץ גדול מבחינת הזמן, והיתה גם אי הבנה, ולכן הדבר לא נעשה כפי שצריך. למשל, אם היינו מתכוננים לכך מראש, היה צריך לעשות כי אלה אשר תוקעים בשופרות, שיהיו על יד הבמה. להדפיס ולחלק את דפי הפרת עצה, שיספיקו לכל הקהל העצום, כן ירבו. אבל הרעיון הזה לא עלה לי אלא רק ממש ערב לפני כן, לכן לא הספקנו להתכונן לכך כראוי. אבל צריכים ללמוד לֶקח, לפעמים אחרות, לעניינים דומים, שהדבר יהיה בצורה רשמית, באופן מסודר, שיגרום התעוררות גדולה, בעָצמה גבוהה.

בזמנו דיברתי בשיעור [וירא התשפ״ו], אמרתי כשהיה הכינוס הקודם בירושלם, ואמרו שהביאו מכל העדות, מכל החוגים, אבל את התימנים הם שכחו. כאילו אינם קיימים.

היחידים שהתייחסו למה שכתבתי אז, אֵלו רק הם, אלה שאירגנו את הכינוס הזה שנערך בשבוע שעבר בירושלם, אלה תלמידים של הג״ר משה צדקה שליט״א, ראש ישיבת פורת יוסף. כבר לפני כמה חדשים, להם הכי כאב הדבר שנעדרנו. אף על פי שהם ספרדים, בכל זאת, הם לקחו את זה לתשומת לב. ואני באתי הפעם לכינוס רק בתנאי מראש, שתהיה האפשרות לעשות את ההפרת עצה. אמרתי להם, כי הדבר הפוך, אתם אינכם עושים שום חידוש. מה אתם אומרים? שמע ישראל וגו׳, קבלת עול מלכות שמים, י״י הוא האלהים. טוב מאד. ברם אֵלו דברים פשוטים ונדושים. צריך שיהיה משהו חידוש, שיעורר את הלבבות.

כפי שאמרתי, אפשר לקחת את הדף של הפרת עצה, כל מי שיש לו תועלת מזה, ולהגיד זאת מתי שאפשר. ובפרט, הדבר מתאים במוצאי שבת. הרי אומרים בתפילה לפני ההבדלה בזה״ל, **וכל היועץ עלינו ועל עמך בית ישראל עצה שאינה טובה ומחשבה שאינה טובה, בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית, למען שמך, גדעו, נתצו, בלבלו** וכו׳, **הפר עצתו וקלקל מחשבתו** וכו׳, **וכתיב עוצו עצה ותופר** וגו׳. הדבר מתאים, ויכול להשתלב עם העניין הזה.

שאלה מהקהל: אדם יחיד בבית, יכול לומר זאת?

תשובת מרן שליט"א: כן. לא צריך עשרה, ולא צריך פתיחת ההיכל, ולא שופר. זאת תפילה. ידוע לי, שישנם כאלה שנוהגים ככה, עושים זאת במוצש"ק בקביעות. אינני יודע, אולי הם נהגו כך מקדמת דנא. ישנן כאלה משפחות. אבל לכל הפחות, לומר את הנוסח הזה כאשר הצרה עומדת ח"ו על הפרק.

הרה"ג משה שליט"א: בעת האזעקות שהיו במלחמת שמיני עצרת, עשינו ככה בביתנו.

תגובת מרן שליט"א: אשריכם. מלבד אמירת פסוק כל כלי יוצר עליך וגו' שמתאים יותר אז.

מהרי"ץ זיע"א, במעשה שהיה עם אותו הקצין, שקראו לו יחיא צאלח כמו השם שלו, הדבר היה בהבדלה, כאשר הוא אמר גדעו נתצו וכו' ודקר בשעוה עם המחט, זה היה בהבדלה. וכתוב שהוא אמר גם את הפסוק הזה, עוצו עצה וגו'. זה בנוסח של־סיפור שהביא בספר קורא הדורות, והוא מכניס שם, בשם עשר חמש שש חמש.

מה שכתבתי כי מהרי"ץ פעל בזה, זה על סמך מה שכתב בספר קורא הדורות הנז"ל. הוא הכניס זאת שם בהבדלה.

המעשה הנפלא הנז', נכלל במאמר <u>מהרי"ץ לידתו ונפלאותיו</u>, שהדפסנו בס"ד בדברי חפץ גליון ד' ניסן התשע"ה בשכ"ו. ונביא כאן רק את הפיסקא השייכה לענייננו בזה"ל,

במוצאי שבת, זָכַר מהרי"ץ וכו'. **אחר ההבדלה מִלא את הכוס יין, והביא שעוה שעוה לפניו וכתב בה שֵׁם הקאצ'י יחיא צאלח יש"ו, והביא מחט משל־תפירת בגדים והניחה לפניו והדליק השעוה, והתחיל בכוונה עצומה, וכל היועץ עלינו ועל עמך בית ישראל עצה שאינה טובה ומחשבה שאינה טובה בין שהוא בן ברית ובין שאינו בן ברית. למען שמך שם העצם יהוה ולמען תורתך הקדושה והתמימה, ולוקח המחט בידו ותוחב בשעוה ואומר, אבדו, בטלו, בלבלו, גדעו, נתצו, השמידו, הפחידו, העבידו, הפר עצתו, קלקל מחשבתו, ישוב עמלו בראשו ועל קדקדו חמסו ירד (תהלים ז', י"ז). יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו (חבקוק א', ט"ו). לא יאבה וגו' מתחת השמים (דברים כ"ט, י"ט). יהדפוהו מאור אל חושך ומתבל ינידוהו (איוב י"ח, י"ח). קיים עליו קרא דכתיב (תהלים ה', י"א) האשימם אלהים וגו' כי מרו בך. ונאמר (שם ל"ג, י') י"י הפיר עצת גויים הניא מחשבות עמים.**

בשם עשר, חמש, שש, חמש, תופר עצת כל אויבינו וצרינו ושוטנינו, כי עמנו אל. ונאמר (ישעיה ח', י') עוצו עצה ותופר וגו' כי עמנו אל. ונאמר (שם מ"ד, כ"ה) מפר אותות בדים וגו' ודעתם יסכל. יסכל ודעתם וגו' אותות מפר. ברוך מפר עצות הרעות ומחשבות הרעות והרהורים הרעים ויסורין הרעים וחלאים הרעים, מעלינו ומעל כל עמו בית ישראל, ונאמר אמן: על זה [ר"ל כפי זה. יב"ן] הסדר היה אומר, ועל כל מלה ומלה היה תוחב במחט בשעוה. והקאצ'י צועק וי, וי, יש לוֹ [כינוי במקום לִי. יב"ן] כאב בכתף, יש לו כאב בראש, יש לו כאב בעין, יש לו כאב בבטן, יש לו כאב בירך, מקום תחיבת המחט בשעוה, כנגדו הכאב בקאצ'י. מקום שיפול העץ, שם יהוא (קהלת י"א, ג'). עד שהשלים הסדר הנז"ל ומכבה השעוה, והקאצ'י יצאה רוחו ומת. ומניח אותו רביע שעה ומדליק השעוה, ומיד שבה רוחו אליו. ומניח אותה שעוה דולקת והקאצ'י שוקט מבלי שום כאב. וחוזר ולוקח המחט ושונה הסדר הנז"ל, ועל כל מלה ומלה תוחב המחט בשעוה, והקאצ'י מכאיב וצועק וי, וי, אפפוני חבלי מות. ומרויח לו שעה אחת, וחוזר ומטעימו מרורת צפעוני וכו' יעוש"ב.

*

צריכים כעת לפתוח את ההיכל, לפתוח שערי שמים, ולפתוח את הלב. ולומר לפני כן את הפסוק, והוא רחום יכפר עון וגו', כי ככה אנחנו מהרהרים בתשובה, לתקן. בפרט בימים הקדושים האלה, ימי השובבי"ם, הדבר חשוב מאוד. והשם ברוך הוא יהיה בעזרנו. הקב"ה רק מצפה לשמוע אותנו. הגם שהוא יכול לעשות את הכל לבדו, אבל צריך אתערותא דלתתא, מה שאנחנו מתחילים מפה.

שאלה מהקהל: בעמידה?

תשובת מרן שליט"א: כן. פותחים את ההיכל.

ואת התקיעה בשופרות, אנחנו נעשה כעת בעת אמירת הציבור את הפסוק עוצו עצה ותופר וגו'. תוך כדי האמירה. אמנם בי"ג מדות אינני ממליץ לתקוע בשופרות, למרות שישנם העושים כך, מכיון שהדבר מסיח את הדעת וכו'. ואסור לומר י"ג מדות שלא בכוונה. אולם בפסוק עוצו עצה ותופר וגו', אם תהיה תקיעת שופר, הדבר אינו מפריע. כמו כן, זה לא צריך צירוף מניין, כמו באמירת י"ג מדות, ולכן גם התוקעים יכולים לתקוע בלא לומר.

דברי מרן שליט"א בעצרת נגד גזירת הגיוס 'קול שועתם', שנערכה בירושלם עיקו"ת בליל רביעי י"ח טבת התשפ"ו בשל"ז.

כבוד מרנן ורבנן, גדולי ישראל, אדמורי"ם, צדיקים, ראשי ישיבות, דיינים ורבנים שליט"א, ועל צבא תהילתם רבינו משה צדקה שליט"א, יוזם העצרת, המכַוון של־עצרת, לוחם מלחמות השם ברמה.

כִּי יָד עַל כֵּס יָהּ, מִלְחָמָה לַיי"ָ בַּעֲמָלֵק, מִדֹּר דֹּר [שמות י"ז, ט"ז].

שַׁמָּה ושערורה נהיתה בארץ ישראל. רובץ עליהם כתם שָׁחור משְׁחור. מי היה מאמין, שיהודים – אנשים שמוחזקים כיהודים – יכניסו בני תורה, שהם העילית, העידית, של עם ישראל, תפארת ישראל, בני תורה, עמלי תורה, שממיתים עצמם באהלה של תורה – לבית האסורים. מה שרק גרועים שבאומות העולם, עשו לנו במשך הדורות. כגון הרומיים שחבשו את רבי עקיבא בבית הסוהר, כי היה מקהיל קהילות ברבים. אוי לנו.

חמור מאד מאד להכניס אפילו בחור־ישיבה אחד לכלא, ולא עוד אלא עם פיתויים, שמא יצליחו לשַנות את דעתו אולי הוא יסכים להתגייס לצבאם הטמא והחילוני, ועם כל מיני נסיונות והשפלות רח"ל.

אין לפחד מכל זה. אנחנו עם ישראל, חומה בצורה, **חוֹמָה גְּבֹהָה דְּלָתַיִם וּבְרִיחַ** [דברים ג', ה'].

אֲנִי חוֹמָה [שיר השירים ח', י']. מסרנו נפש בכל הדורות על התורה. בחור שמפחד שלא מכבדים אותו, אלא משפילים אותו, שישמח, זאת כפרת העוונות הכי גדולה שיכולה להיות. ועוד כתוב בגמרא במסכת עירובין דף יג:, כל המשפיל עצמו, הקב"ה מגביהו. וכל המגביה עצמו, הקב"ה משפילו. להרגיש השפלה, זהו הכבוד הכי גדול. **לֹא תִירָא מֵהֶם, כִּי יְיָ אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ** [דברים כ', א'].

בעזרת השם יתברך, **כָּל כְּלִי יוּצַר עָלַיִךְ לֹא יִצְלָח** [ישעיהו נ"ד, י"ז]. **עֲצוּ עֵצָה וְתֻפָר, דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם, כִּי עִמָּנוּ אֵל** [ישעיהו ח', י']. **כִּי כָּל הָעַמִּים יֵלְכוּ אִישׁ בְּשֵׁם אֱלֹהָיו, וַאֲנַחְנוּ נֵלֵךְ בְּשֵׁם יְיָ אֱלֹהֵינוּ לְעוֹלָם וָעֶד** [מיכה ד', ה'].

הפסוק הזה, 'כל העמים ילכו איש בשם אלהיו', אומר דרשני. וכי אנחנו מסכימים, שכל העמים ילכו איש בשם אלהיו? חס ושלום. הרי עבודה זרה, זה משבע מצוות בני נח. איך אנחנו כביכול מסכימים, שהם יהיו ככה, ורק אנחנו נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד.

התשובה נמצאת בתרגום שם, **ארי כל עממיא ייזלון 'לאבדון'**. כך אומר לנו יונתן בן עוזיאל. הוא מוסיף מִלה אחת, 'לאבדון'. העמים, עִם כל האמונות השקריות שלהם, ולצערינו כעת אנחנו צריכים להכליל בתוכם גם את הרשעים שמקרבֵנו, כל השמאלנים, המפא"יניקים, הקומוניסטים, הבולשביקים, היבסקים, הרפורמים, המשכילים, מרץ, קפלן, וכל שׂוֹם אָחֵרָן וחניכה מסאבא דאית להו, כולם יגיעו בסוף למבוי סתום, וילכו לאבדון. יום אחד, זה יתנדף. **כְּהִנְדֹּף עָשָׁן תִּנְדֹּף** וגו' [תהלים ס"ח, ג']. ואנחנו נלך בשם יי"י אלהינו לעולם ועד. הדרך של עם ישראל, היא נצחית. **וְגַם נֵצַח יִשְׂרָאֵל לֹא יְשַׁקֵּר וְלֹא יִנָּחֵם** [שמואל א' ט"ו, כ"ט].

מאחַר שהזמן קצר והמלאכה מרובה, ברצוני להגיד רק עוד דבר אחד. כיון שאנחנו בעזרת השי"ת רוצים לעשות פה, תפילה מיוחדת. בעוונותינו הרבים, כשאויבינו הגויים היו מצירים את צעדינו, יש לנו מסורת של 'הפרת עצה', מקובלת מגדולי ישראל, איך להפר את העצות של־רשעים. כי בעוה"ר אומות העולם, שונאי ישראל, מצצו את דמנו בכל הגלות. אני מבקש ממי שמסרתי לו את דפי ה'הפרת עצה', שיחלק אותם. וגם מי שיש לו שופר, שיתכונן לתקוע מתי שנגיד לו. יש פה אנשים שישנם להם שופרות, כי התפילה הזאת היא עם תקיעת שופר.

יש לנו גם כאן את התפילה 'הפרת עצה', נא לחלק אותה לרבנים שליט"א, שיהיה להם זאת בפניהם, בידם. ואפשר לקחת ולהפיץ אותה.

בעזרתו יתברך אקדים לכך כמה דברים.

התפילה הזאת, מקובלת מרבינו האלֹהי אבא־שלום שבזי זיע"א, הוא המייסד. אבותינו פעלו בה, גם גאון עוזנו ותפארתנו מהרי"ץ זיע"א, השתמשו בזה והצליחו, ברוך הוא וברוך שמו. היא סגולה בדוקה ומנוסה, להפר עצות אויבי ישראל. לצערינו, אנחנו צריכים להשתמש בזה כיום, לא לאויבים מבחוץ, אלא לאויבים שלנו מבפנים. כמובן, גם אלה שבחוץ הם בכְּלל, אבל עכשיו בעיקר נכוין עליהם.

יש כאן בתפילה, שבע פעמים 'בשם עשר, חמש, שש, חמש. תופר עצת כל אויבינו וצרינו ושונאינו'. זה כולל לא רק את האויבים שלנו מבחוץ, אלא גם את הערב־רב. תיבת 'כל' לְרַבּות. על־דרך זה ישנה תפילה בסליחות בזה"ל, **אנא הסר ממנו ומבתינו** וכו' **אויב וצר 'מעמך'**. אשר יש מפרשים כי הכוונה שיסיר אותם מתוכנו, אלה שמצירים את צעדנו.

כולנו נאמר את נוסח התפילה, שהיא מסוגלת להפר – לפורר ולבטל – את עצתם הרעה ולבלבל את מחשבותם, בפרט מי שיש לו אותה בידו. הפיצו זאת כאן.

לפני שאנחנו אומרים את התפילה הזאת, נפתח לומר שלוש פעמים את הפסוק **והוא רחום** וגו'.

ברם צריכים לדעת, כי ישנה כאן 'כוונה', ישנו פה סוד, 'עניין' אשר צריכים לכוון אותו. רומזים פה בתפילה, את השֵם הקדוש בן ארבע אותיות. **'עשר, חמש, שש, חמש'**, זהו כמובן שם השם. עשר, זאת אות יו"ד. חמש, זה ה"א. שש, וא"ו. חמש, ה"א. תופר עצת וגו'. אבל אח"כ אומרים את הפסוק 'עוצו עצה ותופר, דברו דבר ולא יקום, כי עמנו אל'. יש לדעת, כי אלו אינם סתם מספרים, עשר חמש וכו'. אלא, המלים הללו 'עשר חמש שש חמש', הם בגימטריא אלף שמונה מאות ששים ושבע, שזאת הגימטריא של־פסוק עוצו עצה ותופר וגו'. זהו הסוד, שהדבר עובד ביחד. ולכן בעזהי"ת נכוון את דעתנו לכך.

ומי שיוכל להמשיך ולהגיד את התפילה הזאת בכל יום, מה טוב. רצוי לצלם ולהפיץ אותה, יהי רצון שהקב"ה יהיה בעזרנו, ויזכה אותנו.

מרן שליט"א אומר לבדו את המלים, **בשם עשר, חמש, שש חמש**. וכל הקהל מצטרפים ואומרים בקו"ר את הפסוק, **עוצו עצה ותופר, דברו דבר ולא יקום, כי עמנו אל**. וכן ע"ז הדרך. תקיעה בשופרות.

<u>לשאלת רבים.</u>

היות ונשאלתי פעמים רבות לגלות דעתי העניה אודות חוק הגיוס הטמא. אומַר, כי לא רציתי לקרוא אותו כלל, היות ובלאו הכי אין תפקידי להכריע בנושא. הדבר מסור לזקני גדולי הדור שליט"א, והאמת והשלום אהבו.

הצב"י יצחק בכמהר"נ רצאבי יצ"ו.

הפרת עצה

סגולה בדוקה ומנוסה בעזרת ה' יתברך
לבטל עצת אויבי ישראל הקמים עלינו

מיסוד מהר"ר שלום שבזי זיע"א, ופָעַל בה גם מהרי"ץ זצוק"ל

בתחילה אומרים הציבור שלוש פעמים, פסוק

וְהוּא רַחוּם, יְכַפֵּר עָוֹן, וְלֹא יַשְׁחִית. וְהִרְבָּה, לְהָשִׁיב אַפּוֹ. וְלֹא יָעִיר, כָּל חֲמָתוֹ:

אח"כ אומר השליח ציבור

בְּשֵׁם עֶשֶׂר י', חָמֵשׁ ה', שֵׁשׁ ו', חָמֵשׁ ה',
תּוֹפֵר עֲצַת כָּל אוֹיְבֵינוּ וְצָרֵינוּ וְשׂוֹנְאֵינוּ:

והציבור עונים אחריו בקול רם

עֻצוּ* עֵצָה וְתוּפָר* דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל:

(ישעיה ח', י')

וטוב לתקוע כאן בשופר **תשר"ת**

וחוזר לומר **בשם עשר** וכו', והם יאמרו **עוצו וגו' כי עמנו אל,**

ולתקוע בשופר **תשר"ת**

וכן על זה הדרך שבע פעמים.

ואח"כ אומרים יחד שבע פעמים ישר והפוך, פסוק

מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל: (ישעיה מ"ד, כ"ה). **יְסַכֵּל, וְדַעְתָּם אָחוֹר. חֲכָמִים, מֵשִׁיב. יְהוֹלֵל, וְקֹסְמִים. בַּדִּים אֹתוֹת, מֵפֵר:**

*כתבנו מלא וא"ו, אף שבפסוק חסר, מטעם שיתבאר בס"ד לקמן.

ביאור נפלא ב"סגולה להפרת עצה" מהרש"ש זיע"א
ומדוע מוזכר שם הוי"ה במספרים ולא באותיות.

מתוך "שערי יצחק" השיעור השבועי מפי מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א - פוסק עדת תימן
שנמסר במוצש"ק כי תבוא ה'תשע"ב ב'שכ"ג, בעיה"ק בני ברק ת"ו.

ההבוננתי בעניין נוסח התפילה להפרת עצה, המיוסד על ידי רבינו שלום שבזי זיע"א, "בשם עשר, חמש, שש, חמש, תופר עצת כל אויבינו וצרינו ושונאינו". זהו נוסח שאמרו כאשר אויבינו, בתימן וגם בא"י, היו ח"ו מתייעצים עצות רעות על ישראל. ומסופר כי גם ג"ע מהרי"ץ זיע"א פעל בכח סגולה זו לבער אחד משונאי ישראל.

תמיד לא ירדתי לסוף העניין, מה זאת אומרת 'בשם עשר, חמש, שש, חמש'? מה העניין במספרים האלו? אמנם ברור לַכֹּל שזהו שם המפורש, שם הוי"ה ב"ה, אבל מה העניין להגיד זאת במספרים? תגיד בשם יו"ד, מה זה 'בשם עשר'?! לשעבר לא עמדתי על סוד תפילה זו, והדבר היה ממש לפלא בעיני, כי לא מצאנו דבר כזה בשום מקום.

אבל ב"ה, השבוע זכיתי להבין זאת. והנה ישנם כאלה האומרים 'בשם עשר, בשם חמש, בשם שש, בשם חמש', אבל תכף תבינו שזה לא יכול להיות, הדבר צריך להיות דוקא 'בשם עשר, חמש, שש, חמש', כי זהו דבר אחד.

סוד העניין הוא, שהפסוק שאנו אומרים מיד אח"כ, עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל, הוא בגימטריא א'תתס"ז, אלף שמונה מאות ששים ושבע. והמלים 'עשר, חמש, שש, חמש', הם אותה גימטריא. כלומר, הסגולה של השם, ביחד עם הפסוק עוצו עצה וגו', שני דברים אלו פועלים יחד. אבל הגימטריא היא עם הכולל. דהיינו בשם עשר חמש שש חמש, בתוספת אחד, אל יחיד ומיוחד. עם האחד, זה עולה בדיוק לאותו חשבון של פסוק עוצו עצה.

אם כן, צריכים לכוון בזה. חושבני שזה מאיר עיניים, ממש נפלא. כי כעת מובן למה אומרים 'בשם עשר', משום שזהו שורש העניין.

מתוך דרשת מרן הגאון הרב יצחק רצאבי שליט"א

שנמסרה ביומא דהילולא למהרי"ץ זצוק"ל
כ"ח ניסן ה'תשע"ד ב'שכ"ה, בעיר רכסים ת"ו.

כעת נסיים בדבר העיקרי, זאת ה'עצרת תפילה', תכף יחלקו לאנשים את נוסח התפילה 'סגולה להפרת עצה', אולם עלינו לדעת ולהבין את יסוד העניין הזה. בתפילה הזאת, היו רגילים בתימן רבים מאבותינו ורבותינו נע"ג, וב"ה התפילה הזאת עשתה פירות, בהרבה מקומות אשר היו ישראל בסכנה. **אולם** צריכים לדעת, ישנם כאלה אשר הדפיסו זאת בנוסחאות אחרות. את התפילה הזאת, הדפיסו בספרים אחרים, כגון בספר תפארת יהודה, אבל לענ"ד הדפיסו זאת בצורה שאינה מדוייקת. לדוגמא, הם הדפיסו כך, **בשם עשר, בשם חמש, בשם שש, בשם חמש, תופר עצת כל אויבינו** וכו'. אבל אנחנו אומרים, **בשם עשר, חמש, שש, חמש, תופר עצת כל אויבינו** וכו'. הרי כולם יודעים, כי 'עשר' ו'חמש' וכו', זהו שם הויה ברוך הוא. האות יו"ד, היינו עשר. אולם הם הדפיסו כך, אינני יודע מדוע? אולי הם חשבו, כי כפי שאסור להגות את ה', הוא הדין בנ"ד. אבל הדבר איננו נכון, כיון שאלו הם מספרים, ואין בכך כלום. וחושבני עוד, כי לפי גירסתם, הדבר איננו נכון. דהיינו, אם זהו 'בשם עשר, בשם חמש וכו', א"כ יוצא כי בביכול ישנם כאן ארבעה שמות, והדבר אינו נכון, כיון שזה רק שם אחד.

וישנה אף ראיה לכך. תמיד היה קשה לי, מה טמון בסגולה הזאת? את ה'סגולה להפרת עצה' הזאת, הדפסנו לפי מה שמצאנו בכת"י מוסכן. אולם, מה הרעיון הטמון כאן, במלים 'בשם עשר' וכו'? אם הדבר בכדי לומר את שם ה', הרי יכולנו להגיד 'בשם ה"א', 'בשם הויה ברוך הוא'. כמדוע ישנו צורך, לעשות זאת במספרים? מה העניין בכך? מהי עֻמְקוּת דבר זה?

תשמעו דבר הפלא ופלא, מצאתי בגנזכי חכמי תימן, כי הגימטריא של 'מלים הללו, 'בשם עשר חמש שש חמש וכו', יוצא אלף תתקס"ז. וזוהי גם הגימטריא של פסוק **עֲצוּ עֵצָה וְתֻפָּר דַּבְּרוּ דָבָר וְלֹא יָקוּם כִּי עִמָּנוּ אֵל** [ישעיהו ח', י'], עם הכולל, שזהו כנגד הקב"ה. ואכן הפסוק נאמר מיד לאחר המלים הללו, כיון שהם הולכים ביחד. זהו סוד העצה, והכוונה המיוחדת הטמונה בה. דהיינו, אנו מכוונים בשם הזה, 'בשם עשר חמש שש חמש', וזהו סוד הפסוק, עוצו עצה ותופר וגו'.

דרך אגב, אם תשימו לב, הוספנו כאן את האות וא"ו, בשתי מקומות. הרי בפסוק כתוב, **עֲצוּ עֵצָה וְתֻפָּר**, המלה 'עצו' חסרה וא"ו, וכן המלה 'ותופר', שניהם באים בשורק. אבל הוספנו כאן את האות וא"ו, למרות שלא כך כתוב בפסוק, וזאת בגלל הגימטריא, כי חייב שהחשבון יהיה דוקא כך.

ומי שיודע בכללי הגימטריאות, לא מתחשבים בכתיב החסר, אלא הולכים לפי הכתיב המלא. אפילו שבפסוק כתוב, בלי האות וא"ו. כגון לגבי המלה 'סוכה', הזוה"ק והמקובלים כותבים את הרמזים, כביכול זה כתוב באופן מלא. וכהנה וכהנה. **למשל**, כולם יודעים לגבי המלה 'ציצית', אפילו רש"י [במדבר ט"ו, ל"ט] מביא זאת, ומפורש הדבר במדרש חז"ל, כי המלה ציצית, היא בגימטריא תרי"ג. אבל לכאורה, בתורה כתוב 'ציצת', בלי הי"ד השנייה, ובכל זאת חז"ל עושים זאת, כאילו כתוב ציצית, כביכול ישנה האות יו"ד. אכן ישנו עניין, במה שכתוב בתורה באופן חסר, אבל לגבי הרמזים, הולכים לפי עיקר המלה, שזהו באופן מלא.

אנחנו מתפללים, כי הקב"ה יעזרנו, ויפר את עצת אויבינו. בעונותינו הרבים, יש לנו אויבים גשמיים, כלומר בדרך הטבע. אולם צריכים לדעת, כי יש לנו גם אויבים, מהבחינה הרוחנית. גם דבר זה נודע לנו. דהיינו, ישנם אומות העולם הרואים, כי הם אינם מצליחים עלינו. כמה מלחמות ונסיונות אשר עשו, בכדי לאבד את היהודים, ובכ"ז הם לא אבדו. לכן, הם גם הולכים בדרכים שאינן טבעיות. כך שמעתי.

דהיינו, הם מנסים גם בכוחות של כישופים וכדומה, אולי כך הם יצליחו להתגבר על עם ישראל.

לכן, אנחנו כוללים את הכוונה הזאת, בפסוק הזה, **מֵפֵר אֹתוֹת בַּדִּים וְקֹסְמִים יְהוֹלֵל** [ישעיהו מ"ד, כ"ה], זה על אלה אשר באים עלינו, שלא בדרך הטבע. ואם זאת חכמה טבעית, **מֵשִׁיב חֲכָמִים אָחוֹר וְדַעְתָּם יְסַכֵּל** [שם]. וחוזרים על כך, שבע פעמים. וכאשר אומרים את הפסוק 'עוצו עצה ותופר', אלו שיש להם שופרות, שיתקעו תשר"ת בזמן שאומרים 'עוצו עצה ותופר', וה' ברוך הוא יזכנו.

אבל חושבני, כי כעת צריכים להוסיף עוד משהו. הרי אנו אומרים, 'תופר עצת כל אויבנו, וצרינו, ושונאינו'. כלומר, יש לנו אויבים, ויש לנו צרים, ויש לנו שונאים. הפסוק אומר, **עַל אֹיְבֶיךָ וְעַל שֹׂנְאֶיךָ אֲשֶׁר רָדָפוּךָ** [דברים ל', ז']. מהו ההבדל, בין 'אויב' לבין 'שונא'? רבינו בחיי [שם] אומר, כי האויבים, היינו הישמעאלים. והשונאים, היינו הנָּצרים. למה? כיון שהישמעאלים הם הקשים ביותר, הם האויבים, מלשון אוי ואבוי. ואילו הנָּצרים, הם השונאים. ויש לנו את שאר אומות העולם, אלו אשר אינם ישמעאלים או נצרים, הם גם 'צרינו'.

אולם בעוונותינו הרבים, כיום יש לנו גם את ה'ערב רב', שהם בתוכנו. לצערינו, גם מתוך עם ישראל, יש לנו רשעים המנסים בכל כוחם להצר את צעדי שומרי התורה והמצוות, ואת צעדי לומדי התורה. הדבר ממש איום ונורא. אולי יותר גרוע, מה שהם עושים, זה משורש עמלק.

לכן נראה לענ"ד, כי יש לכלול גם את זאת, בכוונת המלה 'כל' אויבינו. עלינו לכלול, גם את הרשעים הללו, שהקב"ה יפר עצותיהם, ויבלבל מחשבותיהם, ולא תעשינה ידיהם תושיה, ירומם קרן תורתו הקדושה ולומדי תושיה, אכי"ר.

יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק
טלפקס: 03-5358404 | נייד: 050-4140741 | yad@maharitz.co.il

שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון

הרב **יצחק רצאבי** שליט"א

פוסק עדת תימן

פרשת בא

(נמסר במוצש"ק וארא)

טבת התשפ"ו בשל"ז

בבית המדרש פעולת צדיק

בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

יין שמן ולחם, הם ג' דברים אשר חשובים לאדם, כמ"ש בתהלים [ק"ד, ט"ו] וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ, לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן, וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד. ביאור דברי הארחות צדיקים [בשער השמחה] בעניין מעלת ותועלת השמחה, וכי אחת מן הדרכים היא ע"י שתיית יין. ועל פי זה ביאור חדש במעשה דרב סליק [שהובא בנפלאות מתורתך פרשת במדבר].

ביאור הרמב"ע על הפסוק 'ויין ישמח לבב אנוש', ועל פי זה טעם מדוע ישנה געיא באות למ"ד שבמלה 'לבב'. הבנת דברי החזו"א בעניין עבודת ה' בשמחה, והשמחה לֶחֶכם בתיקון מדותיו, ומהו המושג 'אור האורות'.

מקור לטוענים כי דברי הרמב"ם בעניין המיצוע שבמדות הוא מחכמי אומות העולם, נמצא בספר מגדל עוז על הרמב"ם.

תגובה לשואל, האם 'הדרך האמצעית' שכתב הרמב"ם, היא נמדדת לפי התוצאה, או לפי המעשה. ובירור מי הם ההולכים בשיטת הרמב"ם בעניין זה.

תוספת דברים בעניין 'בן שמונה עשרה לחופה', והסבר מהר"ם בן מכיר מדוע כתוב 'לחופה' ולא לפו"ר.

© כל הזכיות שמורות למרן שליט"א

השיעור יוצא לאור ע"י מוסדות יד מהרי"ץ – בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: y5358404@gmail.com

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642 שלוחה 6

מספר השיעור בקו "קול יהודי תימן" ובחוברות "שערי יצחק" – 819

לשמיעת השיעור במערכת קול הלשון – 03-6171031

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת.

השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741.

והתורמים והמסייעים להפצת התורה ולזיכוי הרבים, ימלא המקום ברוך הוא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

בשם רחמן.

השיעור מוקדש להצלחת ידידנו היקר והנעלה רבי אריאל נהרי הי"ו, מעיקו"ת ירושלם תובב"א, אשר התנדב ביד רחבה ובנפש חפיצה למוסדות יד מהרי"ץ, להפצת תורה ומסורת ק"ק תימן יע"א. יה"ר שכה' יתן לו ה' וכה יוסיף, בבריאות איתנה ונהורא מעליא, אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לך, אכי"ר.

וכן על ידי ידידנו לִיעַד בן דניאל אגוזי הי"ו מארצות הברית, להצלחת רעייתו ענבל בת יוסף, שלא תפיל פרי בטנה, ויזכו לזרע של קיימא, ולבריאות איתנה, ובכל אשר יפנו ישכילו ויצליחו, בזכות שנתנדבו למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

וכן ע"י רבי שאול שלמה בן דניאל הי"ו, מארצות הברית, להצלחה בכל העניינים, ולרפואת אמו מרת אסתר בת ציפורה הזקוקה לרפואה שלמה במהרה, בעבור שהתנדב למוסדות יד מהרי"ץ.

כמו כן מוקדש על ידי האשה החשובה מרת רחל יהודית בת דוד מאיר גיגי שתחי' מארצה"ב, להצלחה מרובה בפרנסה מתוך הרחבת הדעת, ויראת שמים אמיתית, בעבור שהתנדבה למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

וכמו כן השיעור מוקדש על ידי רבי עובדיה בן רחמים הי"ו מארצה"ב, להצלחתו בפרנסה ונחת מכל יוצאי חלציו, יחד עם רעייתו החשובה מרת ברכה הי"ו. בעבור שהתנדב למוסדות נתיבות מהרי"ץ.

המקום ברוך הוא ירצה נדבתם, ויברך מעשה ידיהם, ומכל צרה ונזק יצילם, והזקוקים לרפואה המקום ב"ה ישלח להם רפו"ש בתוך שאר חולי עמו ישראל, וישלח ברכה רווחה והצלחה בכל מעשי ידיהם, וימלא כל משאלות ליבם וליבכם וליבנו לטובה ולברכה, אכי"ר.

יין שמן ולחם, הם ג' דברים אשר חשובים לאדם, כמ"ש בתהלים [ק"ד, ט"ו] וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ, לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן, וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד. ביאור דברי הארחות צדיקים [בשער השמחה] בעניין מעלת ותועלת השמחה, וכי אחת מן הדרכים היא ע"י שתיית יין. ועל פי זה ביאור חדש במעשה דרב סליק [שהובא בנפלאות מתורתך פרשת במדבר].

בָּרְכִי נַפְשִׁי אֶת יְיָ, יְיָ אֱלֹהַי גָּדַלְתָּ מְאֹד, הוֹד וְהָדָר לָבָשְׁתָּ. עֹטֶה אוֹר כַּשַּׂלְמָה וגו' [תהלים ק"ד].

במזמור הזה, דוד המלך ע"ה משבח את הקב"ה על יצירת העולם, בריאה נפלאה, כל הדברים שברא בעולמו. ובכללם אמר, **מַשְׁקֶה הָרִים מֵעֲלִיּוֹתָיו, מִפְּרִי מַעֲשֶׂיךָ תִּשְׂבַּע הָאָרֶץ: מַצְמִיחַ חָצִיר לַבְּהֵמָה, וְעֵשֶׂב לַעֲבֹדַת הָאָדָם, לְהוֹצִיא לֶחֶם מִן הָאָרֶץ: וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ, לְהַצְהִיל פָּנִים מִשָּׁמֶן, וְלֶחֶם לְבַב אֱנוֹשׁ יִסְעָד:**

יין, שמן, ולחם – **דְּגָנְךָ תִּירֹשְׁךָ וְיִצְהָרֶךָ** [דברים י"ד, כ"ג] – אלו שלושת הדברים החשובים, בענייני המאכל והשתייה והסיכה של בני האדם. **היין**, חשוב מאוד, הוא משמח את הלב. **והשמן**, מצהיל את הפנים. **והלחם**, סועד את הלב.

בספר ארחות צדיקים, שיש לו שער מיוחד בעניין השמחה, הוא כותב שם דבר חשוב מאוד, מהי המעלה והתועלת שישנה בשמחה. וזה לשונו, **המאמין בלב שלם, והבוטח בעזר הצור, הוא שמח לעולם.**

לפני כן, הוא מאריך בעניין הביטחון. בתוך שער השמחה, אעפ"כ הוא מדבר הרבה על מדת הביטחון, כי השמחה צריכה הקדמה, והוא הביטחון המושלם בהקב"ה. אם באמונה שלו אין שום סדקים, אמונה תמימה, מלאה, בלב שלם, אֲזַי הוא שמח לעולם. תמיד הוא מאושר.

והוא סובל כל דבר. דהיינו, הוא מקבל ומסוגל לסבול את הכל. שום דבר 'לא מוציא אותו מן הכלים', הוא אינו מתבלבל.

כמו החולה, שאוכל סמים המרים בשביל הרפואה. הגם שבְּבִיכול אירע לו איזה משהו מצער, הוא מבין שזה כמו אדם חולה אשר צריך תרופה. אמנם התרופה היא מרה, אבל היא טובה עבורו. הוא לא עצב ומצטער מכך, אלא אדרבה שמח בזה.

והסובל, הוא חָפְשִׁי מדאגת העולם. מי שמקבל זאת בסבלנות, אין לו שום דאגות. **גם הסובל מסתפק במעט שיש לו. כי יאמר, די לי במה שגזר לי הבורא.**

ועתה הבט וראה, כי השמחה כוללת הכל. כי כל אדם הדואג על העולם הזה, אין לו מנוחה, ותמיד הוא מחשב להרוויח ממון, ולא יסתפק במה שחלק לו האל.

לכן השמח בחלקו, הוא – נחשב – עשיר, אף אם הוא עני (אבות פ"ד משנה א'). כי ישמח באלהים, שהוא חלקו ונחלתו. וכן כתיב [תהלים קי"ט, נ"ז] חֶלְקִי יְיָ אָמַרְתִּי. וכן הוא אומר [שם ק"ה, ג'] יִשְׂמַח לֵב מְבַקְשֵׁי יְיָ.

ומדה הזאת בנפשות הצדיקים, שהם בנועם שלם בעניין עבודתם, ובשמחה גדולה בפרישותם, כמו שנאמר [שם ל״ב, י״א] שִׂמְחוּ בַיי״ָ וְגִילוּ צַדִּיקִים, וְהַרְנִינוּ כָּל יִשְׁרֵי לֵב. וכן הוא אומר [שם צ״ז, י״א] אוֹר זָרֻעַ לַצַּדִּיק, וּלְיִשְׁרֵי לֵב שִׂמְחָה.

מה שקראתי בפניכם מקודם, זה כתוב שם לקראת הסוף. אבל לפני כן, (קרוב) להתחלת השער, הוא כותב, כי בשביל לשמוח, טובה שתיית יין. בין כלל הדברים. והוא מקדים לכך בזה״ל, **כתב רבינו משה המיימוני, הקיבוץ על השתייה המשכרת** – כאשר מתאספים אנשים, לשתות משקאות חריפים – **ראוי שתהיה אצלך, יותר חרפה מהתקבץ אנשים ערומים,** מְגוּלֵי **הערווה.** תבין שדבר כזה, שיושבים כמה אנשים ומשתכרים ביחד, הוא כל כך גרוע, עד שהוא יותר בזיון מהתקבץ אנשים ללא לבוש.

והשַׁכרות, הוא ממעשה הרעה. כי הוא מפסיד הַשֵּׂכל, אשר נפח השם יתברך באפיו.

ברם מה בכל זאת כן טוב, בעניין הזה של שתיית יין?

אמנם שתיית היין טוב[ה] מאוד, בזמן שתשתה על מנהג המשכילים. אם תשתה יין, כמו האנשים החכמים.

כדרך שאמר שלמה [משלי ל״א, ו׳–ז׳] תנו שכר לאובד, ויין למרי נפש. ישתה וישכח רישו, ועמלו לא יזְכֹּר־עוד. ועוד נאמר על היין [שופטים ט׳, י״ג] הַמְשַׂמֵּחַ אֱלֹהִים וַאֲנָשִׁים. וכתיב [תהלים ק״ד, ט״ו] וְיַיִן יְשַׂמַּח לְבַב אֱנוֹשׁ. גם אמר הכתוב [שיר השירים א׳, ב׳] כִּי טוֹבִים דֹּדֶיךָ מְיָיִן. ונאמר [שם ז׳, י׳] וְחִכֵּךְ כְּיֵין הַטּוֹב.

מכל אלה נדע שבח היין, כשהוא כמשפט החכמים והשותים כשיעור, שיגבר השכל על היין ולא יגבר היין על השכל. והשותים בזמן הקבוע עם אוהבים ורעים ועם חסידים וצדיקים, ולא עם ערטילאים וריקים.

כי היין, יוסיף חכמת עמוקים, ועץ החיים למחזיקים בה. ועוד, היין יוסיף חכמת המשכיל, ויכפיל שטות האוויל. ויחדש אהבת אוהב, ויעורר איבת האויב. ויפתח יד הנדיב, ויחזק לב הפְּילַי.

וזאת מדת שותי יין. ישים היין, רפואה לדאגתו. אם הוא שותה יין, בגלל שיש לו דאגות וקשה לו להשתחרר מהן, אזי היין מרפא אותו.

ויתחזק בתורה, ללמדה בשמחה. כעת כשכבר אין לו דאגות, הלב שלו אינו תפוס על הצרות שיש לו, הוא יכול לשבת וללמוד, מאושר ושמח.

כי כל זמן שאדם שרוי בצער, לא יוכל ללמוד.

*

לפי־זה הבנתי בס״ד, את מה שכתוב ב׳מעשה דרב סליק׳, אשר הבאתי בס״ד בנפלאות מתורתך, בהתחלת פרשת במדבר [דף י״א]. זהו מעשה נפלא, על אותו בחור שלמד עשרים וחמש שנים רצופות, בלא לצאת מפתח ביתו, ויצא לשוק, וחשב שיכבדו אותו בשביל חכמתו, ואז התאכזב מאד. ואביו – רב כָּהֲנָא – בחכמתו הראה לו, כי אל לו לחפש ברחוב באנשים שיכירו את החכמה, כי רק אנשי תורה מעריכים זאת. זהו סיפור ארוך מאד, כדאי לראות אותו בפנים, מי שעדיין אינו מכיר אותו.

בזמנו כאשר הדפסתי זאת, ניסיתי להסביר את עניין שתיית יין שנז׳ שם אגב אורחא. אולם כעת נראה לי ביאור יותר מרווח, לפי הקדמה זאת.

מובא שם [בדף י״ט] בזה״ל, **אמר לו, אדוני אבי, להיכן אלך ואמצא (שם) חכמים? אמר לו, לֵךְ למבוי שֶׁלְּרַקָּחִים, הרי היום קִבּוּץ גדול (להם, לך לשם) ותשב על מ׳חזה נ׳ביא ע׳ל ל׳בבי. אם יש בך חכמה, יעלו אותך. (ואם לאו,) טוב שיאמרו לְךָ עֲלֵה, משיאמרו לְךָ רד. ואם תמצא אותי ביניהם, אל תכבדני. אמר לו, ברצון.**

מיד הלך ושאל על מבוי של־רקחים, [ו]מצא שהם יושבים בבית אחד, כתליו ארבעתם מקני האגם, וקנים מתוקים – הם ישבו באיזה מקום עם כל מיני שעשועים – **וכְסוּי [מ]למעלה בהדס וכופר, ובעֲלֵי בְּנוֹת־שׁוּחַ, ומיני ורדים**

ובשמים. אז ישב על המעלות, עד קרוב לחצי היום. והיו יושבים ושותים יין.

ובהמשך כתוב כך, שהיו שם ארבעת אלפים חכמים. והוא הביא להם בהמה, שראשה כמו כלב, וגופה כמו בהמה, ואמר להם, תשחטו אותה. אמרו לו, איננו יודעים האם זה כשר, או שלא? בוא נשאל את החכמים. אף אחד מהם לא ידע לענות. ורק הוא בסוף הוכיח להם שזה כשר וכו'.

עכ"פ היו שם ארבעת אלפים חכמים.

התפלאתי על כך. מה זה שהם 'היו יושבים ושותים יין'?

וכתבתי [בהערה פ"ו] בזה"ל, **נראה שהיו מיסבין בסעודה של־מצוה, ולכן נתעכבו כמה שעות, כדרך שמצינו בשבת דף י: שלא לאכול סמוך למנחה סעודה גדולה. ושתו יין והריחו בשמים, משום דאמרינן בסנהדרין דף ע. חמרא וריחני פקחין** וכו'.

ברם עכשיו הבנתי, לפ"ד הארחות צדיקים, כי כנראה הדבר היה מקובל בדורותיהם, שיושבים תלמידי חכמים ושותים יין, וכמובן עוסקים אז בדברי חכמה. זה היה משהו מצוי. באופן מיוחד עשו זאת, בכדי לעורר את השכל. 'ויין ישמח לבב אנוש'.

ביאור הרמב"ע על הפסוק 'ויין ישמח לבב אנוש', ועל פי זה טעם מדוע ישנה געיא באות למ"ד שבמלה 'לבב'. הבנת דברי החזו"א בעניין עבודת ה' בשמחה, והשמחה לְחָכם בתיקון מדותיו, ומהו המושג 'אור האורות'.

לגבי הפסוק דלעיל – 'ויין ישמח לבב אנוש' – ראיתי פירוש של הרמב"ע, זהו הר"ר משה אִבֶּן עזרא. אולי הוא ממשפחתו של מהר"ר אברהם אִבֶּן עזרא המפורסם, אינני יודע האם ישנו קשר ביניהם. הר"ר משה, הוא בדור שלפני מהר"ר אברהם. בכל אופן הוא ג"כ היה פייטן גדול, יש לנו הרבה 'סליחות' ממנו, שראשי התיבות של־בתיהם הוא מש"ה. גם באשמורות, ישנן כמה סליחות שלו. כגון למתודה חטאתיו. יש לו גם פירוש על ספר תהלים, והוא מסביר שם את הפסוק הזה.

מובן שהיה קשה לו, כי הסיפא של־פסוק, 'ולחם לבב אנוש יסעד', הוא לכאורה פשוט. מי אינו יודע, שהלחם סועד את הלב? מה מחדש לנו דוד המלך?

הוא כותב בזה"ל – הדבר נדפס מקרוב מכתב־יד, בקובץ 'בית אהרן וישראל', שבט התשפ"ה, גיליון רל"ז דף י"א – **כוונתו, שהיין משמח את הלב מיד, כשם שהלחם מסיר את הרעב מיד.** לכן דוד המלך ע"ה, מקשר בין הדברים. תלמד מן הלחם – שזה מה שכולם יודעים – אל היין. וזהו דבר שהאנשים אינם שמים לב אליו. אדם אשר רוצה לשמוח, אזי היין מוציא אותו מיד מן הדאגות, מהדברים המצערים והמפחידים אשר מפריעים לו. הוא עובר מיד, ממצב של דאגות ועצב, למצב של שמחה.

חֵלק מהפסוק, מוסב על חלקו האחר. אם לא כן מה התועלת בהודיענו שהלחם לבב אנוש יסעד? דהיינו שזה פשיטא. **אלא כדי להמשיל את מהירות השפעת היין על הלב בשמחה, להשפעת הלחם על הלב בחיזוק והסרת הרעב.**

כפי שהלחם מחזק – אם אדם מרגיש שלבו חלש, וכן אם הוא מרגיש רעב, אזי הלחם מוציא לו את ההרגשה הזאת – כך גם היין, הוא משמח את הלב מיד.

לפי זה הסברנו בס"ד, בנפלאות מתורתך פ' שמיני, (מלבד טעמים נוספים), את הגעיא שישנה באות למ"ד, 'ויין ישמח לְ**בב** אנוש, ולחם לְ**בב** אנוש יסעד'. כך היא הקריאה של־דייקנים, זכורני מילדותי ששמעתי כך מפי אאמו"ר זצ"ל, שימו לב לקרות זאת נכון במזמור של ליל ראש חודש, שיחול מחר בעז"ה, וככה זה בספרים המדוייקים. וכן העירו במנחת שי, ובחלק הדקדוק.

בשביל מה הגעיא הזאת?

התשובה היא, כי כאשר אומרים 'ל–בב', נשמע ברקע כמו אל"ף. לַאבַב. כאשר 'לְבב' ללא געיא, התנועה היא חטופה, שְׁוָא. אבל כשעושים 'ל–בב', זה ארוך ועוצר. זהו כפי

שרש"י אומר במסכת כתובות [דף סט:], בעניין הפסוק [איוב כ"ט, כ"ה] **כַּאֲשֶׁר אֲבֵלִים יְנַחֵם**, כי ההברה של תנועת פַּתַח, מושכת אחריה אל"ף. [עיין בהרחבה בשיעור מוצש"ק ראה התשע"א, וכי תשא התשע"ג].

האות אל"ף, רומזת אל הדבר הראשון. מיד. לכן גם **לְבב** הראשון, וגם **לְבב** השני, התנועה של־למ"ד היא ארוכה.

שאלה מהקהל: לכאורה קושיית רמב"ע, לא קשיא מידי, שלא בא לחדש שהלחם סועד את הלב. אלא לשבח לה', שברא את הלחם אשר לבב אנוש יסעד. וכמו שאר שבחיו יתברך שבאותו מזמור, כגון מצמיח חציר לבהמה, שאין להקשות מי אינו יודע שהחציר מיועד לבהמה.

תשובת מרן שליט"א: הרי כתוב בפסוק שלפני כן (י"ד) להוציא לחם מן הארץ, וסגי בהכי לשבח את ה', ואין צורך לפרש שהוא סועד. ולגבי מצמיח חציר לבהמה, יש לפרש כמ"ש רד"ק שהחידוש הוא שה' מצמיח זאת בלי שום צורך לטרחא ועשייה נוספת של בני אדם.

*

בס"ד נבין, על־פי האמור לעיל, את מה שידוע בשם החזון אי"ש, מה שמודפס בקובץ האיגרות שלו. הדבר הובא בכמה ספרים, אולם מה שראיתי כעת, הוא בלוח עתים לבינה, של שנתנו זו, בשבוע שלנו בדיוק, שם מובא בזה"ל, **בקובץ איגרות חזו"א חלק א' איגרת ל"ו, וחלק ב' ט' וצ"ג ועוד** – אלו מכתבים שהוא שלח לאנשים שונים, הוא כתב בזה"ל – **חֲזַק בתורה וקנייניה, ותהא דעתך נוחה וכו'. ועיקר העבודה בשמחה.** שמעתם? עיקר עבודת ה', זה שהוא עושה בשמחה.

כי באמת, אין כל עֵצֶב בעולם, למי שמכיר אור האורות של־אמת. מתוך שמחה, שורה שפע חכמה ממעל. ועיקר עשיית מצוה, הוא שמחתה שזכינו לכך.

דהיינו, אין בעולם, שום דבר עצוב. ולכן אפשר להיות תמיד בשמחה. מי שמכיר אור האורות של־אמת, הוא יודע – כפי שהבאנו בשם הארחות צדיקים – אין על מה להיות עצוב בעולם. מי שמכיר – בעל השמחה, מי שזכה למדה הזאת, הוא שמח בהכל.

על מה תהא השמחה? על מה נשמח?

התשובה היא, כי הוא עושה מצוה, אה, 'אשרינו מה טוב חלקנו', איך זכינו שהקב"ה זיכה אותנו לקיים את המצוה, אלו מצוות שהקב"ה ציוה רק אותנו, בני ישראל. 'קידשנו במצוותיו וציונו', ואנחנו זכינו שהקב"ה בחר בנו מכל העמים, וציוה אותנו, ואנחנו זוכים עכשיו לקיים את מצוות השם. זהו מה שצריך להתבונן, בזמן קיום המצווה.

ואין שמחה לחכם, כשמחתו על תיקון מדותיו.

זאת נקודה נוספת שהחזו"א אומר. אם החכם מצליח לתקן איזו מדה לא טובה שלו, מדה רעה, אזי זאת השמחה הכי גדולה. הרי אומרים בשם הגר"י סלנטר, שיותר קל ללמוד את כל הש"ס, מאשר לתקן מדה אחת. מהשתא, מי שזוכה לתקן מדה אחת, זה יותר מאשר לעבור על כל הש"ס. הצליח לעשות, זהו עמל כ"כ גדול.

אבל אולי נוסיף, לא רק אם הוא זכה לתקן, אלא אפילו עדיין לא תיקן, אם אפילו רק לפעמים הוא מתגבר על עצמו, בזה הוא כבר צריך לשמוח. זאת כבר שמחה גדולה. אבל אם הוא זכה שהדבר ירד ממנו, זה כבר לא ניסיון בשבילו, כי המדה הזאת אצלו היא כבר מתוקנת, אזי זאת השמחה הכי גדולה.

לגבי המלים הללו דלעיל, 'אין כל עצב בעולם, למי שמכיר אור האורות של־אמת', זה מזכיר – נשמע – משהו כמו 'ברסלב'... אבל, החזון איש כתב את זאת.

ברם צריכים לגלות את הסוד. מי שבדק זאת ראה כי אכן החזו"א כתב זאת לחסיד ברסלב. המכתב הזה, נשלח לאיש אחד שהיה חסיד ברסלב. החזו"א לא כתב זאת, בשום מקום אחר.

[**כך** מובא בס' אגרת לבן דורנו, פרק המחלוקת, אמצע דף ק"ט בזה"ל, **המגיה של ספרי החזון איש, היה הרה"ח ר' אלחנן**

ספקטור זצ"ל מגדולי חסידי ברסלב, ובאגרות חזון איש (ח"א מכתב ל"ז) מובא איגרת ששלח אליו, וכתב לו "כי אין עצב בעולם כלל, למי שזכה להכיר אור האורות של־אמת" וכו'.

אפשר לטעון שכוונתו למשהו אחר, אך יהא בכך פליאה גדולה על החזון איש שכתב לשון זה בדוקא לו, ולא לאף אחד אחר, כאשר מסברא היה כותב זאת לכל אחד אחר חוץ ממנו, שהרי בלי ספק הוא עלול לפרש דבריו לא כפי שהתכוון. ובנוסף, צירוף המלים "אור האורות" היא יצירתו של ר' נתן, כתואר שבח של מוהר"ן, ואיננה מצויה בשום ספר לפניו. ודי בזה לאיש אמת עכ"ל].

ולפי הפשטות, מה עניין המלים הללו, 'אור האורות'?

רבינו זכריה היצהרי בספרו צדה לדרך [תחילת פרשת בראשית], לגבי הפסוק [בראשית א', ג'] וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אוֹר, וַיְהִי אוֹר, הביא כי שאל אותו אחד מן התלמידים, מדוע האור הוא הדבר הראשון שברא הקב"ה? מהי החשיבות הגדולה של זה? הלא דבר הוא. והוא כותב שם, שהוא יגלה לו כמה וכמה סודות, לאחר שראה כי הוא ראוי ומתאים לזה, והוא מאריך שם להסביר מה זה האור, כי יש לזה כמה וכמה משמעיות. אבל מהו המקור של־אורות? זהו הקדוש ברוך הוא. האור האמיתי, זה אור השם. אחר כך הוא מביא, כי השכל הוא אור, והתורה היא אור וכו' יעוש"ב.

ראיתי בספר שערים [דף רמ"ג] שהוא מסביר את העניין הזה, של 'אור האורות'. בספר פחד יצחק, להגר"י הוטנר, בקונטריס קיימו וקיבלו דף נ"ג, ישנו הסבר אחר, ואכמ"ל.

עכ"פ בספר שערים שם, הביא את דברי החזו"א הללו, כי 'אין כל עצב בעולם למי שמכיר אור האורות של־אמת, ונשמת שדי תבינהו'.

והוסיף על כך בזה הלשון, **והנה לא השאיר שום פתח לעצבות, כי שָׁלַל כל עצב בעולם. וזה כולל גם את העצב על הגלות הגשמית והרוחנית, הכללית והפרטית. ונפרש כוונתו. כי כל העולם מלא באורות, שהרי כל הנהגה שבאה מהקב"ה היא אור. יש אור של חסד, ויש אור של גבורה.** שניהם 'אורות', אולם הם נגדיים. מדת חסד זה אברהם, ומדת גבורה זה יצחק.

אבל יש אור האורות, שהוא האור אשר משם באים כל האורות, ושם שורש שניהם, ושם מתגלה, כמש"כ [בראשית א'] וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, כי הכל מביא לתכלית הטוב שאין טוב ממנו, כי טוב י"י לכל [תהלים קמ"ח], כי טוב י"י לעולם חסדו [שם ק'].

בזמנו, בשיעור בא התשע"ח בשכ"ט, הבאתי בסוף השיעור באריכות סיפור שסיפרו על הרב וולבה. לא אחזור עליו כעת, רק אזכיר אותו, מי שירצה יראה זאת שם בפנים, כי בעוונות הרבים היה לו בן אשר ירד מן הדרך. בפרהסיא, בגלוי.

בהמשך שם הבאנו, כי לא בטוח שהמדובר עליו, ישנם הטוענים שזה לא הוא אלא מישהו אחר, עכ"פ משהו הדומה לזה.

היתה 'שבת חתונה', כנראה הרב וולבה חיתן בת, או משהו כזה, והיתה שמחה גדולה וכו'. בליל שב"ק ישבו לסעודה מול שלחן ערוך, אורחים נכבדים, שמחה גדולה, ופתאום נשמע קול פעמון. כולם נבהלו. בליל שבת, פעמון מצלצל? אחרי כמה שניות, שוב הפעם צלצול, ונכנס ה'תכשיט' הזה, הבחור המקולקל, כשבידו האחת מחזיק את המפתחות של רכבו, ובידו השנייה סיגריות. כלומר הוא מחלל שבת בפרהסיא. הוא בא להודיע, שהוא בא עם רכב. מפגין שהוא מָרַד. הוא גם בא עם בגדי חול. טוב שהוא לא בא עם סיגריה בפה...

כולם התאבנו. לא ידעו מה לומר. איך להגיב. הסתכלו כולם על הרב וולבה, לראות מה תהיה תגובתו. והנה הרב וולבה קם בשמחה רבה, ואמר לו, ברוך הבא, שבת שלום, כמה טוב שהיגעת. הושיב אותו על ידו, וביקש שיגישו לו אוכל וכו'. לא העיר לו כלום. אפילו לשים כיפה על ראשו, הוא לא אמר לו. לא תברך, ולא כלום. רק תגישו לו וכו'.

תקראו שם את הסיפור בהרחבה.

התוצאה, באותו הערב, הוא חזר בתשובה. הוא כבר הניח את המפתחות בבית. לא נסע. חזר ברגל לביתו. ובסופו של דבר, הוא נהיה ראש ישיבה. ישב על התורה ועל העבודה.

כאשר שאלו אותו על כך, הוא אמר, זה שאבא שלי לא העיר לי כלום, שום דבר, רק חום ואהבה, זהו מה שהחזיר אותי.

אבל שאלו, כיצד הוא היה יכול כ״כ לשמוח, לראות את הבן הזה?

ברם, כעת הבננו. 'אין שום עצב בעולם'. גם בזה.

שאלה מהקהל: הדבר אינו תלוי בטבע האדם? כמו שישנו אדם שהוא פחדן יותר, וישנו אדם שהוא אמיץ יותר?

תשובת מרן שליט״א: אי אפשר להגיע לכך, אלא רק ע״י עבודת המדות. אכן יכול להיות אדם, שבטבעו הוא תמיד מתבדח.

הזכרת לי סיפור, על מישהו שבא לאחד הרבנים, ואמר לו שהוא עצוב ודואג וכו'. אמר לו הרב, תשמע, יש לו פתרון עבורך. עצה. ישנו איזה בדחן, שבא לעירנו בכל מוצאי שבת, והוא מצחיק את האנשים. מספר להם בדיחות, והאנשים מתגלגלים מצחוק. אמר לו אותו יהודי, כבוד הרב, זה אני... הוא בא לספר לרב כי הוא מאד מודאג ועצוב. ומה שהוא צוחק, זה חיצוני, ולא אמיתי.

שאלה מהקהל: ההיתר לשתוק, זה בגלל שהוא 'בונה' שבסוף יהיה בסדר?

תשובת מרן שליט״א: יתכן. או שזה טוב. או שהוא יחזיר אותו בתשובה. או כי כל מה שעושה הקב״ה, לטוב הוא. הוא אינו דואג. מה שאפשר לחשוב כאן הוא, כי אכן הוא יקרב אותו ויחזירנו למוטב, או שהבושות שהוא עושה לי זאת כפרת עוונות בשבילו. וכדומה.

המשך השאלה מהקהל: הדבר דוחה חילול ה'? שהוא התפרץ ככה בשב״ק ושותקים?

תשובת מרן שליט״א: זה בשביל לקרב אותו. המטרה היא לקרב. הנני מניח, כי ישנו כאן עניין של 'גדולה עבירה לשמה'. הרי למשל אסור לתת לו אוכל, בלי שיברך. אבל הוא ידע, שאם הוא יאמר לו זאת, אזי הוא ימשיך להתרחק. פה זה לא הכתובת לתת מוסר. צריך לשקול בפלס.

זהו הרב וולבה, בעל הספר 'עלי שור', הוא מבין הדק היטב את הדקויות. כנראה הוא ידע, הוא מצא בו בכל זאת משהו טוב. כמה שהוא גרוע, היתה לו איזו מדה טובה, ואמרו חז״ל 'פושעי ישראל מלאים מצוות כרימון'. בטח יש בו משהו. אפילו במצב השפל והגרוע שלו, היתה לו איזו מעלָה. הרי הדבר צריך להיות אמיתי.

שאלה מהקהל: בעניין השמחה, כולם נולדים ממוצעים? או שישנו אדם שהוא שמח יותר, וישנו אדם שהוא שמח פחות?

תשובת מרן שליט״א: זהו מה שראינו ברמב״ם, שהאדם צריך להיות שמח כל ימיו. הרמב״ם כתב, לא להיות עצוב ומדוכא, ולא להיות מהולל ושוחק, אלא 'שמח כל ימיו בנחת בספר פנים יפות'. אולם בנ״ד, לקראת האורח הוא הראה את השמחה באופן מיוחד, בצורה בולטת. הרמב״ם מדבר על המצב הרגיל.

[**מעשה** דומה למעשה הרב וולבה, הביא מעכ״ת בשיעור מוצאי שבת קודש אמור ה'תשפ״ה ב'של״ו, אודות אדמו״ר מבאבוב. ומעשה נוסף שמעתי מפי הרב עזריאל צדוק שליט״א מפה עיה״ק בנ־ברק, אודות מה״ר אברהם צדוק (צאלח) זצ״ל מקרית בנימין, והוא ראה זאת בעיניו. פעם אחת כשיצאו הציבור מבית הכנסת אחרי תפילת מוסף שבת, והם מלוים את הרב, ראו מרחוק בחור אחד מבני הקהילה מטפל באופנוע שלו. כשהגיעו אליו, קרא לו הרב בשמו, ואמר לו בחביבות ובמאור פנים, שבת שלום. והדבר גרם לאותו בחור לחזור בתשובה. ועיין מעשה קרוב לזה, אודות המקובל האלהי מה״ר מרדכי שרעבי זצ״ל, בספר הנקרא הרב שרעבי, מאת הרב יונה רפאלי (ירושלם ה'תשמ״ט) דף קמ״ט ק״נ. איתמר].

מקור לטוענים כי דברי הרמב״ם בעניין המיצוע שבמדות הוא מחכמי אומות העולם, נמצא בספר מגדל עוז על הרמב״ם.

הבאנו בס״ד את דברי הרב שֶׁר, ואת התורת אברהם, אשר דוחים את אלה שלא קיבלו את דברי הרמב״ם בעניין המיצוע במדות, בטענה

כי מקור דברי הרמב"ם הוא מחכמי אומות העולם, ולכן הם לא התייחסו לכך.

כאשר הרב שר אמר להם, כפי שהינך מניח תפילין, ויושב בסוכה, כך ישנה ג"כ מצות 'והלכת בדרכיו', כפי שכתוב הדבר ברמב"ם במפורש. למה אתם לא מקיימים את המצוה. הם דחו את הטענה הזאת. טענתם היתה, כי הדבר בא מחכמי האומות.

הוא, וכן התורת אברהם, שללו את טענתם, כמו שהבאנו בשיעור בעזרתו יתברך.

בסייעתא דשמיא, חושבני כי כעת – השבוע – התגלה לי הסוד, ונודע היסוד, מהיכן הם לקחו זאת, וטענו כי הדבר בא מחכמי אומות העולם. חשבתי ואמרתי בתחילה, כי הדבר אינו מובא בשום מקום, וכי זאת סתם השְׂערה שלהם. אולם נראה כי יש להם בסיס. הם לקחו זאת מהספר מגדל עוז על הרמב"ם. זהו מהר"ר שם טוב אִבְּן גאון, תלמיד של־רשב"א.

אמנם רבים מגדולי ישראל, אינם מחשיבים אותו. כאשר הוא עונה על השגות הראב"ד, הם אומרים כי הוא לא ירד לכוונת הראב"ד, לא ענה על שאלתו. כותב דברים חסרי־פֶּשר. הרבה דוחים את דבריו בשצף קצף. עי' הקדמת מהרש"ל לים של שלמה בבא קמא.

מאידך, מרן הכסף משנה כמעט ואינו מתייחס אל המגדל עוז, ואם הוא מתייחס זה בלשון רכה. כי מרן היה עִנְוָתן, כמו בית הלל, לכן הוא זכה שיקבעו הלכה כמותו. גם בנושא שלנו, בודאי שהוא ראה את המגדל עוז, אבל הוא כתב באופן אחר, מבלי להזכיר את המגדל עוז. מובן מדבריו, שיש לו דרך אחרת.

חידוש לאידך גיסא, בשערי יושר – הג"ר שמעון שקופ – זכורני כי לגבי כמה מלים שכתב המגדל עוז, הוא כתב על כך באריכות, להסביר את עומק כוונתו. דהיינו, כנראה ישנם כאלה שכן מחשיבים את דבריו. לא להסתכל על החיצוניות, אלא המגדל עוז כותב דברים אשר צריכים להתעמק בהם. לכן, יש לדבריו בכל זאת משקל.

חיפשתי עכשיו בשערי ישר ומצאתי בשער ז' פרק כ"א דף רפ"ב בזה"ל, **הב"ח בהלכות עבדים סי' רס"ז האריך שם לתרץ שיטת הרמב"ם כדברי המגדל עוז, אבל דבריו אינם מובנים, דכתב שם דההבדל הוא בין היה לו שהות לכתוב גט שחרור, ובין לא היה לו שהות לכתוב ג"ש, יעו"ש. וחילוק זה אינו מתקבל, ולכן תמה הט"ז על דברי המגדל עוז, יעו"ש בסי' רס"ז ס"ק י"ד. ולענ"ד נראה דדברי המגדל עוז נכונים ומסתברים בעניין זה, דהנה בגמ' פרק מרובה אִיתַּא, מתקיף לה ר' זירא אימא סימא את עינו** וכו', **ודברי המגדל עוז בעניין זה עמוקים ומסתברים** עכ"ל. אמנם יש לשים לב שדייק ונזהר לכתוב 'בעניין זה', דמשמע לא בשאר עניינים. ועע"ש בשער ג' פרק ג' ד"ה ועפ"ד.

וז"ל המגדל עוז, 'דעות הרבה יש לכל אחד' וכו' עד 'לא לזו ולא לזו' – על מ"ש הרמב"ם שם, כי יש בעל חימה כועס, ויש אדם שדעתו מיושבת וכו', ואח"כ הוא מביא את כל המדות. מהו המקור לכך? בא ואומר לנו המגדל עוז – **כל זה מדברי חכמי המוסר, אשר לקחוהו מדברי רז"ל ומְשָׁלים שהן מפוזרות בתלמוד, אשר אין להם סוף.**

כאן עדיין ישנו קצת מקום לדון, כי הוא כתב רק, שהם 'לקחו מדברי רז"ל'. כאן הוא לא כתב זאת בבירור.

אולם בפיסקא הבאה, בהלכה ד', הוא כבר כותב את זה בצורה מפורשת. וז"ל, **'ולפיכך צוו חכמים הראשונים' עד 'שלם'.**

היה קשה למגדל עוז, מה הפירוש 'ציוו חכמים הראשונים'? הוא חיפש ולא מצא, היכן 'ציוו' על כך 'חכמים הראשונים'?

על [בס"א כתוב 'כל', וממילא ההבנה אחרת. העורך] **חכמי המוסר, אמרו צוואה זאת. וגם המה, גנובה היא אתם, מאשר דרשו ז"ל 'ושם דרך אראנו בישע אלהים', כל השם ארחותיו בעולם. סוף אגדת גסות הרוח, פרק ראשון דסוטה (דף ה').**

הנה כאן הוא כותב במפורש, כי חכמי המוסר גנבו זאת מחז"ל. מובן אם כן שהוא מדבר במפורש על חכמים גויים, והוא כותב זאת

מתוך ידיעה ברורה. הדבר מפליא. כתוב 'ציוו חכמים הראשונים', ולפי דבריו אין הכוונה לחכמי ישראל, אלא לחכמי המוסר הגויים. אנחנו לא היינו חושבים שיכולה להיות הבנה כזאת ברמב"ם, אלא 'חכמים הראשונים' היינו חז"ל. כמו תמיד.

אבל, איפה הדבר כתוב? מהו המקור של רמב"ם? ישנה על כך גמרא מפורסמת במסכת סוטה, כפי שמציין המגדל עוז. וכן הוא ג"כ במסכת מו"ק דף ה' ע"א.

בגמרא שם כתוב בזה"ל, **אמר ריב"ל, כל הַשָּׁם ארחותיו בעולם הזה, זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה. שנאמר [תהלים נ', כ"ג] וְשָׁם דֶּרֶךְ, אַרְאֶנּוּ בְּיֵשַׁע אֱלֹהִים. אל תקרי וְשָׁם, אלא וְשָׁם דרך.** הקריאה בפסוק בשי"ן שמאלית, מלשון לָשִׁים. והדרשה, בשי"ן ימנית, במובן שׂוּמָא.

כל הַשָּׁם ארחותיו. נו, הרי גם הרמב"ם כתב כך, **לפיכך צוו חכמים הראשונים שיהא אדם 'שָׁם דעותיו' תמיד**. אבל היכן כתוב, 'אמצעית'? לא כתוב 'אמצעית', אלא רק 'שָׁם דעותיו'. הכסף משנה מציין, בפרקא קמא דסוטה דף ה'. הכסף משנה הסתפק בזה, הוא לא הוסיף יותר. מובן לדעתו שהרמב"ם התכוון לזה, כאן חכמים מצווים על כך. אבל המגדל עוז לא רצה לפרש ככה, מכיון שאין פה ציווי.

ועוד, מי אמר שזהו ביאור המלים 'השם ארחותיו'. כי רש"י למשל מפרש שם, כי הכוונה שהאדם מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה וכו'.

ועוד, פה כתוב רק, כי מי שזוכה לכך אזי הוא זוכה ורואה בישועת ה', אבל זה לא בא להגיד שישנה כאן הנהגה מחז"ל שקבעו לעשות כך. וק"ו לומר שזה מדאורייתא, כפי שהרמב"ם מוסיף בסוף, כי אנחנו מצווים וכו'. היכן פה הציווי?

אומר לנו המגדל עוז, נכון. הם – חכמי המוסר הגויים – גנבו זאת מכאן. זהו השורש, והם 'בנו' על פי זה. גזלו וקנו את זה בשינוי...

נראה כי הכסף משנה, לא מצא חן בעיניו הדבר, ולכן הוא כתב בסתם כי המקור לכך הוא מן הגמרא. ותו לא.

לכאורה המגדל עוז צודק. כי הרי הרמב"ם עצמו בשמונה פרקים, הביא את הגמרא הזאת בתורת מקור, הוא מסתייע ממנה. הבאנו זאת בס"ד בשיעור וארא [בעמ' 11] וז"ל, **וכבר הזכירו חכמים את העניין הזה, ופירשו בו ואמרו [מו"ק ה' ע"ב וש"נ] כל הַשָּׁם אורחותיו, זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה, שנאמר [תהלים נ', כ"ג] ושָׁם דרך אראנו בישע אלהים, אל תקרי ושָׁם דרך אלא ושָׁם דרך. וְשׂוּמָא, הוא השיעור וההערכה. זהו העניין אשר פירשנו בכל הפרק הזה בדיוק.** הרי שהרמב"ם עצמו מפרש, כי זאת היא הכוונה בדברי חז"ל. א"כ לכאורה המגדל עוז צודק, אעפ"י שהמגדל עוז לא ציין זאת, וכנראה לא ראהו, אבל כיוון לכך מדעתו.

ברם, גם הכסף משנה צודק. כי כנראה, אם הרמב"ם לא ידע את דרך המיצוע, שאמרו חכמי האומות, הוא לא היה מסביר כך את דברי חז"ל. ההבנה הזאת, במאמר חז"ל הזה, הוא מכיון שלרמב"ם כבר היו לו הקדמות. ומבחינת הרמב"ם – כפי שחז"ל אומרים – 'חכמה בגויים תאמין', הרי הרמב"ם לא ראה בזה דבר שלילי, לפי שיטתו. א"כ מי שיודע את העניין הזה של־מיצוע, מה שאמרו חכמי אומות העולם במוסר, אזי הוא ממילא מדביק זאת לכאן. לכן הרמב"ם אמר, כי זהו מה שחז"ל התכוונו.

אולם מישהו אחר יכול לחלוק על כך, מה פתאום? הרי מי שאינו יודע זאת, לא יבין את זה מן הגמרא. אתה – הרמב"ם – חיברת את שני הדברים, אבל מהגמרא בעצמה אי אפשר להגיע אל המסקנא הזאת.

ואכן יש למאמר הזה פירושים רבים אחרים. ולא רק רש"י, אלא עוד רבים, כמו שאפשר לראות למשל בילקוט ביאורים שבתלמוד בבלי מתיבתא.

והדבר אינו פלא. הרי ידועים דברי רבי' עובדיה מברטנורא בתחילת מסכת אבות, לגבי השאלה למה כתוב משה קיבל תורה מסיני וכו' בהתחלת מסכת אבות? לכאורה, היו צריכים לכתוב זאת מיד בהתחלת מסכת ברכות, משה

קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו', תורה שבעל פה. או בהתחלת סדר נזיקין, ששם נקבעה מסכת אבות. הרי במסכת אבות מדברים על ענייני מוסר, דעות ומדות והנהגות, ולא הלכות, אם כן מדוע דוקא פה כתבו כי משה קיבל תורה מסיני, ומסרה ליהושע וכו', את כל השלשלת של מסירת התורה, הרי לא כאן הוא המקום?

עונה רבי' עובדיה, כי הכוונה להגיד לנו, שאפילו המוסר של חז"ל זאת תורה מסיני.

וזה לשונו שם, אומר אני, לפי שמסכת זו אינה מיוסדת על פירוש מצוה ממצוות התורה כשאר מסכתות שבמשנה, אלא כולה מוסרים ומדות, וחכמי אומות העולם ג"כ חיברו ספרים כמו שבדו מלבם בדרכי המוסר כיצד יתנהג האדם עם חבירו. ישנם ספרי מוסר, גם לאומות העולם, אבל הן המצאות משכלם. ואֵלו הם דברים שיכולים להשתנות וכו'. כיעו"ש מה שביארנו בס"ד במילי דאבות.

לפיכך התחיל התנא במסכת זו משה קבל תורה מסיני, לומר לך שהמדות והמוסרים שבזו המסכתא, לא בדו אותם חכמי המשנה מלבם, אלא אף אלו נאמרו בסיני.

שאלה מהקהל: א"כ כיצד אפשר לקחת זאת מהם?

תשובת מרן שליט"א: הרמב"ם סובר שכן אפשר.

הערה מהקהל: מהר"ח ויטאל כתב בשערי קדושה, כי המדות אינן חלק מן התורה, כי הן הכנה לתורה. הן לא חלק מתרי"ג מצוות. כיצד הדבר מסתדר עם דברי הרמב"ם, שכתב כי זאת מצוה מדאורייתא של 'והלכת בדרכיו'?

תגובת מרן שליט"א: אלה מחכמי ישראל, שלקחו מאומות העולם, כגון הרמב"ם שלקח מפילסופיא. ולא רק הוא, אלא גם בעל חובות הלבבות, הם לקחו מחכמי המוסר של אומות העולם. גם הר"א בן הרמב"ם. הם היו צדיקים וחסידים, והם לקחו ובירורו ממה שיש להם דברים טובים, והם לא ראו בזה דבר שלילי.

אמנם בדרך כלל, הדרך הזאת איננה מקובלת בעם ישראל. וקל וחומר אצל חכמי הקבלה, כי 'מקובלים' ופילסופים זה שתי קצוות. לכן ישנם הרבה מקובלים, בפרט בדורות האחרונים, כגון בעל עבודת הקודש, רבי' מאיר אִבֶּן גבאי, בספרו עבודת הקודש ותולעת יעקב, הוא כתב דברים חמורים מאד נגד הרמב"ם, להוכיח כי כל מה שהרמב"ם כתב הם טעיות. וכבר הרמב"ן – הבאנו זאת כבר בשיעור הקודם – כתב כי הם 'סותרי התורה'. בפרט הם, מפני שידעו את נסתרות התורה, המקובלים מדור לדור, הרמב"ם בשבילם היה לצנינים, להכניס את זה. כי ההיפך, ישנה מסורת בתורה של חכמי ישראל, בלי שום קשר לפילסופיא. אבל מכיון שהננו לומדים תורה, והתורה היא אמת, עלינו להסביר את העניין, שנדע מה אכן כתוב פה לפי האמת.

גם המאירי, הוא ג"כ בכיוון הזה, וכתב במסכת מועד קטן [דף ה' ע"א] בזה"ל, **כלל גדול מסרו לנו רבותינו** – שימו לב שהוא כותב זאת בהדיא בשם 'רבותינו' – **במדותיו של אדם, להיות מכוין ארחותיו, ומחזיק בדרך 'הממוצעת' שבהם. ואם עשה כן, מובטח לו שהוא בן העולם הבא. אמרו חכמים, כל השם ארחותיו בעולם הזה, זוכה ורואה בישועתו של הקב"ה. שנאמ' ושם דרך אראנו בישע אלהים, אל תקרי ושֹם אלא ושָם.**

הרי ידוע שהמאירי הוא הולך בהשקפות של רמב"ם בדרך כלל, ולכן כמוהו הוא מייחס זאת בפשיטות ל'רבותינו'.

אותו הדבר הוא כותב, בספרו 'חיבור התשובה' [דף 216]. הנני אומר זאת, רק בכדי שנדע אמת לאמיתה של־תורה, שלא נעוות חלילה. כתוב שם בזה"ל, **נשוב לענייננו, והוא שצריך לכל בעל תשובה לחדש הנהגתו הקדומה, לבער מקרבו כל סיג מדה מגונה אע"פ שאין בה עון פרטי, וכן לקנות לעצמו כל מדה מעֻלה. ועל זה הזהירו בעל התשובה לעשות לעצמו סייגים וגדרים, לשמור משמרת תשובתו בענינים ההם.**

הראשון, הוא נטייה אל הקצה במדות שחטא בהן, ר"ל שראוי לו להיזהר שלא יספיק לו לקחת הדברים אשר הוא נכשל בהם על צד

'המיצוע', ועל דרך מה שהותר לכל, אבל שהוא צריך לנטייה אל הקצה בענינים ההם אשר נכשל בהם.

אם הוא נכשל, אזי הוא צריך ללכת אל הקצה. בכדי לתקן את עצמו, הוא לא יוכל ללכת באמצע. באמצע הולך רק מי שהוא כבר מתוקן, פחות או יותר, הוא איננו גרוע. משא"כ מי שהוא צריך תיקון. זהו כפי שכאשר רוצים ליישר דף, צריכים להפוך אותו לצד השני, ואח"כ מגיעים אל האמצע והיושר.

וזהו הראוי והמבוקש, בהתחלת הנהגתו אחר התשובה. וכבר התבאר מפי 'רוב החכמים הקדומים' עניין רפאות הנפש היותה על זה הצד. כעת הינך צריך ללכת בדרך קיצונית, ואח"כ לאט לאט תגיע אל האמצע.

כי המבוקש מאשר לא נכשל במעשים, הוא לכתו בדרך הממוצעת, ולקחו המעשים השוים 'הממוצעים' בין שני הקצוות, שהאחד מהם תוספת והשני חסרון, כמו שביאר הר"ם ז"ל. הר"ם – דהיינו הרמב"ם – כתב זאת. הקדים שזה עפ"י 'רוב החכמים הקדומים' והכוונה לגויים, והוא מביא בהמשך את דברי הרמב"ם. מציין גם לרמב"ם בענייננו.

וגם אח"כ [בעמ' 409] הוא כותב בזה"ל, **וכיוון בזה בהזהרת היות האדם מחזיק בדרך 'האמצעית', אם במעלות מדות אם במעלות שכליות** וכו'.

ומי שיעיין במקורות שלו, יראה מה שהובא במבוא שם דף י' לגבי 'חכמי מוסר', ויחפש מי הם חכמי המוסר? פעמים רבות מצאו, כי זהו הספר בן המלך והנזיר, שזהו ג"כ ספר שאינו משלנו. הוא תורגם מלשון ערבי ללשה"ק, ע"י ר' אברהם הלוי אבן חסדאי. גם 'משלֵי ערב', הוא מביא גם מחכמי הערבים.

באחת המהדורות של ספר זה, שיצאה לאור מקרוב, כתוב בשער, **בן המלך והנזיר, ספר מוסר קדמון בדרך משל ונמשל, שהודפס ביותר משלושים מהדורות, ודבריו היו מצויים אצל גדולי הדורות, ביניהם הגר"א, גדולי החסידות, הבן איש חי ועוד. מהדורא חדשה עם הערות וציטוטים מגדולי הדורות, וכן דברי המאירי בחיבוריו שציטט ממשלי הספר.**

דרך אגב, גם חובות הלבבות כך, רק 'העולם' אינו יודע זאת. זהו סוד, הגלוי למי שיודע מכך. כבר בשיעור יתרו התשפ"ה בשל"ו הבאתי כי מהם המקור למה שכתב שם בשער הכניעה פרק ז', המספר לשה"ר מצוותיו עוברות לזה שסיפר עליו, מה שרבים התפלאו על כך מניין לו. הם צודקים. ואכמ"ל.

ואפשר לראות, שכאשר המאירי מדבר על ענייני קבלה הסודיים, הוא 'בצד השני'. הוא קצת מסתייג. שם בתחילת עמוד 216.

כי אלו שתי דרכים שונות. הדרך שאתה – השואל מקודם – אומר, זהו דבר נכון. זוהי האמת. לכן יש הסתייגות בישראל מדברי הרמב"ם בכמה עניינים. אולם כעת רצוני ללמוד את הרמב"ם, כמו הרמב"ם. לא לשקר בשם הרמב"ם. לא להגיד ולכתוב דברים שאינם נכונים, להסביר את הרמב"ם לא כמו שהתכוין הרמב"ם עצמו.

המשך השאלה מהקהל: יוצא שישנה מחלוקת בן מהר"ח ויטאל לבין הרמב"ם, האם המדות הן מצוות עשה, או שלא. כי לפי מהרח"ו זאת איננה מצות עשה.

תגובת מרן שליט"א: יפה. זאת הערה נכונה. לפי הרמב"ם, זוהי מצות 'והלכת בדרכיו', הדבר כתוב בתורה עצמה. ולפי דברי מהרח"ו, זאת רק הקדמה לתורה, וזה לא נכלל במצוות התורה. יכול להיות.

אם כי אולי צריכים לעיין בזה יותר, כי מ"ש הרמב"ם 'והלכת בדרכיו' זהו רק לגבי ללכת באמצע, אבל זאת עבודה נוספת. דהיינו, אפשר לומר כי המצוה המוקדמת לתורה היא שהאדם צריך לתקן את מדותיו. נמצא שאם אדם היה כעסן, וכעת הוא תיקן את עצמו ונהיה אדם שאינו כועס, הדבר כבר בסדר. או אדם קמצן, אשר תיקן את עצמו והוא כבר לא קמצן, יכול להיות שזה נקרא שהוא כבר תיקן. אבל שזה יהיה באמצע, זהו כבר השלב הבא. ועל זה מצווה התורה והלכת בדרכיו, לדעת הרמב"ם. אינני יודע, האם חובה לעשות פה

התנגשות ביניהם, אולי אפשר ליישב את המהלך, כמו שאמרנו.

שאלה מהקהל: לכאורה היה מספיק לכתוב, 'ציוו חכמינו'. וכי אפשר לומר, 'ציוו חכמינו הראשונים', על חכמים גויים?

תשובת מרן שליט"א: כתוב 'חכמים הראשונים', לא חכמינו.

המשך השאלה מהקהל: יש לדברים שלהם תורת 'ציווי'?

תשובת מרן שליט"א: עכ"פ כך המגדל עוז הבין, ובעיקרון זה לא מופרך. אמנם כנראה בגלל זה מרן הכסף משנה, לא מצא חן הדבר בעיניו, והוא נטה מכך. הוא ציין את המקור מהגמרא, מבלי להוסיף זאת. והדבר לא היה קשה לו.

במדת מה יוצא, ששניהם צודקים. כי סוף סוף הדבר איננו מפורש בגמרא. אבל עכ"פ מה שבטוח הוא, שהמגדל עוז ראה זאת בספרי אומות העולם, הוא ידע שחכמי אומות העולם כתבו זאת. ממילא צודקים אלה מסביבת סלבודקה, אשר אמרו כי המקור לדברי הרמב"ם הללו הוא מאומות העולם. הם יטענו, אכן זה בא מאומות העולם, והרמב"ם הוא שהדביק זאת למאמר חז"ל. ומי שאינו סובר כך, הוא יפרש את העניין בצורה אחרת.

[**ברם** יש להעיר שבכל המקומות שהזכיר הרמב"ם חכמים הראשונים, כוונתו לרבותינו ז"ל. ומסתמא כך הוא גם כשהזכיר חכמים סתם. ואת חכמי האומות מזכיר בלשונות אחרים, חכמי יון, חכמי יון ופרס, חכמי הגויים הקדמונים, חכמי האומות, חכמי הרופאים (אף שיתכן שיהיו בכללם מישראל). ואם כן בודאי גם כאן כוונתו לרבותינו ז"ל. ובפרט דנקט ציוו, שבודאי אין שום כח לצוואות חכמי האומות. אלא שביאר דברי רבותינו ז"ל על פי חכמי המוסר של אומות העולם. איתמר.

וראיתי כתוב בילקוט חיים ח"ט הלכות חנוכה דף קס"ט ק"ע, כי כשהרמב"ם כותב **חכמים הראשונים**, על הרוב כוונתו לחכמי המשנה, ולפעמים על חכמי התלמוד, עיין הלכות יסודי התורה פרק ב' הלכה י"ב, ופרק ד' הלכה י"ג, והלכות תשובה פרק ח' הלכה ב', וסוף הלכות ספר תורה, והלכות ציצית פרק א' הלכה ה', והלכות חמץ ומצה סוף פרק ו', והלכות תרומות פרק א' הלכה א', והלכות חובל ומזיק פרק ג' הלכה ז', ועוד. יודא חרזי].

שאלה מהקהל: אבל אחרי שהרמב"ם כבר קיבל את זה, הדבר הפך להיות תורה. תורה של־רמב"ם.

תגובת מרן שליט"א: כגון דא אומרים בשם החזון אי"ש, כי הלכות קידוש החודש ברמב"ם, שזה ג"כ מחכמי יוון, כיון שהרמב"ם העלה זאת בספרו משנה תורה, אזי הרמב"ם הכניס את זה לתורה. מי שלומד את ההלכות הללו, הדבר נחשב שהוא עוסק בתורה. אפילו שזה מהם, כפי שהרמב"ם כתב שם בעצמו, שאֶת כל המהלכים של־ירח, כל ענייני קידוש החודש, הוא לקח מהם. כך מפורסם בשם החזו"א. אמנם אין הדבר מוסכם, ובלנ"ד נרחיב על כך בשיעור נוסף.

תגובה לשואל, האם 'הדרך האמצעית' שכתב הרמב"ם, היא נמדדת לפי התוצאה, או לפי המעשה. ובירור מי הם ההולכים בשיטת הרמב"ם בעניין זה.

ידידנו הרב יהודה גמליאל הי"ו, מלומדי כולל האברכים כאן נתיבות מהרי"ץ, בנו של ידידנו הרה"ג אוריה גמליאל שליט"א, שלח אלי מכתב לגבי מה שהבאנו בשיעור הקודם, בזה"ל, **לכבוד מרן מו"ר רבי יצחק רצאבי שליט"א.**

בעניין שיטת הרמב"ם שצריכים ללכת בדרך הממוצעת.

התורת אברהם זצ"ל כתב, שרואים שהקב"ה לא הולך בדרכי הרחמים הקיצוניים, כיון שמאריך אף רק עד עשרה דורות וכו'. וכגון מה שאדם הראשון הוצא מגן עדן, וקיבל ארבעים קללות, ולבסוף המיתה וכו'.

ושאלו (כמובן בשיעור), דלכאורה אכתי אין זה דרך האמצע ממש, שגם זה כלול הוא ברחמים אינסופיים כלפי חומרת המעשה.

אמנם נלע"ד ליישב, שהרי מה הוא הסרגל שנבחנות בו הדעות? הרי אי אפשר לכְמוֹת דברים כאֵלו שיהיו במדה ובמשקל?

לכן נראה שדרך האמצעית נמדדת לפי התוצאה, אם רצויה וטובה היא אם לא.

ולדוגמא במדת הרחמים, אם אדם ילך בדרך שעל ידה התוצאה תהיה לא טובה, שלא מתייחסים לדבריו, כיון שלא עומד על הדין, אזי נחשב לו שנטה לצד הרחמנות יותר מדאי. ואם הולך בדרך שהתוצאה היתה שמכלה את אותם הנתונים לו, סימן שנטה לדרך האכזריות. וכן הלאה.

ולפי זה גם מיושבת שיטת התור"א הנ"ל. אך גם כל השאלה על הדרך הממוצעת ריקה מתוכן, דלא יתכן שהשי"ת ילך בדרך שתזיק לבריאה, גם אם אין אנו מבינים וטועים לחשוב שהיא רחמנית מדאי [בשנות הטובה] או אכזרית מדאי רח"ל [בשנות הצרה].

יישר כוחו. ברוך יהיה. טוב שהוא האיר עוד קצת את העניינים.

*

ראיתי כי בספר אוצר בין אדם לחבירו – חֵלק והלכת בדרכיו [דף 136] הביא את שיטת הרמב"ם. יש לו על זה מדור בפני עצמו [פרק ה'], והוא מביא מי וָמי ההולכים בשיטת הרמב"ם. אנחנו מצאנו בס"ד את ספר החינוך, הבאנו אותו, אבל את הספר הזה – בין אדם לחבירו – ראיתי רק השבוע, וראיתי כי מלבד מה שהוא הביא אותו, הוא מוסיף עוד מישהו שהולך בשיטת הרמב"ם, וזהו ספר הבתים, להר"ר דוד כוכבי. כנראה מבחינה השקפתית יש לו ג"כ את אותה ההסתכלות, פחות או יותר. הדבר מתאים לו, כי הוא הולך בעיקבות הרמב"ם, הן בסדריו והן בלשונותיו. אולם רואים שראשונים אחרים התעלמו מכך.

בספר הבתים, מצות עשה רי"א, כתב בזה"ל, כבר הרחיב הרמב"ם בעניין המדות, שצריך שיתנהג בדרך הממצועת, כמו שתמצא בהלכות דעות. מזה שהוא כותב כך, נראה כי הוא מסכים עם הרמב"ם.

וכן מביא שם מִסֵפר יד הקטנה, שהלך בשיטת הרמב"ם.

אבל ישנו חידוש נוסף [המובא בס' בין אדם לחבירו שם, עמ' 152], כי גם הגר"ז – שלחן ערוך הרב [או"ח סימן קנ"ו סעיף ג'] – הוא ג"כ כותב כך. אנחנו הבאנו את הקיצור שלחן ערוך [בסימן קנ"ו סעיף ג'], אבל לדבריו נמצא שעוד לפני כן, כבר הגר"ז כתב זאת. אמנם המעיין יראה שהוא אינו מרחיב כ"כ, כמו הקיצור שלחן ערוך, אבל מ"מ כתב בזה"ל, **מצות עשה מן התורה לילך בדרכי ה', שנאמר והלכת בדרכיו. וכך למדו בפירוש מצוה זו, מה הוא נקרא חנון אף אתה היה חנון וכו'.**

וכיצד? ירגיל אדם עצמו במדות טובות, עד שיקָבעו בו. יעשנה וישנה וישלש במעשים שעושה על פי המדות האלו, ויחזור בהם תמיד, עד שתהיה עשייתן קלה בעיניו, ויקָבעו המדות בנפשו. כגון אם היה כילי, יפזר ויתן ממון הרבה לעניים, ויגמול חסד גם לעשירים, ויחזור ויתן, עד שתיקבע בנפשו מדת 'ורב חסד' שנשתבח בה הקב"ה.

המקור לכך, הוא ברמב"ם שם בשמונה פרקים, ובהלכות דעות סוף פרק א'.

ואחר שתיקבע בנפשו מדה זו [בערכין פרק המקדיש שדהו (דף כח.) במשנה ובגמרא שם, ובכתובות פרק נערה דף נ' ע"א, ועיין ברש"י פ"ב דביצה דף ט"ז ע"א, ובפרק ו' דחולין דף פ"ד ע"א] לא יפזר יותר מדאי, שזו אינה דרך טובה, ותקנת חכמים שלא יבזבז יותר מחומש, אלא ינהג בדרך המיצוע, הוא דרך הטובה והישרה.

הנה כאן 'דרך המיצוע' שלקח מהרמב"ם.

אבל האמת היא, שאפשר להתווכח כאן. כי הוא – הגר"ז – לא הביא את כל המדות, וכתב עליהן ללכת באמצע, אלא הוא מביא כי ישנה תקנת חכמים שלא לבזבז יותר מחומש, וע"ז כותב 'אלא ינהג בדרך המיצוע, הוא דרך הטובה והישרה'. נראה שהוא עשה זאת ככה בעקיפין, שֶכֵּל את ידיו. לענ"ד קשה להגיד שהוא ממש הלך בשיטת הרמב"ם, אלא הוא 'תפס' זאת בנקודה מסויימת. כי אחרת, הוא היה צריך להרחיב. אינני חושב שהוא היה מסתפק לומר זאת רק במלה אחת קצרה.

אולם עכ"פ בספר בין אדם לחבירו שם, הוסיף עוד דבר מעניין, כי גם בעל מסילת ישרים, הרמ"ח לוצאטו, הולך כמו הרמב"ם.

ברם פה צריכים להבין היטב, לא לטעות. כי ישנן כאן שלוש נקודות. ברמב"ם ישנם כאן שלושה חידושים.

מי שיסכים עם הרמב"ם בשלושת החידושים, אזי נקרא שהוא הולך ממש בשיטת הרמב"ם. כי להסכים עם הרמב"ם, שיש ללכת בשיטת המיצוע – ודרך אגב, גם את זאת אתה [השואל מקודם] צריך לדעת, כי שיטת הרמב"ם ללכת בדרך המיצוע, היא גם אם המקור הוא מאומות העולם, בכל זאת רבים מאד מגדולי ישראל קיבלו את השיטה הזאת. בהרבה ספרים הדבר מובא. או כפי שאמרנו, בתורת 'חכמה בגויים תאמין', כי זהו דבר נכון. או בגלל שהם לא ידעו שהמקור מאוה"ע...

אבל עכ"פ הם אינם מפרשים, שזאת הכוונה במצוה מדאורייתא של 'והלכת בדרכיו'. זהו חידוש רק של־רמב"ם. וזוהי הנקודה השנייה.

והנקודה השלישית, שצריך אדם להיות שמח כל ימיו, בנחת, בסבר פנים יפות. וכמובן גם זה מדאורייתא לדעת הרמב"ם.

וז"ל הספר מסילת ישרים בהקדמה, וְעַתָּה יִשְׂרָאֵל מָה יְיָ אֱלֹהֶיךָ שֹׁאֵל מֵעִמָּךְ, כִּי אִם לְיִרְאָה אֶת יְיָ אֱלֹהֶיךָ, לָלֶכֶת בְּכָל דְּרָכָיו וּלְאַהֲבָה אֹתוֹ [דברים י', י"ב]. ההליכה בדרכיו, כולל כל עניין יושר המדות ותיקונם, והוא מה שביארו ז"ל מה הוא רחום אף אתה רחום וכו'. וכלל כל זה, שינהג האדם כל מדותיו וכל מיני פעולותיו על פי היושר והמוסר. וכללו חכמינו ז"ל [אבות פ"ב] 'כל שהיא תפארת לעושיה, ותפארת לו מן האדם'.

והרי הרמב"ם [בפיהמ"ש] הוא שהסביר כך את המשנה הזאת, 'כל שהיא תפארת לעושיה ותפארת לו מן האדם', כי הכוונה בזה היא שצריכים ללכת בדרך המיצוע. שוב פעם, לא כתוב במשנה במפורש 'מיצוע', אבל הרמב"ם מחבר זאת עם מאמרי חז"ל.

דהיינו כל ההולך אל תכלית ההטבה האמיתית, דהיינו שתולדתה חיזוק התורה ותיקון אחוות המדינות.

על כך כותב מחבר הספר בין אדם לחבירו [שם בעמ' 152], **אף שלא הזכיר שזאת שיטת הרמב"ם, נראה שסמך עליו.**

ברגע הראשון שראיתי זאת, השתוממתי. איפה הוא מצא פה שהרמח"ל סמך על דברי הרמב"ם? וכי כתוב כאן עניין המיצוע? לא נזכר כאן בכלל, מיצוע. מהיכן הוא לקח, שזאת שיטת הרמב"ם?

אבל אח"כ התבוננתי, והבנתי כי הוא צודק. הרי ישנם כאן ג' דברים, כמו שהקדמנו בס"ד. הרמב"ם אומר כמה דברים.

ראשית, שזהו הפירוש של 'והלכת בדרכיו', ללכת באמצע.

אולם ישנו חידוש נוסף בשיטת הרמב"ם, האם העניין של 'והלכת בדרכיו' הוא לגבי תיקון המדות, ללכת בדרך האמצעית, או כפי שישנם ראשונים הסוברים, כי מצות 'והלכת בדרכיו' היא על גמילות חסדים, כגון ביקור חולים, הלוואה וצדקה. בזה בודאי שישנם ראשונים אחרים אשר חולקים על הרמב"ם. וכאן בספר מסילת ישרים רואים כי הוא הלך בשיטת הרמב"ם, ש'והלכת בדרכיו' זה על מדות. בזה כן. לא כמו אלו הסוברים שזה על חסד.

ברם לגבי המיצוע, מאן דכר שמיה שזה מדאורייתא. א"כ רק בפרט אחד, הוא – המסילת ישרים – הלך כמו הרמב"ם.

נזכיר שוב את תמצית שלושת הדברים. **א'** שזהו פירוש והלכת בדרכיו. **ב'** שהממוצע במדות הוא מדאורייתא. **ג'** שיהא שמח כל ימיו. וכמובן שגם זה מדאורייתא.

דבר זה מובן, על פי מה שהוא – בספר בין אדם לחבירו – הקדים לכתוב בעמ' 138 וז"ל, **שיטת הרמב"ם שונה משאר הראשונים [בה"ג, יראים, סמ"ג ועוד] הסוברים ש'והלכת בדרכיו' הכוונה לעשיית המצוות של חסד, וס"ל שמדובר על הכוונת מדות האדם על הדרך הבינונית, ואילו את המצוות המעשיות של**

חסד כולל הרמב"ם במצוה 'ואהבת לרעך כמוך'. אלא שעצם שיטתו צריכה עיון, מה בדיוק נכלל במצוה.

אם כן, מי שיסבור כי הכוונה ב'והלכת בדרכיו', היא על המדות, הוא הולך כמו הרמב"ם רק בפרט הזה. ותו לא מידי.

שאלה מהקהל: המסילת ישרים לוקח את אותו מאמר חז"ל במסכת סוטה, בעניין ושם דרך, ומביא זאת לגבי חובת הזהירות, שהאדם צריך לעשות חשבון נפש במעשיו. את אותו המאמר שאמרו כי זהו מקור הרמב"ם בעניין המיצוע, הוא לקח זאת לעניין אחר, לגבי הזהירות וחשבון הנפש על כל המעשים, לאו דוקא לגבי המדות.

תגובת מרן שליט"א: זה לא שם בהקדמה, אלא במקום אחר, בפרק שני, בביאור מדת הזהירות. שאדם יזהר מתחבולות יצר הרע, כי איש מלחמה הוא, ומלומד בערמימות. יפה. א"כ הדבר מחזק את העניין, כי הוא לא קיבל את שיטת הרמב"ם לגמרי.

תוספת דברים בעניין 'בן שמונה עשרה לחופה', והסבר מהר"ם בן מכיר מדוע כתוב 'לחופה' ולא לפו"ר.

אנחנו בימים הקדושים הללו, ימי השובבי"ם, וכבר דיברנו בס"ד לגבי כמה וכמה עניינים בקשר לגזירת הגיוס.

הבאנו [בשיעור ויקהל–פרה התשפ"ה] את מה שכתב הבן איש חי [בפרשת שופטים] בזה"ל, **והדבר ידוע, שיצר הרע יתגרה וילחם באדם באיסור עריות, יותר מכל איסורים. ואפילו חכם וצדיק שעוסק בתורה ימים ולילות, אינו יכול להכניע היצר הרע, אלא עד שישא אשה.**

והבאנו גם [בשיעור וישלח התשפ"ו] את המדרש שמואל [פרק ששי דאבות], שכתב בזה"ל, **צריך שיטהר את עצמו ממחשבות והרהורים רעים. ומצינו כי כאשר אמרו בן ט"ו לגמרא, תכף סמכו אליו בן שמונה עשרה לחופה. כי צריך שתכף ישא אשה, כדי שלא יהרהר הרהורים רעים, ויבוא לידי טומאה בלילה** וכו'.

כהמשך לכך, הנני מביא כעת את דברי מהר"ר משה בן מכיר, בעל סדר היום. והדברים מזעזעים. הספר שלו מפורסם, ומובא בפוסקים, כגון מגן אברהם וכו'. ועל־ידי ג"ע מהרי"ץ. הוא אחד מגדולי ישראל, בדורם של־מרן הב"י ורבינו האר"י, והיה גר בעין זַיְתוּן, על־יד העיר צפת ת"ו. בשער הספר כותבים עליו כך, **הנשר הגדול, בוצינא קדישא, הגאון המופלא, כבוד ה' מלא, רבי משה בן יהודה מכיר.**

הוא מדבר בנספח לספר סדה"י לגבי המשנה הזאת, 'בן שמונה עשרה לחופה'. לפני כן הוא מסביר, מדוע 'בן חמש עשרה לגמרא'? למה בגיל עשר למשנה, ובגיל חמש עשרה לגמרא? מהו עניין ה'גמרא'?

אי אפשר להביא את הכל, רק חֵלק מלשונו שם [בדף רמ"ז], **עיקר הגמרא, להבין ולהורות האיסור וההיתר, ולידע פירושי המשנה והמקרא, ולדון במדות שהתורה נדרשת בהם, ולשמש תלמידי חכמים, וכמ"ש שימושה יותר מלימודה** וכו'.

ועיקר הגמרא, צריך רב ורבן שיסביר סברות נכונות אמתיות. דהיינו, הגמרא זה לדעת את עומק הסברא בצורה מדוייקת, לא לדמות דבר לדבר שאינו דומה, להעמיק לדעת את החילוקים.

עד שהוא מעצמו יבין דבר מתוך דבר, וידע להורות בין קודש לחול ובין הטמא לטהור. ואח"כ יסמוך על עצמו, על כל דבר חכמה ודעת. מהגמרא מקבלים את החכמה, את ההבנה הדקה הזאת. **ובלבד שלא יָשֻׁח מפיו, שיעסוק בו יומם ולילה. וכולי האי ואולי.**

ובסוף הוא אומר, **ובהיות הבחור בן חמש עשרה שנה, ונכנס בתוך שש עשרה, הדם מתגבר עליו, תאוות היצר הרע וחמדותיו** – כעת מתחיל להשתלט עליו יצר הרע – **לכן צריך להחליפו, בהיותו עוסק בתורה הנקרא[ת] תושיה, ולהיות יָשוב באהלי שקוד החכמים, וללכת מחיל אל חיל. ובכן אם אבן הוא נימוח, ואם ברזל הוא מתפוצץ. כי בכח עסקו בעיון השכלי, מתבטל כח עיון החמרי.**

כי הוא גדול ורב ממנו, למי שיש לו עיניים לראות ולב להבין.

הוא כותב כאן, דבר חידוש. מסביר, במקום שהשכל ילך לשטיות, צריך לקחת אותו לעיון שכלי. כי העיון השכלי, יש לו יותר כוח מהעיון החמרי. צריך ׳בן חמש עשרה לגמרא׳, כי כעת הוא צריך לשעבד את השכל, ׳לשבור את הראש׳ להבין דברים עיוניים.

ועם כל זה, לא נמנע התנא מלהזכיר, שיניח עסק התורה וישא אשה – אולי לא צריך חתונה? לא. – **משום דאין אַפְטוּרְפּוֹס לעריות יצר הרע, והוא אויב ואורב להפילו במקום שלא יוכל לקום, במחשבות רעות בהרהורים קשים. ואמרו [עיין רש״י במדבר ט״ו, ל״ט] עין רואה, לב חומד, כלי מעשה גומרים. ונמצא מאבד עצמו לדעת, ומחריב עולמות.**

לכן הזכיר לנו התנא, בן י״ח לחופה. אם מן טעם זה, אם משום [ישעיהו מ״ה, י״ח] לֹא תֹהוּ בְרָאָהּ, לָשֶׁבֶת יְצָרָהּ. ושניהם כאחת טובים.

ואינו דומה תורה מאדם שלם, לתורה מאדם פגום. כמו שאמרו, כל השרוי בלא אשה וכו׳.

אם כן, למה לא בגיל חמש עשרה?

על כך הוא עונה, ועם כל זה לא שמו עליו העול מקודם, כדי שיהיה עוסק לפחות ג׳ שנים בגמרא, פנוי בלא אשה, בלא עסק, בלא טרדה.

אם הוא יהיה נשוי, עם משפחה, אזי הוא יהיה טרוד. לכן צריך שלוש שנים, שיהיה פנוי לעצמו ללמוד גמרא.

ויועיל לו הרבה, על היסוד שיש לו בנוי ממקרא ומשנה. וכעת גמרא.

ועוד, שהתלהבות יצר הרע אינו כל כך, ואפשר להינצל ממנו בנקל – בינתיים, אפשר להתגבר על היצה״ר – **אם אין לו חברים רעים ממי ילמוד.**

זאת הערה מעניינת. אפשר לבחור להינצל מיצה״ר בשלוש השנים הללו, מט״ו עד י״ח, אבל זה רק אם אין לו חברים מקולקלים שילַמדו אותו דברים גרועים. אך אם יש לו חברים רעים, וק״ו בזמנינו אם יש לו את המכשירים הטמאים, מרעין בישין, אזי רחמנא ליצלן. אבל אם הוא בחברה טובה, הוא אינו אמור להתקלקל.

ובהגיעו לי״ח, מוטל על אביו בחיוב גמור, לבקש לו אשה להכניסו לחופה.

כעת הוא משיב על שאלה מעניינת. לפי המשך דבריו תבינו, איזו קושיא הוא בא לתרץ. וזה לשונו, **והזכיר הַתַּנָּא עניין חופה, משום שעניין חופה הוא היחוד שבין איש ואשתו. ורמז בזה, כי אין כוונת העניין הזה כל כך משום פריה ורביה, כי עדיין לא הגיעו לפרק כ׳ שמוטל עליו העניין בחיוב, כמ״ש תיפח רוחו וכו׳. אבל עיקר העניין, להצילו מן החטא, ולא יחמוד בלבבו נשים נכריות האסורות עליו. וכדי למלאת תאוותו, ויהיה לו פת בסלו, צריך לייחד לו אשה, ובזה ינצל מן החטא.**

הוא שואל שאלה, שלא חשבנו עליה. למה כתוב במשנה, בן שמונה עשרה ׳לחופה׳? לכאורה היה צריך להיות כתוב, בן שמונה עשרה ׳לפריה ורביה׳? הרי זאת היא המצוה.

לכן הוא אומר, לא. הנקודה איננה פריה ורביה. לזאת אפשר לחכות לגיל עשרים. אלא מה שבן שמונה עשרה צריך חופה, הוא בכדי להציל אותו מן החטא. הפלא ופלא.

את זאת וכיוצא בזאת, אומרים לנו חכמים גדולים, וכבר מלפני כ–500 שנה. ק״ו בן בנו של ק״ו, בדור שלנו, שיש כ״כ פיתויי יצה״ר, מכל צד ומכל פנה, מערכה לקראת מערכה.

הוא כותב, שהאבא ׳חייב׳ להשיאו בגיל י״ח. לצערינו ישנם מצבים, שהבחור רוצה להתחתן, אולם ההורים אינם נותנים לו. וישנם כאלה, אשר הורסים את השידוך לילדים שלהם. הם מחליטים, מה לא טוב לבן שלהם. הבחור היה רוצה את השידוך הזה, אולם האם, לא מוצאת חן בעיניה המוצעת. היא חושבת, כי מה שאינו טוב לה, הוא גם אינו טוב לבן שלה. וכן האב, לא מוצא חן בעיניו הבחור המוצע לבתו.

לפעמים הדבר אינו נכון. דוקא מבחינתו זה היה מצויין, רק שהם – ההורים – משום־מה אין ביניהם ׳כימיה׳. לא נראה להם ׳הטיפוס׳ הזה.

אבל, מי מתחתן? הוא והיא, או הם? אמנם מצד אחד, הבחור והבת אין להם נסיון, אולי הם אינם מבינים היטב. אבל צריך לקחת בחשבון את עניין שינויי הטבעים והמדות, 'חן אשה על בעלה', וזה דבר שההורים אינם יכולים לקבוע. וכדומה.

נפוץ כיום לומר בצער, שישנם 'מְעַכְּבי' שידוך. אבל פעמים רבות זה לא מדוייק, אלא יש 'מְעַכְּבי' שידוך.

ומדובר אפילו כשהם בגיל כ"ב וכ"ג שנה, קל וחומר אחרי כן. בן י"ח, מאן דכר שמיה.

בקיצור, אינני יודע למה נפלנו. איך יצה"ר הצליח לבלבל את הדור שלנו, הצליח מעשה שטן, כי ממש הלבבות והמוחות אטומים. לא מוכנים לשמוע על תיקון הנושא הזה, של עניין הנישואין.

*

הנני רואה כי הזמן קצר והמלאכה מרובה, על כן אומַר בעזר ה' וישועתו רק עוד נקודה אחת, לראות היכן היא הטעות שלנו.

מספרים על מו"ר – ראש ישיבת קול תורה, הגרש"ז אוירבך זצ"ל – שבא אליו מישהו ואמר לו במר־נפשו, כי כבר שנים רבות הוא לא זוכה לפרי בטן. למה הקב"ה עושה לי זאת? כמה שאני משתדל, מתפלל וכו', וכלום.

ענה לו הגרשז"א, תגיד, האם הקב"ה חייב לך משהו? וכי הקב"ה חייב שיהיה לך ילדים?

אותו אדם נבהל. הוא לא ציפה לכזאת תשובה. התחיל לבכות. אז הוסיף ואמר לו הגרשז"א, תשמע טוב. אכן הקב"ה לא חייב לתת לך ילדים. אבל אם אתה רוצה לזכות לילדים, תעשה דבר שאינך חייב. מה שעשית עד כה, זה מה שאתה חייב. אך הקב"ה לא חייב לך מאומה. תעשה להקב"ה משהו שאתה לא חייב, והוא ג"כ יתן לך משהו שאינו חייב...

ואכן, ההוא קיבל את העצה, והתחיל לעשות חסדים וכו', דברים שאינו חייב עפ"י ההלכה. ואכן זכה. מדה כנגד מדה.

אם אנחנו רוצים שהקב"ה יבטל את גזירת הגיוס, אזי אנחנו צריכים לעשות גם דברים שאיננו חייבים. אבל נתחיל, בדברים שאנחנו כן חייבים. אם את הדברים שאנו חייבים אנחנו לא עושים, מה אנחנו יכולים לצפות מהקב"ה?

העניין הזה של־הקדמת גיל הנישואין, 'מוקצה מן הדעת'. בכלל לא מוכנים לחשוב על כך, לא לוקחים זאת בכלל בחשבון, שישנו צד כזה. שוללים ודוחים מיד.

אמנם ישנו עניין של־מסורת הישיבות הקד', ההנהגה והשיטה. בודאי שהדרך ושיטת הלימוד צריכים להישאר, להמשיך. אך הרי אין המדובר כאן לשַנות את השיטה, את הדרך ואת הכיוון, אלא רק לעשות 'שינוי מקום'. הכל נשאר אותו הדבר. רק לתקן, לשפר את המבנה החיצוני.

הערה מהקהל: יש רמז במלים 'חובת' גיוס, כפי שהם אומרים. הרשעים אומרים 'חובת' גיוס לחרדים, ואנחנו נאמר 'חובת' נישואין בגיל י"ח.

תגובת מרן שליט"א: יפה. ואמרנו כבר, שהם אומרים 'בן שמונה עשרה לצבא', ואנחנו צריכים להגיד 'בן שמונה עשרה לחופה'.

צריכים להרחיב ולהסביר עוד, את העניין הזה. בלי נדר. אם כי אינני יודע, האם יקבלו. אני אומר דברים, שהלואי ויקחום לתשומת לב. אשרי המדבר על אוזן שומעת. אבל גם אם לא, אני בכל זאת אומר את זה.

ולמה? ראשית, כי הכי הרבה, גם אם לא שומעים, לכל הפחות הדבר יהיה בתורת מְחַאָה, לפחות שאנחנו מוחים על העניין הזה, כי לפעמים ח"ו כשמזלזלים באיזה דבר, נפרעים מן השמים על כך.

זהו כפי שעוזיהו מלך יהודה, נכנס להקטיר קטורת בבית המקדש. ועזריהו הכהן הגדול אמר לו, בשום אופן. **לֹא־לְךָ עֻזִּיָּהוּ לְהַקְטִיר לַיהוָה, כִּי לַכֹּהֲנִים בְּנֵי־אַהֲרֹן הַמְקֻדָּשִׁים לְהַקְטִיר** וגו' [דברי הימים ב' כ"ו, י"ח]. מצות הקטורת היא רק ע"י כהנים. אבל עוזיהו זעף, ונכנס בכל זאת בחוצפא. ולא סתם. הוא אמר, אני מלך, ונאה למלך להקטיר לפני מלך. נכון שבדרך כלל רק הכהנים, אבל הוא החליט אחרת, יש

פרשת בא ה'תשפ"ו ב'של"ז

לו 'סברות'. וכתוב שהעולם נזדעזע, כמעט נחרב, כאשר עוזיהו מלך יהודה נכנס, ובא להקטיר קטורת. בא לעקור דבר מן התורה. ורק כאשר עזריהו הכהן מיחה, רק אז נתבטלה הגזירה, ונתיישבו כל מעשה בראשית. כי אם ישנם המוחים בעולם הזה, הדבר מונע קטרוגים. והרחבתי בס"ד במקורות העניין, בנפלאות מתורתך הפטרת יתרו, ע"פ בשנת מות המלך עוזיהו. לכן, דבר ראשון, לפחות אנחנו מעוררים ומוחים. גם אם לא ישמעו. לפחות מונעים אנחנו חרון אף מישראל.

שנית, על־דרך שנאמר [יחזקאל ג', כ"א] ואני את נפשי הצלתי.

שלישית, אני לא מתייאש. אי אפשר לדעת. אולי בכל זאת ישמעו? אולי חלק ישמעו? אפילו אחד אולי כדאי, אם מישהו ישמע, ג"כ לפחות. והיה זה שכרנו.

תגובה מהקהל: שהרב יֵדע כי יש עוד תועלת מדבריו, כי בחורים שומעים וקוראים את דברי הרב, ומקבלים מכך עידוד חיזוק ואומץ להתחתן, חרף התנגדות מכיוונים אחרים.

תשובת מרן שליט"א: ברוך תהיה. כן ירבה וכן יפרוץ.

שאלה מהקהל: לגבי הפסוק וְהוֹדַעְתָּ לָהֶם אֶת הַדֶּרֶךְ יֵלְכוּ בָהּ [שמות י"ח, כ'], חז"ל דורשים, זאת גמילות חסדים. האם זאת מצות עשה?

תשובת מרן שליט"א: זה בבבא מציעא דף ל' ע"ב, והמקור במכילתא פ' יתרו, **את הדרך, זו גמ"ח. ילכו, זה ביקור חולים. בה, זו קבורת מתים** וכו' יעו"ש. בפשטות נראה כי זאת רק אסמכתא. אך נחלקו בזה רבוותא קמאי, אם הן מדאורייתא או מדרבנן, בה"ג ורבינו יונה ורמב"ן וכו', כיעויין רמב"ם ומפרשיו ריש פרק י"ד מהלכות אֵבֶל.

השם ברוך הוא יזכנו על דבר כבוד שמו, וינחנו בדרך ישרה אכי"ר.

לק"י

לוח חזרה על הלכות טהרה
ללימוד יומי בימי השובבי"ם

מתוך ספר 'שלחן ערוך המקוצר' חלק יורה דעה כרך קדושה

פרשת ש'מות		
יום א'	סי' קנ"א – א, ב	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"א – ג, ד, ה, ו, ז	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"א – ח, ט, י, יא, יב	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"א – יג, יד, טו	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"א – טז, יז, יח	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"א – יט, כ	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"א – כא, כב, כג	❑ חזרתי

פרשת ו'ארא		
יום א'	סי' קנ"ב – א, ב, ג, ד, ה, ו, ז	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ב – ח, ט, י, יא, יב, יג	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ב – יד, טו, טז, יז, יח, יט	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ב – כ, כא, כב, כג, כד. קנ"ג–א	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ג – ב, ג, ד, ה, ו, ז	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ג – ח, ט, י, יא	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ג – יב, יג, יד, טו, טז	❑ חזרתי

פרשת ב'א		
יום א'	סי' קנ"ד – א, ב, ג	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ד – ד, ה, ו, ז, ח, ט, י	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ד – יא, יב, יג, יד	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ד – טו, טז, יז, יח, יט	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ד – כ, כא, כב, כג, כד	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ד – כה, כו, כז, כח, כט	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ד – ל, לא, לב, לג	❑ חזרתי

פרשת ב'שלח		
יום א'	סי' קנ"ה – א, ב	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ה – ג, ד	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ה – ה, ו	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ה – ז, ח, ט, י	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ה – יא, יב, יג, יד	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ה – טו	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ה – טז, יז, יח	❑ חזרתי

פרשת י'תרו		
יום א'	סי' קנ"ו – א, ב, ג	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ו – ד, ה	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ו – ו, ז	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ז – א, ב	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ז – ג, ד	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ז – ה, ו, ז, ח, ט	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ז – י, יא, יב, יג	❑ חזרתי

פרשת מ'שפטים		
יום א'	סי' קנ"ח – א, ב, ג, ד, ה	❑ חזרתי
יום ב'	סי' קנ"ח – ו, ז, ח	❑ חזרתי
יום ג'	סי' קנ"ח – ט, י, יא	❑ חזרתי
יום ד'	סי' קנ"ח – יב, יג, יד	❑ חזרתי
יום ה'	סי' קנ"ח – טו, טז, יז, יח, יט, כ, כא	❑ חזרתי
יום ו'	סי' קנ"ח – כב, כג, כד, כה, כו	❑ חזרתי
ש"ק	סי' קנ"ח – כז, כח, כט	❑ חזרתי

חדשו!

ניתן להצטרף לרשימות התפוצה לקבל ישירות למייל
הלכה יומית על הלכות טהרה
לפי סדר ההספק הנ"ל בכולל שאלות לחזרה על ההספק השבועי
המעוניין ישלח בקשה להצטרפות בדוא"ל: or@shtaygen.co.il

שובו בנים שובבי"ם

מכון מועדי השם

מועדי השם

פסקי דינים והנהגות לימי שוֹבְבי"ם תֵּ"ת
על פי הוראות מרן הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א

בעל שו"ת עולת יצחק ב"ח, ש"ע המקוצר ח"ח, ועוד

מעלת ימי השובבי"ם

א. ימי שובבי"ם ת"ת (שהם שמונת השבועות שקוראים בהם בס"ת פרשיות שמות וארא בא בשלח יתרו משפטים תרומה תצוה) הם ימים מיוחדים לתיקון עבירות באופן כללי, ובפרט לתיקון ענייני הקדושה. וצריכים אנו לנצל ימים אלו, לבל יחמקו מאיתנו ללא תועלת, ובפרט בשנה מעוברת[1].

התעוררות לתשובה

ב. אדם המרגיש התעוררות לתשובה בימים אלו, בל יחשוב שהוא דבר טבעי וסתמי, אלא צריך לידע שזוהי בת קול היוצאת מן השמים לעוררו, ושזיכוהו מן השמים לשמוע אותה[2].

תיקון העבירות לתלמידי חכמים

ג. בענין התענית לתיקון העבירות, בת"ח שתורתם אומנותם, ישנה מחלוקת בין הפוסקים למקובלים.

הפוסקים כותבים שבמקום להתענות בפועל, אפשר לת"ח לתקן עבירותיו ע"י צדקה או עסק התורה[3].

והמקובלים כותבים שבכל מקרה גם בעלי תורה אינם פטורים מענין התענית[4].

עבר אותה עבירה מספר פעמים

ד. כל התיקונים (ספר הרוקח בהל' תשובה, האר"י ז"ל שער רוח הקודש, ארחות צדיקים שער התשובה) הוא רק אם עבר על עבירה פעם אחת. אבל אם חזר ועבר מספר פעמים על אותה עבירה בזה יש שלוש שיטות:

יש אומרים שאת כל עבירה ועבירה שעשה, צריך לתקן בנפרד, ע"י מספר התעניות הנצרכים לה כפי תיקונה[5].

יש אומרים שמספיק ג' פעמים לחזור על התיקון, ובזה מתקן אותה עבירה ואפילו עבר אותה הרבה מאוד[6].

ויש אומרים שתיקון אחד מועיל לתקן כל הפעמים שעבר את אותה עבירה[7], ולכן המיקל יש לו על מה שיסמוך.

עבר אחת משלושת עבירות החמורות

ה. אע"פ שיש אומרים כי על שלושת העבירות החמורות (גילוי עריות, שפיכות דמים וע"ז) אין מועילה תשובה, ואף אם עשה תשובה יקבל ענשו בעולם הבא[8]. העיקר כדעת מהרי"ץ וכן החיד"א שאין עבירה שלא ניתן לתקנה ע"י תשובה[9].

השתתפות בסעודת פדיון הבן

ו. המשתתף בסעודת פדיון הבן, נחשב לו כפ"ד תעניות[10].

הניעור באשמורת הבוקר

ז. הניעור באשמורת הבוקר שעה אחת קודם היום ועוסק בתורה, כל היום ההוא והלילה הבא אחריו, עד לאחר תפילת השחר של היום השני ולא מפסיק מלהגות בתורה, רק לעת מצוא ולהתפלל ולאכול סעודה לשובע נפשו ולא למותרות, הרי זה נחשב לתשושי כח, ועולה לו לי"ג תעניות. (חמדת ימים ח"ב פ"א אות ס"א).

תענית הראב"ד

ח. תענית הראב"ד, דהיינו שמכין לעצמו מאכל שאוהב, ומתחיל לאכול ומפסיק באמצע[11]. וזה גם מועיל כצירוף לתעניות, בבחינת תוספת על העיקר.

מקורות וציונים

1. שע"ה חלק ששיהל' שמירת הברית סי' ר"ד סי"ז.
2. שערי יצחק בא התש"ע. נפלאות מתורתך פרשת שמות (בכתובים).
3. כף החיים (סימן תקע"א ס"ק ח') בשם זרע אמת (ח"א סימן פ"ט) שהשיג על השל"ה ואסר לת"ח להרבות בתעניות וסיגופים היכא דלא מצי לצעורי נפשיה. ע"ש. ועוד כתב שאם נודעו לו חטאיו אשר חטא שראוי להתענות עליהם מחויב הוא להתענות בפועל. כתב ארחות צדיקים (לפני שמנה את כל מייניי התעניות לכל עבירה) שבדורות אלו שאנשים חלשים, אם הוא בעל תורה, יש להקל עליו, אבל יעסוק בהורה עסק גדול ומקורו ממה שאמרו חז"ל (ויקרא רבה כה.א) אם נכשל אדם בעבירה ונתחייב מיתה בידי שמים מה יעשה ויחיה, אם למוד להיות קורא דף אחד יקרא שני דפים, לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים וכו'. אלמא יש כפרה ברוב לימוד. ע"ש. ויתר על כן כותב בשו"ת זרע אמת שעל ת"ח לא נאמרו כלל ענייני התעניות, היות וע"י התעניות יתמעט לימוד התורה ועדיף שילמד ולא יתענה (ודעת האר"י זל דאף שממעטין הלימוד, יתענה לתקן הפגם). אבל ראוי שיעשה לפחות פעם אחת בשנה פ"ד תעניות. ובזמנינו במקומות שעושים את התיקונים הנ"ל, מתענים יום אחד שני או חמישי ועושים פדיון לפ"ד תעניות, דהיינו נותנים מחיר סעודות של פ"ד ימים (ג' סעודות ביום).
4. והברכי יוסף הוסיף בשם האר"י ז"ל שמחויב להתענות במקרה כזה אף שממעט הלימוד ע"ז. וע"ע שם באורך.
5. מובא באיגרת התשובה להגר"ז דף צ"ב פרק ג'.
6. שם.
7. הגרי"ח בשו"ת רב פעלים ח"ג או"ח סימן ל"ה.
8. הובאו דבריהם בסמיכת חכמים על מסכת ברכות דף כ"ח ע"ב.
9. מהרי"ץ בעץ חיים ח"א (דף קכ"ה ע"ב), גבי פסוק תשב אנוש עד דכ"א. והחיד"א בספר דבש לפי (ע' תשובה אות י"ט) והוכחתו שדור המבול עשו את כל העבירות ואם היו חוזרים בתשובה היה מועיל להם לבטל את המבול כדאי' בסנהדרין דף ק"ח ע"א. [ובנפלאות מתורתך פ' קדושים הארכנו על זה. יב"ן]
10. ורמז לכך נאמר "ויקח משה את כסף הפדיים" (במדבר, ג' מ"ט), שנאמר בענין פדיון בכור. פ"ד-יום. ויש לזה מקור, כמבואר בנפל"מ שם דף ע"א.
11. ער' מג"א סימן תקע"א סק"א, ושאר אחרונים שם.

יתבודד עם קונו כאילו עומד לפניו בדין

ט. כתב השל"ה בשם ספר חרדים, שמצא בתוך ספרי המקובל האלקי חסידא קדישא הרב האר"י ז"ל, שכל מה שתמצא בספרים שצריך סיגופים ותעניות וכו', לא נזכרו דברים אלו אלא למי שאין עמלו בתורה, אבל מי שתורתו אומנותו ויודע דעת ויראת ה', לא יחלש ולא יתבטל מלימודו. אך יום אחד מן השבוע יתרחק מבני אדם ויתבודד בינו לבין קונו, ויתקשר מחשבתו בו כאילו כבר עומד לפניו ביום הדין, וידבר לאל יתברך באשר ידבר העבד אל רבו ובן אל אביו[12].

קיבל ע"ע תענית ופגע לו בר"ח

י. אדם שקיבל על עצמו להתענות שני וחמישי כל ימי השובב"ם ופגע לו ר"ח בשני או חמישי, עיין שלחן ערוך סי' תק"ע סעיף א'.

פדיון התענית בממון

יא. אדם שקשה עליו התענית, רשאי לפדות התענית בממון[13] ויעשה תשובה אמיתית ושב ורפא לו.

שיעור פדיון פ"ד תעניות

יב. בענין שיעור פדיון פ"ד תעניות, יש כמה דעות.

שיטת הרמ"א – "אם ירצה לפדות התענית, יתן בעד כל יום שנים עשר פשיטים לצדקה"[14]. נמצא ש-פ"ד ימים הוא 1008 פשיטים, א"כ פדיון פ"ד תעניות הינו כ-952 גרם כסף (לשיטת ש"ע הרב סימן של"ד סכ"ח, שח"י פשיטים הינם סלע של תורה, שהוא 17 גרם כסף, וכיום גרם כסף עולה כ-3.00₪) והוא 2856₪.

לשיטת החיד"א – מועיל פדיון התענית בפרוטות ודיו[15], והוא כ-7₪. (לפי חשבון 0.08 אג' לשווה פרוטה להומרא[16]).

לשיטת היפה ללב – "המנהג עתה לתת פדיון תענית לכל יום דמי סעודת היום"[17]. ובזה ישנם כמה שיטות כיצד לחשב את ערך הסעודות. בספר לשון חכמים (ח"א סימן ס"ז תיקון ע' לש"ל) כתב שכל סעודה לפחות ע"נ דרהם פת וע"ב דרהם לפתן.

ולשיטתנו שדרהם הוא 3.2 גרם, עולה שהוא שיעור 460.8 גרם לסעודה (פת ולפתן), כפול פ"ד ימים.

ובימינו הרבה מן המקומות שעושים את הפדיון, משערים לפי סעודה ליום, דהיינו כמה אדם ממוצע אוכל ליום, כגון סעודה אחת לחמניה ולבן, עולה בערך 2.30 ₪ כנגד 84 ימים, הוא כ-200 ₪.

רבבים המועילים לתיקון הברית

יג. להלן מובאים דברים המועילים לתיקון הברית מתוך שלחן ערוך המקוצר ח"ז סימן ר"ד סעיף י"ח: [סימן כ"ד בגימט' צדי"ק כולל ח"י סעיפים, רמז ליסוד, ח"י עולמים]

א. להתפלל בכוונה ובבכי. והבכי מתקן פגם העיניים, שהוא שורש החטא[18].

ב. אמירת ברייך שמיה בעת הוצאה ס"ת, מסוגלת לכפר עוון הקרי, ועיקר זמן אמירתו במנחה של שבת[19].

ג. להיות מעשרה הראשונים בבית הכנסת[20].

ד. לעלות לתורה לפחות פעם אחת בכל חודש, (כגון ע"י קניה, אבל לא יעלה בלא רשות[21]).

ה. לשמור שבת כהלכתו ולענגו[22].

ו. כשהוא עושה איזה מצוה, יעשנה בכח ובזריזות עד שיתחמם ויזיע בה, ובפרט בהכנת המצות לפסח[23].

ז. לכבד ולאהוב לומדי תורה[24].

ח. לגדל בניו לתלמוד תורה, ולהדריכם ביראת שמים[25].

ט. לגדל יתום בתוך ביתו, ויתנהג עמו כמו עם בנו[26].

י. להרבות בצדקה לעניים[27].

יא. לעסוק במצות הכנסת כלה[28].

יב. להדר להיות סנדק שימולו ילדים על ברכיו[29].

יג. לקום בחצות הלילה לומר תיקון חצות בבכי[30].

יד. לבחור במדת הענוה, וכאשר ישמע שמחרפים אותו ישתוק וימחול[31].

מקורות וציונים

12. הביאו הביאור הלכה בסימן תקנא ד"ה ת"ח.
13. שו"ת רב פעלים (ח"ג או"ח סימן ל"ה). ומצינו להמשנ"ב (סימן של"ד ס"ק פ"א) שכתב ששקול צער הממון כצער התענית.
14. סימן של"ד סעיף כ"ו.
15. מובא בשו"ת רב פעלים שם, וכ"כ בספר בניהו בן יהוידע תקוני הנפש דף ס"ו ע"ב למי שאין יזו משגת לפדות כל תענית בפרוטה.
16. כפי שהתפרסם לאחרונה. וע"ע בשו"ת פאת ים סימן מ"ח.
17. מובא בכף החיים סימן תקס"ח אות נ"ב.
18. מעיל קטון למהרי"ץ סימן ו' ס"ק קכ"ג דף ער"ד ער"ה.
19. מהרי"ץ בעץ חיים דף ס"ג ע"ב, ובשתילי זתים או"ח קל"ד סק"ג בשם סולת בוורה.
20. מעיל קטון סימן א' ס"ק ס' דף ס"ג.
21. שע"ה שם הערה ק' בשם "יסוד יוסף" תיקוני החטא אות ב'.
22. מרן שליט"א האריך בשיעוריו האחרונים (**כולל מוצש"ק בשלח גלי נדר**), וביאר מהו הגדר בשמירת שבת "כהלכתו", והעלה בזה אחד עשר פירושים.
23. יסוד יוסף שם.
24. שם.
25. שם.
26. שם.
27. שם. וראוי ליתן גם בסוף הזמירות שחרית באמירת ויברך דויד, שהוא מתיקוני הברית (שולי המעיל סימן ו' אות מ"א דף ר"ב ד"ה אמנם).
28. כתב בספר קרנות צדיק פרק ג' אות ס"י בשם זרע אמה בזה"ל: "יטרח בהכנסת חתן וכלה וישמחם" עכ"ל.
29. יסוד יוסף שם.
30. שם.
31. שם.

האברכים היקרים שעמלו בענין זה של דף הלכות והנהגות לגבי ימי השובבי"ם.

יישר חיליהו לאוריתא. עברתי לפום ריהטא על הדברים, וזכות הרבים תלויה בהם, אשריכם ואשרי חלקכם, ותיקנתי והוספתי קצת השלמות.

וראיתי ליזוסיף עוד, כי **תענית שובב"ם הם מנהג קדום בתפוצות ישראל**. כדאי' בשער רוה"ק תיקון כ"ו, ונזכרו לראשונה עוד לפני רבינו האר"י, בספר לקט יושר (שחיבר תלמידו של בעל תרומת הדשן) בדף קט"ז. והזכירו את ימי השובבי"ם גם כמה **מחכמי תימן** האחרונים, הלא המה מה"ר פינחס הכהן באור תורה ומהר"ש בדיחי בעולה שלמה (יהובא גם כן בחן טוב הנדפס מחדש דף קצ"ו) והר"א בן דוד הלוי במפי חכמים. **וכבר בתימן** נהגו כן יחידי סגולה, כמו שהעליתי בס"ד בש"ע המקוצר בהל' תעניות סי' ק"ח הערה כ"ב.

כל שכן בזמנינו שהדבר נחוץ מאוד, ולרוב הטרדות אקצר. יחפץ ה' בידכם יצלח.

הצב"י יצחק בכמהר"נ רצאבי יצ"ו

מופץ חינם לבתי כנסיות: 052-712-62-72